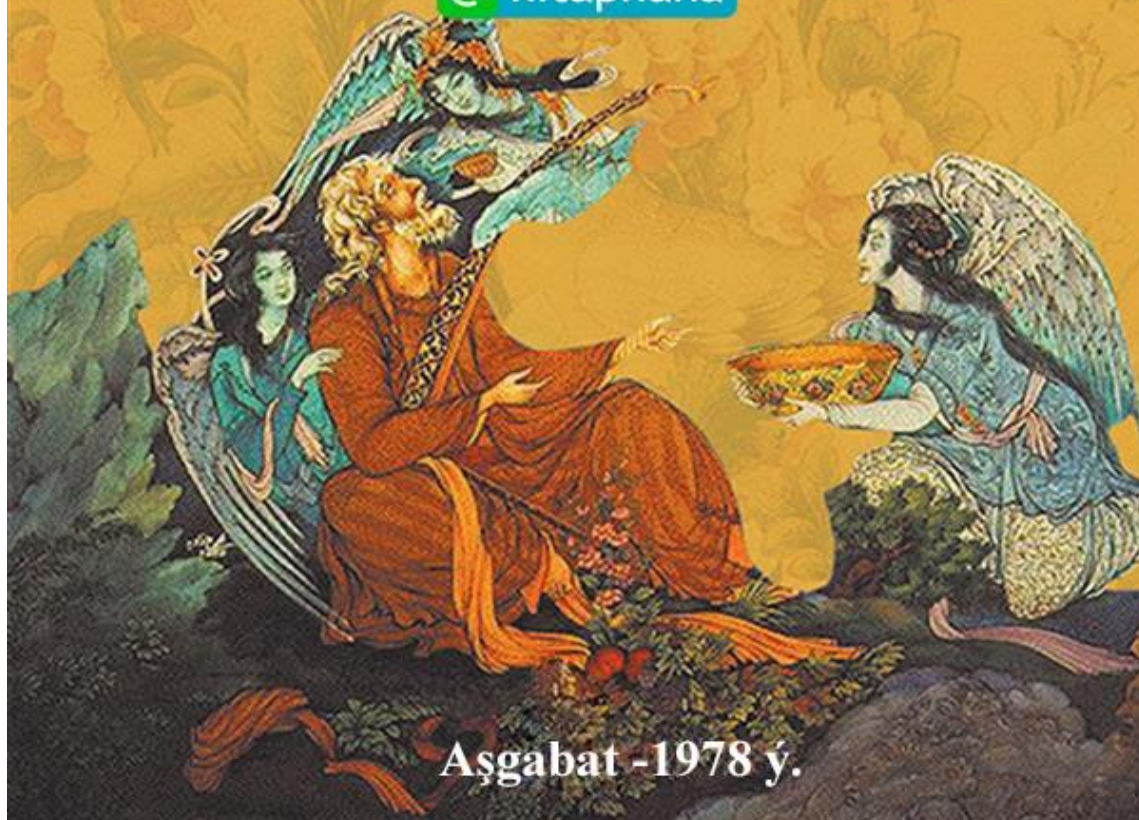

MÜŇ BIR GIJE

arap ertekisi

@ kitaphana

Aşgabat -1978 ý.

LINE: <https://line.me/R/ti/p/%40kitaphana>

LINE:

<https://line.me/R/ti/p/%40kitaphana>

MÜŇ BIR GIJE

(arap ertekileri)

Asyl nusgadan

rus diline terjime eden: ..... M. Salýe

Rus dilinden

türkmen diline terjime eden: .....Bäşim Ataýew

Goşgulary rus dilinden

türkmen diline terjime eden: ..... Sapargeldi Annasähedow

Kitabyň metbugatda çap edilen ýyly:

Aşgabat – 1978 ý.

TERJIMEÇIDEN

«1001 gijäniň» Ýewropada peýda bolan mahalyndan bäri iki ýüz ýyldan-da köpräk wagt geçdi, emma ol henize çenli özüniň lezzetini ýitirmän gelýär. Şährizadanyň meşhur ertekileri ýaly höwes bilen okalýan gyzykly kitap dünýä edebiýatynda az-azdyr. Onuň gahrymanlaryndan biri şadyýan, pähimli Aletdin, batyr hem dünýäden habardar Sindbad, mekir hem dogumly Dalile oglanlykdan bäri biziň ýadymyzda bar. Ýaşymyz doluşanda bolsa, bizi öz aşygyna ölinçä wepaly bolan edep-ekramly gyz Azizanyň obrazy özüne ýesir edýär, «geplemezek» dellek bolsa güldürüp hezil berýär.

«1001 gijäniň» in gowy hekaýatlarynda seni özüne çekýän zat näme — sýužetiniň gyzyklylygyny, fantaziýanyň real hakykatlar bilen ajaýyp suratda sazlaşyp gitmegimi, orta asyrdaky Arap Gündogarynyň şäher durmuşynyň janly şekillerimi, geň-enaýy ýurtlaryň ýa-da ertekilerde hereket edýän gahrymanlaryň başdan geçirýän wakalarynyň janly hem aýdyň beýan edilişimi, umumy ýagdaýlaryň psihologiýa taýdan esaslandyrylyşy bilen ündelýän pikirleriň anyklygyny — muny aýtmak aňsat däl. Ertekleriň dili-de örän oňat, şirin hem batnykly, her hili kemterliklerden halas. «1001 gijäniň» in oňat ertekileriniň gahrymanlarynyň hersiniň öz gepleýiş aýratynlygy, hersiniň öz gepleýşi, özleriniň gelip çykan sosial gatlaklaryna laýyk bolan söz baýlygy bar.

Hakyky halk döredijiliginiň her bir önümi ýaly, «Mün bir gijäniň-de» halk içinden dörän hekaýatlary zähmetkeş köpçüliginiň umyt-isleglerine, myrat-maksatlaryna bap gelýär.

Şu häsiýetleriň hemmesiniň utgaşmagy «1001 gijäniň» öçmez şöhrata eýe bolmagyny üpjün etdi. Birentek ýazyjy hem şahyrlaryň döredijiligine oňaly täsir etmegine şert döretdi. «1001 gijäniň» öýkünjeňleri hem-de ony hormatlaýjylar Russiýada-da, Günbatar Ýewropada-da örän köp. Puşkin arap ertekilerine ýokary baha beripdi.

«1001 gije» näme, ol nirede hem nähili döredi?

«Müň bir gijäniň» özi, her gün agşam bir gyzy ýanynda ýatyryp, ertesi-de ony öldürýän birehim Şähriýar patyşa hakyndaky hekaýa arkaly birleşdirilen arap ertekileriniň ýygyndysydyr. Ahyrsoňunda, Şähriýar patyşanyň raýatynda başga gyz galmansoň, onuň weziriniň gyzy Şährizada gezek gelyär. Şährizada öz janyny halas etmek üçin oňa gyzykly ertekiler aýdyp bermäge başlaýar-da, daň atansoň, ertekini iň bir gyzykly ýerinde gutarman goýýar. Patyşa bolsa ertekiniň yzyny diňlemek üçin Şährizadany öldürmegi indiki daňdana goýýar. Agşam düşensoň, Şährizada öňki ertekini tamamlap, ikinji ertekini aýdyp bermäge başlaýar-da, ýene ony iň gyzykly ýerinde gutarman goýýar. Şeýlelik bilen, patyşa 1001 gijäniň geçenini duýman galýar. Şährizada şol döwrüň içinde Şähriýara üç ogul dogrup berýär, şonuň üçinem Şähriýar patyşa öz ogullarynyň enesini öldürip bilmeýär.

«1001 gije» hekaýalaryny öz içine alýan ertekiler ýygyndysynyň biziň elimize düşen kitabyňyň başyny başlaýan hem onuň soňuny aýaklaýan ertekiniň manysy şeýledir.

Şähriýar hem Şährizada hekaýatynyň içine girizilen ertekiler kitaby baradaky ilkinji ýazuw maglumatyny biz X asyrdaky ýaşan arap edebiýat synçysy an-Nadimiň eserlerinde tapýarys. Bu adam ol kitaby köpden bäri bilýän, oňat tanalýan eser diýip suratlandyrýar. Baryp şol zamanlarda-da bu ýygyndynyň arap topragynda döreýşiniň taryhy ýatdan çykarylýp, ol parsçadan terjime edilen diýlip hasaplanýan ekeni. Ýokarda ady tutulan synçynyň gürrüň edýän «Müň gije» atly ertekiler ýygyndysynyň sostawy hem mazmuny bize belli däl, emma ertekileriň başyny başlap, soňuny aýaklaýan hekaýat onda-da bar ekeni.

Ýygyndynyň ulalyp kämilleşmegi ondan beýlägem dowam edýär. Dürli döwürlerde onuň içine dürli žanrdaky, dürli sosial çykyşdan täze-täze ertekiler girizilip durlupdyr. Ilki bilen hünärli ertekiçiler, soňabaka kitap söwdagärleri ertekileri ýazyp alyp, «1001 gije» ady bilen köp ýygyndylary ýaýradypdyrlar. Ýygyndy özüniň gutarnykly görnüşine XIV-XVI asyrlarda Müsürde eýe bolýar, onuň edebi redaksiýasy bolsa has soňrakky döwürlerde amala aşyrylan bolara çemeli. Şoňa görä-de, ýygyndydaky ertekileriň aýry-áýrylykda ilkinji görnüşiniň nirede we haçan döränligini kesgitlemek synanyşygy başa barjak zat däl.

Şeýlelik bilen, «1001 gije» ýygynyň belli bir awtoryň ýa-da düzüjiniň eseri däl; ol halkyň döreden eseridir. Ertekleriň sýžetleri gadym zamanlardan belli bolup, gadymdan bäri-de arap folklorynyň genji-hazynasy bolup gelipdir.

«1001 gijäni» barlanyňda, her bir ertekini aýratynlykda almaly bolýar, çünki olar özüniň mazmuny boýunça biri-biri bilen baglanyşykly däl. Ýöne weli käbir ertekleriň umumy sypatlarynyň bardygyny-da görmek bolýar. Bu bolsa olary, hiç bolmanynda, dörän wagty boýunça hem-de döreden sosial gatlar boýunça şertleýin toparlara bölmäge mümkinlik berýär.

Fantaziýa elementlerini has güýçli ýüze çykarýan we adamlaryň arasyndaky işlere işeňňir gatnaşýan fantastiki jandarlary öz içine alýan hekaýalary «1001 gijedäki» in gadymy ertekleriň hataryna girizmek gerek. Mysal üçin, «Balykçy hem jyn» hakyndaky, «Gara agaç at» hakyndaky hekaýalary in gadymy ertekiler toparyna girizmek bolar. Bu hekaýatlar «1001 gijäniň» in irki ýygynyň hataryna girip, edebi taýdan timarlana-timarlana, kitapdan-kitaba geçip gelen bolmaga çemeli. Şol topara girýän ertekleriň belli bir derejede tapawutlanýan dili-de, olarda göçürüp ýazan adamlar tarapyndan girizilen bölek-bücek goşgularyň köp bolmagy-da şu pikiriň dogrulygyna şaýatlyk edýär.

Araplaryň orta asyrdaky söwda şäheriniň ýaşaýyş durmuşyny suratlandyryýan hekaýalary has soňky döwürlerde dörän ertekiler toparyna girýär. Adatça ol nowellalar adamlaryň başdan geçiren wakalary bilen çylşyrymlaşdyrylan bir bulaşyk söýginiň taryhy esasynda düzülýär; onda hereket edýän adamlaryň aglabasy söwdagärler we senetçiler bolup durýar. Şu topara girýän ertekleriň dili-de, stili-de fantastiki ertekilerinkiden has ýönekeý, emma welin olarda-da bölek-büçekleýin alnan goşgular köp bolup, özi-de manysy boýunça galapyn söýgi duýgularyny aňladýan goşgulardyr.

Şu ýygynyň girizilen şol hili şäher hekaýalarynyň in gowy nusgalaryndan biri-de «Aşyk hem magşuk hakynda» hekaýat, «Nuretdin bilen Şemsetdin hakyndaky» hekaýaty öz içine alýan «Üç alma» hekaýasy, şonuň ýaly-da «Küýki hakyndaky» hekaýatyň içine girýän hekaýalar kimin ertekilerdir.

Galyberse-de, «1001 gijäniň» has soňky döwürlerde dörän ertekiler toparynyň biri mekirlilik-aldawçylyk žanryndaky ertekiler bolup, olar soňky gezek Müsür redaksiýasy

bilen timarlanyp, Müsürde hem ýygynda girizilipdir. Bu ertekiler hem şäher ilatynyň içinde düzülipdir, ýöne welin olarda ownuk hünärmentleriň, günlükçi işçileriň we ondamunda işläp, gabat gelen gazanç bilen gün görýän garyp-gasarlaryň durmuşy suratlandyrylýar. Olarda gündogaryň feodallar şäherindäki ezilen gatlaklaryň görkezýän garşylyklary has aýdyň beýan edilýär. Mekirlik häsiýetindäki ertekileriň aýratynlygy häkimiýet başynda durýanlaryň we ruhanylaryň in bir masgaraçylykly ýagdaýda suratlandyrylyp görkezilýänliginden, kinaýaly sözler bilen duzlanylýanlygyndan ybaratdyr. Ol hili hekaýatlaryň sýužeti, galapyn halatda, diňe bir talaňçylyk maksady bilen däl, eýsem köplenç masgaralamak niýeti bilen edilýän biçak çylşyrymly aldawçylyklar esasynda düzülipdir. Mysal üçin, baş çykaryp bolmajak çylşyrymly hereketlerden doly «Dalile Mekir hem Aly Zeýbak kairli hakynda hekaýat», şonuň ýalyda «Aletdin Abu-Şamat hakynda erteki», «Abu Kir hem Abu Sir hakynda erteki», «Maruf ädikçi hakynda erteki» mekirlik hakyndaky ertekileriň ajaýyp nusgasydyr.

Şu sypatdaky hekaýalar «1001 gijäniň» ýazuwly ýygyndysyna gös-göni erteki aýdyjylaryň dilinden ýazylyp alnyp girizilipdir we şol ýazyp alan adamlaryň galamy astynda diňe az-owlak timarlanypdyr. Ozaly bilen, hekaýalaryň şiwelerden hem-de gepleniş öwürümlerinden doly leksika gurluşy, tekstiň, göýä, şäher meýdanynda diňlenip ýazylan ýaly, janly hem şüwlümlü dialoglar bilen baýlaşdyrylanlygy ýokardaky aýdylanlara şaýatlyk edýär.

Başdan geçirilen wakalara degişli hekaýalar özleriniň mazmuny boýunça-da, stili boýunça-da «1001 gijäniň» in gymmatly bölekleriniň biri bolup durýar.

Asyl çykyşy boýunça edebi ertekiler düýbünden başga tüýsli bolýar. Olaryň aglabasy uzak, olary ýokarda agzalyp geçilen toparlaryň hiç birine-de girizmek bolmaýar. Olaryň in gowy nusgalaryndan biri «Deňizde gezen Sindbad hakynda hekaýatdyr».

Haýsy topara degişli bolsa-da, ol ertekileriň özi belli bir sosial ýagdaýdaky adamlaryň arasynda döräpdir we ozaly bilen şolaryň öz aralarynda has giňden ýaýrapdyr. Bu barada «1001 gijäniň» golýazmalarynyň birinde göçürip ýazan adamyň eden belligi-de şaýatlyk edýär:

«Erteki aýdyjy ertekini diňleýjiniň kimdigine laýyklykda aýdyp bermelidir. Eger diňleýjiler garamaýak adamlar bolsa, onda ol ýönekeý adamlar hakyndaky hekaýalary aýdyp bermelidir — bu hekaýalar kitabyň başyndadyr (mekirlik žanryndaky ertekiler bolmaga çemeli. — M. S.), eger ol adamlar häkimdarlar toparyna degişli bolsa, onda ol patyşalar hem-de batyr pälwanlaryň arasyndaky söweşler hakyndaky hekaýalary aýdyp bermelidir — bu bolsa kitabyň ahyryndadyr».

Ertekini döreden adamlar diňe bir onuň tematikasyny däl, eýsem hekaýaty beýan etmegiň stilini we söz düzülişlerini hem kesgitleýärler. Häkimdarlaryň hem emeldarlaryň köşgi-eýwanlarynda bassyr telim günläp diňlenjek, özi-de batyrman goçlara degişli romanlar we fantastiki ertekiler şol topardaky adamlaryň halaýany bolmak bilen, çişirilen belent ruhly äheňi saklap, uly yzaçekilmelerden hem-de köpüsi hem öwüt-ündew häsiýetli goşgulardan alnan böleklerden doly bolýar.

Baý söwdagärleriň hem hünärmentleriň arasynda halanylýan şäher nowellalarynda-da goşgy köp duş gelýär, ýöne weli bu ýerde olaryň başga häsiýeti bar, olar öwüt-ündew häsiýetli däl-de, köplenç hyjuw-gyjynma häsiýetinde bolýar. Onuň ýaly ertekilerde, düzgün bolşy ýaly, hekaýatlaryň birinji toparynda göze ilmeýän uýatsyzlyklar hem ýok däl.

Mekirlik-aldawçylyk häsiýetli ertekiler düýbünden başga ruhda esaslandyrylypdyr. Şäher nowellalaryndaky uzaga çekýän söýgi gürrüňleri mekirlik, aldawçylyk hakyndaky ertekilerde gysga, degerli dialoglar bilen çalşyrylýar. Goşgulardan alnan bölekler olarda tas ýok diýmek boljak — bazarlarda we arzan baha kofehanalarda gysylyşyp oturan garyp-gasalar üçin poeziýa bilen düşündirişiň geregi ýok bolmaga çemeli. Olar şadyýan, garagolçulykly gülkünç ertekileri halaýarlar.

«1001 gije» ertekiler toplumyny emele getirýän esasy hekaýa toparlary şu hilidir.

Şährizadanyň ertekilerine öz dörän ýerindäki dürli sosial gatlaklarda dürli nazarlar bilen garapdyrlar. Halkyň arasynda we öňdebaryjy intelligensiýa toparlarynda ertekilere şu güne çenli-de uly söýgi bilen garalýan wagtda, musulman alym-filologlary olara elmydama ters garaýardylar. Ýokarda ady gutulan bibliograf an-Nadim baryp X asyrdaky «1001 gije» ertekileri «suwuk hem tukat» ýazylypdyr diýip, ýigrenç bilen aýdýar, has

soňrakky ýamanlaýjylar bolsa olary ahlaksyz hem zyýanly hasap edýär. Emma bular ýaly bolgusyz gürrüňler arap ertekileriniň bütün dünýäde meşhur bolmagyna päsgel berip bilmedi. XVII asyrdan başlap, bu ertekiler dünýäniň birentek dillerine terjime edilýär we okyjylaryň arasynda uly üstünlik gazanýar.

Şährizadanyň ertekileri birinji gezek, gös-göni arapçadan rus diline Oktýabr rewolýusiýasyndan soň terjime edildi. Şu setirleriň awtory tarapyndan terjime edilen we «Gijeleriň» esasy tekstiniň hemmesini öz içine alýan şol terjimäniň sekiz tomlugy akademik I.Ý. Kraçkowskiniň redaksiýasy bilen 1929-1938-nji ýyllarda çap edilip çykaryldy. Terjimeçi hem redaktor öz güýçleriniň ýetdigiçe, ertekileriň many taýdan-da, stil taýdan-da arapçasyna ýakynlygyny saklamaga çalyşdylar. Diňe aýratyn halatlarda, originaly bolşy ýaly geçirmegiň özi rus edebi diliniň normalary bilen bir ýere sygyşmadyk wagtda, ol prinsipden yza çekilmeli boldy. Mysal üçin, goşgularyň terjimesinde, arap goşgy düzüliş kadalaryna görä hökmany bolan, özi-de bütün goşguda ýalňyz bolmaly kapyýadan boýun gaçyrmaly boldy. Goşgynyň diňe daşky görnüşi hemde ritmi saklanyldy.

Çap edilýän şu ýygyny üçin sekiz tomluk neşirdäki ertekileriň in gowulary saýlanyp alyndy. Olaryň aglabasy şäher nowellalary hem-de mekirlik-aldawçylyk häsiýetindäki ertekilerdir.

Şu kitap neşir edilmäge taýýarlanylman wagtda, ertekileriň terjimesi gaýtadan gözden geçirildi. Ozalky esasy ýörelgäni üýtgetmezden, terjimeçi dilini ýeňilleşdirmäge, gerekmejek harphorlukdan we düşünmesi kyn bolan idiomaly jümlelerden halas bolmaga çalyşdy.

M. SALÝE

M A Z M U N Y

MÜŇ BIR GIJE	1
TERJIMEÇIDEN	3
MÜŇ BIR GIJE	10
ŞÄHRIÝAR PATYŞA HEM ONUŇ DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT	11
ÖKÜZ BILEN EŞEK HAKYNDÄ HEKAÝA	19
TÄJIR HEM JYN HAKYNDÄ HEKAÝAT	23
BIRINJI GIJE	23
IKINJI GIJE	28
ÜÇÜNJI GIJE	37
BALYKÇY HAKYNDÄ HEKAÝAT	38
DÖRDÜNJI GIJE	47
ÝUNAN PATYŞANYŇ WEZIRI HAKYNDÄ HEKAÝAT	48
BÄŞINJI GIJE	53
AS-SINDBAD PATYŞA HAKYNDÄ HEKAÝA	54
HILEGÄR WEZIR HAKYNDÄ HEKAÝAT	56
ALTYNJY GIJE	64
ÝEDINJI GIJE	68
SEKIZINJI GIJE	77
DOKUZYNJY GIJE	85
ÜÇ ALMA DAKYNDÄ HEKAÝAT	87
NURETDIN WEZIR HEM ONUŇ DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT	98
KÜÝKI HAKYNDÄ HEKAÝAT	168
HRISTIANYŇ HEKAÝATY	174
GÖZEGÇINIŇ HEKAÝATY	191
ÝEWREÝ HEKIMIŇ HEKAÝATY	203
TIKINÇINIŇ HEKAÝATY	214
DELLEGIŇ ÖZI HAKYNDÄKY HEKAÝATY	231
DELLEGIŇ BIRINJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT	233
DELLEGIŇ IKINJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT	238
DELLEGIŇ ÜÇÜNJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT	243

LINE: <https://line.me/R/ti/p/%40kitaphana>

<i>DELLEGIŇ DÖRDÜNJI DOGANY HAKYNDA HEKAÝAT</i>	<u>246</u>
<i>DELLEGIŇ BÄŞINJI DOGANY HAKYNDA HEKAÝAT</i>	<u>250</u>
<i>DELLEGIŇ ALTYNJY DOGANY HAKYNDA HEKAÝAT</i>	<u>259</u>

MÜŇ BIR GIJE

Türkmen diline terjime eden: Bäşim Ataýew

Goşgulary terjime eden: Sapargeldi Annasähedow

ŞÄHRIÝAR PATYŞA HEM ONUŇ DOGANY HAKYNDADA HEKAÝAT

Külli älemi ýaradan gudratly Allatagalanyň at-owazasy belende galsyn, pygamberleriň pygamberi, biziň soltanymyz hem alyhezretimiz Muhammede salawat aýdalyň! Oňa Allanyň özi keremini eçilsin hem tä kyýamat-magşar gününe çenli belent at-owaza bersin!

Ondan soň bolsa, hakykatda, adamyň özünden ozalky nesilleriniň başlaryndan nähili wakalaryň geçendigine göz ýetirip hem öwrenip bilmegi üçin, onsoň-da ötengeçenler hakdaky taglymatlara hem-de olara nämeler bolandygyna çuňdan düşünmek bilen adamyň günä etmekden saklanmagy üçin, ozalky nesiller hakyndaky rowaýatlar soňkulara öwüt-nesihat bolup galyberipdir. Gadymkylar hakyndaky rowaýatlary soňraky halklara sapak bolar ýaly etmegi başarana berekella!

«Müň bir gije» diýen hekaýalar-da, onuň içindäki bady belent namalar hem öwütündewli gürrüňler-de şol hili rowaýatlardyr.

Halk rowaýatlarynda gadym zamanlarda bolan, birwagtlar geçen hem bireýýäm ötüp giden zatlar hakynda gürrüň berýärler (Allatagala bolsa pynhan syrly zatlardan hasam habarlydyr hem hemmeden pähimdardyr, onuň şan-şöhraty agdykdyr, perwerdigärlikde hem sahylykda oňa taý ýokdur, ol merhemetlidir hem rehimdardyr); gadym zamanlarda hem geçmiş asyrlarda ýüzlerçe ýyl mundan ozal, Hindistan hem Hytaý welaýatlarynda lek-lek goşunly, wezir-wekilli, saklawly-perraçly bir patyşa bolanmyş. Sasan ¹ taýpasyndan bolan bu patyşanyň iki ogly bar eken: ulusy kemsiz ýetişen uly adam ekeni, kiçisi bolsa heniz ýaňy jahyl çykan ýigit ekeni; ogullarynyň ikisi-de batyr hem pälwanmyş, ýöne kiçisindenem ulusy has edermen ekeni. Şu boluşdada ol öz ýurdunda patyşa bolup, öz raýatlaryna adyl häkimlik edipdir, şonuň üçinem onuň topragyndaky hem patyşalyk edýän ýerindäki ilat ony gowy görýär eken, onuň adyna-da Şähriýar patyşa

---

¹ Mifiki bolup galan Sasan patyşanyň ýa-da Sasanidleriň nesilleri III-VII asyrlarda Eýranda häkimlik edipdirler. Şähriýar patyşanyň olara saýylmagy şahyrana anahronizmdir; onuň ýaly zatlar —Müň bir gijedel başga-da az däl.

diýerler ekeni; onuň özünden kiçi doganyňa bolsa Şahzaman patyşa diýerler ekeni, ol hem parsy Samarkandyna patyşalyk eder ekeni. Olaryň ikisi-de öz ýerli-ýerinde ýaşap ýören ekeni, her haýsy öz patyşalygynda ýaşap, öz raýatyndaky ilatyň üstünden ýigrimi ýyllap adalatly häkimlik sürüp, bol-telkilik hem şadyýanlyk içinde ýaşapdyr. Şeýdip ýaşap ýörkäler, olaryň ulusy bir gün öz inisini göresi gelipdirde, ony gidip alyp gelmegi öz wezirine buýrupdyr. Wezirem onuň buýrugyny berjaý edip, ýola rowana bolupdyr-da, tä Samarkant şäherine sag-aman baryp ýetýänçä ýol ýöräpdir. Onsoň ol Şahzamanyň huzuryna baryp, patyşanyň salamyny gowşurypdyr hem-de ony öz doganynyň göresi gelendigini hem onuň öz ýanyna gelip gaýtmagyny isleýändigini habar beripdir. Şahzaman hem razylyk bildirip, ýol şaýyny tutupdyr. Ol öz çadyrlaryny ýola çykarmagy, düýeleriň, gatyrlaryň, hyzmatkärleriň hem nökerleriň ýola ugramaga taýýar bolmalydygyny buýrupdyr, özi gelýänçä, ýurda häkimdarlyk etmegi bolsa öz wezirine tabşyrypdyr, özi bolsa çykypdyr-da, öz doganynyň şalyk edýän welaýatyna bakan ugrapdyr. Emma gijäniň ýary bolanda, köşgünde bir zadyny ýadyndan çykaryp gaýdandygy birdenkä ýadyna düşüpdür-de, yzyna dolanypdyr, gelip köşge girip görse, aýaly özüniň gullaryndan biri bolan bir gara (negr) gul bilen öz düşeginde gujaklaşyp ýatan ekeni. Şahzaman patyşa bu ahwalaty görende, onuň gözleriniň öňi garaňkyrap, depe saçy syh-syh bolupdyr-da, öz ýanyndan: «Men heniz şäherden çykmankam, beýle-beýle zatlar bolýan bolsa, eger men esli wagt doganymyňkyda saklansam dagy, bu äteňenälet heleý gör nämeler ederdikä!» diýip, içini gepledipdir. Ol gylyjyny syraga-da, olaryň ikisini-de şol ýatan ýerlerinde çapyp öldüripdir, ondan soň bolsa şol sagadyň hem şol minutyň özünde yzyna hyrra öwrülip, ýene ýola düşmeli diýip buýruk beripdir hem tä öz doganynyň bolýan şäherine barýança, äginmän ýol ýöräpdir. Şähre ýakynlaşan wagtynda bolsa, özüniň gelýändigini doganyňa habar bermek üçin öňden çapar iberipdir, onsoň Şähriýar hem onuň öňünden çykypdyr, biçak begenip, gujak açyp salamlaşypdyr. Doganynyň hormatyna bütün şäheri bezepdir, onuň bilen oturyp, şadyýan gürrüň edipdir, emma Şahzamanyň weli aýalynyň eden etmişi ýadyna düşüp duransoň, ol biçak tukat bolupdyr, ýüzi saralypdyr, bedeni gowşap ysgyndan gaçypdyr. Uly dogany onuň bu hili ýagdaýyny gören wagtynda, ol öz ýurdundan hem patyşalygyndan aýra düşeni sebäpli tukatlanýandyр öýdүp, gel şuňa azar bermäýin diýipdir-de, ondan hiç bir zat soraşyp-da durmandyr. Emma soň, başga bir gün uly dogany inisine: «A-how. dogan, görýän weli,

seniň bedeniň gowşap, ysgyndan gaçyp, ýüzüňem saralypdyr-la?» diýipdir. Şahzaman bolsa oňa: «Doganyň meniň ýürekde derdim bar» diýip jogap beripdir-de, aýalynyň etmişi barada özüniň çekýän derdini oňa aýtmadyr. Onda Şähriýar oňa: «Gel ikimiz awa-şikara gideli, belki, seniň göwnüň açylyp şatlanarsyň» diýýär. Emma Şahzaman göwnemändir, şonuň üçinem onuň dogany awa ýeke gidipdir. Patyşanyň köşgündäki jaýlaryň бага bakan açylýan penjirelerem bar ekeni. Şahzaman şol penjirelerden seredip otyrka, görse, birdenkä köşgüň gapylary açylýar-da, ol ýerden ýigrimi gyrnak bilen ýigrimi gul çykýar. Onuň doganynyň aýalyda şolaryň arasy bilen gelýär eken, özi-de tapylgysyz gозelligi hem zyýadalygy bilen olardan aýyl-saýyl tapawutlanyp duranmyş. Olar suwly howzuň başyna gelipdirler-de, eşiklerini çykaryp, aýal-erkek gatyşyp oturypdyrlar welin, birdenkä patyşanyň aýaly: «Aý, Masud!» diýip gygyrypdyr. Ine, onsoň bir gara (negr) gul aňyrdan gelýär-de, ony garsa gujaklaýar, patyşanyň aýalam ony gujaklaýar. Onsoň gul onuň bilen bile ýatýar, beýleki gul-gyrnaklar hem olara eýerip şeýdýärler, olar öpüşýärler hem guçuşýarlar, sypalaşýarlar hem oýnaşýarlar, tä gün ýaşara golaýlaýança, aýşy-eşretde bolup keýpden çykýarlar. Patyşanyň inisi bu zatlary görenden soň, öz-özüne: «Eger walla, şermisarlyga garanda, meniň başymdaky külpet has ýeňil!» diýip içini gepledipdir, şondan soň onuň gabanjaňlygy-da, gaýgy-gussasy-da aýrylypdyr. «Bu asla meniňkiňem çeni däl!» diýip, öz-özüne göwünlik berip, iýmän-içmän ýörmesini-de bes edipdir. Ondan soň dogany awdan gaýdyp gelipdir, olar saglyk-amanlyk soraşypdyrlar, onsoň Şähriýar patyşa öz dogany Şahzaman patyşanyň ýüzüne seredip görse, onuň gaýgy-gussasy aýrylyp, reňki düzelip, ýüzi gyzarypjyk duranmyş, ozal hiç zat iýmeýän bolsa, indi berenini ýalmap otyrmyş. Şondan soň onuň uly dogany Şahzamana ýüzlenip: «A-how, dogan, ilki göremde seniň ýüzüň saralyp durdy, indi bolsa seniň reňkiň düzelip, ýüzüň gyzarypjyk dur. Saňa näme bolan bolsa aýdyp ber ahyryn» diýipdir. Şahzaman: «Meniň gam-gussa düşmegimiň sebäbi hakynda diýseň, men ol barada saňa aýdyp bereýin, emma reňkimiň ýerine gelip, ganymyň ýüzüme çykmagynyň sebäbini aýtmakdan weli meni halas et» diýip jogap beripdir. Onda Şähriýar: «Ilki bilen sen görkünüň üýtgäp, haldan düşeniň sebäbini aýdyp ber, menem eşideýin» diýipdir.

«Biler bolsaň, doganyň — diýip, Şahzaman gürrüň bermäge başlapdyr: — Sen öz wezirini meniň yzymdan iberen wagtyňda, men ýol şaýymy tutup, eýýäm şäherdenem çykyp ugrapdym weli, özümiň saňa sowgat getirmekçi bolan göwherimi ýadymdan

çykaryp, köşkde galdyranyň ýadyma düşäýdi. Onsoň men şol göwheri almak üçin, köşgüme dolanyp baramda, öz aýalymyň gara (negr) gul bilen düşegimde bile ýatanyny gördüm-de, olary öldürdim, onsoň şonuň pikirini ede-edese seniň ýanyňa geldim. Ynha, meniň görkümiň üýtgemeginiň hem haldan düşmegimiň sebäbi; meniň reňkimiň düzelip, ganymyň ýüzüme çykmagynyň sebäbini welin sen sorama, menem aýtmaýyn».

Emma inisiniň bu sözünü eşiden Şähriýar patyşa: «Allanyň haky üçin, eger walla, näme üçin ganyň ýüzüne çykanyny aýdyp ber!» diýip özelenipdir. Ine, onsoň Şahzaman özüniň gören zatlarynyň hemmesini oňa gürrüň beripdir. Ol wagt Şähriýar öz dogany Şahzamana ýüzlenip: «Muny öz gözüm bilen görmek isleýäriň!» diýipdir. Onda Şahzaman oňa: «Awa-şikara gidýän diý-de, meniň bolýan otagymda gizlenip otur, onsoň sen gözüň bilen görersiňem, hemmesine gözüňi ýetirersiňem» diýipdir.

Onsoň Şähriýar patyşa şol sagadyň özünde awa gidýänligini jar etdiripdir, onuň goşuny-da çadyrlaryny alyp şäherden çykypdyr, olar bilen birlikde patyşanyň özi-de çykypdyr, emma soňundan ol bir çadyryň içine giripdir-de: «Meniň ýanyma hiç kim girmesin!» diýip, hyzmatkärlerine buýruk beripdir. Onsoň ol daşky sypatyny üýtgedipdir-de, ogrynça köşge dolanyp gelip, öz doganynyň bolýan otagyna giripdir; onsoň, bagdan tarapky penjiräniň agzynda birsellem oturypdyr welin, ynha, birdenkä bir topar gynak, olaryň arasynda-da patyşanyň aýaly, gullar bilen bile бага girip başlapdyr; onsoň olar tä ikindi namazynyň azany aýdylýança, Şahzamanyň gürrüň beren işlerini edipdirler. Şähriýar patyşa bu ýagdaýy gözi bilen görensoň, onuň huşy başyndan uçup, gözleri gubarlapdyr, şonuň üçinem ol öz dogany Şahzamana ýüzlenip: «Tur, häziriň özünde gideli, bize patyşalygam gerek däl, häkimdarlygam, tä özümiziň başymyza düşen şu işiň başga biriniňem başyna düşenini görýänçäk gideli oturaly! Beýle ýagdaýda ýaşanymyzdan ölenimiz gowy!» diýipdir. Ine, onsoň olar gizlin gapydan çykypdyrlarda, gije-gündiz diýmän, ýol ýöräpdirler, şol gidip baryşlaryna-da şor deňziň ýanyndan akýan bir çeşmäniň gyrasynda, otlujak ýerde gögerip oturan bir agajyň üstünden barypdyrlar. Olar şol çeşmeden suw içip, dynç almaga oturypdyrlar. Gün ýaşan çagynda, deňiz birdenkä tolkun atyp başlapdyr, onsoň onuň içinden tüweleý ýaly uzyn sütün ýokary galyp, asmana ulaşypdyr-da, bularyň oturan ýerindäkn otlujaga bakan gaýdypdyr. Iki dogan muny görüp, biçak gorkupdyr, olar gorkularyna hálki agajyň üstüne çykypdyrlar

(agaç bolsa biçak beýik ekeni), ine, onsoň olar soňunyň näme boljagyna garaşyp otyrlar ekeni. Birdenkä görseler, olaryň garşysynda uzyn boýly, äpet kelleli, döşi gapak ýaly jyn peýda bolupdyr, onuň depesinde bolsa bir sandyk barmyş. Ol jyn deňizden çykyp gelip, iki doganyň münüp oturan agajynyň aşagynda düşläp oturypdyr-da, sandygyň agzyny açyp, onuň içinden bir gapyrjak çykarypdyr, ol gapyrjagy-da açypdyr welin, onuň içinden, şahyryň aýdyşy ýaly, täze dogan gün kimin ýalbyrap oturan inçe billi owadan gelin çykypdyr. Hawa, Atyýýa şahyr ol gözeli şeýle ajap suratlandyrypdyr:

Şuglasy tüm gije daňlar atyrary,

Nury dagy gülgün reňge batyrary.

Çar köşeden gün dogan dek jemaly —

Gök deňze gark bolar ýyldyzlan, saly.

Ýaldyrap çykanda, il höwesdedir,

Yns-jyns beýhuş, melul, hassadyr.

Gözünde ýyldyrym, otlar çakdyrar,

Göz ýaşlardan baran siller akdyrar².

Onsoň jyn ol gelne garap: «Eý, asylly perizat, toý gijesi ogurlap alyp gaýdan gezelim, meniň birazajyk ýatasym gelýär!» diýipdir-de, kellesini ol gelniň dyzynyň üstünde goýup uka gidipdir; ýaňky gelin ýokarsyna seretse, agajyň üstünde iki sany adam otyr eken. Agajyň üstünde oturan patyşalary gören gelin, jynyň kellesini dyzynyň üstünden aýryp ýerde goýupdyr-da, agajyň aşagynda ör turup duran ýerinden iki doganyň

---

² Kitabyň içindeki goşgy setirlerini terjime eden Sapargeldi Annasähedow.

ikisine-de: «Bu jyndan gorkmaň-da, aşak düşüň» diýen yşarat edipdir. Olar bolsa: «Allanyň haky üçin sen bize azar berme, bizi bu beladan halas et!» diýip, oňa jogap beripdirler. Emma gelin olara: «Eger aşak düşmeseňiz, men jyny oýararyn, onsoň ol ikiňiziňem janyňyzy demiňiz bilen bile sogrup alar» diýipdir. Ine, onsoň olar gorkularyndan aşak, ýere düşüpdirler-de, ol gelniň ýanyna barypdyrlar welin, ol gelin olaryň önünde çiş arkan ýatypdyr-da: «Geliň, özem gatyрак basyň, bolmasa-da häzir jyny oýararyn» diýipdir. Şähriýar patyşa gorkusyndan ýaňa öz dogany Şahzaman patyşa ýüzlenip: «Doganym, sen bu aýalyň özüne buýurýan zadyny berjaý edeweri!» diýipdir. Emma Şahzaman oňa: «Etmerin! Ilki bilen sen et!» diýip jogap beripdir. Olar şeýdişip biri-birine göz ümläp, yşarat edip, çekeleşmäge durupdyrlar welin, ýaňky aýal olara: «Bu näme boldugy? Görýän welin, siz göz gypsyýarsyňyz-la! Eger siz ýanyma gelip, şu işi etmeseňiz, men jyny oýararyn!» diýip azm urupdyr. Ine, onsoň, iki doganyň ikisi-de jyndan gorkularyna buýrugy berjaý edipdir, olar işlerini bitirenlerinden son bolsa, ol aýal: «Bäriňizi bakyň!» diýipdir-de, goltugynyň aşagyndan gapjygyny çykaryp, onuň içinden dür monjugy ýaly edilip ýüpe düzülen baş ýüz ýetmiş ýüzük çykarypdyr-da:

«Siz bu ýüzükleriň nämedigini bilýäňizmi?» diýip sorapdyr. Olar: «Ýok, bilemzok!» diýip jogap beripdirler. Onda ol aýal: «Şu ýüzükleriň eýeleriniň hemmesi jynyň şahynyň üstünde meniň bilen siziň eden işiňizi etdiler. Siziňem her haýsyňyz maňa bir ýüzük beriň» diýipdir. Ine, onsoň iki doganyň her biri öz barmagyndan bir ýüzük çykaryp, iki ýüzügi oňa beripdir, onsoň ol aýal şeýle diýipdir: «Bu jyn meniň toýum toýlanyp durlan gijesi ogurlap alyp gaçdy-da, meni bir gapyrjagyň içine saldy, ol gapyrjagyda sandyga saldy. Ol sandygyň daşyndan ýedi gulp asyp berkitdi-de, meni möwç urup ýatan deňziň düýbüne taşlady, emma welin, eger aýalyň göwni bir zat islese, ony hiç bir zadyň gorap saklap bilmejekdigini jyn bilmeýär okeni. Bu barada şahyrlaryň biri, ine, şuny aýdypdyr:

Ynanjaňlyk etme aýal ýanynda,

Hergiz durabilmez äht-peýmanynda.

Kä bagyşlap, käte berer azaryn,

Emma azgynlykdan edýändir baryn.

Söýdüm diýr, ýalandan köp çeker zary,
Köýnegne çykandyr ýalanyň şory.

Ýalandan başga-da tükenmez oýny,
Ýusubam horlanyp, burupdy boýny.

Atamyz Adamy azdyryp hiçden,
How Enemiz kowdurypdy behiştiden.

Başga birisi bolsa şeýle diýipdir:

Eý yşkyň ýoluny terk eden geda,
Meniň kylan işim ýazgarma juda.

Selle oranyp aşyklygyň matasyn,
Menem kyldym ärler kylan hatasyn.

Yşk bir gyzamykdyr, hemmä deň bolar, Onuň
örgüninden sypmak geň bolar»

Bu aýalyň aýdan sözlerine patyşalaryň ikisi-de haýran galyp, biri-birine: «Bu jyny diýsene, munuň başyna düşen zat biziňkidenem başbeter ekeni! Munuň ýaly zat heniz hiç kimiň başyna düşen dälidir!» diýşipdirler.

Onsoň olar şol sagadyň özünde ol aýalyň ýanyndan aýrylyp gidip, Şähriýar patyşanyň şäherine gaýdyp barypdyrlar; patyşa öz köşgüne giripdir-de, öz aýalynyň-da, gullaryň-da, gyrnaklaryň-da — barysynyň kellesini kesip taşlapdyr.

Şondan soň Şähriýar patyşa her gije bir gyz alyp başlapdyr-da, el degmedik gyzy bir gije ýanynda saklanýandan soň, öldürip ugrapdyr; şeýle ýagdaýyň özi üç ýyllap dowam edipdir.

Şonuň üçinem adamlar dat-perýat edip, öz gyzlary bilen şäherden çykyp gaçypdyrlar. Ine, şeýdip şäherde äre ýararly ýekeje-de ulugyz galmadyr.

Ine, onsoň patyşa öz wezirini çagyryp, şol adata görä, özüne gyz getirip bermegi buýurýar welin, wezirem çykyp, gyz gözlemäge başlaýar, emma ol gyz tapyp bilmänsoň, patyşanyň özüne jeza bererinden gorkusyna, sussupes, lapykeç halda öz öýüne barýar. Patyşanyň weziriniň bolsa iki gyzy bar ekeni: ulusynyň ady Şährizada, kiçisiniň ady hem Dünýäzada ekeni. Weziriň uly gyzy her hili kitaplary, sene ýazgylaryny, gadym zaman patyşalarynyň durmuşyndan hem öten-geçen halklaryň rowaýatlaryndan ýazylan zatlary köp okaýar ekeni, onsoň-da ol gyz gadymy halklara, ozalky patyşalara hem şahyrlara degişli bolan sene ýazgylary kitaplaryň münlerçesini ýygnanmyş diýýärler. Ine, şol gyz hem atasyna aýdanmyş: «Görýän weli, sen bir zady gaýgy edip gam-gussa çekýärsiň, näme üçin sen gaýga galyp aladalanyň otýrsyň? Bu barada kimdir biri şeý diýipdir ahyry:

Kimde-kim hesrete batar,

Diýiň oňa: «Bu hem öter!

Şat günüň ýaşaýyşy ýaly,

Ýatar gaýyňam şemaly».

Wezir öz gyzyndan bu hili sözleri eşideninden soň, patyşa bilen özüniň arasynda näme-nämeleriň bolandygyny başdan-aýak aýdyp beripdir. Şährizada bolsa: «Allanyň haky üçin, atam, sen meni şol patyşanyň eline ber, onsoň men ýa-ha diri galaryn, ýa-da musulman gyzlar üçin gurban bolup, olary patyşanyň gazabyndan halas ederin» diýip dyzapdyr. Onda wezir: «Allanyň haky üçin, sen öz-özüňi beýle howpuň üstünden eltiji bolma!» diýip gygyrypdyr. Emma Şährizada: «Ýok, bu hökman şeýle bolmalydyr!» diýipdir. Onda wezir: «Öňem bir daýhanyň öküzi bilen eşeginiň başyna düşeni seniňem başyňa düşer öýdüp gorkýaryn» diýipdir. «Olaryň başyna düşen zat näme?» diýip, Şährizada sorapdyr.

ÖKÜZ BILEN EŞEK HAKYND A HEKAÝAT

«Biler bolsaň, gyzym, bir baý söwdagär bar eken — diýip, wezir gürrüň bermäge başlapdyr: — Onuň süri-süri maly bar eken, onuň aýaly hem çagalary-da bar eken, onuň özi Allatagalanyň gudraty bilen, mallaryň hem guşlaryň dilini-de bilýän ekeni. Ol söwdagär bir obada ýaşaýar ekeni, onuň gapysynda bolsa öküzi hem eşegi bar ekeni. Bir gezek öküz eşegini ýatagyna baryp görse, onuň ýatagy syrylyp-süpürilip hem suwlanyp goýlup, ap-arassaja bolup duranmyş, eşegini ahyrynda bolsa elenip arassalanan arpa, öýdelen saman bar, eşegini özi bolsa arkaýyn çäşerilip ýatanmyş, dynç alýarmyş diýýär, özi-de käwagt bir iş çykanda, hojaýyn ony münýär diýäýmeseň, ol eşegini edýän işi ýokmuş, hojaýyn münüp giden wagty-da kän eglenmän, derrew gaýdyp gelýär ekeni. Günlerde bir gün öküziniň eşege aýdan sözlerini hojaýyn eşidipdir: «Seniň bagtyň getiripdir! Meniň ýadap sütünim süýnýär, sen bolsaň ýatyrýň, özüňem elenen arpa iýýän, saňa gowy seredýärler, diňe käwagt hojaýyn seni münüp, bir ýere baryp gaýdýar, men weli ömürbaky ýer sürmeli, degirmen aýlamaly». Eşek hem oňa şeýle jogap beripdir: «Seni meýdana äkidip, boýnuňa boýuntyryk atarlar weli, sen ýykyl-da ýatyber, ursalaram turma ýa-da turan bol-da, ýene ýatyber. Onsoň seni yzyňa, ýatagyňa getirerler-de, noýba bererler weli, sen ony iýmegin, ýalandan syrkawlan bolgun-da, bir gün, iki gün ýa-da üç günläp hiç zat datman, otdan-suwdan kesilgin, ine, onsoň agyr zähmetdenem dynarsyň, dynjyňy-da alarsyň». Söwdagär bolsa bularyň gürrüňini diňläp duran ekeni. Ine, onsoň

öküzi işledýän adam onuň agşamky ot-ýimini getirip berende, öküz çala dadypmy-datmanmy, garaz, iýmän saklanypdyr. Ertesi irden hyzmatkär öküzi ýer sürmäge äkitmäge gelse, öküziň iýmän-içmän ýatanyny görüp: «Wah, dün öküz işe ýaramady diýdim-le, janawar näsaglan ekeni!» diýip gynanypdyr. Onsoň ol hyzmatkär söwdagäriň ýanyna barypdyr-da: «Baýar aga, öküz işe ýaranok: ol öten agşam ýimini-de iýmändir, asyl agzyna zat almandyr» diýip habar beripdir. Söwdagär bolsa bu zatlardan eýýäm habardar bolansoň, oňa: «Bar-da, öküze derek eşegi äkit, onuň bilen uzynly gün ýer sür» diýipdir. Agşama golaý, eşek uzakly gün ýer sürüp gelenden soň, öküz onuň ýanyna baryp, bu gün özüni agyr zähmetden dyndaran oňat maslahaty üçin oňa hoşallyk bildiripdir, emma eşek oňa hiç hili jogap bermändir, öz edenine özi biçak ökünipdir. Ertesi günem ol daýhan gelip, eşegi alyp gidip, onuň bilen agşama çenli ýer sürüpdir, eşek boýnunyň ýüzüni sypjyryk-sypjyryk etdirip, öler ýaly ýadap gelipdir. Öküz bolsa onuň keşbine göz gezdirip, ýene oňa hoşallyk bildiripdir hem-de ony taryplapdyr, eşek bolsa içiniň ýangynyna: «Meniň agynap ýatmakdan başga işim ýokdy, emma öz ýaňralygymdan zyýana galdym!» diýip haýkyrypdyr. Soňundan bolsa: «Biler bolsaň, öküz dost, men saňa elmydama tüýs ýürekden maslahat berýändirin; biziň hojaýynymyzyň aýdanlaryny men öz gulagym bilen eşitdim: «Eger öküz beýdip galman ýatjak bolsa, onda ony gassaba eltip beriň, goý, ony öldürsin, hamyny-da çaryk bolar ýaly edip kesişdirsin» diýdi. Seniň janyňa haýpym gelyär, şonuň üçinem saňa önünden duýdurýan. Ýnha, ýagdaý-a şeýle!» diýipdir.

Öküzem eşegin bu aýdanlaryny diňläp, oňa hoşallyk bildiripdir-de: «Ertir men olar bilen işe çykaryn!» diýip, öz önünde goýlan ot-ýimleriniň hemmesini iýipdir, hatda ahyryň düýbünde galan çyr-çyrşak galyndylaryny-da dili bilen ýalap çykypdyr. Hojaýyn bolsa bu gürrüňleri-de doly eşiden ekeni. Ertesi gün dogansoň, söwdagär öz aýaly bilen sygyr ýatagynyň ýanyna gelip oturypdyr, daýhan hem gelip, öküzi ýatakdan çykarypdyr; öküz öz eýesini gören badyna, özüniň keselden gutulanyny bildirjek bolup, guýrugyny jaýtardypdyr-da, içinden üýtgeşik ses çykaryp, aýagaldygyna jyrtlap ugrapdyr, söwdagär bolsa oňa güle-güle, ýüzin ýykylypdyr. «Sen nämä gülýäň?» diýip, aýaly ondan sorapdyr. «Men bir zady gördümem, eşitdimem, emma bu syrymy açyp biljek däl, men ony aýdaýsam, hökman ölerin» diýip, söwdagär öz aýalyna jogap beripdir. «Sen eger ölýänem bolsaň, ony maňa hökman aýan etmelisiň hem-de näme üçin gülenligiň sebäbini

aýtmalysyň!» diýip, aýaly öz diýenini tutupdyr. Emma söwdagär: «Men bu syry açyp bilmerin, sebäbi men ölümden gorkýaryn» diýip jogap beripdir. Aýaly bolsa:

«Sen, belki, maňa gülyänsiň!» diýip heňkirip başlapdyr-da, tä ol boýun bolup, gaýgy-gama batýança azar berip bizar edipdir, şondan soň ol çagalaryny ýanyna çagyrypdyr hem-de ölmezinden öň wesýetnama ýazdyryp, şol syry aýalyňa aýan edip, onsoň ölmek üçin kazyny hem şaýatlary çagyrtmaga adam iberipdir. Onuň ölümüne razy bolmagynyň sebäbi ol aýalyny çyn aşyklyk bilen söýýär ekeni, üstesine-de ol aýal onuň öz daýysynyň gyzydy hem çagalarynyň enesidi. Söwdagäriň özi bolsa indi ýüz ýigirmi ýaşyny dolduran adamdy. Ondan soň ol söwdagär özleriniň kowum-garyndaşlarynyň hem-de şol köçede ýaşayan adamlaryň barysyny çagyrdyp, şu hekaýaty olara gürrüň beripdir, üstesine-de öz syryny aýan eden wagtynda özüniň öljekdigini aýdypdyr. Şonda ýygynanan jemagatyň hemmesi onuň aýalyňa ýüz tutup: «Allanyň haky üçin, sen beýtme, öz äriň hem seniň çagalaryň atasynyň ölmezligi üçin, bu päliňden gaýt» diýipdirler. Emma aýaly: «Tä aýdýança, ondan el çekmerin! Ölse, goý öläýsin!» diýip heňkiripdir.

Onsoň hiç kim sesini çykarmandyr. Onsoň ol söwdagär täret kylyp gelmek, soňundan-da syryny açyp ölmek üçin mal ýatagyna bakan meýdana çykýar. Söwdagäriň bir horazydyr elli sany towugy bar ekeni, ondan başga-da ýene bir iti hem bar ekeni. Söwdagär öz itiniň horaza käýýäp gygyrýanyňy eşidipdir. It horaza: «Sen näme guduraýarsyň, biziň eýämiz öljek bolup ýör ahyryn!» diýipdir. Onda horaz: «O näme üçin?» diýip sorapdyr. It bütün ahwalaty başdan-aýak gürrüň beripdir, horaz bolsa gygyryp aýdypdyr: «Eger walla, biziň baýar agamyzyň akly ýok! Ynha, meniň elli sany heleýim bar, eýdip biriniň göwnüni tapýan, beýdip birine ýaranýan, garaz, ugruny tapýaryn. Biziň hojaýynymyzyň bolsa diňe ýekeje aýaly bar weli, ol şonuňam ugruny tapyp bilenok. Bir desse tut çybygyny alaga-da, heleýini çolaja tamyň içine eltip, tä ölinçä ýa-da dagyduwara şonuň ýaly zady soramaryn diýip puşman edinçä saýgylasa bolmaýarmy!»

Söwdagär bolsa horazyň ite ýüzlenip aýdanlaryny eşidip duran ekeni — diýip, wezir öz gyzy Şährizada gürrüň bermek bilen, oňa: — Eger gulak asmasaň, şol söwdagäriň öz aýalyňa görkezen oýnuny menem saňa görkezerin» diýipdir.

«Ol näme oýun görkezipdir?» diýip, Şährizada öz atasyndan sorapdyr.

Onsoň wezir gürrüni dowam edipdir: «Ol bir desse tut çybygyny kesip alypdyrda, çola tamyň içinde ýygşyryp goýup, soňundan aýalyňa: «Bärik gel, şu tamyň içinde men saňa barysyny aýdyp bereýin-de, ilň gözüne görünmänem öleýin» diýip, ony şol çolaja tama eltipdir. Aýaly tama giren badyna, söwdagärem işigi içinden ildiräge-de, ony şeýle bir saýgylap başlapdyr weli, aýaly özünden gidere gelip: «Waý, aýtma-leý!» diýip gygyrypdyr. Ondan soň aýaly onuň elinden-aýagyndan ogşap, toba-puşman edipdir hem äri bilen bile daş çykypdyr, onuň garyndaşlary-da, ýygnanan jemagat-da begenipdirler, şondan soň bolsä olar tä ölinçäler uruşman-sөгüşmän, örän oňat durmuşda ýaşapdyrlar».

Atasynyň bu sözlerini eşideninden soň hem, weziriň gyzy şol bir diýenini gaýtalap: «Meniň isleýän zadym hökman bolaýmalydyr!» diýipdir.

Onsoň wezirem gyzyň şaýyny tutupdyr-da, ony Şähriýar patyşanyň ýanyna äkidipdir. Şährizada bolsa özünden kiçi aýal doganyňa gep öwredip, oňa şeýle diýipdir: «Men patyşanyň ýanyna baranymdan soň, seniň yzyňdan adam iberip çagyrdaryn, senem gellersiň-de, patyşanyň menlik işini bitirip, göwün solpusyndan çykanyny aňlanyňdan soň, maňa: «Jan doganjygym, biziň bilen bir meýdan gürrüň ediş-de, ukusyz gijäni gysgaldar ýaly, bize gyzyklyja bir zat aýdyp bersene» diýen bolgun, onsoň menem size bir zat aýdyp bererin welin, şonuň özi-de Allanyň kömegi bilen biziň başymyzy azat eder, enşalla».

Ine, onsoň Şährizadanyň atasy öz gyzyň patyşanyň ýanyna alyp barypdyr, patyşada ony görüp begenipdir hem-de: «Ýeri, sen maňa gerek zady getirdiňmi?» diýip sorapdyr.

Wezirem: «Hawa» diýipdir.

Şähriýar patyşa Şährizadany öz ýanyna almakçy bolanda, gyz aglan bolupdyr; şol wagt patyşa: «Saňa näme bolýar?» diýip, ondan sorapdyr.

Şährizada bolsa: «Eý, patyşahym, meniň bir gyz jigim bar, men şonuň bilen hoşlaşmak isleýärim» diýipdir.

Şondan soň patyşa Dünýäzadany çagyrtmak üçin onuň yzyndan adam iberipdir, ine, onsoň olam gelip, aýal doganyň garsa gujaklapdyr, soňundan bolsa gat-gat körpäniň gyrasynda oturypdyr. Şondan soň Şähriýar patyşa Şährizadany öz ygtyýaryna alypdyr,

birwagtdan soň olar özara gürleşmäge başlapdyrlar; şol wagt Dünýäzada öz doganyňa ýüzlenip: «Allanyň haky üçin, dogan jan, gijäniň uky tutmaýan sagatlaryny gyzyklyja geçirmek üçin, bize näme-de bolsa bir zat aýdyp bersene» diýipdir.

«Eger merhemetli patyşamyz rugsat etse, baş üstune, janym bilen aýdyp bererin» diýip, Şährizada jogap beripdir.

Ukusy tutman, bıkarrar bolup oturan patyşa bu sözleri eşidip, gyzykly gürrüň diňlejeginä begenipdir hem rugsat beripdir.

TÄJIR HEM JYN HAKYNDÄ HEKAÝAT

BIRINJI GIJE

Şährizada aýdyp başlapdyr:

«Şeýle bir gürrüň bar, bagtyýar patyşahym, men aýdaýyn, sizem diňläň: täjirler arasynda bir täjir bolupdyr, ol bıçak baý bolanmyş hem-de her dürli ýerlerde bıçak köp zatlary öwrüp-çöwrer ekeni. Bir gezek ol algysyny ýygnamak üçin haýsydyr bir ýurda ugranmyş weli, ýolda bıçak gaty yssylapdyr-da, bir agajyň saýasynda oturyp, horjunynyň gözünden bir döwüm çörek hem hurma çykarypdyr-da, çörek bilen hurma iýmäge başlapdyr. Ol hurmany iýip, şänigini zyňyp goýberipdir welin, bir görse, onuň garşysynda uzyn boýly, eli-de ýalaňaç gylyçly bir jyn duranmyş.

Ol jyn täjiriň alkymyna dykylyp barypdyr-da: «Tur ýeriňden, sen meniň oglumy nädip öldüren bolsaň, menem seni şeýdip öldürjek!» diýipdir. «O nähili men seniň ogluňy öldürenmişim?» diýip, täjir ondan sorapdyr. Jyn oňa: «Sen ýaňy hurmany iýip, şänigini zyňanyňda, ol meniň oglumyň petekesinden degdi weli, oglum şol pursatda öldi ýatyberdi» diýip jogap beripdir. Onda täjir: «Eý, Allahym, biz seniň öz ygtyýaryňdadyrys hem ahyrynda seniň dergähiňe dolanyp barmalydyrys! — diýip golun seripdir. — Beýik hem belent Allatagaladan başga güýçli hem gudratly bir kimse ýokdur! Eger men seniň

ogluňy öldürenem bolsam, atanlykda öldürendirin. Sen meni bagyşla!» Emma jyn: «Ýok, men seni hökman öldürmelidirin» diýip, täjiriň ezeneginden dartaga-da, ýere ýykypdyr-da, ony çapmak üçin gylyjyny belent göteripdir. Täjir aglap: «Eý, Allahym, saňa sygyndym!» diýip seslenipdir-de, yzyndan hem bir nama aýdypdyr:

Pelek bir emrinde durmaz: kä zabun, kä parahatdyr,
Durmuşam öwser şonuň dek: kä matam, kä-de rahatdyr.

Eý pelekden dat kylan är, bol mukyt, aýtsam, gönimdir:
«Diňe deňli-derejeli mertlere takdyr ganymdyr.

Köp görensiň, bady hazan güwläp geler, solar güller,
Şonda daragtlaryň diňe ýogynyn egýändir ýeller.

Köp görensiň, umman üzre tolkun ýatar, meýit ýüzer,
Düýpleri bolsa merjendir, guwwas bolup salsaň güzer.

Eger pelek gazap eýläp, okun atsa meniň sary,
Gözüm ýaşly, bagrym daşly — çeksem tükenmez azary,

Onda bilgin: ýyldyz köpdür — sanasaň sogaby kändir,
Ýöne şolar görünsin diýp, aý bilen gün tutulýandyr.

Bag içinde daragt bitmiş — inçe, ýogyn, garry, ýaşy,

Emma mydam iýmişlisin gözläp tapyp atýas daşy.

Günüň düzkä ýaýnap gezdiň, meslikde sürdün döwrany,

Pelek çarhyn ters aýlar diýp gynamadyň eziz jany».

Täjir bu namany aýdyp gutaran badyna, jyn oňa: «Sen gepiňi azalt! Eger walla, men seni hökman öldürjek!» diýipdir. Onda täjir aýdypdyr: «Biler bolsaň, jyn, meniň ile bergim köp, meniň pulum hem köp, onsoň-da meniň çagalarym bar, aýalym bar, ilň goýan zatlary-da bar. Öýüme baryp gaýtmaga rugsat ber, men her kime bermeli bergimi bereýin, onsoň men ýylyň başynda seniň ýanyňa gaýdyp geleýin. Men özümiň gaýdyp geljegimi Alladan ant içip wada berýän, onsoň sen meni näme edesiň gelse ediber. Meniň saňa şu aýdýanlarymyň dogrulygyna-da Allanyň özi şaýatdyr».

Ine, onsoň jyn oňa kasam etdiripdir-de, ony goýberipdir, täjirem öz ýurduna dolanyp baryp, özüniň kime näme bergisi bolsa üzüp, ähli etmeli işlerini edip gutarypdyr. Bu zatlaryň barysy bilen ol öz aýalyny hem çagalaryny habardar edipdir; onsoň wesýetnama ýazdyrypdyr, özi-de maşgalasynyň arasynda ýylyň aýagyna çenli ýaşapdyr-da, ondan soň täret kylyp, özüniň kepen donuny goltugyna gysyp, maşgalasy, goňşulary hem ähli dogan-garyndaşlary bilen hoşlaşyp, göwnemese-de, çykyp ugrapdyr. Yzyndakylar ala-zenzele bolşup aglaşypdyrlar, gygyryşypdyrlar. Emma täjir tä şol jeňňele ýetýänçä gidip oturypdyr, gidip oturypdyr (şol gün bolsa täze ýylyň başy ekeni). Ine, onsoň ol öz başyna düşen ahwalata gynanyp aglap otyrka, birdenkä onuň ýanyna bir garryja goja gelipdir, onuň ýanynda bolsa boýny zynjyrly bir keýijegi bar eken. Ol goja gelip, täjire salam berip, oňa uzak ömür dileg edip, soňundan bolsa: «Bu ýerleri arwahjynlaryň mekany ahyry, näme üçin sen bu taýda ýeke özüň beýdip otyrsyň?» diýip sorapdyr. Onda täjir jyn bilen öz arasynda bolan ahwalaty oňa aýdyp beripdir, ýaňky keýijekli goja muňa haýran galyp: «Üstümde Alla bar, inim, seniň öz wadaňa wepalylygyň, hakykatdan-da, uly hormata mynasyp ekeni, seniň beren gürrüňiňem tüýs haýran galdyrýar, onuň özi gözün gabagynyň içine inňe bilen ýazylyan bolaýanlygyndada, tälim alýanlar üçin öwüt bolup bilerçe bar!» diýipdir.

Ondan soň ol garryja goja täjiriň gapdalynda oturyp aýdypdyr: «Üstümde Alla bar, inim, şol jyn bilen seniň nähili boluşyanyňy görýänçäm, men seniň ýanyňdan aýrylyp gitjek däl!» Ine, onsoň ol onuň ýanynda şol oturyşyna-da oturypdyr, onsoň ikisi gürrüň edişip başlapdyr. Täjiriň ýanynda keýijegiň eýesi otyrka-da, ol uly gaýga batyp, biçak gorkup, ejir çekip oturan ekeni. Birdenkä olaryň ýanyna ýene bir gojaman garry gelipdir, onuň ýanynda bolsa iki sany gara tazysy bar ekeni, ol hem gelip salamlaşypdyr. Amanlyk-saglyk soraşandan soň, ol garry: «Bu ýerler arwah-jynlaryň mekany ahyry, siz bu taýda näme işläp otyrsyňyz?» diýipdir. Oňa hem bolan ahwalaty başdan-aýagyna çenli gürrüň beripdirler. Bu goja oturyp-oturmanka, olaryň ýanynda üçünji bir goja peýda bolupdyr, onuň ýanynda bolsa ala-mula gatyry bar ekeni. Bu goja hem olara salam berip, bu taýda näme üçin oturandyklaryny sorapdyr, oňa-da hemmesini başdanaýagyna çenli aýdyp beripdirler (muny gaýtalap oturmakdan bolsa peýda ýok, eziz agalar), onsoň ol hem aşak oturypdyr. Ine, birdenkä çola meýdanda biçak uly tüweleý turup, onuň tozany al-asmana göterilipmiş, tozan ýatyşansoň, görseler, ol tüweleýiň özi şol gürrüňi edilýän jyn bolup çykypmyş, onuň elinde şol ýalaňaç gylyjy barmyş, gözlerinden bolsa ot syçraýarmyş. Ol jyn aňyrdan gele-gelmäşe, täjiriň elinden çekip süýreýär-de: «Tur ýeriňden, sen meniň ýüregimiň örküni, eziz balamy nädip öldüren bolsaň, menem seni şeýdip öldürjek!» diýip arlaýarmyş. Ine, onsoň täjir horkuldap hem möňňürip aglamaga başlapdyr, onuň ýanyndaky üç gojanyň üçüsi-de horkuldap hem möňňürip aglamaga başlapdyr.

Onsoň garrylaryň birinjisi, hálki ýany keýijeklisi beýlekilerden saýlanypdyr-da, jynyň elinden ogşap: «Ähli jyn patyşalarynyň başlarynyň täji sen! Eger men özümiň şujagaz keýigimiň başyna düşen zatlary saňa gürrüň edip bersem, meniň şol hekaýatymy-da sen gyzykly diýip hasap etseň, şonda sen şu täjiriň bir katra ganynyň üçden birini meniň üçin bagyşlap bilermiň?» diýipdir. Onda jyn: «Bolýar, goja, eger seniň aýdyp berjek rowaýatyň meniň göwnüme geň hem gyzykly zat bolup görünse, onda men ol täjiriň ganynyň üçden birini saňa bagyşlaýyn» diýip jogap beripdir.

«Biler bolsaň, şu keýik meniň daýymyň gyzy, jan-jigerim, göz-guwanjym — diýip, goja gürrüň bermäge başlaýar. — Bu heniz ýaş gyzka, men muny gelin edinip aldym, şeýdibem munuň bilen otuz ýyla golaý är-heleý bolup ýaşadyk, emma mundan asla çaga önmedi; onsoň başga bir heleý aldym weli, ol maňa bir ogul dogrup berdi, ýüzi on dördi

gijäniň aýy kimin, onuň gözüniň-gaşynyň owadanlygy-da dünýe malyna barabardy! Ol ulalyp-ösüp, on baş ýaşyna ýetdi, şol wagtlar hem men aýry bir şähre gitmeli boldum, özümem her dürli harytlar alyp gitdim. Meniň daýymyň gyzy şu keýik bolsa ýaşlygyndan başlap jadygöýligi hem gözbagçylygy öwrenipdi. Ine, onsoň men gidenimde, bu keýik ol oglany göle sypatyna öwürüp, onuň enesi biçäränem sygyr edipdir-de, olary çopana goşup goýberipdir. Men, aradan birentek wagt geçenden soň, giden ýerimden dolanyp gelip, öz oglumyň hem onuň enesiniň nirededigini sorasam, daýymyň gyzy: «Seniň aýalyň-a öldi, ogluňam gaçyp gitdi, onuň nirä gideninem men bilemok» diýip jogap berdi. Ine, onsoň men arly ýyl, tä Allatagalanyň beýik baýramy — Gurban baýram gelip ýetýänçä, ýüregim gaýgy-hasrat içinde, gözlerimden sil kimin ýaş döküp oturdym. Gurban baýramy gelende bolsa, çopany çagyrt-dym-da, bir semiz sygyr alyp gelmegi buýurdym. Çopanam semiz bir sygry alyp geldi (ol sygyr bolsa meniň soňky alan gyrnagym eken, ony, ynha, şu keýik jadylapdyr), men bolsam bu zatlardan bihabar, syýmy çyzňap, elime pyçagymy alyp, ol sygry öldürmäge girişdim welin, sygyr biçäre bar-bar bagyryp hem möňňürip aglamaga durdy; men muňa haýran galdym, asla ýüregim awap, haýpym geldi. Onsoň men ony öldürmämi goýdum-da, çopany çagyryp: «Maňa başga bir sygyr getirip ber» diýdim. Emma daýymyň gyzy: «Ýok, sen şuny öldür! Bizde şundan gowy hem şundan semiz sygyr ýok!» diýip heňkirdi. Onsoň menem ýene şol sygry öldürmekçi bolup, onuň ýanyna bardym welin, ol ýene aglap başlady, onsoň men ony öldürip soýmagy çopanyň özüne tabşyrdym. Çopanam sygry öldürip, hamyny soýdy weli, ondan ne et, tapdy, ne-de ýag — hamydyr süňkünden başga hiç zat tapmandyr. Men ol sygry öldürenime soň puşman etdimem welin, soňundan meniň puşman edenimiň peýdasy bolmady, onsoň men ony şonlugyna çopanyň özüne berdim-de, oňa: «Maňa bir semiz göläni getirip ber!» diýip buýurdym. Çopan bolsa maňa öz oglumy getirip berdi. Göle meni gören badyna, dyzynyp bagyny üzdi-de, meniň ýanyma ylgap gelip, aglaýa-aglaýa, maňa oýkanmaga durdy. Meniň oňa haýpym gelip, ýene çopany çagyrdym-da: «Sen bu göläni goý-da, maňa bir sygyr getirip ber» diýdim. Emma daýymyň gyzy, ynha, şu duran keýik, meniň üstüme heňkirip: «Şu gün hökman şu göläni öldürmek gerek, bu gün haýyr-sahawat hem sadaka edilýän, diňe in gowy mallaryň öldürilýän günü, biziň mallarymyzyň arasynda bolsa şu göleden gowy hem semiz malymyz ýok!» diýdi.

«Seniň emriň bilen öldürilen sygryň nähilidigini bir gör — diýip, men muňa aýtdym. — Nähili aldanandygymyzy görýäň gerek, ony öldürmekden çigit ýaly-da peýda bolmady, men ony öldürenime puşman edip aňyrsyna ýetip bilemok, indi bu gezek seniň aýdanyňa gulak gabardyp, bu göläni öldürjek däl». Onda meniň daýymyň gyzy: «Keramatly hem merhemetli eziz Allanyň haky üçin şu mukaddes gün sen şu göläni hökman öldirsiň, eger-de öldürmeseň, onda sen meniň ärim däl, menem seniň aýalyň däl!» diýip gygyrdy. Men onuň bu zeýilli agramly sözlerini eşidip, munuň maksadynyň nämedigine-de düşünmän, elime pyçagymy aldym-da, göläniň ýanyna bardym...»

Şährizadaň gürrüni şu ýere gelende, eýýäm daň atyp, howa ýagtylyp başlapdyr, şol zerarly-da ol özüne ygtyýar edilen gürrüni soňlaman bes edipdir.

Onda onuň gyz jigisi: «Jan doganym Şährizada, seniň bu hekaýatyň ne beýle gyzykly, şirin hem ajaýyp gürrüň eken!» diýipdir.

Onda Şährizada: «Eger patyşahymyň rehimini bilen ölmän, indiki agşama ýetmek nesip etse, size şonda aýdyp berjek hekaýatym bu günkiň dagyň çeni-çaky hem däl!» diýipdir.

Şol wagt patyşa hem öz ýanyndan: «Eger walla, bu gyzyň gürrüniň soňuny diňläp gutarýançam, ony öldürmäýin!» diýip içini gepledipdir.

Onsoň olar bu gijäniň daň çagyny ertire çenli guçuşyp-gujaklaşyp geçiripdirler, ertirden soň bolsa patyşa özüniň diwan işlerini berjaý etmäge gidipdir, weziri bolsa onuň ýanyna goltugy kepenli gelen ekeni. Ondan soň patyşa iş kesipdir, perman eýläpdir, günün ahyryna çenli etmeli işlerini edip saklanypdyr, wezire bolsa hiç hili buýruk hem bermändir, wezirem muňa biçak geň galypdyr. Ondan soň bolsa diwan wagty tamam bolup, Şähriýar patyşa dynç almak üçin öz jaýyna gaýdypdyr.

IKINJI GIJE

gelip ýetende, Dünýázada öz dogany Şährizada ýüzlenip: «Jan doganjygym Şährizada, täjir bilen jyn hakyndaky gürrüniň soňuny aýdyp bersene!» diýipdir.

Onda Şährizada: «Eger patyşahym rugsat berse, baş üstüne, janym bilen aýdyp berjek-le!» diýip jogap beripdir.

Patyşa hem: «Aýdyber!» diýipdir.

Ine, onsoň Şährizada hem aýdyp başlaýar:

«Hawa onsoň, bagtyýar patyşahym, adalatly hökümdarym, meniň gulagyma gelip ýetişiçe, ol goja şol göläni öldürmekçi bolanda, ýüregi tolgunyp agzyndan çykara gelipdir-de, çopany çagyryp: «Bu göläni äkit-de, mallaryň arasyna goýber» diýipdir. (Bu zatlaryň barysyny ol goja şol jyna gürrüň berýär ekeni, jynam onuň bu geň gürrüňini haýran galyp diňleýär ekeni.) Onsoň keyigiň eýesi gürrüňini dowam edipdir: «Hawa, onsoň jynlaryň şahynşasy, hut şeýle hem boldy, meniň daýymyň gyzy, ynha, şu duran keyik meniň edýänlerimi görüp hem synlap durşuna: «Öldür göläni, ol semiz göle!» diýýärdi. Emma ony öldürmek meniň üçin gaty agyr degýärdi, şonuň üçinem men çopana göläni äkit diýdim, çopanam ony alyp gitdi.

Ertesi günü bolsa, men otyrkam, birdenkä çopan ýanyma gelyär-de: «Baýar aga, men saňa hoş habar aýtmaga geldim, sen ony eşitseň begenersiň, ýöne hoş habar getirenim üçin, maňa-da bir söýünjilik bermeli bolarsyňyz» diýýär. Menem oňa: «Bolýar» diýdim. Onsoň çopan aýtdy: «Täjir aga, meniň bir gyzym bar weli, ýaşlygyndan jadygöýligi öwrenipdi, ony ol birwagtlar biziň öýümüzde bolan bir garry kempirden öwrenipdi. Ine, onsoň düýn, sen maňa şol göläni äkit diýeniňden soň, menem ony öýümize alyp bardym weli, gyzym ol göläni gördi-de, birden iki elini ýüzüne tutup aglady, soňundanam jak-jak güldi-de: «Aý, kaka, eger sen beýdip, meniň üstüme ýat erkek kişileri alyp gelyän bolsaň, onda seniň ýanyňda meniň hiç bir gadyr-gymmatymyň ýok boldugy bolýar!» diýdi. Men: «Hany, bu taýda ýat erkek kişi barmy, onsoň-da sen näme üçin bir aglap, bir gülüp otyrsyň?» diýip soradym. Onda gyzym maňa: «Seniň ýanyňda duran göle biziň baýarymyzyň ogly ahyry — diýip jogap berdi. — Ony jadylapdyrlar, özi-de ony enesi bilen birlikde, atasynyň beýleki aýaly jadylady. Ana, men şonuň üçin güldüm. Aglanymyň sebäbi bolsa, munuň atasynyň düýnki sygyr diýip öldüreni şu ýigidiň enesidi, men şony ýatlap agladym». Men gyzymyň bu aýdanlaryna haýranlar galdym, ine-de, günüň dogaryna mähetdel, men bu ahwalaty saňa habar bermäge geldim».

Çopanyň aýdan bu habaryny eşidip, ynan, jynlaryň şasy, men begenjimden hem şatlygymdan ýaňa şerapsyz serhoş bolup, çopany ýanyma aldym-da, onuň öýüne bardym weli, onuň gyzy maňa tagzym bilen salam berdi, eglip elimden öpdi, gölejik bolsa meniň ýanyma geldi-de, maňa gysmyljyrap hem oýkanjyrap başlady. Onsoň men: «Seniň bu göle hakynda aýdýan zatlaryň dogrumy?» diýip, çopanyň gyzyndan soradym. O gyz bolsa: «Hawa, baýar aga, bu duran göle seň öz ogluň, öz ýüregiňden önen eziz perzendiniň» diýip jogap berdi. Onsoň men: «Eý, näzenin gyz, eger sen muny ynsan halyna öwürüp bilseň, meniň bar-ýok malym, ähli emlägim seniňki bolsun, seniň ataň bakyp ýören mallary-da, hemmesi siziňki bolsun» diýdim. Onda gyz ýylgyrды-da: «Eý baýar aga, men pula göz gyzdyrýan dälidirin, men bu ýumşy diňe iki şert bilenem berjaý ederin: birinjiden, meni şu oglana äre beriň, ikinjidenem bolsa, bu oglany jadylanyň özüni jadylamaga hem ony bendiwan etmäge maňa ygtyýar beriň, ýogsam ol meniň özümi bendiwan eder» diýdi.

Çopanyň gyzynyň aýdan bu sözlerini eşidip, ynan, jynlaryň şasy, menem oňa şeýle diýdim: «Seniň bu aýdýanlaryň üstesine-de, häzir seniň ataň elindäki mal-mülküň hem barysy seniňki bolar. Meniň daýymyň gyzy hakyndaky aýdanyň bolsa, senden onuň ganyny sorajak adam bolup bilmez».

Men şeýle diýenimden soň, çopanyň gyzy ýerinden turaga-da, bir jam suwy aldyda, dogra okap, suwa dem salmaga durdy, ondan soň bolsa: «Eger seni gudratly Allahymyň özi göle edip ýaradan bolsa, onda sen şu keşbiňi üýtgetmän sakla, ýok, eger sen jadylanan bolsaň, onda sen beýik Allahymyň emri bilen, ozalky keşbiňi kabul et!» diýdi-de, ýaňky jamdaky suwy göläniň üstüne serpip goýberdi welin, ýaňky göle duran ýerinde silkindi-de, birdenkä adam boldy duruberdi. Menem onuň üstüne gujak açyp topuldym-da: «Allanyň haky üçin sen maňa aýdyp ber, meniň daýymyň gyzy saňa hem seniň eneňe näme-nämeler eden bolsa, barysyny aýt!» diýdim. Ine, onsoň olam özlerine edilen zatlary aýdyp berdi. Şol wagt men oňa: «Eý, oglum, özüňi beladan halas eden hem seniň hak-hukugyňy gaýtaryp özüňe beren bendäni Allatagalanyň özi saňa miýesser etdi» diýdim.

Eý, jynlaryň şahyn-şasy, şondan soň men çopanyň gyzyny şol ogluma äberdim, ol bolsa meniň daýymyň gyzyny, ynha, şu keyigi jadylady-da: «Men ony, her niçigem bolsa,

oňat keşbe öwürdim, onuň görki-de ýigrenji däl, örän owadan janawar» diýdi. Onsoň çopanyň gyzy niçe günler hem gijeler, niçe gijeler hem günler, tä Allanyň özi ony öz ýanyňa alynça, biziň bilen bile ýaşady, ol aradan çykansoň bolsa, meniň oglum Hindistan welaýatlaryna, ýagny seniň iş salyşýan täjiriň ýaşaýan ýerlerine gitdi. Şondan soň menem ynha, daýymyň gyzy şu keýigi alyp çykdy-da, öz ogluma näme bolandygyny bilmek üçin ser salyp, ýurtdan-ýurda aýlanyp ýörşümdi welin, takdyrym meni şu ýere getirip, ynha, bir aglap oturan täjiriň üstünden eltdi. Ine, meniň hekaýatym».

«Bu örän geň gürrüň, şonuň üçinem men bu täjiriň ganynyň üçden birini saňa bagyşlaýaryn» diýip, jyn oňa jogap beripdir.

Ondan soň ikinji garry, hälki iki tazyly goja beýläk çykypdyr-da, jyna ýüzlenip: «Eger men özümiň iki doganymyň, ynha, şu iki tazynyň başyndan geçen ahwalaty aýdyp bersem, senem meniň bu gürrüňimi has gyzykly hem geň görmeli zat diýip hasaplasaň, onda şu täjiriň günäsiniň üçden birini meniň üçin bagyşlarmyň?» diýipdir. Jynam oňa: «Eger seniň gürrüňiň has gyzykly hem has geň görmeli zat bolsa, onda, goý, seniň diýeniň bolsun» diýip jogap beripdir.

«Biler bolsaň, eý, jynlaryň hökümdary — diýip, goja gürrüň bermäge durupdyr: — Ynha, şu iki tazyň ikisi-de meniň doganym, menem bularyň üçünjisi. Biziň atamyz ölende, bize üç müň dinar galdyrypdy. Onsoň men söwda etmek üçin özüme bir dükanjyk açyndym, meniň doganlarymyň-da her haýsy bir dükanjyk açyndy. Emma men dükanda uzak oturyp bilmedim, sebäbi meniň uly doganym, ynha, şu tazylaryň biri, özünde bar zatlaryň hemmesini müň dinara satdy-da, puluna hem her hili geçgel haryt alyp, başga ýurda gitdi. Bütün bir ýyllap ondan habar bolmady. Ine, onsoň bir gün men dükanymda otyrkam, ýanyma bir gedaý geldi. Men oňa: «Alla kömek etsin!» diýdim. Emma ol gedaý meniň ýanymdan gitmän aglap durşuna: «Sen meni eýýäm ýadyňdan çykarýdyňmy beýle!» diýdi welin, men oňa öwrülip seretsem, ol meniň doganym bolsa nätjek! Onsoň men tarsi ýerimden turup, onuň bilen görşüp salamlaşdym, ony dükanyň içine salyp, oňa näme bolandygyny soradym. Emma ol: «Sen sorama! Pullarym-da gitdi, bagtymam ýatdy» diýip jogap berdi. Ondan soň men ony hammama eltdim, öz egişiklerimden berip geýindirdim, onsoň öz öýüme alyp bardym. Şonda men öz dükanymyň dolanyşyk puluny hasaplap gördüm welin, görsem, men eýýäm bir müň dinar peýda gazanypdyryn, diýmek,

meniň maýam iki müň bolupdyr. Men bu puly doganym bilen paýlaşdym-da, oňa: «Bar, hamala, sen söwda-syýahat üçin hiç ýere gitmän ekeniň-dä» diýdim. Ine, onsoň meniň doganym puly aldy-da, ýene özüne dükan açyndy.

Şondan soň aý geçdi, gün geçdi, gijeler öwrüldi, ynha, bir gün meniň ikinji doganym, şu itleriň beýleki biri, özüniň bar-ýok zadyny satyşdyryp, aýry ýurda söwdasyýahata gidermen boldy. Biz ony goýbermejek bolup, her näçe jan etsegem — bolmady. Ine, ol hem bir topar haryt aldy-da, syýahatçylar bilen ýola düşdi. Ondan hem бүтін bir ýyllap habar-hatyr bolmady. Ine, onsoň ol hem bir gün, özünden uly doganynyň bolşy ýaly bolup, meniň ýanyma geldi. Men oňa: «A-haw, dogan, men saňa gitme diýip, şubela ýalbarmadymmy näme?» diýdim. Ol bolsa aglap: «Nädeýin ahyry, jan inim, täleýimde bar eken-dä, ynha, indi men tüýs garyp galdym, jübimde kör köpügim galmady, özümem ýalaňaç galdym, egnimde köýnegimem ýok» diýdi. Ine, onsoň, eý, jynlaryň şasy, men ony-da hammama äkidip, öz egin-başlarymdan täzelerini saýlap, ony geýindirdim, ondan soň ikimizem dükana baryp iýdik-içdik, soňundan bolsa men oňa: «Eý, agam, men her gezsk täze ýyly gabatlap, öz dükanymyň maýasyny hem getiren peýdasyny hasaplap görýärin. Ynha, bu gezegem hasaplap göreris, näçe girdeji giren bolsa, hemmesini ikimiz deň paýlaşarys» diýdim. Ine, onsoň, eý, jynlaryň şasy, men hasaplap gördüm welin, iki müň dinar bolup çykdy, Ýaradanyň özüne ýüz-müň şükür edip, oňa alkyşlar okadym! Onsoň men ol puluň müň dinaryny doganyma berdim, özüme galany-da müň dinar boldy, şondan soň bolsa doganym hem özüne dükan açyndy, şeýlelikde, biz ençeme günleri ýaşap geçirdik.

Aradan birnäçe wagt geçensoň, meniň doganlarym ýanyma geldiler-de, özleri bilen birlikde meniňem söwda etmek üçin çet ýurtlara syýahata gitmegimi islediler, emma men olaryň diýenini etmedim, «Men gidip peýda görer ýaly, siz syýahata gidip ozal näme gördüňiz?» diýdim-de, olaryň gepine gulak hem asmadym geziberdim. Şeýdibem, biz öz dükanlarymyzda alyş-beriş edip galyberdik. Ýöne welin meniň doganlarym meni söwda-syýahata äkitjek bolup, her ýyl maňa ýalbarýardylar, emma tä alty ýyl geçýänçä olaryň diýenine razylyk bermedim. Diňe alty ýyl geçensoň, men teýahyr razylyk berdim. Şonda men olara: «Doganlarym, menem siziň bilen bile gideýin welin, ýöne siziň näçe puluňyzyň bardygyny bir hasaplap göreliň» diýdim-de, olarda hiç zadyň galmandygyny bildim. Olar

peýda görenlerinden-ä geçen, asla ähli küý-pikirlerini gara bokurdaklaryna, pýançylyga hem keýp çekmäge berip, bar zatlarynyň ýoguna çykypdyrlar eken. Şeýle-de bolsa men olara ýagşydan-ýamandan zat diýmän, sesimi-de çykarman, öz dükanymyň zatlaryny hasap edip gördüm, onsoň özümde galan-gaçan harytlaryň hemmesini pula öwürdim, şondan soň görsem, meniň alty müň dinarym bar ekeni. Men muňa hezil etdim, onsoň pullary iki deň paýladym-da, doganlaryma: «Ynha, üç müň dinar, üçimiziň aramyzda bary şu pul, ine, şu pul bilenem biz söwda ederis» diýdim. Galan üç müň dinary bolsa men gömüp goýdum, sebäbi ozal gidenlerinde doganlarymyň gedaý galyşy ýaly, meniň hem gedaý galaýmagym mümkindi, şoňa göräde, üç müň dinary gömüp goýsak, biz gaýdyp gelemizde ýene dükan açynyp bileris diýdim. Meniň doganlarym muňa razy boldy, onsoň men olaryň her haýsyna müň dinar berdim, öz elimde-de müň dinarym galdy. Onsoň biz özümize gerek harytlary satyn aldyk, ýol şaýymyzy tutduk. Onsoň kireýne gämi tutundyk-da, oňa zatlarymyzy ýükledik. Ine, biz bir gün ýöredik, iki gün ýöredik, bir aý ýöredik, ahyry öz harytlarymyz bilen bir şähre baryp ýetdik. Biz söwda edip, bir dinarymyzy on dinar etdik. Ine, onsoň biz ol ýerden ugramakçy bolanymyzda, deňziň ýakasynda üsti-başy sal-sal bolup duran bir gyza gabat geldik. Ol gyz meniň elimden öpüp: «Eý, ýagşy ýigit, sen haýyr-sahawat edip bilmezmiň, seniň eden ýagşylygyňy menem ýerde goýmaryn, gaýtararyn» diýdi. Menem oňa: «Meniň halaýan zadym haýyr-sahawat etmekdir, sen yzyna gaýtarmasaňam, men saňa kömek edip bilerin» diýdim. Onda ol gyz maňa: «Ýagşy ýigit, sen meni özüňe aýal edip al-da, ýurduňa alyp git. Men özümi seniň ygtyýaryňa berýärin, sen meni horlama, maňa ýagşy niýet bilen gara, sebäbi men ýagşylyk hem hormat edilýänleriň hilindendirin, onsoň menem saňa ýagşylyk ederin. Men seni hiç wagt aldawa salmaryn, hatyrjem bolaýgyn» diýdi. Men gyzyň aýdan bu sözlerini eşiden badyma, ýüregim oňa maýyl boldy, keramatly hem merhemetli Allatagalanyň özi kalbyma salandyr-da, men ol gyzy alaga-da geýindirdim, bezäpbesledim, gäminiň üstünde oňa ýumşak düşek düşäp, ýer salyp berdim, oňa uly hormat hem hyzmat etdim. Ondan soň biz ýene aňyrlygyna ýola rowana bolduk, onsoň ýüregimde uly söýgi oýanyp, men bu gyzyň hak aşygy boldum. Gijede-gündizde onuň ýanyndan aýrylmadym. Men bu gyzy öz doganlarymdanam gowy gördüm. Olaram kemsindiler. Meniň bagtymyň getirişine-de, meniň baýlygymyň artyşyna-da, harydymyň köplüğine-de olaryň gözi gitdi. Biziň pulumyzy görüp, gözlerine uky gelmedi. Ine, onsoň doganlarym şeýtan päline gidip, meni

öldürüp, pullarymy almagyň kastyna düşüpdirlir, olar biri-birine: «Gel şu doganymyzy öldürelä, onsoň onuň ähli puly bize galar» diýip dilleşipdirler. Ine, onsoň, men öz aýalymyň ýanynda uklap ýatyrkam, olar meniň ýanyma gelipdirler-de, ikimizem birlikde göteräge-de deňziň içine taşlap goýberipdirler. Şol wagt hem meniň aýalym ukudan oýanyp, bir silkinende, aýal jyna öwrüldi-de, meni göterip, bir ada eltip, suwdan çykardy. Ondan soň ol birentek wagtlap gözden ýitdi-de, daňa golaý meniň ýanyma dolanyp gelip aýtdy: «Men seniň aýalyň, şonuň üçinem, gudraty güýçli Allatagalanyň emri bilen, seni ölümden halas edip alyp çykdim. Biler bolsaň, men musulman jyndyryn. Men seni gören badyma, Alla hatyryna tüýs ýürekden söýdüm, men bolsam Allahyma hem onuň resul pygamberine ten berýändirin, Allahymyň özi oňa keremini eçilsin hem nury-rahmetini saçsyn! Men seniň ýanyňa, şol ilki gören wagtyňdaky ýaly, gyz keşbimde geldim, senem meni özüňe aýal edinip aldyň, ine, onsoň menem seni suwda gark bolmakdan halas etdim. Ýöne welin doganlaryňa meniň gaharym geldi, şonuň üçinem men olary hökman öldürmelidirin».

Men onuň bu aýdanlaryny eşidip haýran galdym, özümem onuň bu eden ýagşylygyna köp hoşallyk bildirdim-de: «Ýöne welin meniň doganlarymy öldürseň-ä bolmaz!» diýdim. Ondan soň men öz doganlarym bilen aramyzda bolan ahwalatlaryň hemmesini başdan-aýak oňa aýdyp berdim. Ol meniň aýdanlarymy eşidip: «Men şu gije olaryň ýanyna uçup baryp, olaryň gämisini gark edip, özlerini-de heläk ederin» diýdi. Men oňa «Allanyň haky üçin, sen beýtme! «Ýagşylyga ýamanlyk her kişiniň işidir, ýamanlyga ýagşylyk är kişiniň işidir!» diýen tymsal bar ahyry. Her zadam bolsa, olar meniň doganymdyr» diýdim. Emma ol jyn: «Men olary hökman öldürmelidirin!» diýip, şol bir aýdanyny aýtdy durdy. Menem oňa ýalbarmaga durdum, onsoň ol meni uçuryp äkitdide, edil öz öýümiň depesinden düşürdi. Menem işigimi açyp girdim-de, şol gömüp goýan pulumy çykardym, onsoň ýene haryt satyn aldym, täzededen dükan açyndym-da, uly iläň parahatçylygyny dileg edip, dükanjygymy ýöredip başlaberdim. Ine, onsoň agşam öýüme gelsem, howlymda iki sany tazy daňylgy dur, ynha, şu tazylar. Olar meni gören batlaryna, ýerlerinden turup, boýunlaryny burşup aglamaga başladylar.

Men aňk-taňk bolup, eýläme-beýläme garamaga hem ýetişmänkäm, aýalym maňa: «Bu tazylar seniň şol doganlaryňdyr» diýdi. Men ondan: «Bulary kim beýdip

goýberdikä?» diýip soradym. Onda aýalym: «Men öz aýal doganymy çagyryp getirtdim, ol hem bulary şeýdip goýberipdir, indi bular on ýyldan bärde adam keşbine öwrülip bilmezler» diýdi. Ynha, bular on ýyldan bäri şu hili ýagdaýda bolup gelenlerinden soň, indi bulary ozalky keşplerine getirtmek üçin şol aýalyň ýanyna gidip barşymdy welin, şu ýerde-de bu täjire gabat geldim, ol hem öz başyna düşen zady aýdyp berdi welin, tä seniň oňa näme edeniňi görýänçäm, bu ýerden gidesim gelmedi. Ynha meniň gürrüňim».

Ondan soň jyn: «Seniň bu aýdan zadyň örän geň zat, şonuň üçinem men bu täjiriň günäsiniň hem ganynyň üçden birini saňa bagyşlaýaryn» diýipdir.

Ondan soň üçünji goja, gatyryň eýesi orta çykyp: «Men saňa bularyňkydanam geň wakany aýdyp bereýin, eger göwnüňden tursa, eý, jynlaryň şasy, sen bu täjiriň galan günäsini hem ganyny meniň üçin bagyş eýle» diýipdir, jynam: «Bolýar» diýipdir.

«Biler bolsaň, eý, jynlaryň täji-soltany — diýip, goja kişi aýdyp başlapdyr: — Ynha, şu duran gatyr meniň aýalymdy. Men bir gezek syýahata gidip, ýylboýy öýümde bolmadym. Onsoň işlerimi gutaryp, yzyna gaýtdym-da, bir gün gijäniň birwagty öýüme dolanyp geldim. Gelsem, meniň aýalym bir gara (negr) gul bilen çolaşyp ýatan ekeni. Olar gürleşip, gülşüp-oýnaşyp, öpüşip-guçuşyp, keýp edişip ýatyrlar. Aýalym meniň gelenimi gördi-de, hasyr-husur ýerinden turdy, suwly kündügi eline alaga-da, bir zat-bir zatlary pyşyrdap, suwa dem saldy. Ol: «Öz keşbiňi üýtget-de, ite öwrül!» diýdi-de, ýaňky kündükdäki suwy meniň üstüme serpip goýberdi. Menem şol sagadyň özünde ite öwrüldim, ana, onsoň aýalym meni öýden kowup goýberdi. Menem howludan çykdymda, gidiberdim, şol gidişime-de et satan gassabyň dükanyňnyň gapysyna bardym. Ine, onsoň men şol ýerde süňk-saňk gemren bolup ýördüm welin, et dükanyňnyň eýesi meni gördi-de, öz ýanyna çagyryp, öýüne alyp bardy. Gassabyň gyzy meni göreninden iki elini ýüzüne tutup: «Kaka, sen erkek kişi bilen gelýärsiň-de, ony biziň ýanymyza getirýäň-le!» diýip käýindi. Gyzyň atasy: «Hany, bu taýda erkek kişi barmy näme?» diýip geňirgendi. Onda gyzy: «Ynha, bu getiren itiň erkek kişi ahyryn, ony öz aýaly jadylapdyr, isleseňiz, men ony öňki keşbine getirip bilerin» diýdi. Atasy öz gyzynyň bu aýdanlaryny eşidip: «Allanyň haky üçin, gyzym, sen ony halas et!» diýip ýalbardy. Ine, onsoň ol gyz suw küýzejigini aldy-da, bir zatlar pyşyrdap, suwa dem salaga-da, maňa: «Sen häzirki keşbiňi ozalky görnüşine öwür!» diýdi-de, suwy meniň üstüme serpip goýberdi welin, men ozalkylygym

ýaly adam boldum duruberdim. Men ol gyza alkyş okap, elinden öpüp: «Öz aýalymyň meni jadylaýşy ýaly, senem ony maňa jadylap bersene» diýip ýalbardym. Onsoň ol gyz maňa şol suwdan bir jamjagaza guýup berdide: «Aýalyň uklap ýatan wagty baraga-da, şu suwy onuň üstüne serpip, pylan zat bol diýersiň weli, onsoň ol sen näme bol diýseň bolar durubiýr» diýdi. Ine, onsoň menem şu suwly jamy aldym-da, aýalymyň uklap ýatan wagtyny aňtap bardym hem jamdaky suwy onuň üstüne serpip goýberip: «Bu keşbiňi taşla-da, gatyra öwrül!» diýdim weli, ol dessine gatyr boldy duruberdi; onuň nähili gatyr bolandygyny bolsa ynha öz gözün bilen görüp dursuň, älem jynlarynyň şasy-soltany, ine, meniň gürrüňim».

Jyn gatyra bakyp: «Dogrumy?» diýipdir.

Gatyr bolsa «Dogry» diýen tarzde baş atyp: «Hawa, Allahymdan ant içýärin, bu meniň başymdan geçen zatlaryň hekaýaty, hemmesem dogry!» diýen görnüşde yşarat edipdir.

Üçünji gojanyň hekaýatyndan soň, jyn haýran galmak bilen titräp-silkinjiräp, täjiriň günäsiniň üçden birini şol goja üçin bagyşlapdyr...»

Şährizada gürrüňiniň şu ýerinde, daň saz berensoň, özüne ygtyýar edilen möhletin gelip ýeteni zerarly, sözünü bes edipdir.

Şonda onuň kiçi aýal dogany: «Doganjygym, Şährizada, seniň hekaýatyň gör nähili gyzykly hem şirin ekeni, seniň sözleriň şekerden şirin, baldan datly, özi-de gör nähili ýakymly» diýipdir.

Onda Şährizada: «Eger patyşa hezretleri rehim edip, sag-aman galsam, meniň size indiki gije aýdyp berjek zatlarym munuň çeni-çaky hem dälidir» diýip jogap beripdir.

«Dogrudanam, bu hekaýat biçak gyzykly, munuň tä soňuny eşidýänçäm, bu gyzy öldürmejegime Alladan kasam edýän!» diýip, patyşa öz ýanyndan içini gepledipdir.

Ondan soň gijäniň galanyny olar gujaklaşyp-guçuşyp geçiripdirler. Ertirden soň bolsa patyşa öz adaty işlerini berjaý etmäge diwan jaýyna gidipdir, patyşanyň serkerdeleri-de, wezir-wekilleri-de gelip, diwan jaýy adamdan hyryn-dykyn dolupdyr.

Ine, onsoň patyşa arz-şikaýatlara garap, kime temmi berýär, kimsini işe belleýär, kimsini aýyrýar, bir zady makullaýar, bir zady gadagan edýär, perman çykarýar... Iş wagty gutaransoň, diwan dargaýar, Şähriýar patyşa hem dynç almak üçin öz jaýyna gaýdýar. Agşam düşüp, gije ýakynlaşan mahalda, Şähriýar patyşa weziriň gyzy bilen guçuşyp göwün solpusyndan çykypdyr.

ÜÇÜNJI GIJE

gelip ýetende bolsa, Şährizadanyň jigisi Dünýázada: «Jan doganjygym, düýnki gürrüňiňi soňlasana!» diýip ýalbarypdyr.

Şondan soň Şährizada: «Baş üstüne, janym bilen aýdyp bererin! — diýip, patyşadan rugsat alyp, gürrüňini dowam edipdir. — Hawa onsoň, bagtyýar patyşahym, meniň eşitmişime görä, üçünji gojanyň gürrüňi jynyň göwnüne beýleki ikisiniň gürrüňinden-de has geň görnүpdir-de, jyn tüýs haýranlar galyp, geňirgenmekden ýaňa titräp-silkinjiräp: «Täjiriň galan günäsini-de seniň üçin bagyşlaýaryn hem ony öldürmän goýberýärim» diýipdir. Onsoň täjirem ol goja kişilere köp-köp alkyş okap, minnetdarlyk bildiripdir, gojalaram onuň azat bolanyňa begenip, gözün aýdyň diýip mübärekläpdirler, şonluk bilen her kim öz ýurduna gaýdypdyr. Ýöne welin balykçynyň ertekisiniň ýanynda bujagaz dagy hiç zadam dälidir».

«Onuňky nähili bolupdyr?» diýip, patyşa gyzdan sorapdyr.

BALYKÇY HAKYND A HEKAÝAT

— Bagtyýar patyşahym, meniň eşitmişime görä — diýip, Şährizada aýdyp başlapdyr: — Bir balykçy bar eken, onuň ýaşy-da bäri-bärlerde däl ekeni, özüniňem aýaly hem üç ogly bolup, garyp halda ýaşayar ekeni. Özi-de onuň balyk tutýan toruny her günde hökman dört gezek suwa taşlamak endigi bolup, şondan üýtgemesi bolmaz ekeni. Ine, onsoň ol bir gün günortanlar awa çykyp, deňziň kenaryna barypdyr-da, sebedini ýerde goýup, el-aýagyny çyzňaşdyrypdyr-da, deňziň gyrasyndan giräge-de, toruny suwa taşlapdyr. Tory suwa oňat batýança garaşyp, bagyny bir ýere jemläp duransoň, tora agram düşenini aňlap, ony çekip çykarmaga synanýar welin, başartmandyr. Onsoň ol toruň bagyny elinde saklap, kenara çykypdyr-da, ýere gazyk kakyp, toruň ýüpüni şoňa baglapdyr. Soňra eşiklerini aýryp, suwa çümüp, toruň töweregini sermeleşdirmäge durýar. Ol şeýdip, tä tory çykarýança gaýrat edipdir. Ondan soň ol tory suwuň ýüzüne çykaryp bilenine begenip, haýdan-haý suwdan çykyp, eşiklerini geýäge-de, toruň ýanyna gelip görse, onuň azap edip çykarany haram ölen eşek ekeni, üstesine oňa toruny-da ýyrtdyrypdyr. Bu ýagdaýy gören balykçynyň gahary gelip, gaýgy hem gynanç bilen: «Belent mertebeli hem gudratly Allahymyň özünden özge güýç-de ýok, kuwwat-da! Hakykatdan-da, munuň özi örän geň görmeli nygmat!» diýipdir-de, bir gazal aýdypdyr:

Eý, ryzkyn kowalap ýeten biçäre, Ezeldir

— berilmez emele-täre.

Asman ak patrakdyr, deňiz tolkunar, Tamakin

balykçyň göwni galkynar.

Umman girer, bakmaz howp-hataryna, Umytly
göz diker atan toruna.

Gijäni öýünde bigam ötüren,
Janyn eşret hem rahada batyran

«Balyk bişir» diýip buýrar guluna,
Balykçydan satyn aldyr puluna.

Şükr edeliň ol keremli Rahmana.
Birge berip, birge bermez Suwhana.

Adalat sendedir, asman şalygy —
Biri tutup, başga iýer balygy!»

Soňra bolsa öz-özüne: «Haýdaber, balykçy! Eger gudratly Allanyň özi islese,
hökman rehnet iner!» diýip, ýene bir beýt aýdypdyr:

Başyňa iş düşse, eýleme pikrin,
Gije-gündiz kylgyl erenler şükrün.

Käýinmegil sarpaň tutgan bendeýe,
Zar bolarsen bir betlagam gendeýe».

Ondan soň ol torundan eşegi çykaryp taşlapdyr-da, tory sykyp kepedipdir, tory sykyp bolanyndan soň bolsa, ýañadandan ýazyşdyryp, ýene deňziň gyrasyňa giripdir. «Ýa bissimilla!» diýäge-de, tory gaýtadan suwa taşlapdyr. Tory suwa batýança garaşypdyr, onsoň tory agramy, öňküsindenem has gaty ilişipdir, balykçy bolsa bu saparky düşen zat hökman balykdyr diýip oýlanypdyr-da, ýene hälkisi ýaly, onuň ýüpüniň ujuny gazyga daňyp, eşiklerini çykaryp, suwa giripdir hem-de tä tory ilişen zadyndan sypdyrýança, suwuň içinde hysyrdanyp sermenipdir. Şeýdip, tory tä kenara çykarýança, azap edip zähmet çekipdir. Çykaranyndan soň görse, tora düşen zat içi laýdan hem çägeden doly hum ýaly uly küýze ekeni. Muny gören balykçy gynanypgynanyp, şu namany aýdypdyr:

«Zulmuň bes et, zalym pelek!

Rehmiň inder, işim telek!

Gözleýip tapman nesibim,

Boş galdym, çykmaz hesibim.

Göge galdy köp nadanlar,

Har bolupdyr eziz janlar».

Ondan soň balykçy ýene torunyň suwuny sykyp hem arassalap, beýik mertebeli Allatagaladan ötüňç sorap, üçünji gezek deňziň gyrasyndan girip, üçünji gezegem toruny suwa taşlapdyr. Tory suwa batýança garaşandan soň, tory agramy welin, ony çekip çykarýar, çykarandan soň görse, onuň içindäki küýze döwügi, aýna döwügi, gaty süňk ýaly zatlar ekeni. Balykçy muny göreňde, aňyrdan hyňzap gelen gaharyna bäs gelip bilmän aglaýar-da, şu namany aýdýar:

«Bialaç sen: ýapyşsaň-da, aýlatdyrmaz pelek çarhy, Bilmiň

bilen, zoruň bilen ryzkyň asla etmez parhy.

Ozal başda seçilendir ýagşy-ýaman hemmäh paýy, Kemter
berse bu panyda, bolluk bolar jennet jaýy.

Pelek mydam zirekleriň boýnun burar, bilin eger, Nämynasyp
deýýuslara bagt güler, degim deger.

Abraý bilen ölen ýagşy, ynsan munda geda bolsa, Gulatynyň
güni gelip, laçyn perden jyda bolsa.

Mertebeli merdanlary hora goýmak gylygyňdyr, Sütemkärler
penjesinde zora goýmak biligiňdir.

Gurtlar-guşlar ryzkyn yzlap, gije-gündiz jepadadyr,
Baýhatyna özi geler, iýer ýatar, sapadadyr».

Ondan soň bolsa balykçy başyny galdyryp, ýüzüni asmana tutupdyr-da: «Eý,
Hudaýym, meniň öz torumy günde diňe dört gezek suwa taşlaýandygymy sen bilýärsiň
ahyryn, men bolsam ony eýýäm üç gezek taşladym, emma elime düşen zat bolmady. Eý,
Hudaý jan, şu gezek beri meniň rysgymy ibereweri!» diýip, Hudaýa nalyş edipdir.

Şondan soň balykçy Allanyň adyny ýat edip, toruny suwa taşlap, onsoň tory suwa
batýança garaşypdyr-da, agramonsoň çekipdir welin, ony çykaryp bilmändir, görse, tory
suwuň aşagynda bir zada çolaşan ekeni. Onsoň balykçy: «Allanyň bir özünden başga
güýçde ýokdur, kuwwat-da!» diýip gygyrypdyr-da, şu beýdi áydypdyr. Tüýkürsen ýüzüne
şundek durmuşyň —

Gedaýlykda horlan Hudaý urmuşyň.

Şadyýan geçse-de ömrüň säheri,

Agşamlyk ýuwdar sen zakgun-zäheri.

«Iň bagtly kim?» diýip sorsalar bir çak, Maňa

diýerdiler — «ine şu gerçek!» Ondan soň,

balykçy eşiklerini sypyryp aýryp, suwa

giripdir-de, tä tory suwdan gury ýere

çykarýança, suwuň içinde hysyrdanyp,

zähmet baryny çekipdir. Tory çykarandan

soň, ony gerip seretse, onuň içine düşen zat

agzy gurşun bilen möhürlenip ýapylan, içi

hem bir zatdan doly sary mis küýze ekeni,

onuň agyz gapagynyň ýüzünde bolsa döw-

perileriň patyşasy Süleýman ibn Dawudyň

ýüzüginin³ basylan yzy bar ekeni (olaryň

ikisine-de Alla keremini eçilsin). Balykçy ol

---

³ Süleýman ibn Dawut (Süleýman Dawut ogly) – ady ertekilerde köp duş gelýän pygamber. Rowaýat boýunça onuň ýüzüginde Allagalanyň 99 belent adynyň iň belendi ýazylanmyş. Şony bileni üçinem, ol döw-perilere, arwah-jynlara, ýel-harasada hökümini ýöredenmiş.

küýzäni görüp begenipdir-de: «Men muny
bazara äkidip, misgärlere sataryn, munuň
bahasy gyzyl puldan on dinardyr!» diýipdir.
Onsoň ol küýzäni gozgap görse, ol agyr
ekeni, agzy-da açylmaz ýaly mäkäm ýapylgy
eken, onsoň ol öz-özüne: «Gel, men bu
küýzäniň içini barlap göreýin! Agzyny
açaga-da, içinde näme bardygyny bir bileýin,
ondan soň äkider sataýaryn!» diýipdir. Ine,
onsoň ol pyçagyny çykarýar-da, küýzäniň
agzyndaky gurşuny goparmaga başlaýar.
Balykçy esli wagt hysyrdanyp, azara galyp,
teý-ahyr gurşuny goparyp aýyrýar. Küýzäni
gapdala gyşardyp, içindäki zady çykarmak
üçin, ony silkelemäge durupdyr welin,
küýzäniň içinden hiç zat dökülmändir,
balykçy hem muňa geň galypdyr. Ondan soň
birdenkä küýzäniň agzyndan şeýle bir tüsse
burugsap çykyp başlapdyr welin, onuň ujy
baryp asmandaky bulutlara ulaşyp, ýeriň
ýüzüne ýaýylyp gidipdir. Küýzedäki tüsse

çykyp gutaranson, ol bir ýere toplanyp hem
barha ýygrylyp elene-elene düýrlenipdir-de,
ynha görseň, aýagy ýerde, başy göge ýetip
duran äpet jyn bolup duruberipdir. Onuň
kellesi gümmez ýaly, barmaklary ýabak ýaly,
aýaklary uzyn agaç ýaly, agzy gowak ýaly,
dişleri gaýanyň gyýçak-gyýçak daşy ýaly,
burnunyň deşikleri turbanyň agzy kimin,
gözleri-de iki sany ýanyp duran çyra dek
lowurdap duran ekeni, özem gahar-gazaby
ýüzüne çykyp duran eýmenç zatmyş.

Bu jyna gözi düşenden balykçynyň essi aýylyp, süňni galpyldap, dişleri şakyrdap, agzy kepäp, gözleriniň öňi garaňkyrap, basjak ýerini, ýörejek ýoluny hem saýgaryp bilmändir. Jyn bolsa ony görüp: «Bir Alladan özge Hudaý ýokdur. Süleýman Allanyň pygamberidir!» diýip gygyrypdyr.

Ondan soň ol ýene: «Eý, Allanyň pygamberi, sen meni öldürme! Men indikile seniň aýdanyňa garşy bolmaryn, indikile seniň aýdanyňdan çykmaryn!» diýip gygyrypdyr. Onda balykçy oňa: «Eý, jyn, sen: «Süleýman Allanyň pygamberidir» diýýärsiň welin, Süleýmanyň ölenine indi müň sekiz ýüz ýyl boldy ahyry, bizem indi ahyrzamanyň önüsyrasynda ýaşap ýörüs. Seniň başyňdan nämeler geçdi, saňa nämenämeler boldy, sen näme üçin bu küýzä girdiň?» diýipdir.

Jyn balykçynyň bu aýdanlaryny eşidip: «Alladan başga Hudaý ýokdur! Sen begen, balykçy, begen!» diýip gygyrypdyr. Balykçy: «Begerer ýaly, sen maňa näme gowy zat etjek?» diýip sorapdyr. Onda jyn oňa: «Seni, ynha, şu demde haram ölen dek öldürjegime

begen!» diýip jogap beripdir. Onda balykçy: «Eý, jynlaryň ulusy, seniň bu aýdýan zadyň Allanyň halajak zady däldir, sen onuň rehim etmegine mynasyp-da dälşiň. Eý, äteňenälet, sen meni näme üçin öldürjek? Kűýzeden çykaryp, janyňy halas edenim üçinmi? Deňziň teýinden çekip, ýagty jahana çykaranyň üçinmi?» diýip gygyrypdyr. Jyn oňa: «Nähili ölümi halaýanyňy aýt, nädip öldürsem gowy boljagyny aýt!» diýipdir. Balykçy bolsa: «Meniň günäm näme, näme üçin sen meni bu hili «sylaga» mynasyp bildiň?» diýip sorapdyr. Onda jyn: «Eý, balykçy, sen meniň başymdan näme-nämeleriň geçendigini bir eşit» diýipdir. Balykçy hem oňa: Aýt, eşideýin, ýöne welin uzaga çekme, ýogsa meniň janym eýýäm bokurdagyma geldi!» diýipdir.

«Biler bolsaň, balykçy — diýip, jyn gürrüň bermäge başlapdyr: — men dinden çykan jynlaryň biri, biz, ýagny men hem Sahr jyn ikimizem Dawudyň ogly Süleýmanyň aýdanyny berjaý etmedik (olaryň ikisiniňem ýatan ýeri ýagty bolsun!). Onsoň Süleýman öz weziri Asaf ibn Barahiýany meniň üstüme iberipdir, onsoň ol meni zor bilen, meniň närazylygyma bakman, masgaralap diýen ýaly onuň ýanyna alyp bardy. Şeýdip, ol meni Süleýmanyň garşysynda dikilgazyk etdi. Süleýman hem meni görüp, meniň garşyňa Allany kömege çagyryp, meniň hakyky dine girmegimi hem-de özüne tabyn bolmagymy teklipt etdi, emma men onuň diýenini etmedim. Ine, onsoň ol şu kűýzäni getirtti-de, meni onuň içine salaga-da, agzyny-da gurşun bilen mäkäm petikletti-de, gurşunyň ýüzüne hem Allanyň in gowy adynyň birini möhür bilen basyp ýazdy; ine, şeýdibem, meni öz jynlarynyň eline berip goýberdi, olaram meni äkidip, deňziň ortarasyna eltip taşladylar-da, gidiberdiler. Menem deňizde ýüz ýyl ýaşadym, ýogsa men öz içimden:

«Her kim bolsa-da, özümi boşadan adamy ömürlük baý bolar ýaly ederin» diýipdim. Emma ýüz ýyl geçdi weli, şol aralykda meni boşadan adam bolmady. Ondan soň ýene bir ýüz ýyl geçdi, şonda men: «Kimem bolsa, meni boşadan adama ýeriň hazynasyny açyp bererin» diýipdim. Onda-da meni boşadan bolmady. Ondan soň men ýene dört ýüz ýyly başymdan geçirdim, şonda men: «Kim meni boşatsa, men onuň üç şertini berjaý ederin» diýdim. Emma ýene-de meni boşadan bolmady, onsoň meniň biçak gaharym gelip gazaba mündüm-de, öz ýanymdan: «Eger häzir meni biri boşadaýsa, men ony şu minutyň özünde öldürerin, özüne-de nädip ölesiň gelýändigini aýtsaň, şeýdibem öldüreýin diýip teklipt

ederin» diýdim. Ynha-da, sen meni boşatdyň, menem saňa nähili ölümi gowy görýän bolsaň, şony aýtmagy teklipe edýärim».

Balykçy jynyň sözlerini eşidip: «Eý, Allanyň gudraty! Meniň saňa diňe indi miýesser gelşimi görseňizläň! Sen meni bu ölümden halas etseň, Alla hem seni halas eder! — diýipdir. — Meni beýdip heläk etme, eger heläk etseň, Alla-da seni heläk etjeklere kömek eder». Emma jyn oňa: «Seniň ölümden sypyp gitjek gümanyň ýok, gowusy, sen nähili ölümi halaýandygyňy aýt» diýipdir.

Balykçy özüniň öldüriljegine gözi ýetenem bolsa, ýene jyna ýalbaryp: «Seni azat edenimiň hatyrasy üçin, senem meni halas et ahyry» diýipdir. Jyn bolsa: «Wah, men seni diňe özümi halas edeniniň üçin öldürýän ahyry!» diýip gygyrypdyr. Onda balykçy: «Eý, jynlaryň halypasy, men-ä saňa ýagşylyk edýän, sen bolsaň ýagşylygyma ýamanlyk bilen jogap berýäň. Gazal bilen beýan edilen şu namada ýalan söz ýokdur:

Ediban ýagşylygy, aldyk ýamanlyk paýymyz,

Içerem ömrümden anty, şerde tapylmaz taýymyz!

Knmdе-kim bir nämynasyp betge ýüz berse eger,

Syrtlany myhman alan dek, özüne pysky deger».

Balykçynyň tynsal getiren bu beýdini eşiden jyn: «Gepiňi köpeltme, seniň ölümden gutuljak gümanyň ýok!» diýip arlapdyr. Şol wagt balykçy öz içinden: «Bu bir jyn, men bolsam adam, Allanyň özi maňa akyl-paýhas beripdir. Men häzir öz mekirligim hem akylым bilen onuň özüni ele salmagyň pikirini edeýin, ol özüniň wagşylygy hem eýmençligi bilen meni nädip öldürjegi barada oýlanýança, men onuň özüni heläk etmegiň tärini tapayyn-la» diýip pikirlenipdir.

Ondan soň balykçy jyndan: «Meniň ölümden gutuljak gümanym ýok-da onda?» diýip sorapdyr. Jynam oňa: «Hawa» diýip jogap beripdir. Şonda balykçy jyna ýüzlenip: «Dawut ibn Süleýmanyň — olaryň ikisine-de Alla keremini eçilsin! — ýüzüğine ýazylan iň beýik adyň hatyrasy üçin, men senden bir zat sorayyn weli, sen maňa dogryňy aýt!»

diýipdir. Jyn iň beýik adyň ýada salynmagyny eşidende sandyrap hem gagşap: «Bolýar, ýöne basymrak sora-da, gepiňi azrak et!» diýipdir. Balykçy bolsa: «Sen şu küýzede ekeniň, oňa bolsa seniň göwräň däl, hatda seniň bir elniň ýa-da aýagyň hem sygjak däl. Ýeri sen nädip onuň içine bütin göwräň bilen sygdyň?» diýip sorapdyr.

Onda jyn: «Näme sen meniň şol küýzede bolandygyma ynanaňokmy?» diýip gygyrypdyr. Balykçy bolsa: «Seniň şol küýzä gireniňi öz gözüm bilen göräýmesem, men hiç haçanam ynanmaryn» diýip jogap beripdir...»

Ertekiniň şu ýerine gelende, daň atypdyr-da, Şährizada gürrüňini bes etmeli bolupdyr.

DÖRDÜNJI GIJE

gelip ýetende bolsa, onuň gyz jigisi: «Eger ukyň tutmaýan bolsa-ha, soňuna çenli aýdyp bersene» diýipdir.

Onsoň Şährizada hem gürrüňini dowam edipdir:

«Meniň eşitmişime görä, bagtyýar patyşahym, ol balykçy jyna ýüzlenip: «Seniň şol küýzäniň içine gireniňi öz gözüm bilen göräýmesem, men hiç haçanam ynanmaryn» diýenmiş. Şol wagt jyn birden silkinjiräpdir-de, deňziň üstünde tüsse bolup burugsap, onsoň bir ýere ýygjamlanyp, kem-kemden küýzäniň içine girip başlapdyr, şeýdibem ol bütin göwresi bilen küýzäniň içine giripdir. Balykçy bolsa haýdan-haý şol öňki ýüzi möhürli gurşun dykyny alaga-da, küýzäniň agzyny petikläpdir-de, jynyň üstüne gygyrypdyr: «Nähili ölüm bilen öljegiňi belli et! Allanyň haky üçin men seni deňziň içine taşlaryn, özümem şu ýerde öý tutunaryn-da, bu ýere gelen adamyň hiç birine hem balyk tutdurmaryn, özümem: «Bu taýda jyn bar, ol özüni suwdan çykaran adama nähili ajal bilen öljekdigiňi mälim et, seni öldürjek diýýär diýip aýdaryn!»

Jyn balykçynyň bu aýdanlaryny eşidip hem-de özüniň girä düşendigini aňyp, küýzeden çykjak bolup urnup başlapdyr, emma her näçe urunsa-da çykyp bilmändir, sebäbi Süleýmanyň gurşuna basan möhri oňa ýol bermeýär ekeni. Ine, onsoň ol balykçynyň özünden ökde çykanlygyny bilipdir-de: «Men seniň bilen oýun etdim ahry!» diýen bolupdyr. Emma balykçy oňa: «Ýalan aýdýarsyň, jynyň ýigrenjisi, olaryň iň

hapysasy hem iň bigaýrat üflidi diýsänim!» diýip gygyrypdyr. Ondan soň balykçy küýzäni deňziň gyrasyna bakan alyp ugrapdyr welin, jyn: «Ýok, beýle dälidir!» diýip gygyrypdyr, balykçy bolsa: «Ýok, şeýlesin!» diýipdir. Jyn gepini ýumşadyp hem mysapysyran bolup: «Aý, balykçy, sen meni nätmekçi bolýarsyň?» diýip sorapdyr. Balykçy hem oňa şeýle jogap beripdir: «Men seni deňziň içine taşlap goýberjek; eger sen ol ýerde mün sekiz ýüz ýyl ýatan bolsaň, men seni tä kyýamat magşar gününe çenli şo taýda ýatar ýaly ederin. Men saňa: «Sen maňa rehim etsen, Alla saňa rehim eder, sen meni öldürsen, Alla seni öldürer!» diýip, näçe gezek aýtdym, emma sen meniň aýdanlaryma gulak salmadyň, seniň bar niýetiň meni aldatmak boldy, emma Alla seni meniň elime salyp berdi, men seni aldatdym».

Onda jyn: «Sen meni goýber, men saňa ýagşylyk edeýin» diýipdir. Emma balykçy: «Ýalan aýdýaň, äteňenälet! Ikimiziň-de bolşumyz Ýunanyň weziri bilen Dubaň hekimiň bolşy ýalydyr» diýipdir. Onda jyn: «Seniň Ýunan patyşanyň weziridir Duban hekim diýýänleriň kim bolýar, olaryň arasynda näme bolupdyr?» diýip sorapdyr.

ÝUNAN PATYŞANYŇ WEZIRI HAKYNDÄ HEKAÝAT

«Biler bolsaň, jyn — diýip, balykçy gürrüň bermäge başlapdyr: — Gadym zamanlarda hem geçmiş asyrlarda, ýüzläp ýyllar mundan ozal, Ruman topragynda⁴ hem pürsýanlaryň şäherinde Ýunan diýen bir patyşa bolanmyş. Ol örän baý hem beýik mertebeli bolanmyş, özüniň goşuny hem her dürli nökerleri bar ekeni, ýöne onuň bedeninde heýwere keseli bolup, oňa hekimleriň-de, tebipleriň-de edip bilýän alajy ýok ekeni. Patyşa her hili däri-dermanlary içipdir, her hili ýag çalyp, dürli melhemleri ýapypdyr, emma kömek beren zat bolmandyr, ony gutaryp bilen hiç bir hekim tapylmandyr. Ýunan patyşanyň şäherine bolsa Duban hekim diýen bir uly hekim gelipdir, onuň ýaşı bolsa juda könelişen ekeni. Ol Ýunan, pürsýan, Wizantiýa, arap, Siriýa kitaplaryny okaýar ekeni, tebiçiligi-de, ýyldyzlar hakyndaky taglymatlary-da bilýän ekeni, olaryň düzgünlerini hem esaslaryny özleşdiripdir, peýdaly hem zyýanly

---

⁴ Ruman topragy (ýa-da rumlar ýeri) – Ýakyn Gündogarda Wizantiýa imperiýasy şeýle atlandyrylýan ekeni.

taraplaryny-da bilýärmiş, onsoň ol ähli ot-çöpleri, gurusyny-gögüni-de, peýdalysynyzyýanlysyny-da bilýän ekeni, pelsepäni-de öwrenipdir, ähli ylymlary hem ýene-ýeneleri ele alanmyş.

Ine, ol hekim şähre gelip, onda birnäçe gün ýaşandan soň, patyşa hakyndaky hem-de Alla tarapyn onuň başyndan düşen hem oňa zyýan ýetiren şol heýwere keseli hakyndaky gürrüňleri hemem ol keseli alymlaryň hem tebipleriň bejerip bilmeýändiglerini eşidipdir. Ine, onsoň Duban hekim bu ýagdaýy eşidipdir-de, uzynly gije ony iş edinip, diňe ertir gün dogup, ýalançy ýagtylansoň, özüniň iň gowy lybaslaryny geýnip, Ýunan patyşanyň ýanyna barypdyr. Ine, onsoň ol maňlaýy ýere degýänçä eglip tagzym edip, patyşa älemleriniň şan-şöhratynyň ebedilik pajarlamagyny hem onuň bagtyýar bolmagyny dileg etmek bilen, gol gowşuryp salam berenden soň, özüniň kimdigini mälim edip: «Eý, patyşahy älem, men seniň bedeniňe kesel ýokuşandygyny hem-de ençeme hekimleriň ony bejermek üçin alaç tapyp bilmändiglerini eşitdim. Emma ynha men seniň keseliňi bejernerin, patyşahy älem, özümem saňa hiç hili dermanam içirmen, bedeniňe hiç hili ýag hem çalmaryn» diýipdir.

Ýunan patyşa hekimiň aýdan bu sözlerini eşidip, biçak geň galypdyr-da: «Sen muny nähili edip bilersiň ahyry? — diýip seslenipdir. — Alladan ant içýän, eger sen meni gutaryp bilseň, men seni hem-de seniň çagalaryň çagalaryny-da baý bolar ýaly ederin, özüňe-de haýyr-sahawat edeýin, sen göwnüň islän zadyna eýe bolup bilersiň, özüňem meniň tabakdaş syrdaşym, iň gowy dostum bolarsyň!» Ondan soň Ýunan patyşa hekimi hormat lybasy⁵ bilen serpaýlapdyr, oňa hormat goýup hezzetläpdir, onsoň ol: «Sen meni bu keselden dermansyz zatsyz gutarjakmy?» diýip sorapdyr. Hekim bolsa: «Hawa, men seni gutararyn» diýip jogap beripdir. Patyşa muňa biçak begenip hem haýran galyp: «Eý, hekim, seniň maňa bu aýdan zadyň haçan, haýsy günde hem haýsy wagtda bolar? Gaýrat et-de, basymrak bolaweri, oglum!» diýipdir. Hekimem: «Aýdanyňa boýun, hyzmatyňa taýyn, patyşahy älem, ertiriň özünde bolar» diýip jogap beripdir. Ondan soň bolsa hekim şähre eňipdir-de, bir öýi kireýne alyp, kitaplaryny, дәри-dermanlaryny ol ýerde

---

⁵ Hormat lybasy – patyşanyň öz egninden çykaryp berip, tapawutlandyrmak üçin sylag beren geýimleri.

Sylaglanan adama geýimden başga-da, gymmat bahaly gylyç hem eýer-esbaby bilen gowy at hem berilýär.

jaýlaşdyrypdyr. Ondan soň ol özüniň däri-dermanlaryny alyp, bir tokmagyň sapyny çykaryp, şonuň ýerine guýupdyr-da, tokmaga başga bir tutawaç oturdypdyr hem-de ussatlyk bilen timarlap, pökgi ýaly togalak zym hem ýasap goýupdyr. Bu zatlaryň hemmesi taýýarlanylyp gutarylanyndan soň, ertesi ir bilen hekim patyşanyň ýanyna ugrapdyr, onuň ýanyna baryp, maňlaýy ýere ýetýänçä eglip, tagzym bilen salam beripdir-de, oňa atlanyp aýlawu ugramagy teklipe edipdir, ol ýerde bolsa tokmak bilen pökgi oýnamagy buýrupdyr. Patyşanyň ýanynda bolsa wezir-wekilleri, köşk adamlary hem emeldarlary bar ekeni. Patyşa aýlawu baryp-barmanka, Duban hekim hem baryp ýetişipdir-de, onuň eline tokmagy tutduryp: «Ýnha, şu tokmagy al-da, onuň, ynha, şujagaz tutawajyndan tut, şonuň bilen pökgini ur-da, yzyndan bas gamça, ýetip, ýene ur, şeýdip, aýlawyň içinde at sal-da ýör, özüňem mazaly geringin, tä elni hem tutuş göwräni garader bolýança pökgini kowalarsyň, ana, onsoň derman seniň elindenem geçmez, bedeniňe-de ýapyşmaz. Oýnap bolanyňdan soň, dermanam seniň bütin bedeniňe ýaýrar weli, köşgüňe dolanyp bararsyň-da, hammama girip, mazaly ýuwnarsyň, onsoň düşegiňe geçip ýatarsyň. Ine, onsoň seniň emni-ýomuň şol bolar, gutular ötägidersiň» diýipdir.

Ondan soň Ýunan patyşa hem tokmagy hekimiň elinden alyp, onuň tutawajyndan tutaga-da, atyna atlanypdyr-da, tokmagyň sapyny eli bilen mäkäm gysyp, bar güýji bilen pökgini kakyp goýberipdir. Şeýdip ol tä elinden hem bütin bedeninden der çykyp, endamyna ýaýraýança hem-de tokmagyň sapyndaky derman syzlyp çykyp gutarynça, haýdap pökgini kakyp hem kowalap at salyp ýörüpdir. Patyşanyň bedenine dermanyň mazaly ýaýrandygyny Duban hekimiň özi-de görensoň, derrew köşge dolanyp barmagy hem şol baran minutynyň ozünde hammama girip, ýuwnmagy oňa teklipe edipdir. Ýunan patyşa hem derrew öz köşgüne barypdyr-da, özi üçin hammamyň boşadylmagyny buýrupdyr. Ine, onsoň hammamy boşadypdyrlar weli, patyşanyň hyzmatkär gullary hem gyrnaklary biri-birinden öňe düşüp ylgaşyp, patyşa üçin geým taýýarlap ýatany haýsy, düşek ýazyp berýäni haýsy — her kim oňa hyzmat edip ýaranyp bilse kaýylmyş. Ine, onsoň patyşa hammama girip, kemsiz ýuwnup, hammamda eşiklerini çalşyrypdyr, ondan soň çykyp, öz jaýyna barypdyr-da, basyrynyp ýatypdyr.

Ine, Ýunan patyşa bilen bolan zat. Duban hekim barada aýdylanda bolsa, ol hem şol ýerden öýüne dolanyp barypdyr-da, ol gijäni ýatyp geçirip, sag-aman ertire çykandan soň,

patyşanyň köşgüne barypdyr-da, ýanyna girmäge rugsat sorapdyr. Patyşa bolsa oňa girmegi buýrupdyr. Hekimem girip, ta maňlaýy ýere ýetýänçä eglip, oňa tagzym edipdir, onsoň patyşaha kakdyryp diýen ýaly, şu hili gazaly aýdypdyr: «Hoş görüler hoş gylyklar, ger sen olsaň howandary, Sarpaň tutar, arkaň alar uly iliň, milletiň bary.

Ýüzde nuruň şöhle saçar — ýagtydyr mahy-tabandan,

Şum işler ýazgysyn öçir şum takdyryň kitabyndan.

Goý elmydam şöhläň artsyn, ol müdim bermesin raýy,

Zamanaň-a mydam çytyk, mydam hyrsyz ýüzi-roýy!

Seniň dek adam sylamaz hiç bir ülkäň baýarlary,

Misli rahmet baranyňdan suw-sil etdiň baýyrlary.

Köpleri men dek hormatlap, baýlyk deňzine gark etdiň, Şeýdibem

özün aldyrdyň, täji-tagtyňy berkitdiň».

Hekim gazalyny aýdyp bolansoň, patyşa ýerinden turup, ony garsa gujaklapdyrda, öz ýanynda oturdypdyr, onsoň oňa gymmatbahaly halatlardan serpaý edipdir. (Patyşa bolsa hammamdan çykandan soň öz endamyny barlap görüpdür weli, bedeninden heýwere keseliniň başyndan nyşan hem tapmandyr, endamy misli kümüş ýaly agaryp birgeňsi bolupdyr; patyşa muňa biçak begenip, göwni açylyp keýpi çag bolan ekeni). Ertesi bolsa patyşa özüniň diwan jaýyna baryp, tagtyna geçip oturansoň, onuň wezirwekilleri, köşk emeldarlary onuň garşysynda dik durup häzir bolupdyrlar; şol wagt Duban hekim hem onuň ýanyna giripdir, patyşa hem ony görüp, derrew ýerinden turupdyr-da, ony getirip öz ýanynda bile oturdypdyr. Ine, onsoň owadan-owadan saçaklar ýazylyp, dürli-dümen hem

tagamly nygmatlar çekilip başlanypdyr. Patyşa bolsa Duban hekim bilen bile nahar edinip, bile iýip, bile içip, şol gün uzak günläp arasyny üzmän, onuň bilen gurrünleşip, göwün açyşyp oturypdyr. Gün ýaşyp, agşam düşensoň bolsa, patyşa Duban häkime ozalky sylag beren hormat lybasyndan hem beýleki zatlarynyň daşyndan ýene oňa iki müň dinar beripdir-de, ony hut öz münýän atyna ataryp goýberipdir, Duban hem öz öýüne atly gaýdypdyr. Ýunan patyşa bolsa onuň tebipligine henizem haýran galyp aňyrsyna çykyp bilmän oturyşyna: «Bu hekim meni derman içirmän bejerdí, asla endamyma-da hiç hili ýag, derman çalmady. Özi ýok, Allasy bar, akylyň öýjügi diýibem şoňa diýäýseň! Bu adamyň maňa eden bu ýagşylygy üçin, menem onuň hormatyny hem hezzetini ýetirmelidirin, men ony özümiň ebedilik tabakdaşym hem gürründeşim edinmelidirin!» diýýän ekeni. Ine, onsoň Ýunan patyşa özüniň erbet keselden sag-aman gutulanyňa hem janynyň saglygyna guwanyp, ol gijesini hem hoşluk bilen geçiripdir. Ertesi günü bolsa özüniň diwan jaýyna baryp, tagtyna çykypdyr, onuň patyşalygynyň ulamalary önünde häzir bolupdyr, onuň wezirleri, emirleri hem gelip, onuň sagyndan hem solundan oturypdyrlar. Ondan soň Ýunan patyşa buýruk berip, Duban hekimi çagyrdyp getirdipdir, ol gelip, tä maňlaýy ýere degýänçä eglip, onuň önünde baş egip, tagzym edipdir, patyşa bolsa onuň garşysynda ör turup durup, oňa öz ýanyndan ýer berip, gapdalynda oturdypdyr. Onsoň onuň bilen bile iýip-içip, gürrünleşip, onuň ömrüniň uzak bolmagyny arzuw edipdir, oňa ýene her hili lybaslar hem gymmatly sylaglar beripdir, onsoň ýene tä gijäniň birwagtyna çenli gürrünleşip oturypdyr, ondan soň patyşa Duban hekime baş sany hormat lybasyny hem-de müň dinar bermegi buýrupdyr. Ine, onsoň ol hem patyşaga hoşallyk bildirip, öz öýüne gaýdypdyr. Ertesi günü bolsa patyşa ýene öz diwanyna baryp, köşk ulamalaryny hem wezir-wekillerini daşyna üýşürip, öz tagtyna çykypdyr.

Patyşanyň bolsa diňe görüplikden ýugrulyp ýasalan betnyşan, içigara, açgöz, husyt, tüýs baý malyny bahyl gysganar diýenleri ýaly erbet bir weziri bar ekeni. Ine, onsoň şol wezir patyşanyň Duban hekimi öz ýanyňa ýakynlaşdyryp, oňa şu hili hezzet hem hormat edýändigini görüp, oňa bahyllyk edip başlapdyr hem-de oňa ýamanlyk etmegiň küýüne düşüpdür. Göriplik göwünde bolarmyş ýa-da adylsyzlyk ýürekde ýatarmyş diýipdirler ahyryn. Özüne göwni ýetýän adam içiniň garalygyny aç-açan daşyna çykarýar, bigaýrat bolsa gizlin edýär. Ine, onsoň ýaňky wezir Ýunan patyşanyň ýanyňa baryp, onuň önünde

iki bükülip, maňlaýyny ýere ýetirip: «Eý, patyşahy älem, zamanamyzyň soltany! Men siziň alyhezretiňiz hem uly hezzetiňiz astynda önüp-ösdüm, şoňa görä-de, meniň saňa uly nesihatym bar. Eger men ony sizden gizlesem, onda meniň hürri döli boldugym bolar, eger-de sen ony aýan etmäge ygtyýar berseň, men ony aýan etjek» diýipdir. Weziriň bu sözüne aňk-taňk bolup geňirgenen patyşa: «O nähili nesihatmys?» diýip ondan sorapdyr. Onda wezir: «Eý, asylly patyşahym, «Aldanan Allasyndan görer» diýip, köneler aýdypdyr ahyry. Patyşamyz öz hekimine içini ynanmak hem oňa aşa hormat goýmak bilen, ýalňyş iş edýär, çünki ol seni tagtyňdan agdarmagyň ýoluny agtarýar, bu maňa äşgär. Patyşa bolsa mundan bihabar, gaýtam hemişe elinden gelen ýagşylygyny edip, ony özüne ýakynlatdy, men patyşa üçin ätiýaç edýärim» diýip jogap beripdir.

Ine, onsoň patyşa bu habara galagoplanyp hem ýüzüniň reňkini üýtgedip: «Sen kim hakynda aýdyp, kime ümleýärsiň?» diýip, wezirinden sorapdyr. Onda wezir: «Eger sen ukuda bolsaň, onda gözüňi aç! Men Duban hekimiň gürrüňini edýärim» diýipdir. Patyşa bolsa oňa: «Aý, işgaýdan, ol meniň barypýatan dostum ahyry — diýipdir. — Men ony hemme kişiden gowy görýän, çünki ol meniň elime bir zat tutdurdy-da, meni keselden gutardy oturyberdi, özi-de hiç bir hekime başarmadyk elhenç keselden gutardy. Şu zamanda onuň ýaly adamy ne gündogarda, ne günbatarda, asla bütün dünýäde-de tapmarsyň, sen bolsaň oňa dil ýetirjek bolýaň. Men şu günden başlap oňa aýlyk-günlük bellejek, özi-de oňa her aýda müň dinar bermeli etjek. Men özümiň bütün patyşalygymy onuň bilen deň paýlaşsam, şonda-da, dogrusy, oňa henizem azdyr. Meniň pikirimçe, sen bu zatlary diňe görüplikden aýdýarsyň, görýän weli, seniňki-de meniň asSindbad patyşa hakynda eşiden gürrüňime meňzeýär...»

Hekaýanyň şu ýerinde Şährizadanyň öz gürrüňini bes etmeli pursady bolupdyr, şoňa görä-de, ol gürrüňini kesipdir.

BÄŞINJI GIJE

gelip ýeten wagtda bolsa, onuň gyz jigisi: «Eger ukyň tutmaýan bolsa, düýnki hekaýaňy soňuna çenli aýtsana» diýipdir.

Şährizada hem dowam edipdir:

«Hawa onsoň, bagtyýar patyşahym, meniň eşitmişime görä, Ýunan patyşa öz wezirine: «Eý, wezir, sen ol hekime göriplik edýärsiň, şonuň üçinem sen onuň ölümünü dileýärsiň, menem onsoň şol as-Sindbad patyşanyň öz laçynyny öldürenine soňundan ökünişi ýaly öküler ýörerin» diýenmiş. Onda wezir: «Eý, patyşahy älem, meni bagyşla, seniň bu aýdýanyň nähili bolupdyr?» diýip sorapdyr.

AS-SINDBAD PATYŞA HAKYND A HEKAYAT

«Pürsýanlaryň patyşalarynyň arasynda bir patyşa bolanmyş diýýärler. Allanyň özi gowy bilýändir — diýip, Ýunan patyşa gürrüňe başlapdyr. — Ol patyşa şagalaňsadyýanlygy, seýil-syýahaty, aw-şikary gowy görýän ekeni. Onuň ekdi edinen algyr laçyny bar ekeni, özi-de ony ne gije, ne gündiz, hiç haçan ýanyndan goýmaz ekeni, ony uzynly gijeläp elinde saklan wagtlary bolanmyş, awa giden wagtynda bolsa, ony öz ýany bilen äkidermiş. Patyşa özüniň elguşy üçin altyndan jamjagaz ýasadyp, onuň boýnundan asanmyş, şol jamjagaz bilen ony suwa ýakar ekeni. Günlerde bir gün patyşa otyrka, özüniň baş awçysy onuň ýanyna gelip: «Eý, patyşahy älem, awa gider wagtymyz boldy» diýipdir. Onsoň patyşa hem gitmeli diýip buýruk beripdir-de, özüniň laçynyny eline alypdyr. Ine, onsoň olar ýola düşüp ugrapdyrlar, gidip-gidip, ahyry bir deräniň içinde düşläp, şol ýerde hem aw torlaryny gurupdyrlar. Birdenkä olaryň toruna bir keyik düşüpdir weli, patyşa: «Şu keyik kimiň üstünden böküp gitse, men onuň başyny keserin» diýip seslenipdir.

Ine, onsoň awçylar tory düýrmäge başlapdyrlar weli, ýaňky keyik birdenkä patyşanyň gabadyna baryp, art aýagynyň üstüne oturyp, öň aýaklaryny döşüne ýygryp, misli patyşanyň önünde tagzym edip, agzy bilen ýeri öpýän ýaly aşak eglipdir. Patyşa hem oňa baş atyp ümläpdir weli, ýaňky keyik birdenkä onuň üstünden towsup geçipdirde, ümdüzüne tutduryp gidiberipdir. Patyşa bolsa öz nökerleriniň ýylgyryşyp göz gypysýandyklaryny görüp, wezirine: «Eý, wezir, olar nämä pyşyrdaşýarlar?» diýipdir. Wezir bolsa: «Sen şol keyik kimiň üstünden böküp geçse, men şony öldürerin diýipdiň, olar şonuň gürrüni edýärler» diýip jogap beripdir. Onda patyşa gaharlanyp: «Men ony tutup getirmesem her zat boldugym, tä ele salynçam kowaryn!» diýipdir. Ine, onsoň patyşa atyna atlanyp, dag-dereleriň içi bilen ýaňky keyigi yzarlap kowup ugrapdyr. Keyik ahyry

özünü jeňňele atmakçy bolupdyr, şol wagt patyşa oňa egnindäki guşuny salýar weli, guş özüniň gujurly ganatlary bilen keýigiň gözlerine urup, dem salymda ony kör edip ters aýlandyrypdyr. Patyşa hem serdessesini alyp, keýigi urup ýykypdyr.

Ondan soň ol atyndan düşäge-de, damagyny çalyň, onuň hamyny sypyraga-da, läşini eýeriň gaşyndan asypdyr. Şol wagt bolsa edil günortan dynç alynýan çaglary ekeni, emma şol töwerekdäki jeňňellikde hem tebsiräp ýatan çöllükde iňer ýaly suw ýok ekeni. Patyşanyň bedeni gyzyp, agzy kepäpdir, onuň aty hem biçak suwsapdyr. Patyşa töwerege aýlanyp, ahyry bir agaja gözi düşüpdir, baryp görse, ol agaçdan göýä ýag damýan ýaly, suw damyp duranmyş. Patyşanyň eline bolsa gaýyş ellik geýilgi ekeni. Onsoň ol laçynyň boýnundaky jamjagazy alaga-da, şol damyp duran suwuň aşagyna tutup doldurypdyr-da, öz önünde goýupdyr weli, laçyn ol jamy ganaty bilen kakyp agdaryp goýberipdir. Oňsoň patyşa jamy alyp, ýene şol ýag ýaly damyp duran suwdan doldurmaga başlap, jama suw ýygnanýança garaşypdyr. Ol laçyn gaty suwsandyr öýdüp, soňky ýygnan suwuny onuň önünde goýupdyr, emma laçyn ýene ganaty bilen kakyp goýberip, jamy ýene agdarypdyr. Şonda patyşanyň gahary gelip, jamy ýene suwuň aşagyna tutup doldurypdyr-da, bu sapar suwy atyň önünde goýupdyr, emma laçyn ýene ganaty bilen jamy kakyp agdarypdyr. Muňa patyşanyň halys gahary gelip: «Eý, päli ýaman guş, Alladan tapadyň-da, hernä! Sen meni-de, at janawary-da, özüňi-de bir owurt suwdan binesip etdiň!» diýipdir-de, gylyjy salaga-da algыр laçynyň ganatyny çapyp taşlapdyr.

Şonda guş oňa baş atyp, yşarat etmek bilen: «Sen ýokaryňa bir seret, agajyň üstünde näme bardygyny bir gör» diýen ýaly ümläpdir. Patyşa ýokarsyna göz aýlasa, agajyň üstünde aždahanyň çagasy oturan ekeni, ýokardan damyp duran bolsa suw dälde, şonuň awusy ekeni. Ine, onsoň patyşa öz guşunyň ganatyny çapanyna biçak ökünipdir. Ondan soň ol turup atlanypdyr-da, awlan awy bilen öz çadyryna gaýdyp barypdyr. Getiren keýigini aşpeze berip: «Alagadan gowur!» diýip buýrupdyr. Ondan soň ol öz tagtyna çykyp, guşuny-da eliniň üstünde saklap oturypdyr. Şol wagt guş birdenkä erbet bir gygyrypdyr-da, ölüp ýatyberipdir. Onsoň patyşa özüni ölümden halas eden wepadar guşuny öz eli bilen öldürenine gynanyp, zar-zar aglapdyr. Ine, as-Sindbad patyşanyň başyndan geçen zat».

Ýunan patyşanyň tymsal getirip aýdan bu sözlerini diňläp, wezir oňa: «Beýik mertebeli patyşahym, meniň Duban hekimden gören ýamanlygym barmy näme? Onuň maňa eden ýamanlygy ýok ahyry, men diňe saňa nebsim agyrýany üçin, meniň aýdanymyň dogrudygyny seniň bilmän galmazlygyň üçin aýdýaryn, ýogsam öňde bir weziriň patyşalardan biriniň oglunyň garşysyna hile gurany üçin ölşi ýaly, senem ölersiň» diýipdir. Onda Ýunan patyşa: «O nähili bolup ölenmiş?» diýip sorapdyr.

HILEGÄR WEZIR HAKYND A HEKAYAT

«Biler bolsaň, patyşahym — diýip, wezir gürrüň bermäge başlapdyr — bir patyşanyň bir weziri bar ekeni, onsoňam ol patyşanyň bir ogly bar ekeni, olam aw awlamagy hem balyk tutmagy oňat görýän ekeni, patyşanyň weziri bolsa elmydama şonuň ýanynda bolar ekeni. Onuň atasy patyşa bolsa şol oglan her ýere gitse-de, onuň ýanyndan aýrylmazlygy wezire tabşyran ekeni. Günlerde bir gün patyşanyň şol ogly awa gidipdir, patyşanyň weziri-de onuň ýany bilen gidipdir. Şonda wezir ullakan bir ýyrtýy haýwany görüpdir-de, şazada: «Ynha, saňa aw, kow yzyndan!» diýipdir. Şazada hem onuň yzyndan kowup, gözden ýitip gidipdir, wezir bolsa çölde ondan gizlenip galypdyr. Onsoň şazadanyň başy aýlanypdyr-da, nirä hem haýsy tarapa gitjegini bilmän ýaltaklap durka, birden ýoluň gyrasynda bir gyzyň aglap oturanyny görüpdir.

Şazada onuň ýanyna baryp: «Sen kim bolarsyň?» diýip sorapdyr. Gyz hem oňa: «Men Hindistan patyşalaryndan bir patyşanyň gyzy, men meýdana gezelenje çykypdym weli, erbet ukym tutdy-da, atdan agyp uklap galypdyryn, şeýdip özümiziňkilerden aýrylyp ýitip galypdyryn» diýip jogap beripdir. Şazada bu gyzyň aýdanlaryna geň galyp, oňa nebsi agyrypdyr-da, gyzy atynyň syrtyna alaga-da sürüp ugrapdyr. Olar bir köne harabaçylygyň deňesinden geçiberenlerinde, gyz şazada: «Aý, jenap, meniň meýdana oturasym gelýär» diýipdir. Şazada-da ony atdan düşüripdir. Gyz harabaçylygyň içine girip, esli wagt eglenipdir, şazada bolsa näme üçin beýle köp eglendi diýip garaşyp durşuna, hiç zady göwnüne getirmän, onuň yzyndan barypdyr. Görse, ýaňky gyz jadygöý kempir eken. Onuň bir topar çagasy-da bar ekeni. Onsoň ol öz çagalaryna: «Çagalar, men bu gün size semizje bir ýaş ýigidi getirdim!» diýipdir. Çagalary bolsa hezil edişip: «Wah, getirsene

bärik, eje, onuň etini iýip garnymyzy bir doýrally-la!» diýşip gygyryşypdyrlar. Şazada olaryň bu gykylygyny eşidip, indi öljegine gözi ýetensoň, biçak gaty gorkup, aýaklary sandyrap galpyldap başlapdyr. Ol yzyna dolanypdyr. Kempir bolsa daş çykyp, onuň biçak gorkan ýaly bolup sandyrap durandygyny görüp: «Sen nämeden gorkýarsyň?» diýip sorapdyr. Şazada bolsa: «Meniň duşmanym bar, ana, şondan gorkýaryn» diýip jogap beripdir. Onda jadygöý kempir:

«Sen özüňe men patyşanyň ogludyrn diýipdiň ahyryn?» diýip sorapdyr. Şazada: «Hawa» diýip jogap beripdir. Onda jadygöý oňa: «Onda näme üçin sen öz duşmanyňy kanagatlandyrmak üçin birneme pul beräýmeýärsiň?» diýipdir. Onda şazada: «Ol pul bilen kanagatlanmaz, diňe meniň janymy almak bilen kanagatlanar, şonuň üçinem men öz janymdan gorkýaryn. Men göwni galan adam» diýip jogap beripdir. Şondan soň jadygöý kempir oňa: «Eger sen, öz aýdyşyň ýaly, göwnüňe deglen adam bolsaň, onda sen Hudaýa nalyş et-de, ondan hemaýat sora, ol seni öz duşmanyňyň gazabyndan hemde öz gorkýan zadyň gazabyndan dyndarar» diýipdir. Ine, onsoň şazada ýüzüni asmana tutup: «Eý, Hudaýym. herki bendäň başyna bela inende, seni kömege çagylanda, Sen hemişe garaşyk edýänsiň hem ony beladan gutarýansyň, ýa Biribar, meni öz duşmanymyň gazabyndan halas et, meniň başymy bu beladan özüň gutar! Sen hökmürowansyň hem Seniň isläniň bolmalydyr!» diýip seslenipdir. Jadygöý kempir onuň dogasyny eşidip, gözden gaýyp bolupdyr. Şazada bolsa atlanyp, öz ýoluna ugrapdyr. Onsoň ol atasynyň ýanyna baryp, wezirini eden etmişini oňa gürrüň beripdir. Patyşa bolsa weziri ýanyna çagyrdyp öldüripdir.

«Eý, patyşahym, eger senem şol hekime janyňy ynansaň, ol seni itden pis edip öldürer. Seniň ol ýagşylyk edýäniň hem öz ýakynyňa goýberip, içini ynanýan adamyň özi hökman seniň başyňa ýeter. Sen göreňokmy näme, ol saňa däri-derman içirmän, eliňe bir zat berdi-de, şol eliňe alan zadyň bilenem seni keselden gutardy oturyberdi, sen özüňi howpsuz ýagdaýdadyryn öýtme, indikile eliňe bir zat beräge-de, seni öldürip bilmez öýdýärmiň?»

Ýunan patyşa bolsa: «Sen dogry aýdýaň, wezir, sen mamla, şonuň üçinem, sen näme aýdýan bolsaň, aýdyşyň ýaly-da bolar, eý, wepadar wezirim! — diýipdir. — Dogrudan-da, bu hekim içaly ýaly, meniň ölümimi peýläp gelipdir öýdýän, eger ol meniň

elime nämedir bir zat tutduryp, şonuň bilenem meni gutaran bolsa, maňa başga bir zady ysgadyp öldürübem biler».

Şonda Ýunan patyşa wezirine: «Ýeri, wezir, biz ony nätsek gowy bolarka?» diýipdir. Onda wezir oňa: «Sen häziriň özünde ony çagyrdyp getir-de, kellesini kes. Ana, onsoň sen onuň belasyndanam dynarsyň, onuň özündenem. Ol seni aldawa salmanka, sen ony aldawa sal» diýipdir. Patyşa bolsa: «Dogry aýdýaň, wezir!» diýipdirde, hekimiň yzyndan adam iberipdir. Ol biçäre bolsa, öňde biriniň özüne merhemetli Ýaradanyň näme höküm edeninden bihabar bolşy ýaly, özüne näme garaşyanyndan bihabar, patyşanyň çakylygyna begenip gelipdir. Munuň ýaly ahwalat hakynda ozalam biri şeýle diýipdir:

Takdyrdan gorkuban galan bu zara, Aljyrama,
sygyn ol Biribara!

Eý soltanyň! Ýazgytdaky başdadyr,
Ýazylmadyk başa gelmez, daşdadyr.

Hekim patyşanyň ýanyna girende şeýle diýipdir.

«Kemgadyr boldumy hormat-hezzetiň?

Kem taryp etdimmi yhzan-yzzatyň?

Soratmazdan keremiňi eçildiň,

Rahmet nurun dökdüň durduň, saçyldyň.

Onsoň nädip götermäýin şöhradyň?

Nädip wasp etmäýin abraýyň-adyň?

Ýagşylygyň derdim egser dowamat,
Bergidarmen saňa — budur melamat».

Ondan soň ýene şol tarzde şeýle aýdypdyr:

«Ýazgydyň gör, batma gaýgy-külpete, Goşulyp
gez dosty-ýara, ülpete.

Eşret bilen sür şu günüň sapasyn,
Şonda unudarsen ömrüň jepasyn.

Munça çekip gezseň dünýä mähnetin, Ahyr
hödür eder rahat-rehnedin.

Barça işi Ýaradandan ryza bil,
Näşükürlük kylma, hernerazy bol».

Onsoň ýene şeýle nagma diýipdir:

«Huda hemdemligin kalbyňa gapla, Dünýe
gaýgysyndan ýüregiň sapla.

Gije-gündiz tartsaň ahy-nalany,
Ahyr bolar Perwerdigär halany».

Ondan soň ýene şu beýdi aýdypdyr:

«Şat bol, parahat bol, örteme janyň,
Gaýgy-gam guradar, gatadar gönüň.
Pakyr bende, hergiz kylma endişe,
Şonda şady-horram bor sen hemişe».

«Meniň seni näme üçin çagyrandygymy bilýärmiň?» diýip, patyşa Duban hekimden sorapdyr. Hekim bolsa: «Adamyň syryny Allatagalanyň bir özünden başga hiç kim bilýän däldir» diýip jogap beripdir. Patyşa bolsa oňa: «Men seni öldürmek hem seniň janyňy almak üçin çagyrdym» diýipdir.

Duban hekim bu habara biçak geň galyp: «Eý, patyşahym, sen meni näme üçin öldürjek, meniň eden etmişim näme?» diýip sorapdyr. Onda patyşa: «Sen içaly ekeniň, özüňem meni öldürmek üçin gelipsiň, muny maňa aýtdylar, ana, şonuň üçinem, sen meni öldürmänkäň, men seni öňürti öldürjek» diýip jogap beripdir.

Ondan soň patyşa jellady çagyrypdyr-da: «Şu aldawçynyň kes başyny-da, şu beladan biziň başymyzy dyndar!» diýip buýruk beripdir. Onda hekim: «Maňa rehim et. Alla hem saňa rehim eder, sen meni öldürseň, Alla hem seni öldürer» diýip, meniň saňa

ýalbaryşym ýaly ýalbarypdyr, emma sen maňa rehim etmediň, zalym jyn, seniň kastyň diňe meniň janymda boldy.

Onsoň Ýunan patyşa Duban hekime: «Eger men seni öldürip dynmasam, meniň öz janym howp astynda boljak; sen meniň elime bir zat tutdurmak bilen meniň derdimi gutardyň, ine, onsoň sen maňa ýene bir zady ysgadyp ýa-da başga bir ýol bilen meni öldürübem bilersiň öýdüp gorkýaryn» diýipdir. Onda Duban hekim: «Eý, patyşahym, senden aljak sylagym şu boldumy! Sen ýagşylyga ýamanlyk edýärsiň-le!» diýipdir. Emma patyşa: «Seni öldürmekden gowusy ýokdur, özi-de basymrak öldürmek gerek!» diýip jogap beripdir. Şondan soň hekim özüniň hökman öldüriljekdigine gözünü ýetirip aglapdyr hem ýagşylyga mynasyp däl adama özüniň ýagşylyk edenine ökünipdir, munuň ýaly ahwalat hakynda ozal hem biri şeýle diýenmiş: Meýmunanyň öwerdiler pederin, Emma özi welin bilmez ederin.

Kimse ýolun salsa buzdan-taýgakdan,

Megerem, ýykylyp, bolar aýakdan.

Şondan soň jellat orta çykypdyr-da, hekimiň gözlerini daňyp, gylyjyny syryp: «Rugsatmydyr!» diýipdir. Hekim bolsa aglaý-aglaý, patyşaha ýalbaryp: «Sakla meni, seni hem Alla saklar, meni öldürseň, Alla seni hem öldürer» diýip, şu namany aýdypdyr: Men bir dogruçyl bende men, dogry söz bagtym baglady,

Ýalançylar döwran sürüp, hoşlukda wagtyn çaglady.

Indi hiç dogry söz diýmen, muňa şaýat bor ýyllar-da.

Ölen günüm dogruçyly näletläň ähli dillerde.

Ondan soň Duban hekim: «Ine, patyşahym, seniň maňa eden sylagyň şu boldy! Seň munyň näheňiň ýagşylyga ýamanlyk edişi ýaly bolýar» diýipdir. Patyşa ondan:

«Näheñiň nähili gürrüňi bar?» diýip sorapdyr. Emma hekim: «Men bu hili ýagdaýda bolup durşuma, ol hakda gürrüň berip biljek däl. Allanyň hatyrasy üçin sen maňa rehim etseň, Alla saňa rehim eder!» diýipdir. Onsoň hekim hut zörledip ses edip aglapdyr, patyşanyň özüne ýakyn ulamalarynyň biri ýerinden turup: «Eý, patyşahym, şu hekimiň janyny meniň üçin bagyşla, çünki biz onuň saňa hyýanat eden ýerini göremzok, gaýtam, biz seniň hiç bir hekime, hiç bir tebibe başartmadyk. keseliňi bejerip berenini gördük» diýipdir.

Onda patyşa: «Näme, bu hekimi meniň näme üçin öldürýänimi siz bileňzokmy? — diýipdir. — Onuň sebäbi, eger men muňa rehim etsem, onda hökman meniň özüm ölmeli bolaryn. Meniň elime nämedir bir zady tutduryp, meniň erbet keselimi bejerip bilen adamyň özi maňa nämedir bir zady ysgadyp öldürübem biler ahyry. Ol meni öldürip, özümi öldürene bellenen baýragy alar öýdüp gorkýaryn, sebäbi bu bir içaly, özide diňe meni öldürmek üçin gelen içaly ahyry. Muny hökman öldürmek gerek, diňe şondan soň men öz janymdan arkaýyn bolup biljek».

Duban hekim: «Maňa rehim etseň, Alla saňa rehim eder, sen meni öldürseň, Alla hem seni öldürer!» diýipdir, emma her näme diýse-de, patyşanyň hökman öldürjegini aňlansoň: «Eý, patyşahym, eger meniň ölümden gutuljak gümanym ýok bolsa, onda maňa purýja ber; men öýüme baryp, öz kowum-garyndaşlaryma hem goňşularyma meni oňatja jaýlaň diýip tabşyraýyn hem-de kelemämi çöwrüp, inimi arassalaýyn, onsoňam özümiň hekimlik kitaplarymy sowgat berişdireýin. Meniň üýtgeşikden-üýtgeşik bir kitabym hem bar, ony bolsa saňa sowgat bereýin weli, sen ony öz hazynaňda saklagyn» diýipdir. Onda patyşa hekimden: «Ol kitapda näme ýazylypdyr?» diýip sorapdyr. Hekim bolsa: «Ondaky zatlary sanap aňyrsyna çykyp bolmaz, onuň iň bärkije syrlarynyň birini aýdaýyn: sen meniň başymy kesip aýran wagtyňda, şol kitabyň diňe üç sany sahypasyny agdararsyň-da, bir sahypasynyň, çep tarapky sahypanyň diňe üç setirini okarsyň weli, meniň kelläm seniň bilen gürleşer durar, özi-de ondan näme sorasaň, hemme soragyňa jogap berer durar» diýipdir.

Patyşa muňa çendenaşa geň galyp hem begenjinden ýaňa sandyraklap: «Eý, parasatly akyldar, men seniň kelläni kesip taşlanymdan soňam, seniň kelläň meniň bilen gürrüň eder durarmy?» diýip sorapdyr. Pähimdar hekim bolsa: «Hawa, patyşahym» diýip jogap beripdir. Onda patyşa: «Bu nä ýeser geň zat!» diýip geňirgenipdir.

Ondan soň patyşa ol hekimiň ýanyna garawul goşup, oňa rugsat beripdir, hekimem öýüne baryp, şol gününň özünde-de özüniň ähli işlerini düzedişdiripdir. Ertesi günü bolsa ol patyşanyň diwan jaýyna gelipdir, onsoň patyşanyň ähli wezir-wekilleri, emirleri, ulamalary, ähli emeldarlary hem gelipdir, diwan jaýy göýä burk urup duran seýil bagyna öwrülipdir. Ine, onsoň hekim diwana gelipdir-de, eli ýaragly iki garawulyň arasynda, patyşanyň garşysynda dikelip durupdyr, elinde bolsa köneje kitap hem içi külkeje dermanly golçajygy bar ekeni. Onsoň hekim aşak oturyrda: «Maňa bir tabak getirip beriň» diýipdir. Olaram oňa tabak getirip beripdirler welin, olam ýaňky külke dermanyny şol tabaga döküpdir-de, üstünden sypalap düzleşdirip: «Eý, patyşahym, ynha, şu kitaby al-da, tä meniň kellämi kesip aýyrýançaň, onuň gatyny açma, kellämi kesip aýranyňdan soň, ony şu tabaga sal-da, şu dermany çalyň sürtele, şeýdersiň weli, kellämiň gany durar-da kepär. Ondan soň kitaby açarsyň» diýipdir. Ine, onsoň Ýunan patyşa hekimiň kellesini kesip taşlamagy höküm edipdir-de, onuň elinden kitabyny alypdyr; jellat hem turaga-da, hekimiň kellesini kädiniň sapagy ýaly edip ýolup goýberipdir weli, kelle baryp tabagyň ortarasyna düňk edip düşüpdir. Patyşa ol kelläni derman bilen sürtüpdir weli, onuň gany durupdyr. Şol pursatda hem Duban hekim gözünü açyp: «Eý, patyşahym, kitaby aç!» diýipdir, Patyşa hem kitaby açyp görse, onuň sahypalary ýelmeşen ekeni, onsoň patyşa barmagyny agzyna ýetirip, ony tüýkülige bilen ölläpdir-de, birinji sahypasyny, onsoň ikinjisini hem üçünjisini açypdyr, ýöne weli kitabynyň sahypalary zordan diýen ýaly açylypdyr. Patyşa şeýdip, onuň alty sahypasyny açsa-da, hiç biriniňem ýüzünde ýazylan zat ýok ekeni. Şol wagt patyşa: «Eý, hekim, bu kitapda hiç zat ýazylymandyr-la?» diýipdir. Hekim bolsa: «Ýene aç, ondan aňyrlygyna aç» diýip jogap beripdir. Onsoň patyşa ýene üç sahypasyny agdarypdyr weli, dem salymdan soň, bir minutyň içinde patyşanyň bütün endamyna zäher ýaýrapdyr, sebäbi ol kitap zäherlenen ekeni. Şol wagtda patyşa sandyrap: «Meniň janyma zäher guýuldy-la!» diýip gygyrypdyr. Duban hekim bolsa şu namany aýdypdyr.

«Bir şa raýatlarna zulm odun saçdy, Tizden

tagty synyp, döwleti gaçdy.

Ol dogry bolanda, ykbal ýar bordy,
Bagtyn ýatymazdy, howandar bordy.

«Edeniň çek» diýýär niýeti-päli,
«Zamanaňdan görme, özüňden ýaly».

Hekimiň kellesi sözünü gutaranda, patyşa hem eýýäm şol sagadyň özünde serrelip gatap galypdyr.

Eý, jyn, biler bolsaň, eger Ýunan patyşa Duban hekimi öldürmän saklan bolsa, Alla hem, belki, oňa rehim ederd; emma patyşanyň küýi-pikiri hekimi öldürmek bolupdyr, ol şondan başga zady islemändir, şol zerarly-da Alla onuň özüni-de öldüripdir. Eý, jyn, senem maňa rehim eden bolsadyň, onda saňa-da Allanyň özi, belki, rehim ederd...

Şährizada gürrüniň şu ýerine ýetende daň atyp, onuň gürrüň etmek möhleti gutarypdyr, şonuň üçinem ol gürrüni tapba kesipdir.

ALTYNJY GIJE

gelip ýetende bolsa, onuň gyz jigisi Dünýäzada: «Düýnki gürrüňiňi soňlap bersene» diýipdir.

Şährizada hem: «Eger patyşahym rugsat berse, baş üstüne» diýipdir.

Patyşa-da: «Aýdyber» diýipdir.

Ine, onsoň Şährizada hem aýdyp başlapdyr:

«Eý, bagtyýar patyşahym, hawa, onsoň, meniň eşitmişime görä, balykçy jyna ýüzlenip: «Eger sen maňa rehim eden bolsadyň, onda menem saňa rehim ederdim, emma sen meniňjanymdan başga hiç zada göz gyzdymadyň, şonuň üçinem men seni şu küýzäniň içinden çykarman, deňze taşlap öldürerin» diýipdir. Onda jyn hem balykça ýüzlenip şeýle diýipdir: «Başyňa döneyin, balykçy, Allanyň haky üçin, sen meni beýtme!

Sen meniñ bilen deň bolup durma-da, meniñ günämi öt. Eger men ýamanlyk eden bolsam, sen ýagşylyk et. Il içinde: «Dünýäde ýaman niýetlileriň edeni-de az däl, başarsaň ýamanlyga ýagşylyk et» diýen ýörgünli öwüt-ündew bar ahyry. Umamanyň Atika edenini etmäweri» diýende, balykçy ondan: «Umamanyň Atika eden zady nämemiş?» diýip sorapdyr. Onda jyn: «Men bu hili zyndanda ýatan ýerimden nädip saňa gürrüň bereýin! Eger sen meni goýberseň, şonda saňa ol hakda, gürrüň bererin» diýipdir.

Balykçy bolsa: «Bu gürrüňleriňi bes et, seniň deňze taşlanjagyň ikuçly däl — diýipdir. — Özüňem indiden beýläk ol ýerden çykaryn öýdüp asla göwnüňe-de getirmegin. Men saňa ozal köp aýtdym, aglaplar ýalbardym, seniň weli kastyň meniň janymda boldy, şondan başga niýetiň bolmady, seni bendilikden boşatmakdan başga meniň günäm bolmasa-da, saňa hiç ýamanlyk etmedigem bolsam, sen meni öldürjek bolduň. Men saňa şunça ýagşylyk edenim üçinem seniň maňa ýamanlyk egjegiňe gözüm ýetdi. Bilip goý, jyn, men seni hökman deňze taşlajakdyryn. Bardy-geldi, kimdir biri säw bilen seni tutup çykaraýsa-da, seniň maňa eden etmişleriňi oňa aýdyp, seni ýene şol deňziň içine taşladaryn. Ine, onsoň sen tä ömrüň ötýänçä şu deňziň düýbünde ýatmaly bolarsyň».

Şonda jyn oňa: «Sen meni goýber. Häzir haýyr-sahawat zamany. Onsoňam dolanyp hiç haçan seniň aýdanyňdan çykmaýagyma, sen näme diýseň, şony hem etjegime söz berýärin, onsoňam saňa şeýle bir kömek ederin weli, sen baý bolup gidersiň» diýipdir.

Onsoň balykçy oňa ant içdirip, eger ony goýberäýse, dolanyp özüne zyýan ýetirmän, gaýtam kömek berjegine kasam etdiripdir-de, onuň dilinden wada alyp, beýik Allanyň adyndan şert etdirip, küýzäniň agzyny açypdyr. Küýzeden tüsse çykyp, alasmana ulaşypdyr-da, soňundan hakyky jyna öwrülipdir. Jyn ol küýzäni aýagy bilen pyzyp goýberip, deňziň içine taşlapdyr. Balykçy biçäre jynyň küýzäni deňze taşlamagyndan biçak gorkup, özüniň ölümünü belli-külli boýun alyp, gorkusyndan ýaňa balagyna goýberipdir-de: «Seniň munyň gowulygyň alamaty däl!» diýip seslenipdir. Ondan soň ýüregine daş baglap: «Eý jyn, her kesiň öz wadasyna wepaly bolmagy beýik Allanyň buýrugydyr. Dogrudan-da, wadaňda tapylyşyň hakynda soralmaz öýtmegin, sen maňa wada berensiň, meni aldamajagyňa kasam edipdiň, eger indi meni aldasaň, Alla seniň özüňi aldar, çünki Ýaradanyň özi sabyrlydyram, möhletem berer, emma bagyşlamaz.

Duban hekimiň Ýunan patyşa: «Maňa rehim et, Alla saňa rehim eder» diýşi ýaly, menem saňa aýtdym ahyryn!» diýipdir. Onsoň jyn loh-loh gülüpdür-de, balykça garap: «Düş yzyma, balykçy!» diýipdir, özi hem öňe düşüp ugrapdyr. Balykçy bolsa özüniň aman galjagyna ynam etmän, jynyň yzyna düşüp ugrapdyr. Olar şeýdip gidip baryşlaryna şäherden çykypdyrlar, onsoň bir dagyň üstüne çykyp, ondan hem aňyrlygyna aşak düşüp, uly bir giň meýdanyň içi bilen ýöräp gidip baryşlaryna ahyry bir suwly howdanyň üstünden barypdyrlar. Jyn şol howdanyň içine girip: «Galma-da, düş yzyma!» diýip, balykça aýdypdyr. Balykçy hem onuň yzy bilen howdanyň ortasyna barypdyr weli, jyn aýak çekip, şol ýerde balykçynyň toruny suwa taşlap, balyk tutmagyny teklipe edipdir. Balykçy suwa seredip görse, suwda her hili reňkdäki: ak, gyzyň, gök, sary balyklar bar ekeni, balykçy bu balyklary görüp geň galypdyr. Ine, onsoň balykçy toruny alypdyr-da, suwa taşlapdyr, tory agramy onsoň çekip çykarsa, tora dört balyk düşen ekeni, olaryň her haýsy hem bir reňkde eken. Balykçy muňa begenipdir. Jyn bolsa oňa: «Sen bu balyklary äkit-de, soltana eltip ber, onsoň ol saňa baý bolarlyk zat berer. Onsoňam, Allanyň haky üçin, sen meni bagyşla: meniň häzir hiç zatdan başym çykanok, hiç zadyň ýoluny-da bilemok, sebäbi men mün sekiz ýüz ýyllap deňziň aşagynda ýatyp, diňe şu wagt ýeriň ýüzüne çykyp durşum. Özüňem bu ýerden günde bir gezekden artyk balyk tutmagyn» diýipdir.

Şondan soň jyn balykçy bilen hoşlaşypdyr-da: «Allahym seni küýsetmesin!» diýip, aýagy bilen ýeri depip goýberipdir welin, ýer darka ýarylypdyr-da, jynam onuň içine girip, ýer hopan ýaly bolup gidipdir. Balykçy hem jyn bilen öz arasynda bolup geçen bu zatlara haýran galyp, şähere bakan ugrapdyr.

Onsoň balykçy öýüne baryp, tagarany suwdan doldurypdyr-da, özüniň tutup getiren şol reňme-reň balyklaryny suwly tagaranyň içine goýberipdir weli, balygam hezil edinip iki bakan şapyrdap ýüzüp başlapdyr. Ondan soň balykçy suwly tagarany depesine göterip, jynyň aýdyşy ýaly, ony patyşanyň-soltanyň köşgüne bakan alyp ugrapdyr. Onsoň ol patyşanyň ýanyna baryp, balygyny görkezende, patyşa bu hili balygy ömründe görmäni üçin, balykçynyň görkezen balygyny görüp, onuň keşbine hem görküne haýran galypdyr.

Onsoň patyşa: «Bu balygy aşpez gyza eltip beriň» diýip buýruk beripdir (bu gyzy bolsa üç gün mundan ozal oňa rumlaryň patyşasy peşgeş beren ekeni, şonuň üçinem patyşa

onuň nahar bişirişini synap görmän ekeni). Onsoň patyşanyň weziri balygy gowurtmak üçin aşpez gyza eltip berip, oňa: «Eý, aşpez gyz, patyşa saňa: «Eý, aglajyk gyz, biz diňe kynçylyga düşenimiz üçin, seni synap görýäs!» diýdi. Soltanyň ýanyna kimdir biri gelip, muny sowgat getirdi, şonuň üçinem sen bu gün aşpezlik hünäriňi hem ökdelligiňi görkez» diýipdir.

Wezir gyza tabşyryk berip, patyşanyň ýanyna dolanyp gelipdir welin, patyşa oňa balykçynyň eline dört ýüz dinar bermegi buýrupdyr. Wezirem dört ýüz dinary sanap onuň eline beripdir, balykçy bolsa puly donunyň jübüsine salaga-da, öýüne bakan ýeňsäni el ýaly edipdir. Ol begenjinden ýaňa ýolboýy bühräp, ýykylyp-sürşup ylgap barşyna, muny düýşüdir öýdüpdir. Ondan soň ol bazara baryp, maşgalasy üçin gerekýarak zatlary alyşdyryp, şadyýan hem keýpi kök bolup, aýalynyň ýanyna ugrapdyr.

Ine, balykçynyň başyndan geçiren ahwalaty. Gyz bolsa şeýle ýagdaýlary başyndan geçiripdir. Gyz balygy alaga-da ýuwup-ardyp arassalapdyr, onsoň saýy ataryp, balygy şonda gowurmaga başlapdyr. Balygyň bir gapdaly gyzaryberende, beýle tarapyna agdaryp, balyk gowurmak bilen gümra bolup ýörkä, birden nahar bişirilýän jaýyň bir diwary süýşüp açylypdyr-da, ol ýerden inçe billi, garçgaý sypatly alma ýaňak, gözleri sürmeli, gök seçek ýüpek ýaglykly, gulaklary teneçirli, gollary iki goşma bilezikli, barmaklary gymmatbaha gaşly ýüzükli, eli bambuk taýaklyja bir ýaş gelin şaňňyrdap çykypdyr. Ol gelin elindäki taýajygy bilen balykly gazanyň gyrasyna dürtüp goýberipdir-de: «Eý, balyklar, siz öz eden şertiňizi berjaý edýäňizmi beri?» diýipdir. Gyz muny görüp, doňan ýaly bolup galypdyr, ol gelin bolsa ýaňky aýdanlaryny ikinji gezek, onsoň üçünji gezek gaýtalap aýdypdyr weli, gazanyň içindäki balyklar kellelerini ýokary galdyryşyp: «Hawa, hawa» diýipdirler-de, soňundan hem şu beýdi aýdypdyrlar:

«Gelseň gelers, gitseň giders — saňa bagly peýmanymyz,

Sen ähtde dursaň, biz durars — ýuwtmars ygrar-imanymyz».

Balyklar şeýle diýenlerinden soň, ýaňky gelin tabany dünđeripdir-de, özüniň hálki çykan ýerine giripdir weli, nahar bişirilýän jaýyň diwary ýene süýşüp, öňküligi ýaly bolupdyr.

Aşpez gyz diňe şondan soň özüne gelip seretse, dört balygyň dördüsi hem ýanyp garaköýük bolup, edil kömür ýaly bolup galypdyr ekeni. Aşpez gyz bu ahwalaty görüp: «Ilki gadamynda paltasy daşa degen diýenleri boldum» diýip ah çekip, özünden gidip ýykylypdyr.

Gyz şu hili ýagdaýda ýatyrka, birdenkä gapydan wezir gelip görse, aşpez gyzyň göýä çarşenbe bilen ýekşenbäni saýgaryp bilmeýän akyly çaşan garry kempir dek bolup galandygyny görükdir. Wezir aýagynyň burny bilen gyzy yralapdyr weli, gyz gözünü açypdyr-da, aglamaga başlap, näme-nämeleriň bolandygyny bolşy ýaly wezire gürrüň beripdir. Wezirem bu ahwalata haýran galyp: «Be, bu nä geň görmeli zat!» diýipdir. Ondan soň wezir şol balykçynyň yzyndan adam iberip, ony çagyrdyp getirdipdir. Balykçyny getirenlerinden wezir onuň üstüne gygyryp: «Eý, balykçy, sen şol öňki getiren balyklaryň ýaly, bize ýene dört sany balyk getirip ber!» diýipdir. Ondan soň balykçy ýene şol howdana baryp, toruny suwa taşlapdyr, onsoň toruny çykaryp görse, şol öňki tutan balyklary ýaly dört sany balyk düşükdir. Ine, onsoň ol yzyna gaýdyp, ol balyklary wezire getirip beripdir. Wezirem olary alaga-da, aşpez gyza eltip berip: «Hany, tur-da, şu balyklary meniň gözümiň alnynda gowur, näme-näme bolýanyny menem bir göreýin» diýipdir. Gyzam turupdyr-da, balygy ýuwup-ardyp päkizeläp, tabany ataryp, balygy onuň içine atypdyr weli, balygyň taba atylaryna mähetdel, birdenkä tamyň diwary iki ýanlaýyn açylypdyr, ýene şol eli taýaklyja ýaş gelin, şol ozalky keşbinde peýda bolupdyr. Ol ýene taýajygy bilen gazanyň gyrasyna kakyp goýberip: «Eý, balyklar, eý, balyklar, siz şol gadymky şertiňizi berjaý edýäňizmi?» diýipdir weli, balyklar hem birdenkä başlaryny ýokary galdyryp, ýene ýaňky beýdi aýdypdyrlar:

«Gelseň gelers, gitseň giders — saňa bagly peýmanymyz,

Sen ähtde dursaň, biz durars — ýuwtmars ygrar-imanymyz».

Şährizadanyň gürrüňi şu ýere gelende, daň atypdyr, onsoň ol hem gürrüň etmek möhleti gutarany üçin, sözünü tapba kesipdir.

ÝEDINJI GIJE

gelip ýetende bolsa, Şährizada ýene gürrüňini dowam etdiripdir:

«Hawa, onsoň, bagtyýar patyşahym, meniň eşitmişime görä, balyklar geplände, ol aýal taýajygy bilen gazany agdaryp goýberip, özüniň şol diwardan çykan ýerine giripdir weli, tamyň diwary ýene öňküsi ýaly bolup duruberipmiş. Ol wagt wezir ýerinden turup: «Munuň ýaly geň zady patyşadan gizlin saklap bolmaz!» diýipdir-de, patyşanyň ýanyna baryp, özüniň gözüniň alnynda bolup geçen bu ahwalaty bolşy-bolşy ýaly edip aýdyp beripdir. Patyşa-da: «Men muny hökman öz gözüm bilen görmesem bolmaz!» diýipdir. Ondan soň ol şol balykçynyň yzyndan adam iberip çagyrdyp getiripdir-de, oňa ýene şol öňki getiren balyklary ýaly dört sany balygy tutup getirmegi buýrupdyr, özi-de onuň ýanyna üç sany garawul goşupdyr. Balykçy bolsa ýene şol howdana baryp, balyklary tutup getirip beripdir, patyşa hem oňa dört ýüz dinar bermegi buýrupdyr. Ondan soň ol öz wezirine ýüzlenip: «Hany, tur-da, şu balyklary özüň gowur, özi-de hut şu ýerde, meniň gözümiň alnynda!» diýipdir. Wezirem oňa: «Ajap bolgaý, gözüm üstüne!» diýip jogap beripdir. Ol balyklary taýýarlaşdyryp, tabany getirip atarypdyr-da, gowurmaga durupdyr weli, birdenkä tamyň diwary iki ýana açylypdyr, ol ýerden ynha bir garaýagyz gul çykypdyr, özi-de dag ýaly, Ad⁶ taýpasyndan bolan adama meňzeş, elinde bolsa gök agaçdan kesilen çygar çybyk barmyş. Ine, onsoň ol garaýagyz adam haýbatly ses bilen: «Balyklar, aý, balyklar, siz gadymky şertiňizi berjaý edýäňizmi?» diýipdir weli, balyklaram gazanyň içinden kellelerini ýokary galdyryşyp: «Hawa, hawa, biz şertimizi berjaý edýändiris» diýşip, şu beýdi aýdypdyrlar:

«Gelseň gelers, gitseň giders — saňa bagly peýmanymyz,

Sen ähtde dursaň, biz durars — ýuwtmars ygrar-imanymyz».

Şondan soň ýaňky gul elindäki çybygy bilen gazany agdaryp goýberipdir-de, özüniň hälki çykan ýerine ötägidipdir. Patyşadyr wezirem balyga seredip görseler, olar gara kömür bolup ýatyrmyş. Patyşa muňa geň galyp: «Munuň ýaly ýagdaýda sesiňi çykarman durup bolmaz, megerem, bu balyklaryň aňyrsynda näme-de bolsa bir gep bardyr!» diýipdir. Onsoň ol ýene balykçyny çagyrdyp getirdipdir-de: «Aý, işi gaýdan balykçy, sen

---

⁶ Ad taýpasy — Keramatly Gurhanda görkezilen rowaýat boýunça, boýun egmedikleri üçin Alla tarapyndan ýok edilen taýpamyş. Ad taýpasynyň adamlary biçak irimçik, uzyn, daýaw adamlarmyş.

bu balyklary nireden alyp getirýän?» diýip, ondan sorapdyr. Balykçy bolsa: «Dört dagyň aralygyndaky howdandan, hol seniň şäheriňiň çetindäki daglaryň ýanyndan» diýip jogap beripdir. Onda patyşa ýene balykça ýüzlenip: «Ol näçe günlük ýol?» diýip sorapdyr. Ol: «Ýarym sagatlyk ýol, hökümdar soltany» diýip jogap beripdir. Patyşa muňa geň galyp, häziriň özünde ýola düşmeli, derrewiň özünde atlara atlanmaly diýip, özüniň nökerlerine hem goşunlaryna buýruk beripdir. Balykçy hem özüne sataşan şol jyny näletläp, olaryň önüne düşüp ugrapdyr. Olar bir dagdan aşyp, şeýle bir düzlüğe düşüpdirler weli, asla olaryň hiç biriniň ömründe gören zady dälmiş, muňa patyşanyň özi-de, ähli goşunlary-da haýran galypmyşlar. Olar şol tekiz düzlüğe düşenlerinden soň, onda dört dagyň aralygyndaky howdany, onuň içinde bolsa dört reňkli: gyzyly, ak, sary hem gögümtil balygy görüpdirler. Patyşa muňa geň galyp aýak çekipdir-de, özüniň nökerlerine hem goşunlaryna ýüzlenip: «Heý, siziň araňyzda şu howdany ozal göreniňiz barmy?» diýip sorapdyr. Olaryň hemmesi: «Ýok, zamanymyzyň şasy-soltany, ömrümüzde gören-eşiden zadymyz däl» diýip jogap berenmişler. Onsoň ol ýaşy bir çene baranlardan hem sorapdyr, olaram: «Biz bu ýerde howdan bardygyny bütün ömrümüzde-de görmedik» diýip jogap beripdirler. Şonda patyşa: «Eger walla, şu howdanyň hem ondaky balyklaryň nämedigine gözümi ýetirýänçäm, men öz şäherime-de girmerin, özümiň patyşalyk tagtymda-da oturmarn!» diýip seslendi.

Ondan soň ol şu dagyň töwereklerinde ýerleşmeli diýip, öz goşunlaryna buýruk berdi-de, bir wezirini ýanyna çagyrypdyr (ol wezir bolsa akylyly-parasatly, köpi gören, hemme zatdan başy çykýan adam eken). Ol gelensoň bolsa, patyşa oňa: «Meniň bir zat edesim gelýär; näme etmekçidigimi-de saňa häzir aýdyp berjek — diýip gürrüň bermäge durupdyr: — Men şu gije ýeke özüm gidip, bu hili üýtgeşik balykly howdanyň nämedigini barlap görmegi ýüregime düwdüm. Sen bolsaň meniň çadyrymyň agzynda otur-da, emirlere hem wezir-wekillere, emeldarlara hem meni sorap gelýänleriň hemmesine: «Soltan näsaglapdyr, hiç kimi meniň ýanyma goýbermeli däl diýip, maňa buýruk berdi» diýgin. Özem meniň näme etmekçi bolýandygymy hiç kime aýtma» diýipdir. Wezirem patyşanyň aýdanyna garşy bolup bilmändir.

Onsoň patyşa özüniň egin-eşiklerini üýtgedip, gyljyny biline dakypdyr-da, daglaryň biriniň üstüne çykyp, ertire çenli ýöräpdir, ertesem uzynly gün ýöräp, halys

yssylapdyr, sebäbi diýseň, ol uzynly gijäni hem ertesi güni bilen ýol ýöräp geçiripdir ahyry. Ondan soň ol ertesi gijäni-de daň atynça ýöräp geçiripdir, diňe şondan soň onuň gözüne uzakdan bir zat garalyp görnүpdir weli, patyşa begenjinden: «Belki, men şol howdan hem şondaky balyklar hakynda özüme gürrüň berip biljek bir adama sataşaryn!» diýip seslenipdir.

Soňra ol şol gara tarap ýöräp barşyna golaýlap, gara daşdan salnan, daşy demir haýatly bir köşgi gördi. Barsa, onuň derwezesiniň bir tarapy açyk, beýlekisi bolsa ýapyk ekeni. Patyşa muňa begenip, derwezäniň agzynda aýak çekip, ilki ýuwaşja tyrkyldadyp kakypdyr, emma jogap beren bolmandyr, onsoň ol ikinji gezek, üçünji gezegem kakypdyr weli, onda-da jogap bolmandyr. Ondan soň ol derwezäni güýjünde baryny edip kakypdyr, emma munda-da jogap bolmandyr. Onsoň patyşa: «Bu köşkte hiç kim ýok bolmaga çemeli» diýipdir-de, ýüregine daş baglap, köşgüň derwezesinden girip, eýwanyň agzyna baryp: «Aý, köşkte ýaşaýan jemende, men bir ýurtdan gelen syýahatçy, heý, bir çay-çörek bererligiňiz ýokmy?» diýip gygyrypdyr. Onsoň ol ikinji gezek, üçünji gezek şeý diýip gygyrypdyr, emma hiç hili jogap beren bolmandyr. Onsoň ol ýüregine daş baglap, ne bolsa şol bolsun edip, ol ýerden köşgüň ortarasyna baryp görse, bu köşkte asla janly-jemende tapmandyr, emma köşgüň jaýlary weli dürli ýyldyz sypat gülli halylylar, ýüpek matalar, owadan tutular bilen bezelenmiş, ýöne äpişgeleriň tutulary goýberilgi eken. Köşgüň ortarasynda bolsa biri-birine gabat duran dört sany minaraly hem daşdan sekili hem-de tutuş onluk gyzył puluň tyllasyndan ýasalan dört sany ýolbarsyň agzyndan lagly-göwher pürkölýän ýaly bolup, suw pürkülip duran daş howuzly bir howly bar eken, köşgüň ýokarsynda guşlar uçup gaýmalaşyp ýörenmiş, guşlaryň ýokarsynda bolsa, olar uçup ötägitmez ýaly, tutuşlygyna altyn tor gerilgi duranmyş. Patyşa muňa haýran galypdyr hem-de hälki düzlük hakda, howdan hem balyklar hakda, ol daglar hem bu köşk hakda sorap habar alar ýaly bir adam hem tapmanlygyna gynanypdyr. Onsoň ol gapynyň agzynda pikirlenip otyrka, birden onuň gulagyna gamly ýürekden çykýan iňňildi hem-de şu hili namany hiňlenip aýdýan ses eşidilipdir:

«Pynhan derdim älem içre paş boldy,

Rahatlygym gaçyp, işim kaş boldy.

Pelek ýarlyk etmez, awysyn gatar,
Bir ýanym azapdyr, bir ýanym hatar.
Men bir yşk ýolunda ýortan sergezdän,
Heý duşmazmy golun beren çyn merdan!

Öň lälik çagadyň, çalmazdy şemal,
Indi pelek işiň eýledi melal.

Birden ýaga duşsa, mergen nem etsin,
Ok ýaýa girmese, ol niçik atsyn?

Ýigit serne inse bela-beterler,
Ykbaly gaçyrmaz, gaçsa ýeterler».

Patyşa-soltan bu inňildini eşidip, şol sesiň çykýan ýerine bakan ýöräp ugrapdyrda, jaýyň alynky tamynyň tutusy goýberilgi gapysynyň agzynda aýak çekipdir. Onsoň ol tutyny galdyryp seretse, içerde tirsek boýy pessejik oturgyjyň üstünde ynha bir syratlysypatly, şirin zybanly, maňlaýynda gün dogan ýaly ýalpyldap duran, nar meňiz owadan ýaş ýigit oturan ekeni. Tagt üstünde oturan ol oglanyň ýaňaklaryndaky goşa halyny bolsa ozalam bir şahyr şeýle wasp edenmiş: Käkili gijäniň tüm gara wagty,

Şems-kamar ýüzünden alýandyr ýagty.

Gül ýaňakda jugra-jugra haly bar.

Edebi-ekramy hem kemaly bar.

Patyşa bu oglany görüp begenip, oňa salam beripdir. Ol oğlan egnine müsür tyllasyndan edilen altyn jähekli ýüpek don geýip, başyna-da gymmatbaha bezegler çekilen tylla täç geýip oturanam bolsa, näme üçindir onuň ýüzi gaýgyly görünýär ekeni.

Patyşa oňa salam beren wagtynda, ol oğlan açyk göwün bilen onuň salamyny alyp hemde şirin dil bilen onuň özüne salam berip: «Alyjenap agalary, seniň özüň gaşyňda durlup tagzym edilmäge degişli belent mertebeli adam hem bolsaň, meni bagyşlarsyň diýip umyt edýäriň» diýipdir. Patyşa bolsa: «Men seni eýýäm bagyşladym, ýagşy ýigit — diýip jogap beripdir. — Men seniň myhmanyň, özümem seniň ýanyňa möhüm bir iş bilen geldim. Men seniň şol howuz hakynda, ondaky balyklar hakynda, şu köşk hakynda, onsoňam seniň bu jaýda ýekelikde aglap oturmagyň sebäbi hakynda maňa gürrüň bermegiňi isleýäriň» diýipdir. Patyşanyň bu sözlerini eşidende, oglanyň gözlerinden boýur-boýur ýaş akyp, şeýle bir zaryn aglapdyr weli, onuň döşüniň üsti ölmyžžyk bolup gidipdir. Onsoň ol şu beýdi aýdypdyr: «Tagbyry bet çykan bimejal bende, Pelek öwser durar, gülersiň sen-de.

Sen ýatsañam, ýatmaz ol mürewwetli,

Bakyýa nurana ol merhemetli».

Ondan soň bolsa uludan ah çekip, şu beýdi aýdypdyr:

«Dostum, bil baglagyl ol Züljelala,

Göwnüň berme gaýgy, pikir, melala.

Hiç alaç agtarma, ýokdur dermany, Baryna

sebäpdür pelek permany».

Patyşa muňa geň galyp: «Eý, oglan, sen näme üçin beýle aglaýarsyň?» diýip sorapdyr. Onda oglan: «Men şu hili ýagdaýa düşüp, näme üçin aglamaýyn?» diýip jogap beripdir-de, elini uzadyp, donunyň syýyny galdyrypdyr weli, patyşa görse, onuň ýarpy göwresinden aşagy daşdan ekeni, göbeginden başlap, kellesindäki saçyna çenli bolsa adam sypaty eken. Oglanyň bu hili ýagdaýa düşenini görenden soň, patyşa tüýs ýüregi bilen gynanypdyr, onuň halyna ah çekip uludan dem alyp: «Ýagşy ýigit, sen meniň derdimiň üstüne dert goşduň! Men şol balyklaryň nämedigini, olaryň nireden hem nämeden gelip çykanyny bilmekçidim, indi bolsa olaryň nämedigini-de, seniň nämedigiňi-de soramaly boldum. Bir Allanyň özünden başga gudratly güýç ýokdur! Näme-de bolsa sen maňa bu ahwalaty çaltrak gürrüň edip ber!» diýipdir.

«Iki gulagyň hem iki gözün mende bolsun» diýip, ol oglan jogap beripdir. Onda patyşa: «Meniň iki gulagym hem, iki gözüm hem sende!» diýipdir. Şol wagt oglan: «Bu balyklaryňam, meniňem başyma düşen zat, dogrudan-da, örän geň zatdyr. Onuň özi hatda iňne bilen dürtülip gözün çikgesine ýazyylan bolaýanynda-da, mazlumlara sapak bolarlyk zatdyr» diýipdir. Onda patyşa: «Munuň özi nähili boldy?» diýip sorapdyr.

«Biler bolsaň, eý, meniň alyjenabym — diýip, ol oglan gürrüň bermegä başlapdyr: — Meniň atam şu şäheriň patyşasydy. Onuň adyna gara adalaryň hökümdary Mahmyt diýerdiler. Ol şu dört dagda ýaşap, ýetmiş ýyllap patyşa bolup gezipdir. Ondan soň meniň atam öldi, menem onuň ýerine patyşa-soltan bolup galdym. Onsoň men öz daýymyň gyzyňa öýlendim, ol gyzam meni tüýs ýürekden söýdi, hatda men bir ýaña çykaýsam dagy, tä men ýanyňa dolanyp gelyänçäm, ol iýmek-içmekdenem kesilýärdi. Ol gyz meniň bilen baş ýyl ýaşady, ine, onsoň günlerde bir gün ol hammama gitdi weli, menem biziň üçin agşam iýer-içer ýaly bir zat häzirle diýip, aşpeze gyssagly buýruk berdim. Onsoň men özümiziň ýatýan jaýymyza bardym, iki sany gyzyňam gelip, biriniň aýagujumda, beýlekisiniňem başujumda oturmagyny buýurdym-da, öz ýerime geçip gyşardym. Men aýalymyň ýanymda ýoklugyna bozulyp, gözlerim ýumuk, janym sag bolsa-da, hiç ukym tutmady. Onsoň men başujumda oturan gyzyň aýagujumdaky oturan gyza: «Masuda diýýän-ä, biziň jenabymyza haýpyň gelyär, onuň ýaşlygyna haýpyň gelyär! Biziň hanymymyz, ol kemçin, bu ýigidiň ýüzüni ýere saljak-da!» diýenini eşitdim. Beýlekisi bolsa: «Hawa-la, äriňi aldap, görene göz bolup ýören lolulary Allanyň özi ýazgarsyn-da!

Biziň jenabymyz ýaly ýaş ýigit bilenem kanagat etmän, her gije ýabany ýatyp ýören jelebem bolar eken-ow!» diýdi. Onsoň başujumda oturan gyz: «Wah, biziň jenabymyz juda ynanjaň, onuň başy aýlanan ýaly, aýalynyň nädip ýörenini biljegem bolanok!» diýdi. Onda beýleki gyz: «Aý, sen diýsänim, biziň jenabymyz bilip durmuşmy näme ýa-da ol loly ondan sorap gidýärmişmi näme? Ýok, ol näme-de bolsa jenabyň her gün agşamyna içgi kasesine bir zat edýär, oňa adamyň başyny aýlaýan beýhuş dermanyny goşýandyr, ana, onsoň ol ýatyp galýar, näme-nämeleriň bolýanyndan bihabar, aýalynyň nirä gidip, näme iş edýäninem bilenok. Aýaly bolsa ony beýhuş edip ýatyrýar-da, eşiklerini geýip, onuň ýanyndan çykyp, daň atýança ýok bolup gidýär. Onsoň gelýär-de, jenabyň burnunyň aşagynda bir zady kükedýär weli, şondan soň ol ukudan oýanýar» diýip gürrüň berdi.

Gyzlaryň bu gürrüňlerini eşidenimden soň, meniň gözlerimiň öňi garalyp, ýüregim agzymdan çykara geldi, agşam düşenine zordan ynandym. Ondan soň meniň aýalym hammamdan dolanyp geldi, bizem saçagy ýazyp nahar edindik, hemişekimiz ýaly oturyp gürrüň edişdik. Onsoň aýalym meniň ýatmazymdan öň içýän dermanymy getirmegi buýurdy, getirip berenlerinden soň bolsa, käsäni maňa uzatdy weli, menem hemişeki içişim ýaly eden bolup, ony ýalandan içen boldum-da, hemmesini ýakamdan goýberdim, ondan soň bolsa ýerime geçip, şol minutyň özünde uklan bolup, ýalandan hor çekip başladym. Ine, onsoň meniň aýalym birden maňa bakyp: «Uzynly gije oýanman ýatasyň, düýbünden galman ýatasyň-da! Allanyň haky üçin, men seni itden beter ýigrenýän, asla seniň mysalaňy görsem, aňrym bäräk gelýär, asla seniň bilen bir ýerde bolmakdan halys iripdirin, heý, sendenem bir dynmak barmyka, haçan Alla seniň janyňy jähenneme ibererkä!» diýdi. Ondan soň ol ýerinden turdy-da, özüniň iň gowy lybaslaryny geýnip, üstüne atyr döküp, onsoňam bir zady kükedip ys ýaýratdy-da, meniň gylyjymy alyp, biline baglady, onsoň köşgüň derwezesini açyp çykdy-da gidiberdi. Menem haýdan-haý ýerimden turaga-da onuň yzyna düşdüm. Ol bolsa köşkten çykyp, şäheriň bazarlaryna aýlandy-da, şäher galasynyň derwezesine baryp ýetdi, şol ýerde hem bir zatlar okap sanady weli, men onuň nämeler diýýänine-de düşünmedim, emma onuň şol sözlerinden soň derwezäniň gulplary paýyrdaşyp aşak gaçyp, derwezeler açyldy duruberdi. Meniň aýalym derwezedan daşyna çykyp ugrady, menem çykyp, onuň yzyna düşdüm (onuň bolsa mundan habary ýokdy). Ol gidip barşyna hapa dökülýän ýere ýetip, haýadyň ýanyna bardy, haýadyň aňrysynda bolsa kerpiçden salnan bir hütdüjek tam bar ekeni, onuň-da

gapysy bardy. Meniň aýalym şol gapydan girdi weli, menem ol tamjagazyň üstüne çykyp, şol ýerden yşyklap görsem, meniň daýymyň gyzy, ýagny aýalym şol ýerde bir garaýagyz (negr) guluň ýanyna bardy. Ol gara belanyň bir dodagy ýorgan ýaly, biri hem köwüş ýaly bolup, ol dodaklary bilen daşlaryň ýüzündäki gumgusurlary ýalmap ýuwudýardy. Ol gara (negr) guluň şol bolşuna-da heýwere keseli bar eken, şonuň üçinem çişrik palaçlarynyň üstünde, sal-sal bolup giden köne letdelerden enaýy bolmadyk ýyrym-ýyrtyk eşikde ebtini agdyryp ýatyrdy. Meniň aýalym onuň gaşynda eglip tagzym edip, onuň aýagynyň aşagyndaky topragy öpdi, onsoň ýaňky gul başyny galdyryp: «Häý, äteňet diýsänim, näme beýle gijä galyp geldiň? Bu ýerde ýaňy biziňkiler, garalar oturyp şerap içdiler, onsoň her haýsy öz gezyň aýalyny alyp çykyp gitdiler, men bolsam sen zerarly iýmän-içmän oturdym» diýdi.

Onda meniň aýalym oňa: «Wah, meniň jenabym, meniň söýgülim, meniň gözlerimiň röwşeni, gaharlanma ahyry, meniň öz daýym ogluna äre berlendigimi sen bileňokmy näme, ony ýigrenýänimi, onuň bilen bir öýde ýaşanyma nätjegimi bilmeýänimi özüň bilýän ahyry! — diýip jogap berdi. — Eger men seni gaýgy etmeýän bolsam, onda men onuň ýüzüne günün şöhesi düşmez ýaly etmezmidim, onuň şäherini baýguşlaryň gugurýan harabalygyna, gargalar gagyldaşyp, tilki-şagallaryň uwlaşýan çölüstanlygyna öwrüp, daşlaryny, kerpiçlerini Kap dagyndan aňyrylygyna aşyryp goýbermezmidim!»

Onda gul: «Sen ýalan aýdýaň, deýýus! — diýip gygyrdy. — Garalaryň edermenlikli şan-şöhratyndan ant içýän, biziň mertligimiz akýagyzlaryň mertligi ýalydyr öýtmegin, eger sen indikile-de şu günkiň ýaly öz öýüňizde köp oturyp eglenseň, hut şol günün özünden beýläk seniň bilen oýnaşlygymy keserin, öz bedenimi seniň bedeniňe-de ýanaşdyrmayn. Özüň-ä biziň bilen keýp çekip, öz islegiňi kanagatlandyrjak, ýene-de gijä galjakmyşyň, ganjygyň biri ganjyk, akýagyzlaryň porsy äteňedi diýsänim!» diýip käýindi.

Men onuň bu aýdanlaryny eşidenimde, men olaryň bolup oturyşlaryny görüp hem eşidip otyrdym ahyry, gözümiň öňi garalyp, dünýä tüm garaňkylyga öwrüldi, men özümiň nirede, näme işläp oturanymy-da unudypdyryn. Meniň daýymyň gyzy bolsa ol guluň öňünde sazanaklap hem aglap ýalbaryp durdy: «Eý, meniň söýgülim, eý, meniň göwnümiň guwanjy, eger seniň maňa gaharyň gelse, onda kimiň maňa rehimi geler? Eý, meniň söýgülim, gözlerimiň röwşeni, eger sen meni kowsaň, onda kim meni öz penasyna alar?»

Meniň aýalym tä gul bagyşlaýança, oňa ýalbaryp aglady. Ol bagyşlandan soň bolsa, meniň aýalym begenip ýerinden turdy-da, egin-eşiklerini çykarynyp: «Wah, meniň jenabym, öz gynagyňa iýer-içer ýaly bir zadyň ýokmy?» diýip delmurup durdy. Ol gul bolsa: «Hol jamyň agzyny aç, şonda syçanyň gaýnadylan süňk-saňky bardyr, şolary iýersiň, beýleki küýzede bolsa agyzdan galan piwo bardyr, şony içip goýber» diýip jogap berdi. Ine, onsoň olam şol zatlary iýdi-içdi, onsoň elini ýuwdy, agzyny çaykady, ondan soň turup, onuň ýanyna bardy-da, çişrik palaçlaryň üstüne geçip, guluň gujagyna doldy, özi-de ýalaňaçlanyp, onuň ýapynyp ýatan köne letdeleriniň aşagyna girdi. Men daýymyň gyzynyň edýän zatlaryny görüp özümi ýitirdim, onsoň tamjagazyň üstünden düşdüm-de, olaryň ýanyna girip, daýymyň gyzynyň alyp gelen gylyjyny alaga-da, olaryň ikisinem çapyp öldürmek maksady bilen gylyjy gynyndan sogurdym. Ilki bilen gylyjy guluň boýnundan saldym-da, olary gutardym hasap etdim...»

Gürrüniň şu ýerine gelende, daň atypdyr-da, Şährizada hem özüne ygtyýar edilen möhletni gutarmagy bilen gürrüni bes edipdir.

SEKIZINJI GIJE

gelip ýetende bolsa, Şährizada ýene aýdyp başlapdyr:

«Meniň eşitmişime görä, bagtyýar patyşahym, jadylanyp maýyp edilen ol ýaş ýigit, patyşaha şeýle gürrüň beripdir: «Men ol guluň kellesini kesip taşlamak maksady bilen, gylyjy boýnundan saldym welin, men onuň boýun damaryny kesip bilmändirinde, bokurdagynyň hamy bilen etini kesipdirin, şeýdibem ony öldürdimmikäm öýdüpdirin. Ol erbet-erbet harryldady weli, aýalym hem birden gymyldap başlady, menem yzyma öwrüldim-de, gylyjy öňki ýerinde goýup, şähre bakan ugradym. Onsoň öz köşgüme gelip, ýerime girdim-de ertire çenli gyşaryp ýatdym. Onsoň daýymyň gyzy gelip, meni oýaran boldy. Onsoň bir görsem, ol saçlaryny ýaýyp, ýas lybasyny geýipdir. Şonda ol maňa: «Eý, daýym ogly, sen meniň edýän zatlaryma päsgel berjek bolma. Meniň eşitmişime görä, meniň enem pahyr aradan çykypdyr, atam bolsa mukaddes söweşde wepat bolupdyr, iki doganymyň bolsa birini ýylan çakyp öldüripdir, beýleki biri uçut gaýadan aşak gaçyp heläk bolupdyr, şol zearly-da meniň ýas tutup aglamaga hakym bar» diýdi. Men onuň bu sözlerini eşidip, sesimi çykarman saklandym, soňundanam: «Sen öz

göwnüňe gelenini ediber, men seniň edeniňe däl diýjek gümanym ýok» diýip jogap berdim. Şondan soň ol bütin bir ýyly başyndan aýagyna çenli aglap hem ýas tutup geçirdi-de, bir ýyl geçeninden soň, maňa: «Men seniň köşgünde hüjre ýaly bir gümmez saldyryp, şol ýerde hem ýekelikde öz gaýgymy çekip oturjak. Özümem onuň adyna «Gam öýi — gamhana» diýip at berjek» diýdi. Menem oňa: «Öz göwnüňe ýaranyny et» diýip jogap berdim. Ine, onsoň ol özi üçin gam öýüni saldyryp, onuň ortarasyndan hem tabyt goýmak üçin gümmezli hüjre saldyrды-da, guly hem şol ýere göçürip getirip, şol jaýda ýerleşdirdi. Guldan bolsa oňa hiç hili delalat ýokdy, onuň şerap içmekden başga işi hem ýokdy. Men ony ýaralan günümde soň, ol dilden-agyzdan galan dek, hiç geplemeýärdi, emma onuň jany bardy, sebäbi entek onuň ajaly ýetip, ýaşamak möhleti gutarmandyr. Ine, onsoň meniň aýalym ertir-agşam onuň ýanyna baryp, gümmeziň aşagyndaky tabyt jaýyna girýärdi, onuň alnynda dik durup aglaýardy hem doga okaýardy, oňa ertir-agşam şerap süzüp berýärdi, aş berip naharlaýardy, ol tä bir ýyl geçýänçä şýdip gezdi, men bolsam onuň bu edýänlerini sabyrlylyk bilen başdan geçirip, oňa edýäniň näme diýmeýärdim. Emma günlerde bir gün men birden onuň ýanyna baryp görsem, onuň: «Sen näme üçin meniň gözüme görünmejek bolup gizlenýärsiň, eý, jigerimiň guwanjy? Meniň bilen gepleşip göwnümi aç ahyry, meniň söýgüli dildarym, näme-de bolsa, garaz, bir zat aýdyp ber ahyry!» diýip, gula ýalbaryp aglap oturanyny gördüm. Ondan soň ol şu hili namany aýtdy:

Agýar mesgen tutmaz kalbym jaý edip, Unutsaň
köýermen yşkdan waý edip.

Gitseň alyp gitgil jessedim-janym,
Bir ýerde depip kyl okyp imanym.

Soňra adym tutup, habar gat maňa,
Sünklerim şakraşyp jogap biýr saňa.

Onsoň aglap-aglap dowam etdi:

Wysalyň arzuwy derde dermanym,

Ýyrak gitseň dolar ajal-peýmanym.

Rakyp howpy on iki süňňüm çagşadar,

Wysalyňda ölüm howpam ýagşydyr.

Onsoň ýene şu namany aýtdy:

Göterlip ykbalym, oýanyp bagtym,

Hysrow şa dek besläp otursam tagtym,

Peşe ganatyça görmezdim baryn,

Gözläp oturmasam alkymyň garyn».

Ol gazal aýtmasyny hem aglamasyny goýan wagtynda, men oňa: «Eý, meniň daýymyň gyzy, sen beýdip gaýgy-hesretde oturmagyňy bes et ahyry! Aglamakdan ne peýda barmyş? Munuň hiç bir peýdasy ýok ahyry!» diýdim. Onda ol: «Sen meniň edýän zadyma päsgel berjek bolma! Eger sen maňa azar berjek bolsaň, onda men özümi öldürerin» diýdi. Onsoň menem sesimi çykarmadym-da, ony şol ýagdaýda galdyrdym. Onsoň ol şeýdip aglap-eňröp, gaýgy-gussa batyp oturyşyna, ýene bir ýyly başyndan geçirdi. Üçünji ýyla aýak basandan soň, men nämedir bir zada, belki, özümiň başyma düşen zada biçak gaharlanyp ýörmäşime, onuň ýanyna barsam (bu horlугyň özi biçak uzaga çekdi), meniň daýymyň gyzy gümmeziň aşagyndaky tabyt goýulýan ýerde aglap

oturan ekeni. Özi-de henizem öňküsi ýaly: «Eý, meniň jenabym, näme üçin sen maňa jogap bermeýärsiň ahyry?» diýýärdi. Ondan soň bolsa ol şu namany aýtdy:

«Eý gabyr, ýarym jemaly uçdumy?

Eý husun, häk içre şuglaň öçdümi?

Suýy asman ýa zemin däl sen, gabyr,

Sende nädip şems-kamar tapdy sabyr?»

Men onuň bu sözlerini eşidenimden soň, oňa hasam beter gaharym geldi-de: «Älhepus, bu gaýgy-gussa, bu eňreşik ýene näçe wagta çekjekkä!» diýip, şu gazaly aýtdym:

«Eý, syýa ýüz, garalygyň soldumy?

Ýylçyr bet roýuňdan nyşan galdymy?

Hapa çukurmyň ýa batgamyň, gabyr?

Bu porsa sen nädip edýärsiň sabyr?»

Meniň daýymyň gyzy bu sözleri eşiden badyna, ýerinden laňna galdy-da: «Häý, işi gaýdan itiň biri it! Şu işleri meniň başyma salan, meniň ýürekdeş söýgülimi ýaralap, meniň hem onuň ýaş ýüreginde dag goýan sen dälmi näme! Ynha, indi üç ýyldan bäri ol ne öli, ne diri!» diýip heňkirdi. Menem oňa: «Hawa, jelepleriň jelebi, ograşlaryňam iň bir hapysasy, gullara satylan kemçinleriň kemçini, hawa, men etdim şony!» diýdim-de, gylyjymy alaga-da, gynyndan sogrup, ony öldürmekçi bolup, oňa bakan yöneldim weli, ol meniň bu sözlerimi eşidip hem-de özüni öldürmegi ýüregime düwenimi aňyp, jak-jak güldi-de: «Jähennem bol, itiň biri! Bolup geçen zatlaryň dolanyp geljek gümany bolmaz, ölenlerem direlmez! — diýip gygyrdy. Soňra: — Başyma bu işi salyp, meniň ýüregimde

hiç haçan öçmejek ody tutaşdyryp, kalbymy ýalyn bilen daglan adamy Allanyň özi meniň ygtyýaryma, hut elime getirip berdi!» diýdi.

Onsoň ol ýerinden turdy-da, düşnüksiz bir zatlary sanady, soňundan bolsa maňa garap: «Meniň jadylamagyma görä, ýarpy göwräň gara daş, ýarpyňam adam bolsun!» diýdi weli, onsoň menem şol pursadyň özünde, ynha, seniň şu görüp durşuň ýaly bolup galdym, ynha, indi men turubam bilemok, oturybam, özümem ne öli, ne-de diri. Men şu hili ýagdaýa düşenimden soň, ol meniň бүтін şäherimi, onuň bazarlaryny-da, bagbakjalaryny-da jadyлады. Biziň şäherimiziň ilaty dört taýpadan: musulmanlardan, hristianlardan, ýewreýlerden, maglardan⁷ ybaratdy. Meniň aýalym olary jadylap balyga öwürüpdür: ak balyklar — musulman, gyzyly — mag, gökleri — hristianlar, sary balyklaram — ýewreýler. Dört adany bolsa howdanyň daşynda tegelenip duran daga öwürüpdür. Mundan başga-da, ol meni urup, gynap horlaýar, maňa her gezek ýüz gamçy urup, ganymy akdyrýar, meniň eginlerimiň üsti persala bolup durandyr. Soňra bolsa ol meniň göwrämiň ýokarky janly bölegine çöpürli geýimler geýdirýär-de, onuň üstündenem şu owadan lybaslary geýdirýär». Ol ýigit başdan geçirenlerini gürrüň berenden soň aglap, şu gazaly aýdypdyr:

«Huda başa salanyn çekem kanagat bile,

Halap onuň halanyn, dözermen takat bile.

Gören maňa azmly, gahar-gazap, minnetde,

Belki, baryn çykaryn o dünýäde jennetde.

Derdim agdyk başymdan, bitmez synam ýarasy,

Ýykylaýyn ýoluňa, Sahabalar Seresi!»

---

⁷ Mag – gadymy Eýran Mazdaizm dinini ýöreden otparazlara mag diýip at berýärler.

Ondan soň patyşa ol oglana ýüzlenip: «Ilki seni görüp ýeňillik tapan ýüregimiň öňki derdiniň üstüne sen ýene dert goşduň, ýigit. Ýeri, häzir ol aýalyň özi nirede, ýaraly guluň ýatan gubury nirede?» diýipdir. Ol oglanam oňa: «Gul şo gümmeziň aşagyndaky öz mazarynyň içinde ýatyr, aýalym bolsa şu gapynyň aňyrsyndaky otagda oturandyr — diýip jogap beripdir: — Ol bu ýere günde bir gezek, gün dogup ýokary galan çagynda gelýär. Özem bu ýere giren badyna, meniň ýanyma gelip, meniň eşiklerimi sypyryp aýyrýar-da, meni gamçy bilen saýgylamaga başlaýar, her gezek uranda, ýüz gamçy çalýar, onsoň menem ony hol beýläk itip goýbermäge-de ýaraman, gygyryp-bagyryp aglamakdan başga alajym ýok. Meni ýenjip keýpden çykansoň bolsa, ol şerap hem hörek alyp, guluň ýatan ýerine eňýär, baryp, oňa iýdirýär-ıçirýär. Indi ol bu ýere ertir ir bilen geler».

Patyşa hem oglana garap: «Allanyň haky üçin, walla, ýigit, men saňa ýagşylyk etmesem bolmaz, men şeýle bir ýagşylyk ederin weli, onuň üçin meni elmydama ýatlap durarlar, ol edenimi bolsa zamana ahyr bolynça, ýazyp geçerler!» diýip äht edipdir.

Ondan soň patyşa ornaşykly oturdyr, ol ikisi gijäniň birwagtyna çenli hümrdeşip oturdyrlar, ýatar wagty bolansoň bolsa ýatypdyrlar. Daňdanlar patyşa turup, sypaýy eşiklerini aýrypdyr-da, gylyjyny gynyndan sogrup, eli ýalaňaç gylyçly çykyp, guluň bolýan jaýyna bakan ugrapdyr. Baryp görse: şemler hem şamçyraglar ýanyp dur, atyr ysny kükedýän çyraglaryň ýagdanlary sallanyşyp duranmyş. Patyşa guluň ýanyna barabarmaşa onuň kellesinden gylyjy salyp, ýeke gezekde janyny jähenneme iberipdir-de, ony arkasyna göterip äkidip, howlynyň içindäki guýynyň içine taşlapdyr. Soň ol ýene şol ýere öwrülip baryp, guluň egin-başyna çolanypdyr-da, guburyň içine girip ýatyberipdir, özi-de gylyjyny şol ýalaňaçlygyna uzaldyp ýanynda goýup ýatypdyr.

Aradan bir minut geçip-geçmänkä, äteňenälet jadygöý peýda bolupdyr, gelen badyna-da, öz daýysynyň oglunyň eşiklerini sypyryp, eline gamçyny alaga-da, ony saýgylamaga durupdyr. Ol oglanam: «Wah, daýym gyzy, meniň şu bolup oturyşymam az däl ahyry, üstesine her gün beýdip urmaň näme! Maňa rehimiň gelsin, daýymyň gyzy!» diýip bagyrypdyr. Onda daýysynyň gyzy: «A sen maňa rehim edip, meniň söýgülimi aman goýduňmy?» diýip heňkiripdir. Onsoň şeýdip ony tä eli ýadaýança urupdyr, ýigidiň eginlerinden gara gan saçalanyp dökülipdir, şondan soň bolsa ol aýal onuň egnine çöpürli köýnek geýdirip, üstündenem ýigidiň öz eşiklerini geýdiripdir. Ondan soň bolsa bir käse

şerapdyr bir tabak höregi alyp, guluň ýanyna bakan girip gidipdir. Baryp gümmezniň aşagyndaky gubura giripdir-de, ah çekip aglap: «Wah, meniň jenabym, söwer ýarym, maňa näme-de bolsa bir zat aýt ahyry, hiç bolmasa ýekeje gezek sözleşeli, ezizim!» diýip ýalbara-ýalbara, şu hili gazal aýdypdyr:

«Haçana çen aýry ýürek, aýry göwün, zabun boljak?

Şunça döken göz ýaşymy ahyrynda haçan biljek?

Niçe zaman bilgeşleýin aýrallykda gynap gezjek?

Rakypalara gamhor bolup, öz ýaryňa niçik dözjek?»

Ondan soň ol ýene aglamaga başlap: «Jenabym, söwer ýarym, sözleşeli ahyry, maňa näme-de bolsa bir zat aýt ahyry!» diýipdir. Patyşa hem onuň bu aýdanlaryny eşidip ýatan yerinden, sesini üýtgedip, garaýagyz gullaryň gepleýşi ýaly çalgyrdyrak gepläp: «Wah-wah-eý, bir Allanyň özünden başga ne güýç bardyr, ne kuwwat!» diýipdir. Aýal onuň bu sözlerini eşidip, begenjinden ýaňa bir gygyryp, özünden gidip ýatyberipdir. Soňra özüne gelip: «Jenabym, bu aýdýanyň dogrumydyr?» diýip sorapdyr. Patyşa hem sesini peseldip; «Häý, äteňenälet diýsänim, näme sen özüň bilen näme-de bolsa bir zat hakynda gepleşilip, söhbet edişilmäge mynasypdyryn öýdýärmiň?» diýip jogap beripdir. Onda aýal: «Näme üçin mynasyp dälmişim?» diýip sorapdyr. Onsoň patyşa hem oňa: «Näme üçin diýseň, sen öz äriňi her gün urup horlaýarsyň, olam onsoň dady-perýat edip, ilkağşamdan tä ertire çenli meni ýatyranok, haçan görseň, maňa hem saňa nälet okap otyr — diýipdir. — Şeýdibem ol maňa azar berip zyýan ýetirdi, eger şeýtmedik bolsa, onda men, belki, gutulyp giderdim. Saňa jogap bermäge-de şu ýagdaýyň özi päsgel berdi». Onda aýal: «Eger beýle bolsa, onda men seniň rugsat bermegiň bilen, ony özümiň salan ýagdaýymdan boşadaýaryn» diýipdir. Patyşa hem oňa: «Boşat-da, biziň dynjymyzy ber» diýip jogap beripdir.

Ine, onsoň ol aýalam: «Ajaň bolgaý, gözüm üstüne!» diýipdir, gümmezniň aşagyndan çykyp, köşge barypdyr-da, bir jamy alaga-da, ony suwdan dolduryp, suwa dem salmak bilen bir zat-bir zatlary pyşyrdap sanapdyr weli, jamyň içindäki suw özözünden

düwme-düwme bolup köpürjkläp hem lasyrdap, göýä diýersiň, aşagynda ot ýakylýan gazanda gaýnaýan ýaly bolup gaýnamaga başlaperipdir. Ondan soň aýal ýaňky suwdan öz äriňiň üstüne sepip: «Seni özümiň aýdan-diýenlerim bilen dogalaýaryn; eger sen meniň jadylamagym hem aýlandyrmagym bilen şu hili ýagdaýa düşen bolsaň, onda häzirki keşbiňi üýtget-de, ozalky öz keşbiňe öwrül!» diýipdir. Ine, onsoň ol oglanam birden silkinjiräpdir-de, aýak üstüne galyp duruberipdir. Ol özüniň jadylanmagyndan açylanyna begenip: «Bir Alladan özge Hudaýyň ýoklugyna, Muhammediň bolsa Allanyň resulydygyna şaýatdyryn. Allanyň özi oňa rahmet nuruny saçsyn!» diýip, alkyş okapdyr. Onsoň onuň aýaly oňa: «Şu ýerden çyk-da, dolanyp garaňy görkezäýmegin, ýogsam men seni öldürerin!» diýip, onuň üstüne ala-gopgun edip heňkiripdir; ol ýigidem çykyp gidipdir. Aýal bolsa ýene gümmeze dolanyp baryp, onuň aşagyndaky gubura girip: «Jenabym, gel meniň ýanyma, hiç bolmasa seniň gül menziňi bir göreýin ahry!» diýipdir.

Patyşa hem ysgynsyzja ses bilen: «Sen näme iş etdiň? Sen diňe meni şahadan dyndardyň, düýp kökden bolsa dyndarman galdyrdyň!» diýipdir. Onda aýal: «Wah, meniň jenabym, wah, meniň söýgülim, seniň ol kök diýeniň näme boldugy?» diýip sorapdyr. Patyşa hem oňa herrelen bolup: «Häý, deýýus-a! Kök bolanda şu şäheriň hemde dört adanyň ilaty bor-da! Her gün agşam, gijäniň ýary bolýaram weli, balyklar başlaryny ýokary göterip, Hudaýa nalyş edip, kömek sorap, meni hem seni näletlemäge başlaýarlar. Ynha meni galyndyrmaýan zadyň düýp-teýkary. Bar, olary haýal etmän boşadyp goýber-de, onsoň meniň ýanyma gel, golumdan tutup galdyr-da, öz ýanyňa al. Indi meniň saglygym gowulanyp ugrady» diýen bolupdyr.

Aýal patyşanyň bu aýdanlaryny eşidip (ony öz guludyr öýdýän ekeni), begenjinden ýaňa towsaklap: «Wah, meniň jenabym, seniň buýrugyň bolsa başymyň üstüne, gözlerimiň üstüne, häziriň özünde berjaý ederin, Allanyň haky üçin!» diýipdir. Ine, onsoň ol begenjinden ýaňa tarsi ýerinden galyp, ylgawyny ýazdyrman gidip, howdanyň başyna barypdyr-da, ondan bir jam suwy susup alypdyr...»

Gürrüniň şu ýerinde daň atyp, Şährizadanyň gürrüň etmek möhleti gutarypdyr-da, hekaýatyny bes edipdir.

DOKUZYNJY GIJE

gelip ýetende bolsa, ol ýene gürrüňine başlapdyr:

«Hawa onsoň, bagtyýar patyşahym, meniň gulagyma gelip ýetişine görä, ol jadygöý aýal howdandan birazajyk suw alaga-da, oňa dem salyp, bir zatlar pyşyrdap çüfläpdir weli, balyklar çyrypynyşyp, başlaryny ýokary göteripdirler hem-de şol sagadyň özünde suwdan çykypdyrlar. Ine, onsoň şäheriň ilaty jadylanmakdan açylp, şäheriň özide ozalky keşbine gelip, öňki-öňkülik bolupdyr, onsoň şäheriň söwdagärleri özleriniň söwda-satygy bilen, alyş-beriş işleri bilen meşgullanmaga başlapdyrlar, her kim öz käri bilen bolup, adalar hem ozalkylygy ýaly bolupdyr.

Onsoň jadygöý aýal ýene gümmenze dolanyp gelip, şol sagadyň özünde patyşanyň ýanyna baryp: «Eý, söýgülim, uzat maňa öz asylly elleriňi-de, tur ýeriňden!» diýipdir. Patyşa hem ölügsije ses bilen: «Golaýragyma gel ahyry!» diýen bolupdyr. Ol aýal ýakynyna dykylp gelipdir weli, patyşa hem gylyjyny alaga-da, onuň edil gursagyndan salypdyr weli, gylyç ýalpyldap onuň ýagyrnysyndan çykypdyr. Onsoň patyşa gylyjy ýene bir gezek salaga-da, göwräni iki bölüp taşlapdyr-da, aýalyň iki bölege bölünen jesedini hol beýläk süýräp zyňyp goýberipdir. Patyşa şeýdip daşaryk çyksa, jadydan boşan ýigit hem onuň çykaryna garaşyp duran ekeni. Ol ýigidem özüni halas edeni üçin patyşadan hoşal bolup, oňa alkyş okapdyr, onsoň onuň elinden öpüp, hoşallyk bildirip sag bol aýdypdyr. Patyşa bolsa ondan: «Ýeri, indi sen öz şäheriňde ýaşajakmy ýa-da meniň bilen biziň şäherimize gidermiň?» diýip sorapdyr. Onda oglan: «Zamanamyzyň şahy-soltany, seniň häzirki duran ýeriňden öz şäheriňe ýetýänçäň näçe ýol ýöremelidigini berin bilýärmiň?» diýipdir. Patyşa hem: «Iki ýarym günlük ýol bolmalydyr» diýip jogap beripdir. Onda oglan: «Patyşahym, eger sen ukuda bolsaň, onda gözüňi aç! Seniň häzirki duran ýeriňden öz şäheriňe çenli alňasap ýörän ýolagçy üçinem bütin bir ýyllyk ýol bardyr. Seniň bu ýere iki ýarym günde gelip ýeteniň sebäbi bolsa, diňe şäheriň jadylanmagy üçindir. Men bolsam, patyşahym, indi seniň ýanyňdan asla göz açyp-ýumasy salymlygam aýrylmaryn» diýipdir.

Patyşa hem ol ýigidiň aýdanyňa hoşal bolup: «Saňa rehimini inip, meni bu ýerlere getiren Allaha şükür! Sen meniň ýalňyz oglumsyň, çünki meniň ömürboýy perzende ýüzüm düşmändi» diýipdir.

Onsoň olar bu duşuşyga tüýs ýürekden begenişip, bir-birini gujaklapdyrlar, soňra bolsa tirkeşip köşge barypdyrlar. Ozal jadylanan patyşa öz emeldarlaryna buýruk berip, ýola çykмага taýýarlyk görmegi höküm edipdir, ýol üçin gerek bolan hemme zatlary birkemsiz häzirlmegi tabşyrypdyr. Onsoň olar ýola çykмага häzirlenmäge başlap, on günläp taýýarlyk görüpdirler. Ine, şondan soň ýigidem öz şäherini küýsäp, nädip ony taşlanyna ýüregi ot kimin lowlap ýanýan soltan bilen birlikde ýola düşüpdür. Ine, olar şeýdibem ýela rowana bolup, ýanlary bilenem elli sany guly alyp. uly-uly sowgatserpaýlar göterinip, tutuş bir ýyl gije-gündiz diýmän, dynuwsyz ýol söküpdirler. Allanyň özi olary hiç hili hatarly-howply zadyň üstünden eltmändir, şeýlelik bilenem, olar sagaman öz şäherleriniň çetinden giripdirler-de, soltanyň sag-aman dolanyp gelýänini habar bermek üçin şäherde galan weziriň üstüne çapar iberipdirler. Ine, onsoň patyşanyň öwrülip geljegine ynamyny ýitiren wezirem, onuň goşunlary-da bu habary eşidip, patyşanyň önünden çykyp garşylamak üçin haýdan-haý atlanypdyrlar, olar patyşanyň ýakynyna ýetenlerinde atdan düşüp, onuň önünde eglip tagzym edip, onuň sag-aman dolanyp gelmegini mübärekläpdirler, «gözüň aýdyň, patyşahym» diýip gutlapdyrlar.

Patyşa hem öz şäherine gelip, tagtyna çykypdyr, ondan soň bolsa ol wezire ýüzlenip, bu ýigit bilen nähili ahwalatyň bolandygyny oňa jikme-jik gürrüň edip beripdir. Wezirem onuň başyna düşen ýagdaýy eşidip, «ol beladan halas bolanyňa gözüň aýdyň» diýip, ony mübärekläpdir, Ine, onsoň hemmeleriniň ýüregi düşüşip rahat tapypdyrlar. Ondan soň patyşa birentek adama sylag-serpaý beripdir hem-de wezire ýüzlenip: «Şol bize balyk getirip berýän balykçyny meniň ýanyma çagyryň» diýipdir. Onsoň şäheriň ilatynyň halas edilmegine sebäp bolan balykçynyň yzyndan adam iberipdirler-de, ony alyp gelipdirler. Patyşa oňa-da sylag-serpaý beripdir, onsoň onuň hal-ahwalynyň niçikdigini, çaga-çugadan nämesiniň bardygyny sorapdyr. Balykçy bolsa özüniň iki gyz bilen bir oglunyň bardygyny aýdypdyr welin, patyşa olary-da öz ýanyna çagyrdyp getirdipdir, gyzlarynyň birini özüne alypdyr, beýlekisini-de ýigide äberipdir, balykçynyň ogluny bolsa hazynaçy edipdir. Ondan soň patyşa weziriň eline perman ýazyp berip, ony ýigidiň şäherine soltan

edip, ýagny gara adamlara patyşa edip iberipdir, özüniň ýany bilen gelen elli sany gulyda onuň ýanyna goşup goýberipdir, onsoň ähli emirler üçin oňa sylagserpaý berip goýberipdir. Wezirem patyşanyň elinden ogşap, şol sagadyň hem şol minutyň özünde ýola düşüpdür, patyşa bilen ýigit bolsa galypdyr. Balykçy näme işläpdür diýlende bolsa, ol öz zamanynyň in bir baý adamy bolup galypdyr, onuň gyzlary bolsa tä ajal gelip ýakalaryndan tutýança, patyşa aýallary bolup galypdyr».

ÜÇ ALMA HAKYNDÄ HEKÄÝAT

Harun ar-Reşit diýen bir halyf⁸ bolanmyş. Bir gije ol özüniň Japar diýen wezirini ýanyna çagyryp, oňa: «Men şähre aýlanyp, hökümdarlaryň özlerini alyp baryşlarynyň nähilidigini halkdan sorap görjek. Aýagyndan arz edilenleri iş başyndan aýrarsy,

---

⁸ Harun ar-Reşit — 786-809-njy ýyllarda höküm süren arap halyfy. Taryhdaky Harun ar-Reşit öz raýatynyň arasynda beýle tanymal bolmandyr, özi-de «1001 gijäniň» gahrymanyna meňzeýän ýeri az.

öwülyänlerine bolsa sylag bereris» diýipdir. Japar wezirem: «Ajap bolgaý, gözüm üstüne!» diýip jogap beripdir. Ine, onsoň halyf Japary hem Masrury ýanyna alyp, şähere aýlanyp ugrapdyr. Olar bütin şäheriň üstünden geçip, köçelere hem bazarlara aýlanyp başlapdyrlar. Olar bir köçejik bilen geçip barýarkalar, bir garryja adamy görüpdirlir, onuň kellesiniň üstünde tor hem sebet, elinde bolsa hasasy bar eken. Ol goja howlukman ýöräp barşyna şu hili gazal aýdýar ekeni:

«Diýrler: «Bir sen alym sen, özgeden netije ýok, Bilmiň
nury saçylar, seň baryňda gije ýok».

Men aýdar men: «Gerekmez munça öwgi-mahabat!

Diňe hökmüň ýörände, ylymda bar hasabat».

Eger oturdyp meni, gazanç et diýp buýrsalar,

Döwet, galam, depderim — baryn elme berseler,

Ýazyp-pozup, döredip, köp agyrtsam başymy,

Men gazanyp bilmezdim ýeke günlük aşymy.

Onsoň biläý nä günde ýurduň garyp-gallajy,

Gaýgy-külpet başynda, asla tapmaz alajy!

Tomus doýurmaz garnyň ýyldan-ýyla aç gezer,

Gyş öýünde ot ýanmaz, sowga ýalaňaç gezer.

Bir ýan çyksa eleşan, itler üýşer daşyna, Sögüp
öter öňýeten, daş atarlar başyna.

Arzy-halyn aýtsa, için dökse her merde,
Oňa gamhorlyk kylmaz bir adamam bir ýerde.

Hupbatdyr garyp ömri, ýaşayşy melamatda,
Geljekdedir oň bagty, ýaýnar ol kyýamatda».

Halyf bu gazaly eşidip, Japara: «Sen ol pukara bendä seretsene, onuň aýdýan gazalyňa bir gulak as! Bular onuň mätäçdigini görkezýär» diýipdir.

Soňra halyf gojanyň ýanyna barypdyr-da: «Ýaşuly, sen näme kâr edýäň?» diýip sorapdyr. Goja oňa şeýle jogap beripdir: «Eý, meniň jenabym, men bir balykçy, meniňem maşgalam bar, özümiňem günortanky öýden çykyşym, şu wagta çenli-de Allatagala meniň maşgalamyň rysgy üçin hiç zat emlemedi. Şonuň üçinem, men özözümi ýigrenip, basymrak ölenimi kem görmedim». Onda halyf: «Biziň bilenem yzyňa gaýdyp, derýa baryp bagtyňy synap görseň näderkä? Tigr derýasynyň kenarynda duragada, meniň üçin toruňy suwa taşla, bagtyma näme çyksa-da, men ony ýüz dinara senden satyn alaýyn» diýipdir.

Balykçy bu sözi eşidip, biçak begenipdir, ol begenjine: «Gözüm üstüne! Men siziň bilen yzma derýa gidip bilerin!» diýipdir.

Ine, onsoň olar bilen ol goja yzyňa gaýdyp, derýanyň gyrasynda duraga-da, toruny suwa taşlapdyr-da, birmeýdan garaşyp, onsoň ýüpünden çekip toruny çykarypdyr weli, görse tora agzy gulply bir agyr sandyk düşen ekeni. Halyf hem sandygy görüp, ony elläp, gondap görüpdir, onuň agyrdygyny aňlapdyr, özi-de aýdyşy ýaly, balykça ýüz dinary

sanap beripdir. Balykçy hakyny alyp gidiberipdir, halyf bilen Masrur bolsa ol sandygy alyp, köşge getiripdir. Onsoň olar şemleri ýakypdyrlar (sandyk weli halyfyň önünde duranmys), onsoň Japar bilen Masrur gelip, sandygy döwüp açypdyrlar, görseler, onuň içinde agzy gyzyly eriş bilen köjelgi, özi-de hurma ýapragyndan edilen sebet bar ekeni. Onsoň olar sebediň köjümesini kesip açyp görseler, onuň haly ýyrtygyndan gözegi bar ekeni, haly gözegi galdyryp görseler bolsa, gyňaç ýaly mata dolangy bir zat bar ekeni, gyňaçlygyň içinde bolsa kümüşden guýlan ýaly, çapylyp öldürilen bir ýaş gelin bar ekeni.

Halyf ony görüp bıçak gynanypdyr, onuň gözlerinden ýaş dökülip, ýañaklaryndan aşak syrygyp akyppdyr. Onsoň ol Japara ýüzlenip: «Eý, wezirleriň deýýusy! Meniň zamanynda-da adamlary öldürip, derýa taşlaýarlar eken-ow, ynha, indi bu zatlara-da kyýamat magşar gününde men jogap bermeli bolaryn. Bu aýaly kimem öldüren bolsa, men onuň bilen hökman haklaşaryn, ony itden pis edip öldürerin!» diýip käýinipdir. Onsoň ol ýene: «Özümiň al-Abbasdan bolan halyflar bilen baglanyşykly ähli kowumlarymdan ant içýärin, her kimem bolsa şu etmişi üçin adalatly temmisini berer ýaly, eger sen şu aýaly öldüren adamy meniň ýanyma alyp gelmeseň, men seni hut öz köşgümiň derwezesinden asyp öldürerin — seni hem seniň kyrk sany dogangaryndaşyňyň kyrkysyny-da öldürerin!» diýipdir.

Halyfyň gahary diýseň gaty gelipdir, Japar bolsa ýüzüni aşak sallap çykyp gidipdir, ol şähre bakan aşak düşüp barşyna, gaýgy-gussa bilen içini gepledip: «Ol aýaly öldüren adamy tutup, halyfyň önüne getirer ýaly, ony kimiň öldürendigini men nirden bileýin? Eger men nähak ýere birini tutup getiräýsem, kyýamat-magşar gününde menem günäkär bolaryn ahyry. Be-e, men-ä näme etjegimi bilýän däldirin!» diýip barýar ekeni.

Japar üç günläp öz öýünden çykman oturyppdyr, dördünji günü bolsa halyf ony çagyrmak üçin özüniň köşk hyzmatkärleriniň birini onuň üstüne iberipdir; ine, onsoň Japaram onuň ýanyna baryppdyr. Halyf ondan: «Hany, ol aýaly öldüren adam nirede?» diýip sorapdyr. Japar bolsa: «Eý, külli musulmanyň hökümdary, ony öldüreniň kimdigini biler ýaly, men öldürilen adamlaryň garawuly däl ahyry» diýip jogap beripdir. Halyfyň muňa gahary gelipdir-de, ony öz köşgüniň derwezesinden asyp öldürmeli diýip buýruk beripdir, özüniň jarçysyna bolsa: «Halyfyň weziri Japar Barmakidiň hem-de onuň Barmakid adyny göterýän dogan-garyndaşlaryndan kyrk adamyň hut halyfyň öz köşgüniň

derwezesinden asylyp öldürilişini görmek isleýän adam bar bolsa, çyksyn-da görübersin!» diýip, köçelere çykyp, bütin Bagdat şäherine jar çekmegi buýrupdyr.

Ine, onsoň Japaryň hem onuň dogan-garyndaşlarynyň dara çekilişini görmäge şäheriň hemme köçelerinden adamlar çykyşyp başlapdyr, ýöne weli olaryň näme üçin öldürilýänligini hiç kim bilmeýän ekeni. Ine, onsoň derwezäniň agzynda daragajyny dikip goýup, olary asmak üçin onuň aşagyna getiripdirler-de, halyfyň rugsat etmegine garaşyp duranlar ekeni (asmaga ygtyýar berende bolsa, halyf ýaglygyny ýeke gezek galgadyp goýbermelimiş), adamlar Japaryň hem onuň dogan-garyndaşlarynyň halyna gynanyp, olara haýpy gelip aglaşýan ekeni.

Edil şol wagtyň özünde bolsa birden bir ýaş ýigit peýda bolupdyr weli, ony görmäge göz gerekmiş: geýen lybasy ýaraşykly, ýüzi aý ýaly, gözleri okara ýaly, giň maňlaýynda aý dogan ýaly ýalpyldap duran, ýañaklary nar kimin, murty ýaňy taban, ýañagynyň haly garamyk dānesi ýalymyş, özi-de hyryn-dykyn bolup duran märekäni itekleşdirip, aňyrdan gelşine säginmän, Japaryň gaşynda gelip durupdyr.

Ol gelipdir-de, Japara: «Eý, emirleriň emiri, garyplaryň howandary, sen bu taýda beýdip durmaga mynasyp dālsiň, sen halas bolmalysyň! — diýip gygyrypdyr. — Siziň şol sandykdan tapan aýalyňyzy öldüren adam mendirin! Şonuň üçin asmaly bolsa meni as, näme almaly bolsa, menden al!» Japar bolsa bu ýigidiň diýen-aýdanlaryny eşidip, özüniň halas boljagyna begenipdir, ýigidiň halyna bolsa gynanypdyr. Olar şeýdişip durkalar, bir görseler, ynha bir ebtı agan garryja adam märekäni itekläp, adamlaryň arasyndan saýlanyp çykyp gelýärmiş. Ol anyrdan gelşine, Japara hem ol ýigide salam beripdir-de, soňundanam: «Eý wezir hem beýik mertebeli jenap, sen bu ýigidiň aýdýanyňa ynanma! Hakykatyna garanyňda, ol aýaly menden başga hiç kim öldürenok! Şonun üçin näme jezaň bolsa mana ber, ýok-da bolsa, eger sen şony etmeseň, men seni gudraty güýçli Allatagalanyň önünde günäkär edip, jogap bermegiňi talap ederin!» diýipdir. Onda ýaňky ýigit: «Eý, wezir, bu bir akyly çaşan, eňki gaçan garry, ol özüniň näme diýip, näme aýdýanyňy-da bilenok, ol aýaly men öldürdim! Onuň üçin näme jeza berseň, maňa ber!» diýipdir. Onda garry: «Eý, oglum, sen heniz ýaş, seniň dünýäden eşret almaly aýny wagtyň, men bolsam ýaşamak kemi galmadyk, dünýäden iren garry. Men öz janymy pida edip, seni-de, weziri-de, onuň dogan-garyndaşlaryny-da halas edeýin. Şol aýaly menden

başga hiç kim öldürenok! Allanyň haky üçin, basymrak boluň-da meni asyň! Indi meniň bu dünýäde ýaşarlygym galmady!» diýipdir. Wezir bu ýagdaýy görüp-eşidip, biçak geň galypdyr, onsoň ýaňky garry bilen ýaş ýigidi yzyna tirkäp, halyfyň ýanyna çykypdyr, onuň önünde iki бүкүlip baş egip, ýeri ogşap: «Eý, külli musulmanyň hökümdary, biz şol aýaly öldüren adamy alyp geldik» diýipdir. Halyf bolsa: «Hany, ol niredede?» diýip sorapdyr. Japaram: «Ynha, bu ýigid-ä ol aýaly men öldürdim diýýär, ynha, bu garry bolsa: «Ýok, ýigit ýalan sözleýär, ol aýaly menden başga hiç kim öldürenok diýýär. Ynha olaryň ikisinde seniň önünde dur» diýip jogap beripdir.

Onsoň Halyf ýigidiň hem gojanyň ýüzüne taýly gezek seredipdir-de: «Ol aýaly siziň haýsy biriňiz öldürdiňiz?» diýip sorapdyr. Ýigit: «Men» diýip önürti jogap beripdir weli, goja hem: «Ony menden başga hiç kim öldürenok!» diýip gygyryp başlapdyr. Onda halyf Japara ýüzlenip: «Bularyň ikisinem äkit-de dardan as» diýipdir. Emma Japar: «Eger bularyň ikisi däl-de, biri öldüren bolsa, onda ikinji birini nähak asyp öldürmegiň özi adalatsyz bolar ahyry» diýipdir. Şol wagt ýigit: «Külli älemi hem бүтін zemini ýaradanyň adyndan ant içýäriň, ol aýaly men öldürdim» diýip, nädip hem nähili ýagdaýda öldürendigini jikme-jik gürrüň beripdir weli, halyfyň tapan sandygynasebedine çenli hemmesi dogry geleni üçin, ol aýaly, dogrudan-da, şol ýigidiň öldürenligi halyfa aýdyň bolupdyr.

Halyf bu ikisiniň gürrüňine geň galyp, ýigitden sorapdyr: «Sen ol aýaly näme üçin öldürdiň, onsoňam näme üçin saňa hiç kim azar bermese-de, çagyrylmadyk ýerden özüň gelip, öldürenligiňi keýpihon boýnuňa alyp: «Şol aýal üçin näme jeza bermeli bolsa, maňa beriň!» diýýäň?» Onda ol ýigit: «Biler bolsaň, eý, külli musulmanyň hökümdary — diýip, doly gürrüň bermäge durupdyr: — ol aýal meniň aýalym, öz daýymyň gyzy, ynha, bu goja bolsa onuň atasy, meniňem daýym. Ol heniz ýaş gyzka, men oňa öýlendim. Allatagalanyň emri bilen ondan meniň üç oglum boldy, ol pahyr meni tüýs ýürekden söýüp, meniň yzymda sergezanddy, menem onuň erbetligini görmänim üçin, ony janymdan eziz görýädim. Ine, onsoň şu aýyň başlarynda aýalym agyr syrkawlady, men onuň üçin hekimleri, tebipleri çagyryp getirdim, onsoň onuň saglygy kem-kemden oňatlaşyp ugrady. Onsoň men ony hammama äkitmekçi boldum. Emma ol: «Hammamdan öň göwnüm bir zat kүйseýär, hut ýüregime düşüp dur» diýdi. Onsoň menem oňa: «Ajap bolgaý, gözüm

üstüne, näme gerek bolsa aýt» diýdim. Onda aýalym: «Maňa alma gerek, men ony ysgap görsem hem-de ýekeje gezek dişlesem» diýdi.

Ine, onsoň menem şol sagadyň özünde şähre ugradym, baryp alma gözledim, emma hiç ýerden alma tapyp bilmedim. Eger şol wagt onuň biri bir dinar bolsa-da aljagym çynymdy. Alma tapyp bilmänim üçin lapym keç bolup, öýe gaýdyp geldim-de, öz aýalyma: «Eý, daýymyň gyzy, Allanyň adyndan ant içýän, ynan, men hiç zat tapyp bilmedim» diýdim. Onuňam lapy keç boldy. Syrkawyň göwni näzik bolýar, şol gije onuň keseli göz-görtele beterledi duruberdi.

Men uzynly gije pikir etdim, daň atyp, jahan ýagtylansoň bolsa, men ýene öýden çykyp, bir ýerde bag bar bolsa aýlanyp çykdy, emma alma tapyp bilmedim. Aýlanyp ýörüşme bir garry bagbana gabat gelip, ondan alma soradym, ol bolsa maňa: «Aý, oglum, bu wagtlar alma tapaýmak aňsat däldir, hiç ýerde alma ýokdur. Almany häzir diňe külli musulmanyň hökümdarynyň öz bagynda, Basradan⁹ tapmak bolar, özi-de bagban ony diňe halyf üçin aýap saklaýandyr» diýip jogap berdi.

Onsoň men öýe dolanyp gelip, aýalymy tüýs ýüregimden söýýänim üçin, ýola düşmekçi boldum. Men gidişin hem gaýdyşyn on baş gije-gündiz ýol ýöräp, üç sany almany Basra bagyndan üç dinara satyn alyp, aýalyma getirip berdim. Men öýe gelip, almalary aýalyma berdim weli, ol pahyr gaty begendi, olary öz ýanynda goýdy, ýöne weli onuň keseli hem gyzdyrmasy has-da güýjedi, on gün geçýänçä agyr ýatdy. Şondan soň ol kem-kem oňatlaşdy, kemsiz gutuldy. Ol gutulansoň menem öz işim bilen boluberdim: öz dükanyma baryp, söwda-satyg edip başlaberdim. Bir gün öz dükanymda otyrkam, günortan çaglary bir gara (negr) gul geçip barýar, görsem, onuň elinde meniň getiren üç almamyň biri bar, ol almany elinde güjeňläp oýnan bolup gidip barýar. Men oňa: «A-how, ýagşy ýigit, sen ol almany nirden aldyň, maňa-da alma gerekdi, tapsam aljak, alan ýeriňi aýtsana!» diýdim. Gul gülen bolup: «Men muny öz gezýän heleýimden aldym. Men birentek wagtlap onuň ýanyna barman-barman, şu gün bardym weli, ol arada syrkawlan ekeni, onuň ýanynda üç sany alma dur ekeni. Almany nirden alanlygyny soradym weli, ol: «Meniň ärim, otüki deýýusdan azan äteňet, şunuň üçin Basra gidip, üç almany üç dinara

---

⁹ Basra — Yragyň söwda hem port şäheri, Bagdadyň günorta-gündogar tarapynda ýerleşýär.

satyn alyp getirdi» diýdi. Onsoň menem onuň almasynyň birini alyp gaýtdym» diýip jogap berdi.

Men guluň bu aýdanlaryny eşiden wagtymda, ynan, eý, külli musulmanyň hökümdary, gözlerimiň öňi garaňkyrap, dünýä gözüme tüm garaňky bolup göründi. Men şol minutyň özünde ýerimden turaga-da, dükanymy bagladym-da, gaharymdan ýaña näme işleýäni-de bilmän, öýüme gelip, almalara seretdim weli, diňe iki alma bar ekeni, ony görüp: «Almanyň biri nirede?» diýip, aýalymdan soradym. Ol bolsa:

«Bilemok, meniň-ä almadan-da, hiç zatdan-da habarym ýok!» diýip jogap berdi. Şol wagt men gara (negr) guluň aýdanynyň dogrulygyna bütinleý ynandym, onsoň elime pyçagymy alaga-da, aýalymyň ýeňse tarapyndan bardym-da, onuň bilen hiç hili gepgürrüň etmezden, arkan ýatyraga-da, döşüniň üstünde artlaýyn oturyp, pyçak bilen damagyny çaldym. Ine, onsoň onuň kellesini kesip aýyrdym-da, howlukmaçlyk bilen, hasyr-husur sebede dykdym, üstündenem gyňaçlyk mata bilen basyrdym, onsoň men sebediň agzyny köjedim, üstüne-de bir bölek haly ýyrtygyny goýdum, şol durşuna ony sandyga saldym-da, öz gatyryma ýükläp alyp gitdim, äkidibem ony öz elim bilen Tigr derýasyna taşladym. Allanyň haky üçin, eý külli musulmanyň hökümdary, meni basymrak as, ýogsam ol kyýamat magşar gününde menden jogap sorar öýdüp gorkýayn. Men ony Tigr derýasyna taşlan wagtymda (bu işi bilen adam bolmady), men özümiň uly oglumyň aglap duranyny gördüm (ol bolsa öz ejesini meniň beýdenimden bihabardy).

Men: «Oglum, sen näme üçin aglap dursuň?» diýip soradym. Ol bolsa şeýle gürrüň berdi: «Men ejemiň ýanyndaky almalaryň birini aldym-da, jigilerimi oýnatmak üçin köçä çykdy. Birdenkä köçeden geçip barýan uzynak bir gara (negr) gul almany meniň elimden kakyp aldy-da: «Sen muny nireden aldyň?» diýip sorady. Men: «Enem syrkaw bolany üçin, kakam ony Basradan ýörite gidip satyn alyp geldi. Kakam üç almany üç dinara alypdyr» diýip düşündirdim. Gul meniň almamy aldy-da, dolanyp bermedi, men oňa her näçe aýtsam-da, ol muňa gulak asmady, men almany nähililik bilen tapandygymyzy oňa öwran-öwran düşündirdim, emma ol ony yzyna bermedi, asla meniň ýüzüme-de seretmedi, almamy ber diýsem, ol meniň ýañagyma şapbat çaldy-da, almany aldy ötägitdi. Almany elimden giderenim üçin ejem meni urar öýdüp gorkdum, jigilerimi alyp şäherden çykyp gitdim, diňe agşam garaňky düşensoň gaýdyp geldim, indem

ejemden gorkyma öýe baryp bilmän durun. Kaka, Allanyň haky üçin, sen ejeme hiç zat aýtma, ýogsam ol gaýra üzüler, keseli öňküsindenem beterlär» diýdi.

Men oglumyň aýdanlaryny eşidip, ol gara (negr) guluň ýalan sözläp, daýymyň gyzyňa töhmet edendigini bildim, ony özümiň nähak ýere öldürendigime-de şonda gözüm ýetdi. Şondan soň men öz eden işime ökünip, zar-zar aglap başladym, aglap otyrkam bolsa, birden meniň daýym, aýalymyň atasy, ynha, şu goja ýanymda peýda boldy, men oňa bolan ahwalaty gürrüň berdim, onsoň ol hem meniň ýanymda oturyp aglamaga başlady. Şeýdip biz gijäniň ýarymyňa çenli aglaşyp oturdyk, baş günläp ýas tutduk, meniň ol pähry bigünä ýere nähak öldürenime gynanyp, biz henizem onuň ýasyny tutup ýörüs. Bu işde belanyň körügi şol gul, aýalymyň öldürilmegine-de, hemmesine şol sebäpkär boldy. Seniň ataň-babaň haky üçin, sen meni basymrak öldür — aýalymyň yzynda diri galanymy ýaşadygym hasap etjek däl. Onuň ölümi üçin meniň janymy al».

Halyf bu ýigidiň sözlerini eşidip, biçak geň galypdyr-da: «Alladan ant içýän, men şol äteňenälet guldan başga hiç kimi asmaryn, şeýtsem hassa jana şypa berdigim, Gudratly Ýaradanyň göwnünden turdugym bolar» diýip seslenipdir.

Ine, şeýlelik bilenem, halyf şol guldan özge hiç kimi asmazlyga äht edipdir, çünki ol ýigit aklanmaga mynasyp ýigit ekeni. Ondan soň halyf Japara ýüzlenip: «Sen maňa şu işiň barysyna sebäp bolan şol deýýus guly getirip ber, eger getirmeseň bolsa, onuň ýerine özüň dara çekilmeli borsuň!» diýipdir.

Ine, onsoň, Japaram aglap-eňrär, şähre bakan gidip barşyna içini gepledip: «Men iki gezek ajalyň eline düşdüm, ýöne her gezek beýle bolup, küýze döwülmän galyp durup bilmez ahyry! Bu işde alaç tapyp bilmersiň, ýöne weli meni bir gezek halas edip bilen Biribar ikinji gezegem halas edip biler. Allanyň haky üçin, men üç günläp öýümden çykmazlyga äht edýärim, Gudratly Taňrynyň özi näme etse, şoňa kaýyl, özi gowusyny etsin-dä!» diýýär ekeni.

Ine, onsoň Japar üç günläp öz öýünde bolup, dördünji güni kazylary hem şaýatlary çagyryp, aglaýa-aglaýa, öz çagalary bilen hoşlaşypdyr. Şol wagt hem halyfyň iberen adamy onuň ýanyna gelip: «Külli musulmanyň hökümdary biçak gaharlanýar, özi-de

seniň yzyňdan iberdi. Seni asyp öldürmesem, günüm ýaşjak däl diýip gazaplanýar» diýip habar beripdir.

Japar bu sözleri eşidip aglapdyr, onuň çagalary-da, öýündäki gullary hem beýlekileri, barysy bozlaşyp aglapdyrlar. Ondan soň Japar hemmeler bilen hoşlaşyp bolup, iň soňundan özüniň iň kiçi gyzy bilen hoşlaşmak üçin onuň ýanyna barypdyr, sebäbi ol özüniň kiçi gyzyny beýleki çagalaryndan aýratyn gowy görýän ekeni, ony bagryna basyp ogşapdyr-da, aýralyk derdinden ýene aglapdyr.

Ol gyzyny gujaklap durka, onuň goltugynyň aşagynda togalak bir zadyň ýumralyp duranyňy aňypdyr.

«Gyzym, seniň goltugyň aşagyndaky zat näme?» diýip, ol gyzyndan sorapdyr. Gyzy bolsa: «Kaka, ol bir alma, onuň ýüzünde biziň halyfymyzyň ady ýazylypdyr — diýip, jogap beripdir: — Ony biziň gulumyz Reýhan getirdi, bu almany men dört günden bäri öz ýanymda saklaýaryn, men ony iki dinara satyn aldym». Japar alma hem gul hakyndaky bu gürrüňi eşidip begenipdir, özi-de şol bada gyzynyň goltugynyň aşagyna elini sokaga-da, almany çykaryp alypdyr-da, ony tanap: «Eý, Hudaýym, sen meniň ýakyn kömekçim!» diýip, gyzyna guwanyp seslenipdir.

Onsoň ol öz guluny çagyrypdyr, gul hem gelipdir weli, Japar oňa: «Aý, işi gaýdan Reýhan, sen bu almany nireden aldyň?» diýipdir. Gul bolsa oňa: «Alladan ant içýän, meniň jenabym, eger ýalan söz adamy bir gezek halas edýän bolsa, çyn söz iki gezek halas edýändir — diýip jogap beripdir. — Men bu almany seniň köşgündenem ogurlamok, onuň alyhezretleriniň köşgündenem däl, külli musulmanyň hökümdarynyň bagyndanam ogurlamadym. Baş gün mundan ozal, men şäheriň köçelerinden geçip barýarkam, haýsydyr bir köçejigiň ugrunda oýnap ýören oglanlaryň üstünden bardym, olaryň biriniň elinde bir alma bar ekeni. Men onuň elinden almany kakyp aldym-da, özüni hem urdum. Ol oglan bolsa aglap: «Edermen kişi, ol alma meniň ejemiň almasy.

Ejem syrkaw, ony kakama ýörite bir ýerden getirdi. Kakam ýörite Basra gidip, üç almany üç dinara satyn alyp geldi. Men almalaryň birini oýnamak üçin ejemden ogurlap aldym» diýdi. Ol oglan şeý diýip aglady, emma men oňa bakmadym-da, almany alyp şu ýere

geldim, ine, onsoň meniň kiçijik hanymym ol almany menden iki dinar tylla berip aldy. Ine, meniň gürrüňim».

Guluň bu gürrüňini eşidip, ol aýalyň öldürilmegine öz gulunyň sebäpkär bolanyna Japar biçak geň galdy, öz gulunyň bu işde dahylly bolanyna gynandy, ýöne weli ýene özüniň halas boljagyna begenip, şu gazaly aýtdy:

«Hyzmatkärden bagtyň gelmese, eý han!

Eýlegil sen ony janyňa gurban.

Näçe diýseň gul tapylar her kanda,

Emma başga jan tapylmaz jahanda».

Şondan soň Japar öz gulunyň elinden tutdy-da, ony halyfyň ýanyna alyp baryp, bolan zatlaryň baryny bolşy ýaly edip, başdan-aýagyna çenli oňa gürrüň edip berdi. Halyf bu zatlara geň galyp, güle-güle çiş arkan ýykyldy.

Halyf bu wakany hata ýazyp, halkyň içine ýaýratmaly diýip buýruk berdi, şonda Japar oňa: «Sen bu hekaýaty geň görme, eý, külli musulmanyň hökümdary, bu waka müsürli Nuretdin Aly wezir hem onuň dogany Şemsetdin Muhammet hakyndaky hekaýatdan geň däl ahyry» diýipdir. Onda halyf: «Hany aýdyp ber göreýin!» diýip seslenipdir. Japar oňa: «Eý, beýik mertebeli hökümdar, eger sen meniň gulumy ölümden halas etmäge söz berseň, diňe şol şert bilen ol hekaýaty aýdyp berip bilerin» diýipdir. Halyf hem oňa: «Eger seniň aýdyp berjek hekaýatyň biziň şu görüp-eşiden ahwalatymyzdan-da geň bolsa, onda men bu guluň ganyny saňa bagyş edip bilerin, eger şundan geň bolmasa, onda men seniň guluňy öldürerin» diýip jogap beripdir.

NURETDIN WEZIR HEM ONUŇ DOGANY HAKYND A HEKAÝAT

«Biler bolsaň, eý, külli musulmanyň hökümdary — diýip, Japar gürrüň bermäge başlapdyr: — Geçen zamanlarda Müsür ýurdunda adalatly hem wepaly, garyppukaralary gowy görýän, öz wagtynyň köpüsini alymlardyr bilimdarlar bilen geçirýän bir soltan bolupmyş. Onuňam bir akyly-başly, ýurdy dolandyrmak işine ökde, hemme zatdan habardar weziri bar eken. Wezir haýy gaçan garry bolup, onuň iki ogly bar ekeni, syratlylykda hem owadanlykda olara taý gelýän bolmandyr; ulusynyň adyna Şemsetdin Muhammet, kiçisine bolsa Nuretdin Aly diýerler ekeni. Owadanlykda hem gözelligi kiçisi has saýlanýar ekeni, asla onuň ady özge ýurtlara-da ýaýrap, ony görmek üçin şol soltanyň ýurduna ýörite barýan adamlar hem bolupmyş. Ine, onsoň olaryň atasy aradan çykypdyr weli, soltan oňa gaty gynanypdyr, onuň ogullaryny gözden salman, olary öz ýanyna çekip, olara sylag-serpaý berip: «Siz öz ataňyzyň ornundasyňyz, siz hiç zadyň gaýgysyny etmän, arkaýyn boluň-da, geziberiň» diýipdir. Oglanlar bolsa muňa begenişip, soltanyň önünde iki bükülip baş egip, onuň aýak tozuny ogşap, bir aýlap atalarynyň ýasyny tutup gezipdirler, ondan soň bolsa wezirlik wezipesini eýeläpdirler. Ine, onsoň häkimiýet hem birwagtlar olaryň atasynyň elinde bolşy ýaly, indi olaryň eline geçipdir. Soltan bir ýere syýahata giden wagtlarynda, olaryň birden-biri onuň ýany bilen gider ekeni.

Ine, onsoň günlerde bir gün gije olar gepleşmeli bolupdyr (soltanyň ýany bilen gitmelisi ulusy ekeni), şonda ulusy kiçisine: «Inim, men ikimiziňem bir agşamda öýlenmegimizi isleýärim» diýipdir. Onda kiçisi oňa: «Näme edesiň gelse ediber, agam, seniň aýdanyňa garşylygym ýok» diýip jogap beripdir, onsoň olar öz aralarynda şol hili ylalaşyga gelipdirler. Onsoň ulusy kiçisine: «Eger Allatagalanyň özi ygtyýar berse, biz iki sany gyzy özümize gelin edinip, bir gijäniň özünde-de ikimizem bir wagtda olaryň ýanyna gireris, onsoň olaram bir günde, bir wagtda çaga dograrlar, eger Hudaý halasa, seniň aýalyň ogul dograr, meniňkem gyz, onsoň olar ulalansoň, biz olary biri-birine öýlendireris, olar är-aýal bolarlar» diýipdir. Onda Nuretdin: «Agam, sen öz gyzyňy meniň ogluma bereniň üçin, bizden näme alarsyň?» diýip sorapdyr. Şemsetdin bolsa: «Men öz gyzymyň bahasyndan sizden üç müň dinar, üç bag, üç oba alaryn, eger siz şol zatlary bermän, gyzymy alaysaňyz, onda ýagşy bolmaz» diýip jogap beripdir. Nuretdin öz agasynyň bu

aýdanlaryny eşidip: «Seniň bu baha kesişiniň nähili bolýar ahyry? — diýipdir. — Näme, sen ikimiziň dogandygymyzy, Allanyň emri bilen, ikimiziňem wezir bolup, ikimiziň bir wezipäni eýeleýändigimizi bileňokmy? Hakyna garanyňda, sen öz gyzyňy meniň ogluma mugt bermeli ahyryn, galyň aljak diýseňem, häлки bir iliniň gözüne diýen ýaly, ýöne az-owlak bir zat alan bolmaly ahyry. Erkegiň aýaldan ýokary tutulýandygyny özüň bilýän, meniň çagam erkek kişi, şoňa görä-de, bizi ýatlanlarynda seniň gyzyň ady bilen däl-de, meniň oglumyň hatyrasy üçin ýatlarlar». Onda Şemsetdin: «Gyz bolany bilen onuň nämesi erbetmiş?» diýipdir. Nuretdin bolsa: «Emirleriň arasynda bizi onuň hatyrasy üçin ýatlamazlar. Senem maňa önde biriniň başga birine edenini etjek bolýarsyň. Öňem biri öz dostunyň ýanyna gelip, ondan kömek soranmyş diýýärler, dosty bolsa oňa: «Allanyň haky üçin, biz seniň haýyşyňy kanagatlandyrarsyň, ýöne bu gün däl-de, ertir» diýenmiş. Onda kömek sorap gelen:

«Erte gel» diýseler, dileg edeňde,

Kowduklary bolar, bilgin, gideňde».

diýipdir.

Onda Şemsetdin inisine: «Görýän welin, sen hetdiňden aşa geçip, öz ogluňy meniň gyzymdan artykmaç hasap edýärsiň — diýipdir. — Sen entek kemakyl ekeniň, sen ulyny-kiçini saýgaraňok. Sen wezirlige şärikligiňi-de diliňe çolaýarsyň, emma men diňe saňa dözmezçilik edip, seniňem öz ýanymda wezirlik etmegiňe ýol berdim. Onsoňda sen maňa kömek berersiň, meniň kömekçim bolarsyň öýdüp, hemem saňa nebsim agyryp, ýanyma kabul etdim. Indem sen bu hili sözler aýdýan bolsaň, Alladan ant içýän, eger sen meniň gyzymyň agramyna barabar altyn berseňem, men öz gyzymy seniň ogluňa bermerin».

Nuretdin hem öz agasynyň bu aýdanlaryny eşidip, oňa gahary gelip: «Menem öz oglumy seniň gyzyňa öýermerin» diýipdir. Şemsetdin oňa: «Menem öz gyzymyň seniň ogluňa äre barmagyna razylyk bermerin! Men häzir ýolagçy bolmadyk bolsam, onda men seni akylyňa aýlanar ýaly ederdim weli, arman, men gitmeli bolýan, emma gidip gelemsoň görersiň! Meni sylamak üçin näme-nämeler etmeli boljakdygyňy men seniň gözüňe görkezerin!» diýipdir.

Doganynyň bu sözlerini eşiden Nuretdiniň gahar gazany gaýnap joşupdyr, ol dünýädäki bar zatlary ýadyndan çykarypdyr, ýöne welin ol öz kalbynda turýan harasady daşyna çykarman saklanypdyr, onsoň olaryň her haýsy bir ýana öwrülip, ol gijäni biribirinden aýrallykda geçiripdirler. Ertesi ir bilen bolsa soltan ýola düşüp, Gize¹⁰ şäherine, piramidalara — guburlara tarap rowana bolupdyr, weziri Şemsetdinem onuň ýany bilen gidipdir.

Onuň dogany Nuretdin bolsa ol gijäni gaharyna bäs gelip bilmän geçiripdir, ertesi bolsa ol daň bilen turup, ertir namazyny okap bolup, özüniň hazynasyna barypdyr-da, bir haltajygy alaga-da, altyndan dolduryp alyp gaýdypdyr. Onsoň ol öz doganynyň öten agşamky aýdan sözlerini hem-de özüniň äsgerilmän kemsidilmegini ýadyna salyp, şu gazaly aýdypdyr:

«Ýola düş, eý gardaşym, bagtyňy açsyn sapar,

Zähmet içre dök deriň, iş eden rehnet tapar.

Sylagu-hormat bilinmez, hesrete goýdy watan,

Kimde-kim ýurt terk edip gitse maksatga ýeten.

Gezeniň bagty turar, bu saparnyň güýjüdir,

Ýatsa suw sadyr bolar, aksa baldan süýjüdir.

Bulut içre aý ýöräp, garşy özüni bukar,

Şol sebäpden her kişi garşy asmana bakar.

---

¹⁰ Gize — Müsüriň paýtagty Kairiň etegindäki şäherjik.

Aw tapylmaz arslana, gowagyndan çykmasa,

Ok atylmaz nyşana, mergen ýaýyn çekmese.

Altyn çagşap ýatandyr mekanynda-käninde, Öz

ýurdunda ýakylar injir odun sanynda.

Ýetse başga illere, herki zadyň gadry bar, Kä

harydyň agramy sap altyna barabar».

Nuretdin şu gazaly aýdyp bolupdyr-da, özüniň hyzmatkärlerinden birini çagyryp, iň oňat gatyrlaryň biri bolan nuby gatyryny üsti ýumşak güpjekli eýer bilen eýerlemegi buýrupdyr. (Ol gatyr bolsa arkasy gümmöz ýaly howalanyp duran, altyn eýerli, hindi poladyndan ýasalan üzeňňili, keçesi bolsa Hosrow patyşanyň münýän atynyň keçesi ýaly nepis, özi-de başyndan pürenjegi aýrylan gelin ýaly, aýratyn owadan ala-mula gatyr ekeni.) Onsoň gatyryň üstüne ýüpek ýapynja bilen haly namazlyk atmagy hem buýrupdyr-da, altynly haltajygy halynyň aşagyndan asdyrypdyr. Şeýdip ýol şaýyny tutansoň bolsa, hyzmatkärler hem gullara tabşyrypdyr: «Men şäheriň daşyna çykyp gezelenç edip gaýtjak, özümem al-Kalýuba¹¹ bakan gitjek. Men üç gijäni öýden başga ýerde geçirjek, hiç biriňizem meniň yzymdan gelmän; men ýekelikde bolmak isleýärim, hiç kim maňa azar bermesin, meniň ýüregim gysýar» diýipdir. Ine, onsoň ol ýanyna azowlak azyk hem alyp, haýdan-haý gatyra atlanypdyr-da, Kairden çykyp, ýüzüni çölüstanlyga tutup gidiberipdir. Ol heniz gün günorta bolmanka, Belbeýs¹² şäherine baryp ýetipdir. Ol gatyrdan düşüp dynjyny alypdyr, gatyra-da dynç beripdir, onsoň şol ýerden iýer-içer ýaly zat alyp nahar

---

¹¹ Al-Kalýuba – Kairden on kilometr demirgazygynda ýerleşýän şäher.

¹² Belbeýs – (Bilbis) – Kairden Siriýa gidilýän ýoldaky duralga.

edinipdir. Ondan soň ýolda iýer ýaly zat hem-de gatyra berer ýaly iým alyp, Belbeýsdenem çykyp, çöle bakan sürüp ugrapdyr.

Şol gidip barşyna, agşam düşüp, garaňky gatlyşandan soň, ol as-Saidiýa¹³ diýen şähere baryp ýetipdir, onsoň ol iýip-içip, şol gijäni ol ýerde geçirmekçi bolup, ýol duralgasynyň jaýyna girip, halysyny aşagyna düşenip, haltajygyny-da kellesiniň aşagynda goýup ýatan wagtynda-da, onuň gahary düşüşmän ekeni.

Nuretdin ol gijäni şol ýerde ýatyp geçirip, ertesi daň atansoň, ýene gatyryna atlanypdyr-da, tä Halap¹⁴ şäherine barýança dynman ýöräpdir, bu ýerde bolsa haýsydyr bir kerwensaraýda düşläpdir. Nuretdin bu ýerde üç günläp bolup, özi-de dynjyny alypdyr, gatyryna-da dynç beripdir, şähere seýil edipdir. Ondan soň ol ýene ýoluny dowam etdirmegi ýüregine düwüp, ýene gatyryna atlanypdyr-da, özüniň nirä barýanlygyny-da bilmän, ýüzüniň ugruna sürüp gidiberipdir. Ine, onsoň ol şeýdip gidip barşyna, Basra şäherine baryp ýetenini özi-de bilmändir. Ol ýerde-de haýsydyr bir kerwensaraýda düşläpdir. Gatyryň üstündäki halysyny alaga-da, ýere düşäp, haltajygyny-da eline alypdyr-da, ýadap gelen gatyry birneme gezdirmek üçin esbasy bilen derwezebanyň eline beripdir, derwezebanam gatyryň jylawyndan tutup, ony gezdirmek başlapdyr.

Derwezeban gatyry gezdirmek ýörkä, Basra soltanynyň weziri öz köşgünde äpişgeden seredip oturan ýerinden gatyry görüp, onuň gymmatbahaly esbasyndan, gatyryň bezeginden çen tutup, onuň eýesi ýöne bir garamaýak adam bolman, soltan gatançly ýa-da wezir ýaly beýik mertebeli adam bolmaly diýip oýlanypdyr. Wezir öz ýanyndan şu hili pikir edipdir-de, hyzmatkärlerinden birini ýanyna çagyryp: «Şol gatyry gezdirmek ýören derwezebany meniň ýanyma alyp gel!» diýip buýruk beripdir.

Hyzmatkärem gidip, ýaňky derwezebany weziriň ýanyna alyp gelipdir. Derwezebanam gelip, weziriň önünde üç бүкүлip tagzym edip, onuň aýak tozuny ogşapdyr. Onsoň wezir (ol biçak garry adam ekeni) derwezebandan: «Bu gatyryň eýesine kim diýýärler, onuň nähili nyşany-alamaty bar?» diýip sorapdyr. Derwezeban bolsa: «Eý,

---

¹³ as-Saidiýa – Kairden Siriýa gidilýän ýoldaky duralga.

¹⁴ Halap – Siriýanyň demirgazygynda ýerleşýän bir şäher.

meniň jenabym, gatyryň eýesi ajaýyp owadan ýaş ýigit. Onuň mertebesi belent, örän saýhally hem sypaýy ýigit, uly täjiriň ogluna çalyň edýär» diýip jogap beripdir. Derwezebanyň bu aýdanlaryny eşiden wezir, derrew ýerinden turaga-da, kerwensaraýa bakan atlanyp ugrap, ýigidiň ýanyna barypdyr. Nuretdin bolsa garry weziriň özüne tarap gelýändigini görüpdir-de, derrew ýerinden turup, onuň önünden çykypdyr, edep bilen salam berip, gol uzadyp salamlaşypdyr. Wezirem onuň salamyny alyp, atdan düşüpdir-de, ony gujaklapdyr, onsoň ony öz ýanynda oturdyp: «Ýeri, oglum, sen nireden gelip, nirä barýarsyň, näme iş bilen ýola çykdyň?» diýip sorapdyr. Nuretdin bolsa: «Eý, hökümdar, men Kair şäherinden geldim — diýip jogap beripdir. — Men şol ýeriň weziriniň ogludym, onsoň, atam pahyryň kazasy dolup, Allanyň beren amanadyny tabşyrdy». Onsoň Nuretdin özüniň başyndan geçenlerini başdan-aýak birin-birin gürrüň berip, yzyndanam: «Men bütün şäherleri, ähli ýurtlary aýlanyp çykýançam, öz ýurduma dolanyp barmazlygy ýüregime düwdüm» diýipdir.

Wezir Nuretdiniň beren gürrüňini diňläp bolup: «Eý, oglum, sen ýüregiň aýdanyna gulak salma, beýtseň, bir hatarly howpuň üstünden barmagyň mümkin — diýipdir. — Ýer ala, ýurt ala, täleýiň ters gelip, bir belanyň üstünden bararsyň öýdüp gorkýaryň».

Ondan soň wezir Nuretdiniň haltasyny öz gatyrynyň üstüne atyp, onuň gatyrynyň ýüpek ýapynjasyny, halyçasyny alyp, Nuretdini öz öýüne bakan alyp ugrapdyr. Ony äkidip, öz öýüne eltip, owadan bezegli bir otagda ýerleşdirip, oňa uly hormat hem hezzet edipdir. Wezir ony tüýs ýürekden gowy görüp, oňa şeýle diýipdir: «Oglum, men indi sandan galan bir garry adam, meniň erkek göbekli perzendim ýok, ýöne weli Allanyň özi maňa bir gyz berdi, owadanlygy diňe saňa taý bolup biljek. Ony aljak bolup gelen ýigitleriň hiç birine-de bermedim, emma sen meniň ýüregimde orun tapdyň. Sen meniň gyzymy özüňe hyzmatkär edinip alsaň, ol seniň ýanyňdan aýrylman hyzmatyňy etse, senem onuň adamsy bolsaň niçik borka? Eger sen şuna razy bolsaň, onda men seniň bilen bile Basra soltanynyň ýanyna baryp, oňa: «Ýnha, şu ýigit meniň doganymyň ogly» diýjek-de, seni öz ýerime wezir etmegiň tagallasyny etjek, özüm bolsa öýde oturjak, men indi bir garry adam».

Basra soltanynyň weziriniň bu aýdanlaryny eşidip, Nuretdin başyny sallapdyr-da: «Hoş bolgaý, gözüm üstüne!» diýipdir. Wezir onuň razylyk berenine begenip, oňa

naznygmatlar getirip bermegi hyzmatkärlerine buýrup, emirleriň toýy tutulýan uly bir jaýy Nuretdin üçin bezemeli edipdir. Ondan soň ol özüniň dost-ýarlaryny ýygnap, Basra şäheriniň ulamalaryny hem baý-täjirlerini çagyrypdyr, olar gelenlerinden soň bolsa, olara ýüzlenip, şeýle diýipdir: «Meniň Müsür ýurdunda bir doganym bardy, olam wezirdi, Allatagala oňa iki ogul beripdi, maňa bolsa, özüňize mälim bolşy ýaly, Allatagala bir gyz beripdi. Meniň doganym bolsa meniň gyzymy öz ogullarynyň birdenbirine bermegi wesýet edipdi, menem oňa razy bolupdym. Meniň gyzymyň ýetişenligini bilip, ol öz ogullarynyň birini, ynha, şu oturan ýigidi biziň ýanymyza iberipdir. Ine, onsoň menem bu ýigit biziň ýanymyza gelensoň, öz gyzym bilen onuň nika şertnamasyny ýazmagy makul bildim, özi-de ol gös-göni meniň öýüme girer, sebäbi ol bir ýat adam däl, özümiziňki diýmek boljak; ondan soň bolsa, eger ol islese, meniň ýanymda hemişelik galybam biler, ýok, eger öz ýurduna gitmek islese-de, onda men öz gyzymy ýanyna goşup, ony atasynyň öýüne ugradaryn».

Oturanlaryň hemmesi: «Sen örän gowy edýärsiň!» diýşip makullapdyrlar, olar oglany-da synlapdyrlar, synlap görenlerinde bolsa, oglana olaryň göwünleri ýetipdir. Ine, onsoň garry wezir şaýatlary hem kazylary çagyrypdyr, olar nika hatyny ýazypdyrlar, jaýa müşk bilen anbar ysyny kükedipdirler, şirin nika suwuny owurtlapdyrlar, gül suwuny pürküpdirlar, onsoň, hemmeler çykyşyp gaýdyşypdyrlar, wezir bolsa Nuretdini alyp, hammama äkitmeli diýip öz hyzmatkärlerine buýruk beripdir. Onsoň özüniň toý lybaslaryndan alyp, Nuretdine beripdir, her hili oňat ysly atyrlar beripdir, pyýalalar beripdir, onsoň Nuretdin täze toý lybaslaryny geýnip çykypdyr welin, onuň ýüzi on dördi gijäniň täze dogan aýy kimin ýalpyldap, äleme şugla saçypdyr. Nuretdin hammamdan çykyp, gatyra atlanypdyr-da, tä weziriň öýüne barýança, hiç ýerde äginmän sürüpdir, onsoň weziriň köşgüne gelip, gatyrdan düşüp, weziriň ýanyna barypdyr-da, onuň elinden öpüpdir, wezir bolsa ony gutlap-mübärekläp: «Sen şu gije öz gelniň ýanyna gir, ertir bolsa men seniň bilen soltanyň ýanyna bararyn, men seniň hemme işiň rowaç bolmagyny Allatagaladan dileg edýärin» diýipdir. Ondan soň Nuretdin turup, öz aýalynyň, weziriň gyzynyň ýanyna giripdir.

Ine, Nuretdiniň başyndan şol hili ahwalatlar geçipdir. Onuň dogany bolsa soltanyň ýany bilen syýahat edip, birnäçe wagtlap öýde bolup bilmändir, dolanyp gelen wagtynda

bolsa, öz doganyňyň öýde ýokdugyny bilip galypdyr. Onsoň ol onuň nirededigini bilmek üçin hyzmatkärlerden sorap-idäp başlapdyr, olar bolsa: «Sen soltan bilen giden gününde, olam öz gatyryny owadan esbaplar bilen bezäp, onuň üstüne atlandy-da: «Men alKalýuba tarap gitjek, özümem birki gün öýde boljak däl. Meniň ýüregim gysýar, hiç kim meniň yzymdan gelmesin» diýdi. Ine, onsoň onuň giden gününden tä şu güne deňiş biz ondan habar-hatyr eşidemzok» diýipdirler.

Ine, onsoň Şemsetdinem öz doganyndan aýra düşenligine gynanyp, haly harap bolupdyr, onuň näbelli ýere ýitirim bolanyňa biçak gahary gelipdir, öz ýanyndan içini gepledip: «Bu zatlaryň hemmesi-de şol agşam meniň oňa käýäp, onuň üstüne gaharlanyp herrelmegim sebäpli boldy! Ol meniň käýýänimi ýokuş görüp, başyny alyp çykyp gidiberipdir. Hökman onuň yzyndan adam ibermek gerek!» diýipdir.

Ine, onsoň ol soltanyň ýanyna gidip, bu ahwalaty oňa habar beripdir. Soltan bolsa özüniň hemme ýerdäki mülkdarlaryna hat ýazyp, möhür basyp, çar tarapa nökerlerini iberipdir. Nuretdin bolsa olaryň syýahatda bolan şol ýigrimi gününüň içinde uzak ülkelere baryp ýetipdir, şonuň üçinem ony her näçe gözleselerem, ondan hiç hili habar eşidip bilmändirler, gözlemäge gidenleriň hemmesi gördüm-bildim eşitmän gaýdyp gelipdirler.

Ondan soň Şemsetdinem öz doganyny tapmanlygyna biçak gaty gynanyp: «Men özümüzden önjek çagalaryň nikasy hakynda eden gürrüňimizde öz çägimden çykan ekenim. Wah, şol gürrüň bolmadyk bolsa bolmaýarmy! Bu zatlaryň barysy meniň özümde, meniň akylymyň kemterliginden boldy, men ahmal bolupdyryn» diýipdir.

Şondan soň köp wagt geçmänkä, Şemsetdin kairli täjirlerden biriniň gyzyna söz aýtdyryp öýlenipdir-de, nika hatyny ýazypdyr, şol wagtyň özünde hem aýalynyň ýanyna giripdir. Bir sebäp bilen Şemsetdiniň öýlenip, öz aýaly bilen toý tutan gijesi, Nuretdiniň Basra soltanyňyň weziriniň gyzyna öýlenip, öz aýalynyň ýanyna giren gijesine gabat düşüpdür, iki doganyň ikisi-de bir gijede toý tutan ekeni, munuň özi-de gudratly Allatagalanyň emri bilen şeýle bolupmyş, çünki onuň mahluklara eden hökümi şeýle ekeni.

Özi-de iki doganyň şol agşam aýdyşlary ýaly bolupdyr: olaryň aýallarynyň ikisiniň-de göwresinde olardan çağa galypdyr. Kairiň weziri Şemsetdiniň aýaly gyz dogrupdyr.

Özi-de Kair ilinde onuñ owadanlygyna gaý gelyän gyz ýok ekeni. Nuretdiniñ aýaly bolsa bir ogul dogrupdyr weli, şol zamanda onuñ ýaly owadany gören-eşiden bolmandyr, asla ony bir şahyr şeýle sözler bilen taryplapdyr:

Hoş husun hoşroý ýigit, syraty syrdam derek,   Käkili
tüm gijedir, maňlaýynda günterek.

Ýañagynda jugra hal diýmäň aýp — bu tagnadyr,
Nukta hallar söýgeni nergiz bilen gül ragnadyr,

Başga bir şahyr bolsa şeýle diýipdir:
Husny-jemal älemi alsa onuñ daşyny,
Utanjyndan ýygrylyp goýbererdi başyny.

«Beýle hoş zyba ýigit barmyka?» diýip sözleseň.
Aýdar ol: «Şun dek juwan bolmaz älem gözleseň».

Nuretdin öz oglunyň adyna Bedretdin Hasan diýip at dakypdyr, onuñ babasy-da muňa biçak begenip şat bolupdyr, toý edip, tomaşa berip, şazadalara mynasyp naznygmatlar bilen hezzetläpdir. Ondan soň Basra şäheriniň weziri Nuretdini soltanyň ýanyna alyp barypdyr, Nuretdin bolsa onuñ önünde бүкүlip hem baş egip, onuñ aýak tozundan ogşap tagzym edipdir. Nuretdin örän dilewar, hem gaýratly, özi-de syratly hem-de açyk göwünli ýigit eken, şonuň üçinem ol şu gazaly aýdypdyr:

«Eý soltanyň, müdüm ýar bolsun bagtyň,
Dünýä dursa, sen dur, beýgelsin tagtyň,

Net-pälinde söz açylsa, bigüman,

Pelek elin çarpyp, bökjeklär zaman»

Soltan hem ony ýerinden turup garşylapdyr hem-de onuň aýdan sözleri üçin hoşal bolup, wezire ýüzlenip: «Bu ýigit kim bolmaly?» diýip sorapdyr. Wezirem Nuretdin hakda başdan-aýak oňa doly gürrüň edip berip, soňundan bolsa: «Bu meniň doganymyň ogly» diýipdir. Soltan bolsa: «O nähili seniň doganyň ogly bolýar, onda näme üçin biziň ondan habarymyz ýok?» diýip sorapdyr. Onda wezir: «Eý, hökümdar soltanyň, meniň bir doganyň bardy, ol Müsür ýurdunyň weziridi, onsoň ol ölüpdür, ondan hem iki ogul galypdy, uly ogly onuň ýerine wezir bolup geçipdir, onuň kiçi ogly, ynha, şu ýigit bolsa meniň ýanyma gelipdir. Menem ozal öz-özümde söz berip, öz gyzymy diňe şuňa bererin diýip äht edipdim, ine, onsoň bu ýigit geldi weli, menem öz gyzymy muňa berip öylendirdim. Bu bir ýaş ýigit, men bolsam indi eňkamy gaçan garry, ne gulagym eşidýär, ne-de aňym-huşum galypdyr, şoňa görä-de bu ýigidi meniň ýerime wezir edinip kabul etseň diýip, öz hökümdar soltanymyz, senden haýyş edýärim. Bu ýigit meniň doganymyň ogly hem-de meniň giýewim ahyry, özi-de wezirlilik wezipesine mynasyp adam, çünki akly-huşy ýerinde, pähimli hem örän eserdeň ýigit» diýipdir.

Ine, onsoň soltanam Nuretdini synlap görüpdür weli, oňa göwni ýetipdir-de, weziriň haýyşyny kanagatlandyrypdyr. Nuretdini wezirlige belläp, oňa täze lybaslar bermeli diýip buýruk beripdir, ondan başga-da soltan öz gatrylaryndan oňa münär ýaly gatyr bermeli diýip buýruk edipdir hem-de aýlyk belläpdir. Nuretdinem hoşal bolup, soltanyň ellerinden öpüpdür, onsoň öz gaýyny bilen öýlerine bakan gaýdypdyr, olaryň ikisi-de begenip, şat bolup: «Munuň özi täze bolan Hasanyň bagtyna bolaýan zat, onuň aýagy düşümlü boldy!» diýipdirler. Ondan soň, ertesi güni, Nuretdin ýene soltanyň ýanyna baryp, onun aýak tozuny ogşap, tagzym edip, şu gazaly aýdypdyr: «Her gün bagtyň çöýsun täze röwüşde, Pygyllar ötmesin, bol sen öwüşde.

Bütün ömrüň hoşluk bilen sür döwran.

Duşmanyň örtenip ýansyn ýüz öwran»

Soňra soltan oňa weziriň ýerinde oturyp, onuň ornuny eýelemegi buýrupdyr. Ine, onsoň Nuretdinem öz ýerinde oturyp, özüniň wezirlik işlerini berjaý etmäge girişip, hemme wezirleriň iş alyp barşy ýaly, adamlaryň arz-şikaýatlaryna seretmäge, olaryň halahwalatlaryna göz ýetirmäge başlapdyr. Soltan onuň iş bitirişine, özüni alyp barşyna, akylyna hem paýhasyna, ugurtapyjylygyna hem serenjam berşine seredip haýran galypdyr. Şondan soň soltan ony gowy görüp, öz ýanyna çekip ysnyşdyryp başlapdyr. İş wagty gutaryp, adamlar öýli-öýüne dargaşanlaryndan soň, Nuretdinem öz öýüne gaýdyp gelip, ol günki bolan ahwalatlary gaýynyna gürrüň edip beripdir. Goja bolsa oňa begenip monça bolupdyr. Ine, onsoň Nuretdin wezir bolup galyberipdir, özi-de gije-gündiz diýmän soltanyň ýanyndan aýrylmandyr. Şonuň üçinem soltan onuň aýlygyny hem beýleki haklaryny köpeldipdir, şol sebäpli-de Nuretdiniň hal-ýagdaýy gowulanmak bilen bolupdyr. Dura-bara onuň hem öz adyna her hili ýurtlar bilen söwda edip gelyän gämileri peýda bolupdyr, onuňam gullary hem bendiwan hyzmatkärleri bolupdyr, onuňda köp-köp mülkleri, ýeri-suwy, meýdanlary, bagy-bakjasy bolupdyr.

Onuň ogly Hasan dört ýaşyny dolduran wagtynda bolsa, Nuretdiniň aýalynyň atasy garry wezir aradan çykypdyr, Nuretdin ony arzylap, hormatlap jaýlapdyr. Ondan soň Nuretdin öz ogluny terbiýeläp ýetişdirmek bilen bolupdyr; ogly özüni tutup, ýedi ýaşyna ýetensoň bolsa, Nuretdin öýüne ýörite mugallym getirip, oňa hat-sowat öwretmegi, bilim bermegi hem-de ony oňat terbiýelemegi tabşyrypdyr. Onsoň mugallym hem oňa okamagy-ýazmagy öwredipdir, peýdaly bilim beripdir, onsoň Hasan telim ýyllap Gurhany öwran-öwran okap ýat tutupdyr, özi-de ýylsaýyn owadanlanyp, syratly ýigit bolup ýetişipdir, ozalda biriniň:

«Onuň gözellik asmany dolan aýyň jaýy boldy,

Onuň nukta hal ýañagy altyn güneş taýy boldy.

Külly gozellik mülküniň patyşahy bir şol bolar,

Yns-jyns, haýwan-ynsan gözelligi şondan alar»

diýip, suratlandyryşy ýaly görmegeý bolup ýetişipdir.

Mugallym ony öz atasynyň köşgünde terbiýeläp ýetişdiripdir, şonuň üçinem Hasan ösüp ýetişeninden bäri, weziriň köşgünden çykman oňan ekeni.

Ine, onsoň günlerde bir gün, onuň atasy Nuretdin wezir alaga-da, ogluna iň oňat lybaslardan geýdiripdir-de, özüniň iň gowy gatylaryndan birine mündürip, ony soltanyň ýanyna alyp gidipdir. Baryp ony Soltanyň ýanyna eltipdir. Ine, onsoň patyşa hem öz weziri Nuretdiniň ogly Bedretdin Hasany synlap görüp, ýigide göwni ýetipdir, ony tüýs ýürekden gowy görüpdir, patyşalygyň ilaty bolsa Hasan öz atasy bilen patyşanyň ýanyna bakan geçip gidip barýarka, onuň kesesinden birinji gezek synlap görenlerinde, onuň owadanlygyna haýran galypdyrlar, ine, onsoň ol yzyna gaýdan wagtynda-da, onuň kaddy-kamatyny hiç bolmasa daşyndan bir synlap görmek üçin onuň gaýdyşyn geçjek ýoluna çykyp oturypdyrlar. Ýigidiň gözel görkünü bolsa ozal biri şeýle suratlandyrypdyr:

Bir münejjim ýarygije ýyldyzlara garap duran,

Asman üzre bir owadan, bir bezemen ýigit gören.

Ýigdiň teni ýugrulanmyş Ak maýanyň ak süýdünden,

Käkileri reň alanmyş müşteriň gara düýdünden.

Malym-mülküm peşgeş diýip, Zöhre sandygyn açanmyş.

Zerrin lybas üstlerine Ülker zeberjet saçanmyş.

Ýañagyna reňgin basyp ýaşyp gitmiş Ömrüzaýa,

Abdal golak kirpik diýip, bar okuny salmyş ýaýa.

Dumly-duşdan daşyn saklap Ýedigen — ýedi dogany,
Ýaman gözden, ýaman dilden mydam gorap durmuş ony.

Muny görüp ol münejjim, tapmaz boldy aýdar sözün,
Haýran galyp, dyza çöküp, gum-topraga sürtdi ýüzün.

Soltan hem Hasany gören wagtynda, ony açyk göwün bilen kabul edip, ony halapdyr, onuň atasyna ýüzlenip: «Eý, wezir, seniň öz ogluňy elmydama öz ýanyň bilen alyp gelmegiň gerek, hökman alyp gelgin!» diýipdir. Wezirem oňa: «Ajap bolgaý, gözüm üstüne!» diýip jogap beripdir.

Nuretdin ogly bilen öýüne dolanyp barypdyr, onsoň ol her gün, öz ogluny alyp, soltanyň ýanyna bakan çykyp gaýdýar ekeni.

Oglan on baş ýaşyna ýetende, onuň atasy Nuretdin wezir syrkawlapdyr, ol ogluny ýanyna çagyryp: «Oglum, bu dünýä panydyr, munda baky zat ýokdur, hemmesi gelergeçer, ebedilik, baky dünýä o dünýädir. Men saňa käbir zatlary wesýet etmekçi bolýaryn. Meniň aýdanlaryma mazalyja düşün hem-de şoňa akyl ýetirjek bol» diýipdir.

Ine, onsoň ol öz ogluna öwüt-nesihat edip, il-gün bilen oňşukly bolmagy, akyllypaýhasly bolup, ätiýajy elden bermezligi nesihat beripdir, ondan soň bolsa Nuretdiniň öz dogany, önüp-ösen ýerleri hem ýurtlary ýadyna düşüpdür-de, aýrallyk derdinden ýaňa birdenkä aglapdyr, soň gözünüň ýaşyny süpürişdirip, şu hili bir gazaly aýdypdyr:

«Aýrallykdan zeýrenip, indi ne söz aýdaly?

Hesrete batsak o gün, şonda nädip gaýdaly?

Ber habarmyzny diýip, ile göndersek çapar, Zarymyz

diýmäge ol indi nähil söz tapar?

Ýa çydarsmy biz muňa, bagt geler diýp bir mahal?

Aşyk eýlärdi çydam, aýralyk bolsa sähel.

Gaýgy-külpetdir güni, lowlar ýanar öz oduna, Gözde

ýaşy syrygar, dözmek olmaz dadyna.

Eý gözümden saýlanan, eýlegen özün ýyrak,

Kalbym içre ýandyran hiç mahal sönmez çyrag,

Barmyka wysal nesip? Ýatdamy peýmanymyz?

Ähdi-peýmanda durars, gitse-de ymanymyz.

Ýa unutdyňmy meni, jandan geçen gülzaryňy, Gije-gündiz

eňregen, dert büren dildaryňy?

Wah! Gowuşsam waslyňa, ýetsem özüňe seniň, Şonda-da

ýyllar boýy derdim egsilmez meniň».

Aglaý-aglaý gazal aýdyp bolup, gözünüň ýaşlaryny süpürişdirip, öz ogluna: «Men seni galdyryp gitmezimden öň aýdaýyn: bilip goýgun, Kairde seniň agaň bardyr, özem şol ýeriň patyşasynyň weziridir, men oňa hiç zat aýtman, rugsat hem alman, ony taşlap gaýdypdym. Gowusy, sen bir düýrüm kagyz al-da, meniň aýdanlarymy ýazyp al» diýipdir.

Bedretdin Hasanam, atasynyň aýdyşy ýaly, bir düýrüm kagyz alaga-da, onuň aýdanlaryny ýazmaga başlapdyr. Nuretdin bolsa özüniň başyndan geçen zatlaryň hemmesini başdan-aýak aýdyp beripdir. Ondan soň Nuretdin özüniň öýlenen wagty, özüniň weziriň gyzynyň ýanyna giren gününü, onsoň özüniň Basra şäherine gelip ýeten wagty hem-de garry wezir bilen duşuşan wagty, şonuň ýaly-da özüniň aradan çykan gününe çenli kyrk ýaşyna-da ýetmändigini oňa aýdyp ýazdyrypdyr. «Ynha, meniň oňa iberjek hatym, şundan soň onuň üçin meniň mirasdüşerim Allanyň özüdir» diýip, etmeli işlerini tamamlap, kagyzy düýrläp hem daşyny mäkäm ýelmäpdir-de: «Oglum, Hasan jan, şu wesýetnamany aýawly saklagyn, çünki şu kagyzyň içinde seniň dogup-döreýşiň, haýsy taýpadan hem haýsy tiredenligiň ýazylyp görkezilendir, eger seniň başyňa bir iş düşäýse, göni Müsüre bakan ötägitgin, şol ýere baryp, öz agaňy sorap-idäp, onuň ýanyna barmagyň ýoluny salgy algyn, onsoň meniň ýat ýurtda aýralyk derdini çekip ölendigimi oňa habar bergin» diýipdir.

Onsoň Bedretdin Hasan ol kagyzy alypdyr-da, oňatja epläpjik, ýatys telpejiginiň içliginiň arasyna salyp tikipdir, daşyndanam sellesini oranypdyr, özi-de heniz ýaş wagtynda atasyndan aýra düşýänligine gynanyp aglapdyr. Nuretdin oňa şeýle diýipdir: «Men saňa baş wesýet bereýin. Olaryň birinjisi: hiç kim bilen ysnyşyp gatnaşyk etme — şonda beladan başyňy gutararsyň, çünki halas bolmagyň girewi ýekelikdir. Hiç kimiň ýanynda barma, hiç kimi ýanyňa-da getirme, hiç kim bilen işem salyşma, çünki men bu hakda bir şahyryň aýdanyny eşidipdim:

Hiç kesden gözleme gaýry wepany.

Dostlar dargar, pelek salsa jepany.

Bütün ömrüň tenhalykda ötürgil,

Sözüm jandan syzar — akyl ýetirgil.

Ikinjisi: oglum, hiç kimiň göwnüne degmegin, eger sen ilkiň göwnüne degseň, takdyr hem seniň göwnüne deger. Takdyr diýeniň bir gün seniň tarapyňy tutsa, bir günem seniň garşyna çykar, şonuň üçinem zemindäki ýaşaýşyň özi gezekli çemçedir.

Men şahyryň şeýle diýenini eşidipdim:

Alñasama, äwme — äwmek şeýtandan,
Ile rehm kyl — rahmet ýagar her ýandan.

Zulm eýleme — berer towpugyň jepbar,
Beter zulma uçar her bir sütemkär.

Üçünji wesýetim: diliňe pugta bolgun, özi-de, goý, seniň öz kemçiligiň iliň kemçiligini aýtmagy ýadyňdan çykartsyn. «Bilemok» diýmek — mün belany başdan sowar, «Dil – bela, diş – gala» diýlip biderek aýdylan dälidir, onsoňam bir şahyr aýdypdyr:

Lallyk goragyňdyr, dymmak görküňdir, Geple-de,
ýañrama — elde erkiňdir.

Eger saklananňa ökünseň sähel,
Dil ýaranňy unutmarsyň hiç mahal.

Dördünji: oglum, hergiz ýadyňda bolsun, önünden tabşyryň — şerap içmegin. Şerap her hili bulagaýçylygyň başydyr, şerap adamy akylyndan aýyryandyr. Saklangyn, ahmal bolup şerap içäýmegin, bu dogruda-da şahyryň aýdany bardyr: Ýüz öwürdim meýden, gaçdym meýhordan, Meýi näletledim, başardyk zordan.

Meý ýoldan azdyrar, azgynlyk saçar, Bela-beterleriň
işigin açar.

Bäşinji wesýetim: oglum, puluňy aýap saklagyn, şonda pulam seni gorap saklar. Puly saklasaň, pulam seni saklar. Puly ölçegsiz harçlamagyn, ýogsam iň bolgusyz bigaýrat

adama ýalbarmaly bolarsyň. Dirhemiňi-de bisarpa tutmagyn, onuň özi dertlä melhemdir, bu hakda-da aýdylan sözler bardygyny eşidendirin:

Döwlet maňa çep bolsa, howandarym çep bolar,

Teňňe-tyllam köp bolsa, dosty-ýarym köp bolar.

Tamakindir barysy, ýar-ýaranyň sany ýok,

Garyp günüm taşlarlar, derdime parany ýok!»

Şeýlelik bilen, Nuretdin, tä jany jesedinden aýrylýança, ogluna öwüt berip ýatypdyr. Onuň ruhy çykyp asmana göterilensoň bolsa, öýüni gam-gussa eýeläpdir, oňa soltan hem gynanypdyr, hemme emirlerem gynanypdyrlar, ine, onsoň ony gynanç bilenem jaýlapdyrlar.

Ogly Bedretdin Hasan bolsa iki aýlap atasynyň ýasyny tutup, atyna-da atlanman, diwana-da barman, soltan bilenem duşuşman öýünde oturypdyr.

Soltanyň bolsa muňa gahary gelipdir-de, onuň ýerine köşkdäkileriň birini belläp, wezir edip oturdyr, Nuretdiniň öýlerini, onuň mal-mülkleriniň hemmesini baglap möhürläp goýmaly diýip, täze wezire buýruk beripdir. Täze wezirem soltanyň buýrugyny berjaý etmäge girişip, Nuretdiniň ogly Bedretdin Hasany tutup, soltanyň önüne eltmegi ýüregine düwürdir, onsoň soltan oňa näme edesi gelse özi bilsin diýipdir.

Nökerleriň arasynda bolsa ozalky wezir pahyryň ýesirlerinden bir ýesir bar ekeni, ol bolsa bu ahwalaty eşidip, ogrynlyk bilen atyny gamça basayypdyr, ol at başyny çekmän Bedretdin Hasanyň öýüne gelipdir welin, görse, ol öýleriniň daş işiginde başyny aşak sallap, gaýgy-gussa içinde haly perişan bolup oturan ekeni. Ýaňky ýesir atdan düşäge-de, Bedretdiniň önünde baş egip tagzym edip, onuň elinden öpükdir-de: «Eý, jenabymyň ogly, meniň jenabym, basymrak bolaweri, işiň gaýtmanka tiz bol!» diýip gyssapdyr. Bedretdin aňk-taňk bolup: «Näme boldy?» diýip sorapdyr. Ýesir oňa:

«Soltanyň saňa gahary gelip, seni tutmaly diýip buýruk beripdir, olar meniň yzym bilen ýetip gelýändirler, tiz bol! Öz janyňy gutarjak bol ahyry!» diýipdir. Bedretdinem: «Ýat

ýerlere düşen wagtynda harjylyk bolar ýaly, öýe girip aňry-bäri gerek zatlarymy almaga pursat barmy?» diýip, ondan sorapdyr. Onda ýesir oňa: «Eý, meniň jenabym, şu wagt öýüňi ýatlajak bolma, tizräk tur-da, gaçjak bol!» diýipdir-de, şu gazaly aýdypdyr:

Janyňy eýle halas, başyňa düşse bela,
Gugaryp galsyn öýüň, galma gapyl, mübtela.

Eýleme gaýgy-güman, tapylar özge watan,
Ýöne bil gadryn demiň, soň tapylmaz özge jan.

Nälet içre galarlar, men olaryň haýrany,
Bilmen neçün kylmazlar giň jahana seýrany.

Ilçi, çapar, habarça ynanma zerur işiň,
Haýr isleseň, eý kişi, özüň eýle endişiň.

Bilgin bir zat ýognadar arslan, şir, peleş boýnun — Olar
öz boýny bilen çeker pelegiň oýnun».

Bedretin bu ýesiriň aýdan gazalyny eşidip, donunyň syýyny başyna бүрәп, pyýadalap çykyp ugrapdyr. Şeýdip ol şäheriň çetine çykansoň, adamlaryň arasynda: «Soltan özüniň täze wezirini aradan çykan ozalky weziriniň öýüne iberip, onuň ähli malmülküni, öý-emlägini elinden almak üçin baglap möhürlemeli diýip buýruk berenmiş, onuň ogly Bedretin Hasany bolsa öldürmek üçin tutup getirmeli edipdir» diýen gürrüňleriň bardygyny eşidipdir.

Uly-il bolsa Bedret diniň owadan ýigitdigini görüp, onuň janyna haýpy gelip gynanypdyr. Bedret din bolsa il arasyndaky bu gürrüňi eşidip, nirä gitjegini-de bilmän, ýüzüniň ugruna çykyp gidiberipdir, ol şeýdip gidip barşyna, pelegiň gerdişi bilen, atasynyň mazarynyň üstünden baranlygyny özi-de bilmän galypdyr.

Ine, onsoň, ol mazarystanlygyň üstünden baransoň, mazarlaryň arasy bilen ýöräp, öz atasynyň mazarynyň başujunda oturyrda, boldumly giň donunynyň syýyny başyna büräp gyşarypdyr. Donunyň ýakalaryna bolsa altyn jähek tutulyp, ýüzüne-de altyn harplar bilen şeýle bir şygyr ýazylypdyr:

Eý ýüzleri nurana,
Gözleri humarana,
Arşda tutulsyn adyň,
Artsyn şanyň-şöhradyň!

Ine, onsoň ol atasynyň mazarynyň başujunda gyşaryp ýatyrka, birden onuň ýanyna bir ýewreý gelipdir. Daşyndan göräýmäge, bu ýewreý eli altyn puldan doly haltaly pul ownadyp çalyşýan adama meňzeýärdi, ol Hasan basralynyň ýanyna gelipdirde: «Eý, meniň jenabym, bu nä boluşdyr, görýän weli, seniň keýpiň bozuk ýaly-la?» diýip sorapdyr. Bedret din bolsa: «Men ýaňy uklap ýatyrdym weli, düýşümde atamy görüpdürin, «Sen meniň mazarymy görmäge geleňok» diýip, adam pahyr menden nägile bolýar eken. Men gorkup oýanypdyryn-da, bu günem onuň mazaryna baryp bilmesem, meniň üçin erbet bolar öýdüp gorkdum» diýip jogap beripdir. Onda ýaňky ýewreý: «Eý, meniň jenabym, seniň ataň birnäçe gämini söwda etmäge iberipdi, olaryň käbirleri häzir gaýdyp geldi, ine, onsoň menem olaryň birinji geleniniň ýüküni satyn almak üçin geldim, ynha, häzirlilikçe, şu mün dinar altyn puly getirdim» diýip, gyzy puldan doly haltasyny açaga-da, oňa mün dinary sanap beripdir-de, weziriň ogly Hasana ýüzlenip: «Sen maňa hatjagaz ýazyp ber-de, aşagyna hem möhür bas» diýipdir.

Ine, onsoň weziriň ogly Hasanam kagyz-galam alaga-da: «Şu haty ýazyp beren wezir ogly Hasan, öz atasynyň gämilerinden birinji geljeginiň ýüküni tutuşlygyna Ishak diýen ýewreýe mün dinara satdy, puluny-da öňünden aldy» diýip ýazypdyr. Ýewreý ol

kagyzy eline alyp gidiberipdir, Hasan bolsa özüniň gör nähili beýik mertebesiniň bolanlygyny ýatlap, aglamaga durup, şu sözleri aýdypdyr:

«Gitdi taşlap ýary-ýar, gugaryp galdy öýüm,
Goňşulam açmaz gapym, şhm pelek tutdy toýum.

Dosty-tanşym tanamaz, sowuşyp terse ýüzün,
Indi ýyldyzlar maňa şadyýan gypmaz gözün.

Galmyşam ýalňyzu-tenha, ýatar haňlap bu jahan, Dagu-düzler
çydaman, batdy tümge şol zaman.

Aýralygyň habaryn jakyrdan baýhatyny
Ganatu-perden edip hem-de gyrsaň zatyny.

Binowa men, bikarar, şum pyragyň hassasy, Indi
tüm içre öter ömrümiň köp essesi.

Aýlanmazmy heý zaman, dolanmazmy heý döwran, Ol
sapalar-eşretler gelmezmikä bir öwran».

Şeýdip ol aglap-aglap, gözlerinden sil kimin ýaş döküp oturyşyna, garaňky düşüp, gijäniň birwagty bolupdyr. Bedretdinem atasynyň mazaryna başyny goýup ýatypdyr welin, ahyry ol süýji uka maýyl bolupdyr. Ol şeýdip ýatyşyna gije aý dogupdyr, onsoň

onuň kellesi mazardan bir gapdala süýşüp arkan düşüpdur welin, aýyň ýagtysy ýüzüne düşensoň, onuň ýüzi aý bilen bäsleşýän ýaly, ýalpyldap duran ekeni.

Mazarçylykda bolsa uçmahyň perişdeleri hem bolýar ekeni. Perişdelerden biri uklap ýatan Hasana gözi düşüp, onuň golaýyna gelende, ýigidiň owadanlygyny görüp haýran galypdyr, bu ajaýyp ýigidiň gözelligine geň galyp: «Allanyň ýaradyşyna berekella! Bolsa-da bu ýigit uçmahy bolmalydyr!» diýip seslenipdir.

Ine, onsoň ol perişde özüniň adaty edähedine görä, asmana aýlanyp görmek üçin, ganat baglap asmana uçup, ýokarda aýlanyp ýörkä, uçup ýören başga bir perişdä, erkegine duş gelipdir-de, onuň bilen salamlaşyp: «Sen nireden uçup gelýärsiň?» diýip, ondan sorapdyr. Olam: «Şo-ol ýerden» diýip jogap beripdir. Onsoň aýal perişde: «Aşakda bir mazaryň gapdalynda bir owadan ýigit uklap ýatyr, görmäge göz gerek, isleseň, ýör görkezeyin» diýipdir. Erkek perişde-de: «Bolýar, ýör onda» diýipdir. Ine, onsoň olar aşak inip düşüp, weziriň mazarynyň ýanynda gonupdyrlar welin, aýal perişde ondan: «Heý, sen ömründe şu ýigitden owadan adam görüpmediň?» diýip sorapdyr.

Erkek perişde hem ol ýigidi synlap görüp: «Halal saňa, munuň ýaly owadan ýigit ýokdur! Ýöne weli, eger isleseň, uýajygym, men saňa öz gören zadymy-da aýdyp bereýin» diýip jogap beripdir. «Hä, sen näme gördüň?» diýip, aýal perişde sorapdyr. Ine, onsoň erkek perişde gürrüň bermäge durupdyr: «Men Müsür ýurdunda şu ýigide meňzäp duran bir gyz gördüm: oňa Şemsetdin weziriň gyzy diýýärler. Ol gyzyň ýigrimä golaý ýaşy bar, özi-de şeýle bir owadan, şeýle bir gözel, şeýle ajaýyp, inçe billi, katdykamatynda ýekeje kemem yok. Özi-de ol gyz şol ýaşa ýetensoň, Kairiň soltany eşidipdir-de, gyzyň atasyny — öz wezirini ýanyna çagyryp: «Eý, wezir, seniň bir ýetişen gyzyň barmyş diýýäler, men seniň bilen guda bolmak isleýärim» diýipdir.

Wezirem oňa: «Eý, hökümdar soltany, meniň uzur ötünjimi kabul et, meniň gözýaşyma rehimiň gelsin — diýip jogap beripdir. — Meniň doganyň Nuretdiniň bizden aýrylyp gidendigini özüň bilýän, soltany. Indi biz onuň niredede, näme işläp ýöreninem bilemzok, ol ikimiz wezirlige şärikdik ahyry. Özi-de ol gahar edip öýkeläp gitdi, sebäbi ol ikimiz oturyp, öýlenmek hakynda, bizden önjek çagalar hakynda gürrüň edipdik, ol bolsa sonuň üçin öýkeledi. Men bolsam takmyn on sekiz ýyl mundan ozal, gyzym enesinden

bolan günü, öz gyzymy doganymyň oglundan başga hiç kime bermerin diýip äht edipdim. Ýaňy-ýakynda bolsa men bir habar eşitdim: meniň doganym Basra weziriniň gyzyna öýlenipdir, ondan hem bir ogul bolupdyr. Ine, onsoň men öz doganymy hormatlaýanym üçin, öz gyzymy şonuň oglundan başga adama berjek däl. Men özümiň haçan öýlenendigimi, aýalymyň haçan göwreli bolandygyny, gyzymyň bolan gününü hata ýazyp goýupdym, şol sebäpli-de meniň gyzym öz agasynyň, ýagny meniň inimiň oglunyňky bolmalydyr. Biziň soltanymyz üçin bolsa gyz gytlygy ýokdur». Öz weziriniň bu beren jogabyny eşidip, soltan gahar-gazabyna galyp: «Meniň ýaly adam gel-gel seniň ýaly adam bilen guda bolmak üçin söz aýdar-da, senem gyzyňy maňa bermejek bolup, biderek gep-gürrüň eden bolýarsyňmy! Öz başymdan ant içýärim, seniň göwün-islegiň tersine, men seniň gyzyňy özümiň hyzmatkärlerimiň in bir bolgusyzyna alyp bermesem bolmaz!» diýip gygyrypdyr.

Soltanyň hyzmatkärleriniň arasynda bolsa bir itigili atbakar bar ekeni. Onuň ýagyrnysy-da tüňni, döşi-de tüňni ekeni. Ine, onsoň soltan ony çagyrdyp getiripdir-de, weziriň gyzyny şol atbakara bermeli edip, şol günün özünde zor bilen olaryň nika hatyny ýazypdyr hem-de şol günün agşamsy olaryň nikasyny gyýyp, ony gyzyň ýanyna salmaly diýip buýruk beripdir, özi-de onuň üçin gelnalyjy gidişligi hem toý-tomaşa gurmagy höküm edipdir. Men häzir ol atbakary beýleki hyzmatkärleriň arasynda durka görüp gaýtdym, olar onuň töwerek-daşynda şem ýakyşyp, hammamyň agzynda olaryň hersi oňa bir zat diýip lak atyp, onuň üstünden gülýärler. Weziriň gyzy bolsa enekeleriň hem beýleki hyzmatkär gyrynlaryň arasynda gözýaş edip aglap otyr, özi-de ol hut şu ýigide meňzäp dur. Gyzyň atasyny bolsa gyzynyň ýanyna barmazlyk üçin tussag edip goýupdyrlar. Özi-de, ynan, uýam, men henize-bu güne çenli şol itigili küýki ýaly bisyrat adam göremok. Ol gyz bolsa bu ýigitdenem owadan ekeni».

Weziriň gyzyny şol itigili küýki atbakara bermek hakynda soltanyň nika hatyny ýazandygyny, ol gyzyň bolsa gynanjyndan ýaňa aglap oturandygyny, ol gyzyň owadanlygyna bolsa şu ýatan ýigitden başga taý gelip biljek ýigidi tapyp bolmajagyny perişdeleriň biri beýlekisine gürrüň beren wagtynda, perişdeleriň zenan jynslasy: «Galat aýdýaň! Bu ýigit öz zamandaşlarynyň arasynda hemme kişiden owadandyr» diýipdir.

Emma beýleki perişde hem ondan pes oturman: «Allanyň haky üçin, ynan, uýam, ol gyz bu ýigitdenem owadan, ýöne weli şu ýigitden özge oňa taý gelip biljek adam ýok, sebäbi bularyň ikisi-de biri-birine çalymdaş, edil ikisi süýtdeş dogan ýaly bolup görünýär. Eger ol gyz şol küýki atbakaryň eline düşjek bolsa, onda onuň bagtynyň küle çökdügi bolýar» diýipdir. Onda beýleki perişde: «Eý, dogan, gel ikimiz bu ýigidi göterip uçup gideli-de, şol gyzyň ýanyna eltip göreli, olaryň haýsy biriniň owadandygy şonda mälim bolar» diýipdir. Onda beýleki perişde hem: «Ajaý bolgaý, gözüm üstüne! Sen gaty dogry aýdýaň, asla seniň şu aýdanyňdan gowy pikir bolup bilmez. Ynha, ony özüm göterip äkidäýerin» diýipdir-de, Hasany arkasyna göteräge-de, asmana galyp, parlap uçup ugrapdyr. Beýleki perişde hem onuň gapdaly bilen egin-egne berip ýanaşyk uçupdyr. Olar biraz salymyň içinde Kair şäheriniň depesinden aşak inip, Hasany oturgyjyň üstünde oturdaga-da oýarypdyrlar.

Hasan ukudan oýanyp, gözünü açyp görse, ol Basra şäherinde-de, atasynyň mazarynyň gapdalynda-da dældigini bilip galypdyr. Ol eýlesine, beýlesine seredip görse, dogrudanam, oturan ýeri Basra şäheri däl-de, başga bir şähermiş. Ol allaniçigsi bolup gygyrjak bolupdyr welin, perişdeleriň erkek jynslysy ony ýumrugy bilen hütledip urupdyr. Onsoň ýaňky perişde gowy-gowy eşikler getirip, Hasany geýindirip bezäpdir. Ondan soň ol perişde onuň önünde şem ýakyp, oňa şeýle diýipdir: «Bilip goý, seni bu ýere men alyp geldim, özümem, Allanyň haky üçin saňa birneme kömek bererin. Ynha, şu şemi eline al-da, şol hammamyň agzyna bar, onsoň o taýdaky märekäniň arasyna girde, köpçüligiň arasy bilen ýöräber, şeýdibem gelniň salnan otagyna barýançaň, märekäniň arasyna goşul-da, gidiber, şol otagyň işigine ýeteniňden soň bolsa, ur-tut öňe geç-de, içerik gir, özüňem hiç kimden gorkmagyn. İçerik gireniňden soň bolsa, öýlenýän küýkiniň sag gapdalynda duruber, onsoň hyzmatkär, eneke, aýdymçy diýen ýaly bir topary içerik girip, ýanyňa golaý gelerler weli, senem jübiňe elini sokgun-da, penjäni puldan dolduryp, olaryň üstüne seçibergin, seniň jübiňdäki gyzyň pul bolsa näçe alyp seçseňem gutarmaz, gaýgyrman paýradybergin, ýanyňa ýakyn baranyň eline-de penjeläp altyn beriber, hiç zatdan çekinmegin. Sen diňe özüňi Ýaradana sygyngyn, bu zatlaryň hemmesi seniň eliňdäki zat däl, bu zatlar diňe gudraty güýçli Allanyň emri bilen bolýandyr».

Bedretdin Hasan perişdäniň bu aýdanlaryny eşidip: «Be, ol gyz, gör, nähili gyzka, bu rehimdarlygyň sebäbi nämedenkä?!» diýip seslenipdir.

Ine, onsoň ol perişdäniň aýdyşy ýaly edip, şemi ýakaga-da, hammamyň agzyna barypdyr weli, görse öýlenýän küýki at üstünde oturan ekeni, Hasan özüniň şol owadan lybaslary bilen märekäniň arasyna goşulypdyr (onuň egninde hülle dony, ýüpek ýektaýy, jähekleri altyn-zerli lowurdap duran ýapynja, başynda ýüpek selle bar eken). Ine, onsoň ol märekäniň arasy bilen şagalaňlygyň içinde gelniň salnan otagyna bakan gidip barşyna, wagtal-wagtal aýdymçy gelin-gyzlar aýak çekenlerinde, her kim olaryň depregine ownuk-uşak puljagaz oklaýar ekeni, şonuň ýaly pursatda Bedretdinem elini jübüsine sokýar weli, penjesi altyn puldan dolýarmyş, olam alaga-da, ony aýdymçy gelingyzlaryň depreginiň içine taşlap, olaryň depregini dinardan doldurýan ekeni. Muňa bolsa aýdymçy gelin-gyzlar haýran galyp, hatda şonça puly almaga özləri-de utanýan ekeni, märeke bolsa Hasanyň katdy-kamatyna seredip haýran galýar ekeni.

Olar şeýdip, uly şowhun bolup tä weziriň öýüne barýançalar şagalaň edip gidipdirler. Olar bärden baranlarynda, derwezebanlar gelnalyjy aýallardan özge adamlary içerik goýbermän kowupdyrlar. Şonda aýdymçy gelin-gyzlar: «Eger şu ýaş ýigidi biziň ýanymyz bilen goýbermeseňiz, onda bizem barjak däl, çünki ol biziň üstümüzden altyn seçdi. Biz diňe şu ýigidiň hatyrasy üçin gelniň ýüzüni açyp görkezjek!» diýip gygyryşypdyrlar.

Diňe şondan soň Hasany toý jaýyna goýberipdirler, özüni-de öýlenýän ýigidiňküýkiniň garşysynda — edil gözüniň alnynda oturdypdyrlar, emirleriň, wezirleriň hem beýleki köşk emeldarlarynyň aýallary bolsa elleri ýanyp duran ullakan şemli iki hatar bolup, başlary çargatly sagdan hem soldan, tä gelin bilen ýigidiň oturjak ýumşak oturgyçlaryndan başlap, gelniň çykjak gapysynyň sütünli eýwanyna çenli hatar tutuşyp durlar ekeni.

Aýallar Bedretdini görüp, onuň owadanlygyna hem gözelligine, onuň täze dogan aý dek ýalpyldap duran ýüzüne gözleri düşende, hemmesiniň oňa göwni gidip ýumşaşypdyrlar, aýdymçy gelin-gyzlar bolsa şol ýere ýygnanan aýallara ýüzlenip: «Biler bolsaňyz, bu gözəl ýigit bizi diňe onluk tylla bilen hezzetledi. Siz oňa edip bilen

hyzmatyňyzy ediberiň, oňa hyzmat edip bilseňiz armanyňyz bolmasyn, onuň aýdanyny ýere gaçyrman berjaý ediň» diýip gygyryşypdyrlar. Ol aýallar bolsa Hasanyň daşynda elleri şemli süssenekleşip, onuň owadanlygyny synlap, gözelligine gözleri gidip başagaý bolupdyrlar. Olaryň her biri öz ýanyndan onuň gujagynda bir sagat ýa-da bir ýyl bolmagy arzuw edip ah çekýär ekeni. Teý-ahyry akyllary başlaryndan uçansoň bolsa, olar ýüzlerini örtüp duran çargatlaryny serpipdirler-de: «Bu ýigide eýelik edip, onuň hyzmatynda bolanyň bagtyýar boldugydyr!» diýipdirler.

Ondan soň, olar şol küýki atbakara hem-de onuň şeýle gözel gyza öýlenmegine sebäp bolan adama gargap nälet aýdypdyrlar, özi-de her gezek Bedretdin Hasana alkyş okap, küýkini öwran-öwran näletläpdirler. Onsoň, aýdymçy gelin-gyzlar deprek kakyp, ala-şowhun bolup başlapdyrlar, şol wagt bir topar kenizekleriň arasy bilen weziriň gyzy peýda bolupdyr. Onuň üstüne-başyna dürli atyrlar sepip, müşk-anbar ysyna gabsapdyrlar, toý lybaslaryny geýdirip bezäp-besläpdirler, her dürli gyzyly-kümüşli şaýlar dakypdyrlar, saçlaryna dürli gotazlar dakypdyrlar, onuň egnindäki bütün lybaslary

Hysrow patyşanyň lybaslaryna gaýra dur diýýär ekeni. Beýleki lybaslarynyň arasynda bir lybasy bolsa tutuşlygyna onluk altyn pul bilen bezelipdir, onluk tyllanyň ýüzünde bolsa her hili ýolbarslaryň hem guşlaryň şekili bar ekeni, gyzyň boýnundaky tutuş altyndan ýasalan bukawyň her gaşyndaky gymmatbaha daşjagazyň özi giden bir baýlyk bolup, asla onuň ýaly baýlyk in güýçli han-patyşalaryň-da hiç birinde bolman ekeni. Şol hili bezelen gyz göýä on dördi gijäniň aýy kimin şöhle salyp ýalpyldap duran ekeni, ýörände bolsa, misli jennetiň hüýr gyzlaryny ýada salýar ekeni. Mahlasy, bu gözeli ýaradana berekella diýäýmelimiş! Ine, onsoň aýallar onuň töwereginde halka bolup duruşlaryna ýyldyzlary ýada salsalar, gyz hem olaryň arasynda göýä buludyň aňyrsyndan çykan aý ýaly ekeni.

Bedretdin Hasan basrally bolsa arkaýyn oturan ekeni. Adamlar ondan gözlerini aýyrman seredýärler ekeni. Ine, onsoň gelin hem gaýşarylybrak hem çaykanybrak ýöräp ýakynlaşyp gelipdir welin, küýki atbakar ýerinden turup, ony ogşamakçy bolupdyr, emma gelin dolanaga-da, yzyna öwrülýär weli, öz agasynyň ogly Hasan bilen yüzbe-ýüz bolýar duruberýär, muňa hemmeler gülşüpdirler. Ine, onsoň gelin Bedretdin Hasana bakan owsunjyrap baryberipdir welin, adamlar ala-wagyrdy bolupdyrlar, aýdymçy gelingyzlar hem uly gykylyk turzupdyrlar, Bedretdin bolsa jübüsine elini sokupdyr-da, bir penje altyn

pul çykaryp, olaryň depreklerine taşlapdyr, olar bolsa muňa begenişip: «Biz bu gelniň seniňki bolmagyny dileg edýäris!» diýipdirler. Hasan bolsa diňe ýylgyran bolup oturyberipdir.

Al saňa gerek bolsa! Hemmeler ýigidiň daşyna egrilişipdirler, küýki atbakar bolsa maýmyn ýaly bolup ýekelikde galyberipdir, özi-de her gezek onuň üçin şem ýakanlarynda, şem öçýär duruberýärmiş, onuň gygyrmakdan ýaňa sesi gyrlyp gidipmiş, şonuň üçinem ol garaňkynyň içinde ýeke özi içini gepledip oturmaly bolupdyr.

Bedretdin Hasanyň ýanyndaky adamlaryň elinde bolsa şem ýanyp duranmyş, onsoň öýlenjek ýigidiň ýeke özüniň garaňkynyň içinde öz ýanyndan içini gepledip oturanyny, adamlaryň bolsa hemmesiniň öz daşynda şem ýakyp duranlaryny görüp, Hasan birhili utanypdyr hem geň galypdyr. Emma Hasan öz agasynyň gyzyny görüp begenipdir hem şatlanyp göwni göterilipdir, onuň ýüzüne seredip görse, gyzyň ýüzi aý ýaly şöhle salyp ýalpyldap duran ekeni, ylaýta-da onuň egnindäki gyrmyzy atlas köýneginiň öwşüni ýüzüne düşüp, enaýy bir görnüşde lowurdaýan ekeni. Ondan soň gyzyň töweregindäki aýallar ony dürli lybaslarda görkezmäge başlapdyrlar. Ony birinji lybasda görende, Hasan zordan onuň ýüz keşbini synlap bilipdir. Gyz bolsa özüne göwnüýetginlik bilen tolgunjyrap hem ýaýkanjyrap ýöräpdir weli, aýal-erkek hemmäniň akylyny başyndan uçurypdyr. Onuň bu gözelligini şahyr mynasyp suratlandyrypdyr:

Gün ýaldyrap baýra çykdy oýnaga,

Çolanypdyr narynç ýüpek köýnege,

Lebiniň balyndan şerap içirdi,

Posa berip, ýaňak alyn öçürdi.

Ondan soň gyzyň ol lybasyny aýryp, ikinji bir gök lybasy geýdirip getiripdirler weli, gyz misli dolan aýyň ýagty salşy ýaly ýalpyldap, kömür dek gara saçlaryny owsundyryp, ter ýaňaklaryny tirsildedip, ýylgyryp duran dodaklaryny pisse ýaly edip, göwüslerini

ýumraldyp, garamyk ýaly gözlerini uçganakladyp peýda bolupdyr. Gelni ikinji lybasda görkezenlerinde, onuň keşbi akyldar adamlaryň aýdyşlaryça bar ekeni:

Äleme dolupdyr dabara, çawy,

Egnine geýeni asman dek mawy.

Meňzär gyş gijesi dogan helala,

Yşkym joşa gelip, düşdüm hyýala.

Ondan soň onuň bu lybasyny-da aýryp, başga lybas bilen çalşyryp getiripdirler. Onuň tokmak ýaly saçlarynyň örümini çözläp, gür gara saçlaryny eginlerinden aşak ýaýyp goýberipdirler weli, onuň saçlarynyň uzynlygy bilen garalygy aýsyz tüm garaňky gijäni ýada salýar ekeni, gara gözleriniň jadylaýjy peýkamlary bolsa ýürekleri paralap duranmyş.

Onsoň ony üçünji bir lybasda getirip görkezipdirler weli, bir şahyryň aýdyşyna bap gelip duran ekeni:

Gülgün ýüze sünbül saçlaryn dökdi,

Uçlary jaýtarlyp, mar deýin sokdy.

Diýdim: «Gündiz tüm astyna düşüpdür».

Diýdi: «Aýyň ýüzne bulut süýşüpdür».

Onsoň ony dördünji lybasa salyp getiripdirler weli, ynha görseň, säher çagynda günüň dogşy ýaly lowurdap, tekepbirlikden ýaňa ýaýkanjyrap gelýärmiş, özi-de maral kimin tasanjyrap bakanda, göýä gabaklarynyň astynda peýkamy bar ýaly, ýüregiňi paralap barýarmyş, onuň şol bakyşyny beýan edip ýazanlaryň biri şeýle taryplapdyr:

Husn älemniň günü ýaldyrap çykdy!

Ýüzün göge tutup, ulumsy bakdy.

Ol gözün güldürüp, gaş kaksa eger, Gün
buluda girip gizlener, meger.

Ondan soň ony başınjy lybasa salyp getiripdirler weli, ynha görseň, inçe billi, uzyn boýly, güler ýüzli bir gyz, misli çölün maralyny ýadyňa salýarmyş, ýañaklaryna dökülip duran towlam-towlam zülpleri içýan kimin çakarman görünýär ekeni, özi-de bilgeşlinden öz oýunlaryny görkezmek üçin inçe billerine ýaý berip siltenjirände, ýañaklaryna dökülip duran zülpleriniň towlamlary, ony beýan edip ýazanlaryň áydyşy ýaly, çözülmeýän eken:

Doluban on dördi gije, asmanymyň aýy geldi,
Barmak dişläp, seýkin basyp, boz maralyň taýy geldi.

Ulus-iller boldy bendi gözde humaralasyna,
Ýañagynyň ýakut aly meňzär sähra lälesine.

Belent sagra düşüp oýnar gol deýin örüm saçlary,
Şirin jana salar wehim, mar deý çyrpynşyp uçlary.

Ak gardan arassa teni, nezik-nepis gül bedeni,
Ýüregi polat galadyr, saraýyna salmaz seni.

Keman gaşyn çekmiş beter, kirpikleri parran öter,
Gözleri janym saýýady, nirden atsa gelip ýeter.

Dolap alsam inçe bilin, hyňzap galsa göwnüm joşy,
Bir ten, bir jan bolup bilmers, direr durar belent döşi.

Aperin husny-roýuňa! Yzda goýduň barçalary!

Aperin inçe biliňe! Utandyrdyň mürçeleri!

Onsoň ony altynjy, ýaşyl lybasa salyp getiripdirler, şonda ol özüniň katdy-kamaty bilen oklaw ýaly göni naýzany-da gaýra tesdiripdir, özüniň gözelligi bilen bolsa bütün älem-jahanyň gözellerinden rüstem çykypdyr, ýüzüniň nurana-şöhlesi bilen aýy-da gara görkezipdir, onuň gözelligi asla isläp-arzuw edileninden hem aňry geçipdir, ol näzikligi bilen pudaklary-da özüne ýesir edipdir, özüniň çäýe hem owadan bedeni bilen, ýazyp beýan eden biriniň aýdyşy ýaly, ýürekleri parran-parran parçalapdyr:

Keýik deý keýerler, tapylmaz taýy,

Ýüzünden nur alar asmanyň aýy.

Ýaşyl köýnegine köp taryp gerek,

Nary sapagynda örten ýaprak dek.

Hiç tapmaz bolamda mynasyp sözi, Lybasyny

taryp etdi oň özi:

«Biz muny geýibän kän göwün tirýäs,

«Göwün tირer» diýip, muňa at berýäs».

Ondan soň ony, bir şahyryň aýdyşy ýaly, ýedinji lybasda, pyrtykalyň gabygy bilen çalymdaş reňkdäki üýtgeşik bir lybasda getirip görkezipdirler:

Tirmesiniň boýagy sandal, zerewşan, zagpyran, Näz-kereşme,
oýny köp, çekdigim zary-pygan.

Synasy dal çybygy, göwni: «Bök, durma!» diýer,
Bildən aşagy belent, sagry: «Ýat, turma!» diýer.

Maksadym aýdan zaman, «Gel, eçil!» diýr husn oňa,
Tekepbirlik diýr: «Eçilme, beýle işi goý soňa!»

Şondan soň gyz gözlerini giňden açyp: «Eý, Taňrym, sen meni şu ýigide ber-de, şol küýki atbakardan meni halas et!» diýipdir.

Ondan soň gyzy ähli lybaslarynda görkezmäge durupdyrlar, onuň ýedi lybasynyň soňkusyna çenli geýdirip, Bedretdin Hasan basralynyň önüne getiripdirler, küýki atbakaryň bolsa ýeke özi oturan ekeni. Gelni dürli lybaslarda görkezmekligi gutaranlaryndan soň, märekä gaýtmaga rugsat beripdirler, şonuň üçinem toýa gelen aýaloglan-uşak — hemmesi çykyp gidýpdir. Jaýda Bedretdin Hasan bilen küýki atbakardan başga jemende galmandyr. Ondan soň hyzmatkär kenizler gyzyň toý lybaslaryny aýryp, ony öýlenýän ýigidiň ýanyna salmaga taýýarlamak üçin äkidipdirler. Şol wagt hem küýki atbakar ýerinden turup, Bedretdin Hasanyň ýanyna baryp oňa: «Eý, jenap, sen bu gün agşam bize hezil berdiň, bize pul seçdiň. Indi sen turup ötägitsen niçik bolarka?» diýipdir. Hasanam: «Allanyň haky üçin giderin» diýipdir-de, gapydan daşaryk çykypdyr. Emma şol pursadyň özünde hem hälki perişde peýda bolup, oňa: «Dur entek, Bedretdin!

— diýipdir. — Küýki atbakar tärethana çykar weli, sen şol mahal ur-tut içerik girgin-de, tutynyň aňyrsynda oturybergin. Onsoň gelnem geler weli, sen oňa: «Seniň hak äriň

mendirin, patyşa bolsa bu mekirligi diňe seni gözden-dilden goramak üçin saňa göz deger öýdüp etdi, seniň ýaňky göreniň bolsa biziň atbakarlarymyzyň biri» diýgin. Ondan soň onuň ýanyna bar-da, ýüzüni aç, özüne-de: «Bu iş zerarly biziň kalbymyzy gabanjaňlyk eýeledi!» diýip aýt.

Bedretdin bilen perişde şeýdip gürleşip durkalar, birden atbakar daşaryk çykypdyr-da, tärethana bakan ugrapdyr, tärethana girip, ýaňy aşak oturanda, onuň suwly kündügiň içinden perişde syçan keşbinde bolup çykypdyr-da: «Jüýk!» edipdir. Küýki muňa haýran galyp: «Bu näme boldugy?» diýipdir. Onsoň, ýaňky syçan dura-bara ulalyp pişik bolupdyr-da: «Mäw-mä-äw!» edip mawlap başlapdyr, onsoň, has-da ulalyp, it bolup: «Haw-haw!» edip üýrüpdir.

Atbakaryň zähresi ýarylan ýaly bolup gorkupdyr: «Ýit, ýok bol, haram ölen!» diýip gygyrypdyr. Emma it ýene ulalyp hem çişip barmaşyna eşek bolup aňňyrypdyr-da, soňundanam onuň gulagyna agzyny eltip: «Hyk-hyk!» edip hynçgyryp başlapdyr.

Atbakar gorkup, halys aljyrap: «Haý ýeteweriň-ow, öýde baryňyz bolsa, bäräk gelewleriň-ow!» diýip gygyrypdyr. Emma eşek hasam ulalyp, äpet bir gäwmiş bolupdyrda, бүтін jaýyň içini tutup, adam sesi bilen gepläp: «Işin gaýtsyn, küýki bedroý, porsy äteňet diýsänim!» diýipdir.

Ine, onsoň atbakaryň içi towlap agyrypdyr-da, şol durşuna, eşigi zady bilen aşak oturyr, şonda onuň dişleri şatyrda, şat-şat edip başlapdyr, perişde bolsa oňa: «Näme daşarda oturmaga giň jahan saňa darlyk etdimi? Näme sen meniň söýgülimden başga öýlenmäge gyz tapmadyňmy?» diýipdir.

Atbakar sesini çykarmandyr, perişde bolsa: «Jogap ber, ýogsa-da häzir külüňi göge sowrarn!» diýip herrelipdir. Onda atbakar: «Allanyň haky üçin, ynan, men günäkär däl! Olar meni zor bilen boýun etdiler. Onsoňam men ol gyzyň gäwmiş bolup ýören aşygy bardyr öýdemokdym, şonuň üçinem men Allanyň önünde-de, seniň önündede puşman edýärim» diýipdir.

Onda perişde oňa: «Eger sen, gün dogmazyndan öň, şu ýerden çykaýsaň ýa-da diliňi ýaraýsaň, men seni öldürjekdigime ant içýärim! Haçan gün doganda bolsa, öz ýoluň bilen ugragyn hemem gaýdyp bu öýe dolanyp geläýmegin» diýipdir.

Ondan soň perişde ol atbakary göteräge-de, tärethananyň deşiginden başaşak sallap, aýaklaryny dik ýokaryk edip goýupdyr-da, oňa: «Şu durşuňa gymyldaman bu ýerde durmalysyň, men, tä gün dogýança, seniň daşynda garawullap ýörjekdirin» diýipdir.

Ine, küýkiniň başyna gelen zat. Bedretdin Hasan basrally bolsa, perişde bilen küýki tärethana girenlerinden soň, jaýa dolanyp baryp, tutynyň aňyrsynda gizlenip oturypdyr. Ine, onsoň bir garryja aýal gyzy alyp gelipdir-de, özi hem işigiň agzynda aýak çekip: «Eý, gözeller şasy, tur-da, Allanyň beren giýewini kabul et!» diýipdir.

Ondan soň ol kempir yzyna öwrülip çykyp gidipdir, gyzy bolsa tutynyň aňyrsyna girip, tagtçanyň üstüne çykypdyr (gyzyň ady bolsa Sitdal Husny ekeni), onuň haly harap, ýüregi perişan ekeni, şonuň üçinem ol: «Alladan ant içýärim, men özümi şu küýkiniň ygtyýaryna bermerin, ol meni öldüräýse-de, özüme el degirtmerin!» diýip içini gepledip duran ekeni. Ol tutynyň aňyrsyna girip, Hasany görüpdir-de: «Söýgülim, sen henizem şu taýda otyrmyň? Men öz ýanymdan pikir edip, siz küýki atbakar ikiniz bilelikde maňa şarik boljaksyňyz öýdüp gorkupdym» diýipdir. Onda Bedretdin Hasan oňa: «Ol atbakary saňa sataşdyryp ýören kim, onsoňam saňa eýelik etmekde ol nireden meniň şarikdeşim bolup bilermiş?» diýipdir. Onda gyzy: «Eýse meniň ärim haýsyňyz bolmaly — olmy ýa-da senmi?» diýip sorapdyr. Onda Bedretdin oňa: «Eý, Sitdal Husny, biz muny diňe onuň üstünden gülmek üçin etdik — diýip düşündiripdir. — Kenizler, hyzmatçylar, aýdymçy gelin-gyzlar, kowum-garyndaşlaryň seniň üýtgeşik owadanlygyňy görenlerinde, saňa göz degmesin diýip, seni gözden-dilden gorap saklamak üçin seniň ataň ýaňky atbakary on dinara hakyna tutdy, indi bolsa küýki öz işine çykyp gitdi».

Bedretdiniň bu aýdanlaryny eşidip, Sitdal Husny uçursyz begenipdir, onuň ýüzi açylyp ýylgyrypdyr, näzli gülküsini edip gülüpdir-de: «Allanyň haky üçin, sen meniň ýüregimiň oduny öçürdiň! Allanyň haky üçinem, sen meni özüňe çek-de, bagryňa bas» diýipdir.

Gyzyň bolsa diňe bir köýneginden başga zady ýok eken, şonuň üçinem köýnegini bokurdagyna çenli ýokaryk çekipdir weli, onuň öňi-yzy, bütin bedeni ýalaňaçlanypdyr. Bedretdin ony göreňde, onuň ýüregi hyjuw bilen joşupdyr, hasyr-husur çykarynmaga durupdyr, eşiklerini aýryp, şol ýewreýden alan müň dinarly haltajygyny hem boýnundan çözüp alyp, ony jalbarynyň gatyna salyp düýrläp, düşekçäniň aşagynda gizläp goýupdyr, onsoň ol başyndaky sellesini aýryp, gapdalyndaky kürsiniň üstünde goýupdyr, ine, onsoň ol diňe ýekeje ýuka köýnekçeligine galypdyr (köýnegi-de tutuş altyn jähekler bilen jäheklenipdir). Ine, şol pursatda-da Sitdal Husny tagtçanyň üstüne çykyp, ony özüne bakan dartypdyr weli, Bedretdinem ony özüne bakan dartaga-da gujagyna dolup, gyzyň aýaklaryny öz bilinden geçirip çilşirdipdir. Şeýdibem oňa bir ok beripdir weli, hoşuna gelsin diýýär, topy top dagy däl eken, okunyň baryp degen minarasy kül-uşak bolanmyş. Şonda Bedretdin gyzyň heniz el degmedik göwherdigini hem münülmedik baýtalçadygyny gözi bilen görüpdir.

Şeýdip Bedretdin onuň gyzlygyny alypdyr, onuň ýaşlyk mährinden doýynça sorup göwnüni hoşlapdyr, onsoň okuny çykaryp, ýene oklap atypdyr, şeýdip ol telim gezek gaýtalapdyr, gyz hem ondan göwreli bolupdyr.

Ondan soň Bedretdin elini onuň kellesiniň aşagyndan geçiripdir, gyz hem şeýdipdir, onsoň olar şeýdişip gujaklaşyp ýatýşlaryna-da uka gidipdirler, şahyr bolsa olaryň şeýdişip gujaklaşyp ýatýşlaryny şeýle suratlandyrypdyr:

Ýar işigin ýassyk edin, goý gargasyn rakyp gende,

Yşk joşguny möwç uranda, böwet bolmaz müň şermende!

Aşyk-magşuk bir düşekde bir jan-bir ten bile ýatmyş,

Munuň deýin gözelligi taňrym asla ýaratmamış.

Çyrmaşyban ýatyr olar, ýapynyp yşgyň kowasyn,

Ýassanyşyp gollaryny, ýada salman gam nowasyn.

Bagyrlar badaşyp mäkäm, janlary peýwend boldy, Il-ulus
şadyýan kakyp, yşga höwäs, bendi boldy.

Tapar bolsaň bu dünýäde gadryň bilen nüzli ýary,
Bagtly ýaşap, sür döwrany, magşuk edin zülputary!

Yşgy pislän şermysarlar, tagna sözdür geregiňiz,
Heý bir mahal düzelermi gurum baglan ýüregiňiz?

Ana, Bedretdin Hasandyr Sital Husnynyň başyna gelip geçen zatlar şolar. Perişdeler hakynda aýdanyňda bolsa, olaryň erkek jynslusy aýal jynslsyna: «Oglany göter-de, uçup ugra, ertire galmankak, ony öňki ýerine eltel» diýipdir. Daň atar wagtyda golaýlap gelýän ekeni. Ine, onsoň ol perişde hem uklap ýatan Hasanyň ýanyna barypdyr-da, ony alaga-da, asmana göterip ugrapdyr (ol bolsa henizem şol öňki görnüşinde, başga eşigi çykarylgy, diňe ýekeje köýnekçeligine ýatan ekeni). Perişdeleriň erkegi bolsa olaryň ýany bilen gapdallap uçup barýan ekeni. Ine, onsoň olar şeýdişip uçup barýarkalar, barjak ýerlerine ýetmänkäler, ýolda daň atypdyr-da, azançylar ertir namazyna çagyryp azan aýdyp başlapdyrlar.

Ýagdaý şeýle bolansoň, Allatagala ol perişdäni ot bolup ýanyp duran ýyldyzlar bilen keseklöp urmaga beýleki jenneti perişdelere rugsat beripdir, şeýlelik bilenem, perişdäniň erkegi ýanyp ölüpdir, aýal jynslusy bolsa zordan diri galypdyr. Ine, onsoň ol hem Bedretdini ondan aňryk äkitmäge gorkupdyr-da, şol perişdäniň ýanyp ölen ýerinde düşüripdir. Takdyryň ýazgydyna görä, Siriýanyň Damask şäherine baryp ýetipdirler, onsoň ol perişde Bedretdini şäher derwezesiniň biriniň agzynda goýupdyr-da, uçup gidiberipdir. Ertir jahan ýagtylyp, şäheriň derwezeleri açylansoň, adamlar çykyşyp

ugranlarynda, görseler, ynha bir owadan ýigit ýatanmyş, egninde ýekeje köýnekden başga eşigi ýokmuş, başynda-da diňe ýatyş telpejigi barmyş, mahlasy çuw ýalaňaç diýen ýaly ekeni, özi-de uzynly gije ýatmadyk ýaly, biçak gaty uklap ýatanmyş diýýär.

Ony gören adamlar: «Pah, bu gije munuň ýanynda ýatan gyzyň bagty getiren ekeni? Bä, geýinmäge-de sabry galmadyk bolara çemeli!» diýşipdirler. Başga biri bolsa: «Şu eýýamyň bagty ýatan çagalary! Bujagaz ýigit käbir iş boýunça meýhanadan çykandyr-da, şerabyň heseri başyna uransoň özüniň barjak ýerine ýetip bilmän azaşandyr, onsoň şäheriň derwezesine zordan özüni atandyr, olam ýapyk bolansoň, şu ýerde ýatyberendir» diýipdir.

Ine, şeýdip, her kim bir zat diýip, onuň gürrüňini etmäge başlapdyr. Birden şemal öwsüp, Bedret diniň garnyny ýapyp duran köýnegini ýel ýokary galdyrypdyr welin, onuň garny açylyp, onuň ykjamja göbegine çenli hemme ýeri: butlary-da, gunduz ýaly agaryp duran bykynlary-da açylyp görünüp duran ekeni. Adamlar bolsa: «Halal saňa, edil guýma kenek ýaly ýigit eken!» diýşipdirler.

Onsoň Bedret din oýanyndyr, özüniň şäher derwezesiniň agzynda ýatandygyny, adamlaryň bolsa öz daşynda tegelenişip durandyklaryny görüp haýran galypdyr-da: «Aý, Allanyň bendeleri, men nirede, näme üçin siz meniň daşyma üýşüp dursuňyz? Men size näme edipdirin?» diýip seslenipdir. Onda adamlar oňa: «Biz azan wagty ynha seniň üstünden geldik, sen ynha şu ýatan ýeriňde uklap ýatan ekeniň, biz şundan başga seniň näme işläp, näme edip ýöreniňden bihabar» diýipdirler.

Ondan soň olar: «Sen şu gije nirede ýatypdyň?» diýip, ondan sorapdyrlar. Bedret din Hasan bolsa: «Alladan ant içýän, ynanyň, adamlar, men şu gijäni Kairde ýatyp geçiripdim!» diýip seslenipdir. Onda bir adam oňa: «Sen neşebent!» diýipdir. Başga biri bolsa: «Sen däliräpsiň! Sen agşam Kairde ýatyp, ertir bilenem Damaskda ukudan oýandyň!» diýipdir. Onda Bedret din: «Alladan ant içýän, rehimdar bendeler, men size asla ýalan sözlämök. Öten agşam men Müsürdedim, dünki günün gündizini bolsa Basra şäherinde geçiripdim» diýip jogap beripdir. Kimdir biri: «Boljak-da!» diýipdir, ýene biri bolsa: «Bu ýigit ýeldirgäpdir!» diýipdir. Şeýdişip olar onuň üstünden gülüp, heşelle kakypdyrlar. Olar biri-birine: «Haýp, özem ne gözel ýaş ýigit! «Alla bar, onuň däliränligine çigit ýalyjagam şübhe ýok!» diýşipdirler. Onsoň olar oňa: «Sen birneme

oýlan-da, akylyňa aýlan» diýipdirler. Bedretdin bolsa olara: «Men öten agşam Müsürde öylendim» diýipdir, Onda olar: «Sen, belki, bu aýdýan zatlaryňy düýşünde görensiň, ýa-da seniň gözüne görnendir?» diýip sorapdyrlar. Onsoň Hasan özi barada şübhelenip, «dogrudanam, şeýle bolaýmasyn» diýip oýlanypdyr. Onsoň bolsa: «Üstümde Alla bar, ynanyň, ol bolan zatlar düýş hem däl, gözüme-de görnen zat däl! — diýip jibrinipdir. — Men öýe bardym, onsoň maňa gelniň ýüzüni açybam görkezdiler, küýki atbakaram şol ýerde otyrды. Jan dogan, bu düýş däl. Eger düýşüm bolsa, onda hany meniň altyn pully haltajygym niredemiş, onsoň hany meniň başymdaky selläm nirede, meniň ähli eginbaşlarym, egnimdäki lybaslarym nirede?»

Ondan soň Bedretdin ýerinden turupdyr-da, şähere giripdir, köçelere, bazarlara aýlanyp görüpdir, adamlaram onuň töwereginde hümer bolşup, yzyndan galman süssenekleşip ýörüpdirler, onsoň ol bir aşpeziň dükanyňa baryp giripdir.

Ol aşpez bolsa biçak ýeser adam ekeni, aslynda onuň özi bir ogry eken-de, Hudaý tarapyn diýen ýaly, ol soňra toba edipdir-de, ogurlygyny goýup, bir dükanjyk açynypdyr. Özi hem biçak gaharjaň adam eken, asla ondan bütin Damaskyň ilaty elheder edýär ekeni.

Ine, onsoň adamlar onuň şol dükanjyga girenini görüp, aşpezden gorkularyna yzlaryna serpigişip dargaşypdyrlar. Aşpezem Bedretdin Hasany görüp, onuň owadanlygyna gözi düşende, ýüreginde söýgi mähri döräp: «Ýeri, ýigit, sen nireden bolarsyň? — diýip sorapdyr. — Sen öz başyňdan geçenleri maňa birin-birin aýdyp ber, sen meniň gözüme öz janymdanam eziz göründiň».

Ine, onsoň Hasanam özüniň başyndan geçenleri, gören-eşidenlerini başdan-aýak oňa gürrüň beripdir. Onsoň aşpez oňa ýüzlenip: «Eý, meniň jenabym Bedretdin, seniň bu aýdan zatlaryň biçak geň zat, tüýs haýran galyp oturmaly hekaýat ekeni! Ýöne weli, oglum, sen bu syryňy hiç kime aýan etmän, gizlin sakla, Allanyň özi seniň yüküňi ýeňledýänçä, hiç kime syr berme-de, şu ýerde meniň ýanymda boluber, meniňem perzendim ýok, şonuň üçinem men seni özüme ogul edinerin» diýipdir. Bedretdin bolsa: «Bolýar, agam» diýip jogap beripdir. Şondan soň ýaňky aşpez bazara barypdyr-da, Bedretdin üçin oňat-oňat geýim-eşikler alyp, ony geýindiripdir, ondan soň ony kazynyň ýanyna alyp baryp, Bedretdini ogullyga alýandygyny tassykladypdyr. Ine, onsoň

Bedretdin Hasany Damask şäherinde aşpeziň ogly diýip hasaplapdyrlar, şondan soň bolsa ol aşpeziň naharhanasynda oturyp, naharyň pul alýany bolup işläpdir, şeýlelik bilenem, ol aşpeziňkide ymykly ornaşyp galyberipdir.

Bedretdin Hasanyň başyndan geçen wakalar, ine, şeýle. Onuň agasynyň gyzy Sitdal Husny barasynda aýdanynda bolsa, ol daň atansoň, ukudan oýanyp görse, ýanynda Bedretdin Hasan ýok diýýär. Ol aýakýoluna zada daşaryk çykandyr öýdüp, birsalym garaşyp oturypdyr. Ine, onsoň birden gyzyň atasy içerik kürsäp giripdir. Ol soltanyň gazaby bilen öz gyzynyň bolar-bolmaz bir hyzmatkäre, haýsydyr bir küýki atbakara zoraýakdan äre berilmeginden biçak nägile bolup, uly gaýgy-alada galyp, gyzynyň halyndan habar almaga gelipdir. Özi-de öz ýanyndan gahar edip: «Eger gyzym şol bedroý küýkä razylık berip, oňa özüne el urduran bolaýsa, men gyzymy öldürerin!» diýip içini gepledip gelýän ekeni.

Ine, onsoň ol gyzynyň otagyna girip, onuň kürsüsiniň ýanyna baryp, şol ýerde aýak çekipdir-de: «Sitdal Husny!» diýipdir. Gyz bolsa: «Lepbeý, meniň jenabym, men bärde, hyzmatyňa taýýardyryn!» diýip jogap beripdir-de, begenjinden ýaňa ýaýkyldap çykyp, onuň önünde iki бүкүlip tagzym edipdir, şonda onuň ýüzi has hem röwşenlenip, has hem owadanlanypdyr, çünki ol gözel ýigidiň gujagyna dolanyny dünýä malyna berjek däl di ahiry.

Atasy öz gyzynyň bu hili şadyýan haldadygyny görüp, oňa: «Häý, äteñenälet diýsänim, näme sen şol atbakara berleniñe begenýärmiň?» diýip azgyrylypdyr. Gyzy bolsa atasynyň aýdanyna ýylgyryp: «Allanyň haky üçin, men öten agşamky bolan zada biçak begenýärim! Adamlar meniň üstümden gülüp, meniň ärimiň dyrnagyna-da degmeýän şol bedroý atbakary dillerine çolap, maňa myjabat edýärdiler. Alladan ant içýärim, men öten agşamky ýaly lezzetli gijäni ömrümde-de görüp-eşitmändigim! Meniň üstümdenem gülme, şol küýkini meniň ýadyma-da salma» diýip jogap beripdir.

Atasy öz gyzynyň bu aýdanlaryny eşidende, onuň gahar gazany gaýnap daşypdyr, onuň gözlerine gan dolup, jynlanan dek bolup: «Aý, işi gaýdan, seniň bu aýdýan sözleriň näme! Küýki atbakar seniň ýanynda ýatdymy?» diýip sorapdyr. Emma Sitdal Husny oňa: «Allanyň haky üçin, meniň ýanymda onuň adyny-da tutma, ony ýadyma-da salma, onuň

atasyna nälet bolsun, özüňem biderek oýun eden bolma! — diýipdir. — Atbakary diňe göz üçin on dinara hakyna tutupdyrlar ahyry, ol hakyny aldy-da, çykdy gitdi. Men tutynyň aňyrsyna girenimden soň, özümiň hak ärimе gowuşdym, ondan öňinçä bolsa, aýdymçy gelin-gyzlar oňa meniň ýüzümi açyp, meni oňa dabara bilen görkezdiler, ol bolsa hemmelere onluk gyzyň pul bilen toýpaý berdi, bu ýerdäki garyp-gasarlary baý edip goýberdi. Şondan soň men tutynyň aňyrsynda uzynly gijäni öz ärimiň gujagynda ýatyp geçirdim, ol şeýlebir ýumşak gylyk-häsiýetli, gara gözli, galam gaşly owadan ýigit ekeni».

Şondan soň gyzyň atasy bu zatlara haýran galyp, tärethana barypdyr weli, görse ol küýki atbakar tärethananyň deşiginden başaşak sallanyp, aýaklary hem ýokarda kelemenläp duran ekeni. Wezir ony görüp allaniçigsi bolupdyr-da: «Bu şol küýküden başga hiç kes däl ýaly-la!» diýip: «Ä-heý, küýki!» diýip gygyrypdyr. Atbakar bolsa ony şol perişdedir öýdüp: «Höwlüm, höwlüm» diýip jogap beripdir. Weziriň bolsa muňa gahary gelip: «Geple, ýogsa-da, ynha, şu gylyç bilen kelläni kesip taşlaryn!» diýip, onuň üstüne azgyrylyp gygyrypdyr. Onda küýki: «Alladan ant içýän, ynan, perişdeleriň piri, sen meniň başymy şu ýere süsdürüp gideniňden bari, men şol durşumdan üýtgemän, kellämi-de gymyldatmadym. Allanyň haky üçin, maňa rehimiň gelsin!» diýip ýalbarypdyr. Wezir bolsa küýkiniň näme samyrdaýanyna onçakly düşünmän: «Sen näme diýýärsiň? Men perişde däl-de, gyzyň atasy!» diýipdir. Onda küýki: «Besdir! — diýip jogap beripdir. — Sen meniň janymy aljak bolýarsyň, emma meni şu ýagdaýa salyp giden gelmänkä, sen öz ýoluňa gidiber. Siz meni diňe aldap, gäwmişleriň hem perişdeleriň aşygy hem oýnaşy bolan gyza öýermek üçin getiren ekeniňiz. Meni ol gyza öýlendireni hem oňa sebäpkär bolany Allanyň özi näletlä».

Onsoň wezirem oňa: «Tur hany, çyk bu taýdan!» diýipdir. Emma küýki oňa: «Näme, perişdeden ygtyýar bolmasa, seniň aýdanyň bilen bu ýerden çykyp ötägider ýaly, men akmakdyr öýdýärmiň? Ol maňa: «Gün dogandan soň çykyp, öz ýoluňa gitgin» diýip tabşyrypdy. Näme, häzir gün dogdumy ýa doganokmy? Men, tä gün dogýança, ýerimden gymyldap bilmerin» diýip jogap beripdir. Onda wezir: «Seni bu ýere kim alyp geldi?» diýip sorapdyr. Atbakar bolsa: «Men öten agşam bu ýere hajatym bilen geldim weli, birden kündügimdäki suwuň içinden bir syçan çykdy-da, meniň üstüme gygyryberdi, ondan soň ol ulalypulalyp gäwmiş ýaly boldy. Onsoň ol meniň gulagymdan çykmaz ýaly sözler aýdyp, özümi-de şu ýagdaýda goýup gitdi. Ol gelinligi-de, meni oňa öýlendirjek bolanlary-da Allanyň özi näletlesin!» diýip jogap beripdir.

Onsoň wezir atbakaryň ýanyna barypdyr-da, tärethananyň deşiginden onuň kellesini çekip çykaryp goýberipdir welin, ol heniz günün doganlygyna ynam etmän, ýeňsesinden itilen dek ylgaý gaçyp gidipdir. Özi-de şol gidişine soltanyň ýanyna baryp, özüniň sezewar bolan ýagdaýyny hem bütin ahwalaty oňa gürrüň edip beripdir.

Gyzyň atasy wezir bolsa dolanyp öýe giripdir-de, öz gyzyňyň işi hakynda näme aýdyp, näme diýjegini bilmän utanyp: «Gyzym, bu nähili ahwalat boldugy, näme bolandygyny sen maňa düşündir ahyry!» diýipdir. Gyzy hem oňa düşündirip aýdypdyr: «Düýn meni ýigidiň öňünde durzup, döp boýunça oňa meniň ýüzümi açyp görkezdiler, onsoň ol öten gijäni meniň bilen bile geçirdi, meniň gyzlygymy aldy, menem ondan hamyla boldum. Eger sen meniň gepime ynanmaýan bolsaň, onda, ynha, kürsiniň üstünde onuň sellesem ýatyr, özüniň düýrläp goýşy ýaly ýatyr, düşekçäniň aşagynda bolsa onuň geým-eşikleri ýatyr, arasyna-da bir zat dolanyp goýlupdyr, men onuň nämedigini-de bilemok».

Gyzyň atasy bu ahwalaty eşidip, tutynyň aşagynda öz doganynyň ogly Bedretdin Hasanyň sellesiniň ýatandygyny görüpdir-de, ony derrew eline alyp, eýlesine-beýlesine seredip: «Bu selle wezirleriň sellesi bolmaly, özi-de Mosulda edilipdir!» diýipdir. Onsoň ol selläniň içindäki telpejigiň içliginiň arasyna gysdyrylyp tikilen ýasyja zady görüpdirde, ony alaga-da, tikininden paýyrdadyp söküp çykarypdyr, onsoň Hasanyň geýimlerini alyp görse, onuň arasyndan çykan pully haltajykdan mün dinar altyn pul tapypdyr.

Haltajygy açan wagtynda onuň içinde bir kagyz hem bar ekeni, ony okap görse, ol hatjagaz kairli Nuretdin Alynyň ogly Bedretdin Hasanyň adyna şol ýewreýiň ýazyp beren dil haty ekeni, ol mün dinary hem şonda tapan ekeni.

Onsoň Şemsetdin öz doganynyň ýazan hatyny-da açyp okan wagtynda, ýüregi ýarylan dek bolup, bir gygyrypdyr-da, diň arkanlygyna serrelip ýykylyp özünden gidipdir. Onsoň özüne gelip, nämäniň nämedigine gözünü ýetirip, biçak geň galmak bilen: «Bir Allanyň özünden başga Hudaý ýokdur, Ol ähli zada hökmürowandyr» diýip gygyrypdyr.

Ondan soň ol: «Gyzym, seni bigünä gyzlygyňdan mahrum edeniň kimdigini bilýärmiň?» diýip sorapdyr. Gyzy bolsa: «Ýok» diýip jogap beripdir. Onda wezir gyzyna: «Ol meniň inim, seniň agaň ogly, ynha, bu bolsa seniň şaý-sepiň üçin mün dinar.

Allatagalanyň at-owazasy belende galsyn! Bu zatlaryň nähili bolandygyny men bir bilsemdim, eý arman!» diýipdir. Ondan soň ol hälki daşy tikilgi el ýaly ýasyja zady açyp, onuň içinden ýene bir kagyzy tapyp çykarypdyr, ol kagyz bolsa Bedretdin Hasanyň atasy, öz dogany Nuretdiniň eli bilen ýazylan hat eken.

Şemsetdin öz doganynyň öz eli bilen ýazan hatyny görüp, şeýle bir gazal aýdypdyr:

«Gezdigim köne mekan, çekdigim nala-pygan, Hesrete
galdym görüp, jana-janlardan nyşan.

Aýralyk dagyn salan, bir dilegmi sen bitir,
Janköýerler waslyna irde-giçde sen ýetir!»

Gazal aýdyp bolansoň, ol ýaňky daşynyň tikinini söküp alan hatyny okap gördi, onda bolsa Nuretdiniň Basra weziriniň gyzyna öýlenen wagtynyň, onuň ýanyna giren wagtynyň aýy hem günü görkezilipdir, Bedretdin Hasanyň eneden dogan aýy, günü-de, Nuretdiniň näçe ýaşyna ýetip öleni-de görkezilipdir. Ol bu zatlary geň görmekden ýaňa tolgunyp, süňňüni saklap bilmän galpyldap başlapdyr. Onsoň ol öz doganynyň başyndan geçen zatlar bilen öz başyna düşen ahwalaty deňeşdirip görüp, ol zatlaryň biri-birine deňme-deň gelyänine göz ýetiripdir: Nuretdiniň öýlenen günü özi hem öýlenen ekeni, olaryň toýlary-da bir günde bolupdyr, Bedretdin Hasanyň eneden dogan günü bilen öz gyzy Sitdal Husnynyň bolan günü-de birmeňzeş ekeni.

Onsoň ol şol haty eline alyp, soltanyň ýanyna ugrapdyr, barypdyr-da, bolan wakalaryň hemmesini başdan-aýak oňa gürrüň edip beripdir. Soltan hem muňa biçak geň galyp, bu zatlaryň hemmesini häziriň özünde hata ýazmagy buýruk edipdir. Ondan soň wezir şol gün öz doganynyň ogly Bedretdiniň gelerine uzyn günläp garaşyp oturypdyr, emma ol gelmändir. Ol ertesi-de garaşypdyr, birigünem, soňkusy günem — ýedilenji güne çenli garaşyp oturypdyr, emma ondan habar-hatyr bolmandyr. Şondan soň wezir: «Men özümden ozal hiç kimiň etmedik işini ederin!» diýipdir.

Ine, onsoň ol eline syýadyr galam alaga-da, öýüň hemme otaglarynyň ýerleşişini kagyzyň ýüzünde çyzyp görkezipdir: goş-golam ýerleşýän jaý pylan ýerde, pylan hili tuty pylan ýerde ýerleşýär diýip görkezipdir-de, öýdäki zatlaryň hemmesini ýazyp çykypdyr, onsoň ol ýazan kagyzyňy düýrläp, zatlary ýygnadypdyr, onuň sellesini, ýatys telpejigini, ýektaýyny hem pully haltajygyny alypdyr-da, öz jaýynda ýygnap goýupdyr, jaýyň gapysyny demir gulp bilen gulplap hem möhürläp goýupdyr-da, tä öz doganynyň ogly Hasan basraly gelinçä ýatsyn diýipdir.

Weziriň öz gyzy barada aýdylanda bolsa, onuň aýy-güni dolup, ondan bir ogul dogupdyr weli, misli aý ýaly, owadanlygy, gözelligi, kaddy-kamaty, bitginligi hem röwşenligi hut atasyna meňzäp duran ekeni. Onuň göbegini kesip, gözlerini sürmeläp, enekeleriň eline beripdirler, adyna-da Ajyp goýupdyrlar.

Ol çağa bir günde bir aýlyk, bir aýda bolsa bir ýyllyk ösüp gününü sanaberipdir. Oglan ýedi ýaşyna ýetende, wezir ony molla berip, oňa terbiýe bermegi, hat-sowat öwretmegi, oňat bilim bermegi tabşyrypdyr. Ajyp dört ýyllap mekdepde okapdyr, şonda ol mekdep okuwçylary bilen urşup-söğüşip başlapdyr, olara: «Siziň maňa taý gelip biljegiňiz barmy? Men Kair weziriniň ogludyr!» diýýär ekeni. Onsoň oglanlar üýşüp, Ajypdan ýaňa hupbat ýamanyny görýändikleri barada talypbaşa arz edipdirler. Talypbaşy bolsa olara: «Ertir, ol mekdebe gelen wagtynda, oňa näme diýmelidigini men size öwredeýin, onsoň ol mekdebe gelmesini goýar. Ol ertir geler welin, siz onuň töweregine üýşüp oturyň-da, biri-biriňize: «Kimde-kim öz ejesiniň hem kakasynyň adyny aýdyp bilse, biz şony oýnumyza goşalyň, kimde-kim öz ejesiniň hem kakasynyň adyny bilmeýän bolsa, ol şeýtanyň ogludyr, eger Alla kessin, biz ony oýnumyza goşmalyň!» diýiň» diýip öwredipdir.

Ine, onsoň ertesi ir bilen olar mekdebe gelenlerinde, Ajyp hem gelipdir weli, çagalar onuň daşyna egrilişip: «Biz häzir bir zat oýnajak, ýöne weli kim ejesiniň hem kakasynyň adyny aýdyp bilse, şony oýnumyza goşalyň, aýdyp bilmedigi bolsa goşmalyň» diýşipdirler. Oglanlar bolsa: «Bolýarda-bolýar» bolşupdyrlar. Onsoň oglanlaryň biri: «Meniň adym Mejit, ejemiň ady Alawiýa, kakamyň ady Yzzatdyn» diýipdir, ýene biri şeýdip enesiniň hem atasynyň adyny aýdyp beripdir. Onsoň Ajyba nobat ýetýär weli, olam: «Meniň adym Ajyp, ejemiň ady Sitdal Husny, kakama bolsa

Kairiň weziri Şemsetdin diýýärler» diýipdir. Emma oglanlar oňa: «Wezir seniň kakaň däl!» diýip gygyryşypdyrlar. Ajyp bolsa: «Wezir, hakykatdanam, meniň kakamdyr» diýip, öz diýenine tutupdyr. Emma çagalar onuň aýdanyny diňlemek hem islemän, ellerini çarpyşyp, heşelle kakýşyp: «Seniň kakaňy bilýän adam ýok! Bar, git biziň ýanymyzdan, biz diňe öz kakasynyň kimdigini bilýän oglan bilen oýnajak!» diýip gygyryşypdyrlar.

Ine, onsoň oglanlar şeýdişip, onuň ýanyndan dargaşyp gidiberipdirler, özleri-de ony ýaňsylap gülşüpdirlar, Ajybyň bolsa muňa gahary gelip, ýüregi agzyndan çykara gelipdir. Talypbaşy bolsa oňa: «Weziriň özi seniň babaňdyr, ol seniň kakaň däl-de, seniň ejeňiň — Sitdal Husnynyň kakasydyr — diýipdir. — Seniň kakaňyň kimdigini seniň özüňem bileňok, bizem bilemzok, çünki soltan birwagt seniň ejeňi küýki atbakara äre beripdi weli, şol gije bir ýerden arwah-jynlar gelip, seniň ejeň bilen ýatyp-turup gidipdirler, şonuň üçinem seniň kimden bolandygyň belli däl. Ine, şoňa görä-de, sen öz ataňy tanamazdan, mekdepdäki oglanlara deň boljagam bolup ýörme, ýogsam sen olaryň arasynda hürri döli bolup çykarsyň. Söwdagäriň ogly öz atasynyň adyny tutýar, sen gördüň ahyry, emma sen tutup bildiňmi eýse? Ýok. Seniň babaň Kairiň weziri, emma seniň ataňy biz bilemzok, şol sebäpli-de, saňa atasyz diýýäris! Senem bir akylyňa aýlan ahyry!»

Oglanlardan hem olaryň talypbaşysyndan şu hili sözleri eşiden Ajyp şol sagadyň özünde ýerinden turupdyr-da, göni ejesiniň ýanyna gaýdypdyr. Ol öz ejesi Sitdal Husnynyň ýanyna gelip, aglap arz etmäge başlapdyr, emma aglamakdan ýaňa oňa gepini-de düşündirip bilmändir. Onsoň onuň ejesi öz oglunyň beýle gahar bilen aglap durşuny görüp, oňa ýüregi awap: «Oglum, sen näme üçin beýle aglaýarsyň? Saňa näme boldy ahyry, näme bolan bolsa, maňa aýdyp ber» diýipdir.

Ajyp bolsa özüniň oglanlardan hem talypbaşydan eşidenlerini ejesine gürrüň beripdir-de: «Eje, meniň atam kim bolmaly?» diýip sorapdyr. Sitdal Husny bolsa: «Seniň ataň Kairiň weziridir» diýip jogap beripdir. Onda Ajyp: «Eje, sen maňa ýalan sözleme, wezir meniň atam däl-de, seniň ataň! — diýip gygyrypdyr-da: Meniň atam kim bolmaly ahyry? — diýip sorapdyr. — Eger sen maňa dogrusyny aýtmasaň, onda men, ynha, şu hanjar bilen özümi öldürerin!»

Şondan soň Sitdal Husny öz oglunyň atasyny ýatlanyna ýüregi ersipdir-de, aglamaga başlapdyr, birwagtlar Hasan basralynyň önünde özüniň ýüzüni açyşlaryny, toý tutuşlaryny, onuň bilen özüniň arasynda bolan ahwalatlary ýatlap, gözlerinden ýaş döküpdür, özi-de şonda şu namany aýdypdyr: «Yşga köýüp, ýalňyz galdym pyrakda,

Ýetebilmen, ýary-ýaran yrakda.

Şolar bilen bile gitdi kararym,

Hiç galmady sabyr, takat, durarym.

Şadyýan günlerim ahyra geldi,

Dünýede hiç zatdan tapman teselli.

Syrdaşlam sypyrlyp, çolardy daşym,

Ýaşym sil deý akar, aşakdyr başym.

Dostlarym didaryn görmek islesem,

Toguna-tolguna göwnüm beslesem,

Getirýän hyýala eziz roýlary,

Çekýän gam-hesreti, pikir-oýlary.

Dostlar, sizi ýatlap gezmek mydarym, Görüşmek
hyjuwy höwesim barym.

Pygan sowulmazmy, ýarlar gelmezmi?

Pyrak egsilmezmi, aglan gülmezmi?»

Ine, onsoň eneli-ogul ikisi aglap-eňröp otyrkalar birden olaryň ýanyna wezir gelip giripdir; olaryň ýarym-ýaş bolşup oturyşlaryna weziriň ýüregi ot bolup ýanypdyr, «Siz näme üçin aglaýarsyňyz?» diýip, olardan sorapdyr. Sitdal Husny bolsa mekdepdäki çagalaryň öz ogluna gyjالات berip, diýen-aýdan zatlaryny wezire gürrüň beripdir. Öz doganyny hem-de onuň bilen öz arasynda bolup geçen ahwalatlary, gyzynyň sezewar bolan ýagdaýyny ýatlap, wezirem aglapdyr. Bu zatlaryň nähili syrynyň barlygyna akyl ýetirip bilmän azara galyndy.

Ondan soň wezir şol sagadyň özünde diwana baryndy-da, patyşanyň ýanyna girip, bolan ahwalaty soltana aýdypdyr. Onsoň gündogara gitmäge, öz doganynyň oglundan — öz inisinden habar tutmak üçin Basra şäherine ugramaga rugsat sorapdyr, şeýle hem baran ýerlerinde bir ýerde öz inisini tapanýsa, ony alyp gaýtmaga özüniň haklydygy dogrusynda soltanyň hemme ýerlere perman ýazyp bermegini ondan haýyş edipdir.

Şeýdip wezir soltanyň önünde çök düşüp aglapdyr, soltanyň bolsa onuň gözýaşyna rehimini inip, hemme ýerlere hem welaýatlara onuň aýdyşy ýaly perman ýazyp beripdir.

Wezirem muňa begenip, soltana alkyş okapdyr, onsoň onuň bilen hoşlaşyp çykyp gaýdypdyr-da, uzak ýola ugramak üçin ýol şaýyny tutmaga başlapdyr, gerek-ýarak zatlaryny alyp, öz gyzyny hem agtygy Ajyby-da ýanyna alyp ýola düşüpdir. Wezir bir gün ýöräpdir, iki gün ýöräpdir, üç gün ýöräpdir, ahyry Damask şäherine baryp ýetipdir. Wezir ol ýerde şahyryň wasp eden baglaryny hem ýap-ýakalaryny görüpdir:

Gündiz bolduk, gije ýatdyk sapaly Damask şährinde,

Ykbal aýtdy: «Beýle gije hiç bolmaz dünýä dährinde».

Süýji ukuda, rahatlykda tamam boldy gije wagty,

Çal sudur şahasyn ýaýdy äleme säher daragty.

Lowur-lowur gyzyň şöhle misli lagyl ol şahada,

Ýaldyr-ýaldyr dökülip dur, mymyk şemal ösen bada.

Serhowuzyň sahypasyn jaggyldap guşlar okady,

Ýel tolkundan ser hat ýazyp, bulutlar goýdy nokady.

Wezir Daşlyja meýdanynda çadyrlaryny gerip ýerleşipdir-de, öz hyzmatkärlerine: «Biz şu ýerde iki gün dynjymyzy alarys!» diýipdir. Ine, onsoň, onuň, hyzmatkärleri-de şähre aýlanmaga gidipdir, mahlasy, her kim öz işi bilen bolupdyr: kimsi zadyny satmaga, kimsi zat almaga, biri hammama gitse, ýene biri Omeýi ogullarynyň dünýäde deňi-taýy bolmadyk metjidiňi görmäge diýip gidipdir.

Ajyp bolsa hyzmatkär agta gul bilen şähre gezelenç etmäge çykypdyr. Agta hyzmatkär Ajybyň yzyna düşüp ugrapdyr, onuň elindäki serdessesini şeýle bir uly eken, hatda onuň bilen düýäni-de urup ýykmaq boljak ekeni.

Damaskyň ilaty Ajyby gören wagtynda, onuň kaddy-kamatyna, aý dek ýüzüne haýran galyp (Ajyp bolsa biçak owadan oglan ekeni — şeýle näzik beden hem görmegeý, demirgazyk şamalyndan hem hoştap, teşne dodaklar üçin çeşmäniň serin suwundan süýji hem-de dertliniň dermanymyş), bütin halk onuň yzyna düşüp, ylgaşyp önüne geçip seredýärmiş, ony görjek bolup, onuň geçäýjek ýoluna çykyp garaşyp oturanlaryň-da hetdi-hasaby ýok ekeni. Hudaý tarapyn diýen ýaly, Ajybyň ýanyndaky agta gul barypdyr-da, onuň atasy Bedretin Hasanyň oturyan dükanyň agzynda aýak çekipdir. (Şu arada geçen on iki ýylyň içinde bolsa Hasan sakgal-murt görnüp başlan, akyly-huşy goýalyşan adam bolup ýetişipdir, aşpez hem ölüp gidipdir, onuň pullary hem dükany Bedretin Hasana

galypdyr, çünki ol ölmezinden öň ony öz oglum diýip, kazynyň hem şaýatlaryň önünde boýun alypdy).

Ine, onsoň ogly Ajyp ýanyndaky agta gul bilen dükanynyň agzynda duran wagtlary, Bedretkiniň öz ogluna gözi düşende, onuň üýtgeşik owadanlygyny görüp, ýüregi ersip, endamy dyglap gidipdir, öz mährinden, öz ganyndan önenligini ýüregi syzyp, bütin kalby bilen şol oglana maýyl bolupdyr.

Bedretdin ol gün azajyk süýji goşulan nar dänesinden tagam häzirlän ekeni, ine, onsoň Allanyň emri bilen ol oglany tüýs ýürekden söýüpdür-de, ony öz ýanyna çagyryp: «Eý, jenap, sen meniň bütin kalbymy eýeläp, bütin ýüregimi öz eliňe aldyň, indi sen meniň ýanyma gelip, meniň häzirlän tagamymdan diliňe degirseň, meniň ýüregimiň ýarasyna melhem etdigiň boljak, hiç bolmasa dadyp bir görüň!» diýip ýalbarypdyr weli, Bedretdin öz gözlerinden boýurdadyp ýaş dökenini özi-de duýman galypdyr, şol pursatda hem özüniň birwagtlar nähili ýagdaýda bolup, indi häzirki wagtda özüniň nähili ýagdaýa düşendigini göz önüne getiripdir.

Ajyp hem öz atasynyň aýdan sözlerini eşidende, onuňam ýüregi ersip, ini dyglap gidipdir-de, ýanyndaky agta guluň ýüzüne seredip: «Bu aşpez zerarly meniň ýüregim bükgüldäp başlady; onuň bu bolşy özüniň perzendinden jyda düşene meňzeýär. Gel, onuň ýanyna baraly-da, onuň ýüregine rahat bermek üçin hödürlän aşyny iýeli. Belki, onuň tagamymdan ýüz döndermän iýenimiz üçin, Alla bizi öz atamyz bilen tapşdyrar» diýipdir. Emma agta gul Ajybyň bu aýdanlaryny eşidip: «Tüýs bolaýjak zat-da! Üstümde Alla bar, gel-gel weziriň ogly şu tetelli garbanyşhanada nahar iýip otursa, tüýs bolaýjak zat!» diýip, ýaňsylapdyr. «Men adamlary kowup, saňa seretdirmejek bolup, olary elimdäki şu taýagym bilen kowup ýörün, sen bolsaň bu hili dükana girjek bolýarsyň, men seni bu ýere goýberip arkaýyn durup bilmerin» diýipdir.

Bedretdin Hasan onuň bu aýdanlaryny eşidip, agta gula bakan änedipdir weli, gözünüň ýaşy ýaňaklaryndan aşak syrygyp akypdyr. Şol wagt Ajyp agta guluň ýüzüne seredip: «Meniň ýüregim bu adamy söydi» diýipdir. Emma agta gul: «Goý, bu hili sözleriňi, özüňem onuň ýanyna girme!» diýip jogap beripdir. Şondan soň Ajybyň atasy

Bedretdin Hasan agta gula ýüzlenip: «Aý, ýaşuly, näme üçin sen meniň ýüregimiň ýarasyna melhem etmek üçin bu jaýa girmek islemeýärsiň? Päheý, sen-ä tüýs daşy gara, içi ak kaştan agajy diýenleri ekeniň, öňde biriniň ýazyp beýan eden daragtyna meňzeýärsiň...» diýipdir.

Agta hyzmatkär loh-loh gülüp: «Sen näme diýdiň? Allanyň haky üçin, düşnükliäk aýt, özüňem gepiňi köpeltmän aýt!» diýipdir. Ine, onsoň Bedretdin haýal etmän şu beýdi aýdypdyr:

Ylmy-bilmi çakdan aşan, wepadar hem ygtybarly,

Şol sebäpden baý öýlerde gezer ol erk-ygtyýarly.

Harem oňa ynanylar, elinde hemme serişde,

Oň özüne hyzmat eder asmandan inen perişde!

Agta gul bu sözlere geň galypdyr-da, Ajyby alyp onuň dükanyna giripdir, Bedretdin Hasanam erňekleç bir jamy nar dänesinde dolduryp (oňa bolsa badam maňzydyr şeker goşulan ekeni), olaryň öňünde goýupdyr, olaryň ikisi-de bile iýmäge oturypdyr. Onsoň Bedretdin Hasan: «Siz bizi begendirdiňiz, iýiň, janyňyza noş bolsun!» diýipdir. Şol wagt Ajyp öz atasyna: «Gel, senem biziň bilen otur-da, bile iý, belki, Alla bizi öz gözleýän adamymyz bilen tapyşdysyn!» diýipdir. Onda Bedretdin Hasan: «Jan ogul, görýän weli, senem ýaş başyňda öz söýgüli adamyňdan jyda düşüpsiň öýdýän?» diýip sorapdyr. «Hawa, agam, aýrallyk derdi meniň ýüregime ot bolup ýapyşdy: men öz atamdan aýra düşdüm, şonuň üçinem biz babam bilen birlikde onuň gözlegine çykdyk, ynha, şeýdip ýurt söküp ýörüs. Meniň başym gaýgyda! Gör, biz haçan tapyşarkak?» diýip, Ajyp jogap beripdir.

Soňra oglan zar-zar aglapdyr, onuň atasy-da olardan aýra düşenini ýatlap aglapdyr, oglanyň aýrallyk derdinden aglaýany sebäpli, özüniň söýgüli enesinden hem atasyndan aýrylyp uzak ýerlere düşenini ýatlap, gynanjyna gözýaşyny saklap bilmändir. Bu ýagdaýa agta guluň hem ýüregi bozulyp, onuň-da hezili bolmandyr.

Ine, onsoň olar öz öňlerinde goýlan nygmatlaryň hemmesini iýip bolupdyrlar-da, şondan soň olar Bedretiden Hasanyň dükanynyň çykyp ugrapdyrlar weli, göýä onuň ýüregi agzyndan çykyp, olar bilen bile giden ýaly bolupdyr, şonuň üçinem olarsyz ýekeje minut hem ýaşap bilmejek ýaly duýgyny syzyp başlapdyr.

Ine, onsoň Hasan öz dükanyny baglapdyr-da, olaryň yzyna düşüp ugrapdyr, onuň öz ogludygyny tanamasa-da, olar uly derwezeden çykmanka yzyndan ýetmek üçin haýdap ýöräpdir. Agta gul birden yzyna öwrülip: «Saňa näme gerek?» diýip, ondan sorapdyr. Bedretidin Hasan bolsa olara: «Siz meniň ýanymdan çykyp gaýdan wagtyňyzda, meniň ýüregim agzymdan çykyp siziň bilen bile ötägiden ýaly boldum. Meniňem şäher derwezesinden aňyrda bir işim bar, ikibaşdan, hem-ä işimi bitirin, hemem sizi ugradaryn diýip gaýdyberdim» diýipdir.

Ine, onsoň muňa agtanyň gahary gelip, Ajyba bakyp: «Meniň gorkýanymam şu hili zatdy-da! Biz haýyr-sahawat bolar öýdüp, onuň hödür eden lukmasyny iýdik weli, ol hem tersine bolup çykdy, indi ol aşpez bizi sypdyrman yzarlap ýör, nirä barsak, olam şol ýerde taýyndyr» diýipdir.

Ajyp hem yzyna öwrülip seredende, aşpeziň ýetip gelýänini görüp, onuň hem muňa gahary gelipdir-de, agta gula ýüzlenip: «Goý, ol musulmanlaryň ýoly bilen gidibersin, ynha biz bu ýerden çykyp, öz çadyrlarymyza tarap ugranymyzda-da, biziň yzymyza düşüp gelýänini göräýsek, onda biz ony kowarys» diýipdir.

Onsoň Ajyp ýüzüni aşak salyp ugraberipdir, agta gul hem onuň yzyna düşüpdir. Bedretidin Hasanam Daşlyja meýdanyna çenli olaryň yzyna düşüp gitdi. Onsoň olar öz çadyrlarynyň ýanyna golaý baranlarynda yzlaryna öwrülip görseler, Bedretidin olaryň yzyna düşüp gelýär ekeni. Ajybyň muňa gahary gelipdir hem bolan ahwalaty agta gul babasyna aýdar öýdüp gorkupdyr.

Ol öz ýanyndan pikirlenip: «Ol aşhana bardy, aşpezem onuň yzyna düşdi, pylanpismidan etdi» diýiljegine gahar edip, hyrra yzyna öwrüldi-de, gözleriniň göreji Hasanyň göreji düşende, onuň göýä jesedinden jany çykan boş göwre ýaly bolup duranyňy gördi.

Ajybyň gözi onuň gözi bilen kaklyşanda, ony duşmandyr öýdüp ýa-da ony hürri döli diýip hasap eden bolsa gerek, onuň has hem gahary gelipdir-de, ýerden daş alagada, öz atasyny daş bilen urupdyr. Bedretdin Hasan bolsa özünden gidip ýykylypdyr, ýüzünden gara gany çüwdürilip akypdyr.

Ajyp bilen agta gul hem öz çadyrlaryna bakan gidiberipdirler. Bedretdin Hasan bolsa özüne gelip, ýüzüniň ganyny süpürişdirip, sellesinden bir bölegini ýyrtyp alaga-da, kellesiniň daş deşen ýerini sarapdyr-da, öz-özüne käýinip: «Men oglanyň göwnüne degipdirin-ow! Men dükanymy baglap, onuň yzyna düşdüm weli, ol meni duşmandyr öýdüpdir» diýip içini gepledipdir. Onsoň ol özüniň Basra şäherinde galan enesini küýsöp ýüregi gysyp başlapdyr, ony ýatlap aglap, şu beýdi aýdypdyr: «Adyl bol» diýp gynap ýörme bigünä pelek gerdany,

Ony zalym ýaradypdyr arşyň keremli merdany.

Etme dünýäň endişesin, sürüp geç gelen döwrany,

Şatlygam bor, hesretem bor, biderek horlama jany».

Şondan soň Bedretdin nahar satmak bilen meşgullanmagyny dowam edipdir, onuň agasy wezir bolsa Damask şäherinde üç gün bolup, ondan soň ýola düşüp, Hims şäherine bakan rowana bolupdyr, özi-de ýolda düşlän ýerlerinde ony gözlöp ýörüpdir. Ol şeýdip gidip barşyna Diýarbakir, Mardin, Mosul ¹⁵ şäherlerinde düşläp, tä Basra şäherine barýança ýol söküpdir. Ol ýere barandan soň bolsa, özüne ýörite bir jaýy kireýne alyp ýerleşipdir-de, şondan soň soltanyň ýanyna ugrap, onuň bilen duşuşypdyr. Soltan oňa hezzet edip, oňa hormatly jaý beripdir, ondan soň onuň näme iş bilen gelendigini sorapdyr.

Wezir bolsa özüniň ahwalatyny gürrüň berip, Nuretdin Aly diýen weziriň doganydygyny aýdypdyr. Soltan bolsa oňa Allanyň kömek bermegini dileg edip: «Eý, jenap, ol on baş ýyl mundan ozal meniň wezirim bolupdy — diýip gürrüň beripdir.—

---

¹⁵ Hims, Diýarbakir, Mardin, Mosul – Kairden Damaska gidilýän ýoluň ugrunda Siriýanyň şäheri.

Men ony örän gowy görýärdim, ol öldi, yzynda bolsa bir ogly galypdy, emma ol ýigit atasy ölenden soň, bu ýerde diňe bir aý boldy-da, soň birden ýitirim boldy, ondan biz hiç hili habar alyp bilmedik. Emma onuň enesi şu ýerde, sebäbi ol meniň ozalky garry wezirimiň gyzydy».

Öz inisiniň enesiniň sag-aman galanyň patyşanyň özünden eşidip, Şemsetdin wezir muňa begenipdir hem-de soltana ýüzlenip: «Patyşahym, men ony görmek isleýärim» diýipdir, soltanam ony görmäge, şol sagadyň özünde oňa rugsat edipdir, ine, onsoň Şemsetdin öz dogany Nuretdiniň öýüne, onuň aýalyny görmäge barypdyr. Ol baryp, töweregine göz gezdiripdir-de, öýüň bosagasyny öpüp, ýat ýurtlarda ölüp giden öz dogany Nuregdin Alyny ýatlap aglap, şu beýdi aýdypdyr: «Jöwlan urup gelyän Leýlim saraýna,

Diwarlaryň öpýän yşgym haraýna.

Emma derdim egsmez saraý diwary,

Göwnüm islär munda ýaşan dildary».

Onsoň ol bir gapydan geçip, uly bir howla giripdir, onsoň dürli-dürli reňkdäki mermer daşyndan salnan gümmmezli bir gapyny görüp, şondan geçip, öýüň içine baryp, öýi synlap gözden geçirip, öz dogany Nuretdiniň altyn syýa bilek ady ýazylan owadan ýazgyny görüpdir.

Şol ýazgynyň ýanyna baryp, ony ogşapdyr-da, ýene aglapdyr, öz doganyndan aýra düşenligini ýatlap, şu gazaly aýdypdyr:

«Daň-säher siz diýip ýüz tutdum bada,

Ýyldyrym çakanda gol serdim oda.

Hesret penjesinde mum-helim, bimar

Ýatsamam, zeýrençden, naladan bizar.

Hijranda gün geçmez, jana-janlarym,
Bognum söküm-söküm, mähribanlarym.

Geljek ýoluňyza ýüzüm goýaýyn,
Garap-garap şol didardan doýaýyn,

Pikir etme bar diýp başga geregim,
Öňňe birin hergiz çekmez ýüregim!»

Ondan soň ol ýene aňyrlygyna ýöräp, öz doganynyň aýalynyň — Bedretdin Hasanyň enesiniň bolýan otagyna barypdyr. Ol naçar bolsa öz oglunyň öýden çykyp giden gününden beýläk gije-gündiz dynman aglap-eňräp oturypdyr, aradan wagt geçip, ýyllar ötensoň, ol aýal jaýyň ortarasyndan öz ogly üçin mermer daşyndan içi tabytly gümmez saldyrypdyr-da, şony oglunyň mazary hökmünde saklap, onuň başynda gijegündiz aglap oturýar ekeni, gijesine-de diňe şonuň ýanynda ýatýarmyş.

Şemsetdin wezir onuň otagyna baranda, onuň aglaýan sesini eşidipdir-de, daş işiginde aýak çekip diňşirgenip durup, ol aýalyň tabytly gümmeziň başynda aglap aýdýan sözlerini eşidipdir:

«Eý gabyr, balam jemaly uçdumy?

Eý, husun, häk içre şuglaň öçdümi?

Suýy asman ýa zemin däl sen, gabyr,

Sende nädip şems-kamar tapdy sabyr?»

Ol aýal şeýdip aglap otyrka, Şemsetdin wezir birden salam berip, gapydan giripdir-de, saglyk-amanlyk soraşypdyr, özüniň kimdigini tanadyp, onuň adamsy Nuretdiniň doganydygyny aýdypdyr, ondan soň bolsa nähili ahwalatlaryň bolandygyny birin-birin gürrüň beripdir, onsoň onuň ogly Bedretdin Hasanyň on ýyl mundan ozal öz gyzy Sitdal Husny bilen bütin bir gijäni bile geçirendigini, ertesi ir bilen bolsa onuň ýitirim bolandygyny oňa düşündirip aýdypdyr. «Meniň gyzym bolsa seniň ogluňdan göwreli bolup, bir ogul dogurdy, men ony öz ýanym bilen alyp geldim, ol seniňem agtygyň, meniňem, ýagny seniň ogluňyň, meniňem gyzymyň ogly» diýipdir.

Ol aýal öz ogly hakyndaky, onuň diriligi hakyndaky bu habary eşidip hem özüniň gaýyn agasyny görüp, onuň aýaklaryna ýykylyp hem öpüp, şu gazaly aýdypdyr: «Jan jigerim habary — garyp göwnüm söýünji,

Begendiren buşlukça Taňrym bersin söýünji!

Gara diýp gaýtarmasa, biýrdim gözüm garasyn,

Ýara diýp gaýtarmasa, biýrdim bagrym parasyn».

Ondan soň Şemsetdin wezir Ajyby çagyrdyp getirdipdir, ol gelen wagtynda, mamasy ony bagryna basyp, aglamaga başlapdyr. Şemsetdin wezir bolsa oňa: «Bu mahal aglamagyň wagty däl, sen häzir biziň bilen Müsür ýurduna gitmek üçin şaýyňy tutmaly. Belki, nesip bolup, Allanyň özi bizi hem seni seniň ogluň, meniň inim bilen tapyşdyrsynda!» diýipdir.

Bedretdin Hasanyň ejesi-de: «Ajap bolgaý, gözüm üstüne!» diýip jogap beripdirde, şol sagadyň özünde turup, ýol şaýyny tutmak bilen bolupdyr, hemme zatlaryny, hazynalaryny, kenizlerini alyp, derrew taýýar bolupdyr. Şemsetdin wezir bolsa Basra soltanynyň ýanyna baryp, onuň bilen hoşlaşypdyr, ol bolsa Müsür patyşasyna her hili üýtgeşik-üýtgeşik zatlardan sowgat iberipdir.

Şondan soň Şemsetdin wezir eglenmän ýola düşüpdir, onsoň ol Damask şäheriniň bir çetine ýetip, ýolagçy kerwenleriň düşleýän ýeri bolan Kanun diýen ýerde düşläp,

çadyrlaryny gerdiripdir-de, öz ýanyndaky adamlara: «Biz bu ýerde bir hepdeläp saklanarys, öz soltanymyz üçin sowgatlyk zat almalydyrys» diýipdir.

Şol wagt Ajyp hem hol beýläk çykyp, agta gula ýüzlenip: «Läik, meniň gezelenç edesim gelýär! Ýör, bazara gideli, Damask şäherini gezip göreli, aşyny iýip, soňam kellesini ýaralan aşpezimize näme bolanyňy bileli. Ol bende bize ýagşylyk etdi, biz bolsak oňa ýamanlyk etdik» diýipdir.

Agta hyzmatkär bolsa: «Lepbeý, gözüm üstüne!» diýip, jogap beripdir. Ine, onsoň Ajyp agta gul bilen tirkeşip, atasynyň ganynyň dartmagy bilen joşa gelip, çadyrdan çykyp ugrapdyr; olar şol sagadyň özünde şähre girip, şol naharhanajyga baryp ýetýänçäler, hiç ýerde äginmän ýöräpdirler. Baryp görseler, aşpez öz dükanynyň içinde duran ekeni (özi-de günün ýaşyp barýan çaglary eken), özi-de onuň ýene şol nar dänelerinden hörek taýýarlap duran mahaly ekeni. Olar aşpeziň ýanyna baranlarynda, Ajyp onuň ýüzüne seredipdir weli, ony ýüreginiň halaýanyňy syzyp, maňlaýyna daş bilen uran ýeriniň yzy-da bildirip duran ekeni. Ajyp oňa: «Başyň parahat bola! Biler bolsaň, meniň ýüregim saňa baglanypdyr» diýipdir. Bedretdin ol oglanyň ýüzüne sereden badyna, бүтін kalby howsala tapyp, ýüregi gürsüldäp urmaga başlapdyr, onsoň ol başyny aşak egip, geplejek bolupdyr weli, dili tutulyp gepläp hem bilmändir, ondan soň bolsa başyny ýokary göterip, ogluna bakyp, kemsidilen hem kaýyl bolan görnüşde şu gazaly aýdypdyr:

«Zar bolup jana-jana, bu gün wysala ýetdim,

Görüp, özüm ýitirdim hem sussy hala ýetdim.

Hormatda başym saldym, gorkdum, syrym paş boldy,

Herne bildirmeý diýsem, iki didäm ýaş boldy.

Köp aýtjakdym igenji, gelende mähribanym,

Görüp dilim tutuldy, söz sözlemez zybanym».

Soňra olara: «Meniň tagamymy iýmek bilen, meniň ýüregimiň ýarasyna melhem ediň — diýipdir. — Allanyň haky üçin, ynanyň, men seniň ýüzüňe sereden badyma, ýüregim gürsüldäp urmaga başlady, ine, şonuň üçinem, men akylymdan azaşan ýaly bolup, seniň yzyňa düşüp ugradym». Onda Ajyp oňa: «Allanyň haky üçin, sen bizi tüýs ýürekden gowy görýärsiň — diýipdir. — Bizem seniň lukmaňy iýdik, sen bolsaň onuň üçin bizden algydar ýaly bolup yzmyza düşüp, bizi masgara etjek bolduň. Eýsem-de bolsa, biz seniň tagamyňdan, garaz, bir zadyňy iýeris weli, ýöne şeýle şert bilen iýjek: sen biziň yzmyzdan çykman oturjagyňa hem-de bizi yzarlap ýörmejegiňe äht et.

Ýogsam biz dolanyp seniň ýanyňa gelmeris. Biz bu ýerde bir hepdeläp boljak, meniň babam patyşa üçin sowgatlar alyp bolýança eglenjek».

Onsoň Bedretidin olara: «Goý, siziň diýeniňiz bolsun!» diýipdir. Şondan soň Ajyp bilen agta hyzmatkär onuň dükanyna giripdir, Bedretidin bolsa nar dänesinden jamy dolduryp, olaryň önünde goýupdyr, Ajyp hem oňa: «Gel, senem biziň bilen bile iý! Belki, Alla biziň müşgilimizi aňsat etsin» diýipdir. Bedretidinem muňa begenip, olar bilen nygmat iýip oturyşyna, Ajypdan gözüni aýyrman seredýär ekeni, seretdigiçe-de onuň ýüregi, bütin duýgusy oňa maýyl bolýar ekeni. Emma Ajyp oňa: «Sen aşyk bolupsyň, özüňem hut ýürege düşýärsiň diýip men saňa aýtmadymmy näme! Meniň ýüzüme beýdip tiňkäni dikip oturmagyňy bes et!» diýipdir. Bedretidin öz oglunyň bu aýdanlaryny eşidip, şu gazaly aýdypdyr:

«Göwnüm syryn senden pynhan tutar men,
Ömrüm ahyr bolsa aýtman öter men.

Şuglaly kamar deý zyba jemalyň, Güneşli
saba deý näzik kemalyň.

Ymsyndyryp, kalbym öýün joş eder,

Döwran wada berip, göwnüm hoş eder.

Husnuň ataşyna aşyk ýanarmy?

Lebiň köwserinden rakyp ganarmy?»

Ondan soň Bedretdin kä Ajyby, kä agta guly hormatlap, gezekme-gezegine olaryň agzyna iýmit tutup bermäge başlapdyr, olaram mazaly doýýançalar iýipdirler. Bolanlaryndan soň, ýerlerinden turupdyrlar, Hasan basrally hem ýerinden turup, olaryň ellerine suw akydyp beripdir, onsoň bilindäki ýüpek ýaglygyny çözüp, olaryň ellerini süpürdipdir, onsoň öz ýanyndaky suw gabyndan alyp, olaryň üstüne gül suwuny pürküpdür. Onsoň ol dükanyndan daşaryk çykyp gelip, gül suwy bilen gatyşdyrylan al şerap ýaly içgiden kürüşgäni dolduryp getirip, olaryň önünde goýupdyr-da: «Öz eden haýyr-sahawatyňyzy soňuna çenli ýetiriň!» diýipdir.

Onsoň Ajyp hem kürüşgäni alaga-da içipdir-de, galanyny hem agta gula uzadypdyr, şeýdibem olar tä doýýançalar içipdirler, olaryň ikisi-de şondan ozal özleriniň beýle doýa iýip-içmedik möçberlerinde, biçak köp iýip-içipdirler. Diňe şondan soň olar çykyp ugrapdyrlar, özüleri-de tä çadyrlaryna barýançalar äginmän haýdap gaýdypdyrlar. Baranlaryndan soň, Ajyp öz mamasynyň, ýagny öz atasy Bedretdin Hasanyň enesiniň ýanyna barypdyr, mamasy bolsa ony gujaklap ogşapdyr-da, öz ogly Bedretdin Hasany ýatlap, ah çekip aglamaga başlap, şu gazaly aýdar bolupdyr:

«Umyt eýläp wysalyň, ötdi ýylym-aýlarym,

Sensiz ýetmez kararym, terk etsem bu jaýlarym.

Pikrim-zikrim bir sende, sen göwnümiň hemhany,

Bir Allaha aýandyr ýeriň-gögüň pynhany».

Ondan soň mamasy: «Eziz balam, sen nirelerde bolduň?» diýip, Ajypdan sorapdyr. Ajyp bolsa oňa: «Damask şäherine baryp geldim» diýip jogap beripdir. Ondan soň

mamasy oňa bir jam nar dănesini äberipdir-de (ol beýle bir süýji hem däl ekeni), agta gula ýüzlenip: «Senem öz jenabyň bilen otur-da, iý!» diýipdir.

Agta hyzmatkär bolsa: «Allanyň haky üçin, biziň hiç zat iýesimiz gelenok ahyry!» diýipdir-de, tabagyň başyna geçip oturypdyr. Ajyp hem naharyň başynda oturan bolupdyr weli, onuň ozalky iýip-içen zatlaryndan ýaňa garnynda halys ýer ýokdugyny aňyp, gözünü tegeläp oturypdyr. Emma her niçigem bolsa, eline bir döwümjik nan alyp, ony nar dănesine batyryp iýen bolupdyr, şonda bu nahar onuň göwnüne süýji däl ýaly bolup görnүpdir, sebäbi ol dok ekeni. Onsoň ol: «Püf, bu nähili erbet nahar ekeni!» diýipdir. Onda mamasy oňa: «Eziz balam, sen meniň naharyma at dakýarmyň, men ony öz elim bilen taýýarladym ahyry, özi-de bu nahary seniň ataň Bedretdin Hasandan başga, hiç kim meniň ýaly taýýarlap bilýän däl» diýipdir. Onda Ajyp: Hany, seniň naharyň düýbünden ýaramaz! — diýipdir. — Biz ýaňy şäherde bir aşpez gördük, ol hem şu hili nar dănesinden hörek taýýarlapdyr weli, onuň ysy dagy ýüregiňi açyp barýar, onuň iýmitini bolsa iýip doýup bolanok. Onuň naharynyň ýanynda seniň naharyň hiç zatça-da ýok».

Ajybyň mamasy öz agtygynyň bu aýdanlaryny eşidip, gahar-gazabyna atlanypdyrda, agta guluň ýüzüne alarylyp: «Işi gaýdan diýsänim! Sen meniň agtygymy bozupsyň, sen ony bazaryň bolgusyz naharhanasyna eltipsiň!» diýip dazarylypdyr.

Agta bolsa gorkusyna ýalan sözläp: «Ýok, biz naharhana girmedik, ýöne onuň duşundan geçip gitdik» diýipdir. Emma Ajyp: «Alladan ant içýän, ynan, biz naharhana bardygam, iýdigem, özi-de onuň nahary seniňkiden mün paý gowy!» diýipdir. Ine, onsoň mamasy ýerinden turaga-da, öz gaýyn agasynyň ýanyna barypdyr-da, bolan ahwalaty oňa aýdypdyr weli, onuň bolsa agta gula gahary gelip, ony öz ýanyna çagyrdypdyr.

Ine, onsoň agta hyzmatkärem weziriň ýanyna barypdyr. Wezir oňa: «Näme üçin sen meniň agtygym bilen bolgusyz naharhana barypsyň?» diýipdir. Agta bolsa gorkusyna: «Biz barmadyk!» diýen bolupdyr. Emma Ajyp ýene-de: «Biz bardyk, özümüzizem nar dănesinden doýýançak iýdik, onsoň aşpez bize garly hem şekerli bal içirdi!» diýipdir. Weziriň bolsa hasam gahary gelipdir, ol ýene agtadan sorapdyr, emma agta ýene boýun almandyr.

Ondan soň wezir agta gula gaharlanyp: «Eger seniň aýdýanyň dogry bolsa, hany onda biziň gözümiziň alnynda otur-da, nahar edin!» diýipdir. Onsoň agta gul öz gepini gögertjek bolup, naharyň başyna geçip iýjek bolup synanyşypdyr weli, iýip bilmändirde, elindäki nanyny taşlap: «Eý, meniň jenabym, düýnden bäri meniň işdäm ýok!» diýipdir.

Ine, onsoň wezir onuň ýalan sözleýänini aňypdyr-da, ony ýere ýykyp ýatyrmagy öz gullaryna buýrupdyr, gullaram ony ýere ýykyp ýatyrypdyrlar weli, wezirem ony ýençmäge başlapdyr.

Ine, onsoň agta hyzmatkär agyrysyna çydaman: «Waý, jenap, meni urma, men saňa dogrusyny dogry aýdaýyn!» diýip waýkyrypdyr. Onsoň wezir ony urmasyny goýup: «Dogrusyny aýt!» diýip azgyrylypdyr. Ine, onsoň agta gul: «Biler bolsaň, aşpez nar dänesinde nahar bişirip durka, biz onuň naharhanasyna bardyk weli, ol biziň önümize nahar äberdi. Alladan ant içýärin, men, ömrümde onuň ýaly süýji nahar iýip görmändim, häzir önümüzde goýlan nahar ýaly tagamsyz zady hem dadyp görmändim» diýipdir.

Bedretdin Hasanyň enesiniň bolsa oňa biçak gahary gelipdir-de: «Hökman şol aşpeziň ýanyna git-de, onuň bişiren nar dänesinde bir jamyny alyp getýr! Getiribem ony öz jenabyňa görkez, goý, ol haýsysynyň gowudygyny hem tagamlydygyny aýtsyn» diýipdir. Agta gul bolsa: «Bolýar!» diýipdir. Ine, onsoň ol aýal şol sagadyň özünde onuň eline bir jam bilen ýarym dinar pul berip goýberipdir weli, agta gul hem şähre gidip, şol naharhana barypdyr-da, aşpeze: «Biz öz jenabymyzyň öýünde seniň bişiren naharyň barada jedel etdik, çünki bu gün olarda-da nar dänesi bişirilen ekeni. Sen bize öz naharyňdan ýarym dinarlyk guýup ber, özüňem ahmal bolma, biz seniň naharyň zerarly mazalyja taýak iýdik» diýipdir.

Bedretdin Hasan bolsa gülüpdür-de: «Alladan ant içýän, ynan, bu nahary menden, birem meniň enemden başga hiç kim bişirip bilýän däl, meniň enem bolsa häzir bu ýerlerden uzak ýerlerde galdy!» diýipdir.

Onsoň Bedretdin onuň jamyny alaga-da, oňa nahar guýup, üstünden hem gül suwy gatşykly asal döküp beripdir weli, agta gul hem jamyny eline alyp, yzyna bakan ýelk ýasaýypdyr, ol, eglenmänem, öýe gaýdyp barypdyr.

Onsoň Hasanyň enesi bu getirilen nahary dadyp görüp, onuň biçak tagamly hem biçak ussatlyk bilen bişirilendigini görüp, ony kimiň bişirendigini-de bilip, allaniçigsi bolup gygyrypdyr-da, ýykylyp özünden gidipdir.

Wezirem birhili aljyrapdyr, ondan soň bolsa onuň üstüne gül suwuny pürküpdür weli, ol aýal kem-kemden özüne gelip, aýňalandan soň: «Eger meniň oglum şu ýagty ýalançyda bar bolsa, nar dānesinden bişirilen şu nahary şondan başga hiç kim taýýarlan dāldir! Muny hökman meniň oglum bişirendir, bu nahary Bedretdin Hasandan başga hiç kim bişiren dāldir, hiç kim bişirip bilmezem, çünki bu tagamy bir men, birem Bedretdin Hasan bişirip bilýändir, bu hili edip bişirmegi oňa özüm öwredipdim» diýipdir.

Wezir onuň bu aýdanlaryny eşidip, biçak begenip: «Wah, meniň öz doganymyň ogluny nāhili göresimiň gelyānini bir bilsediňiz! — diýip seslenipdir. — Heý, ykbalymyz getirip, onuň bilen tanşan wagtymyzy görmek nesibāmiz barmyka?! Diňe gudraty güýçli Allanyň özi bizi oňa sataşdyrsyn diýip dileg edeliň!»

Ondan soň wezir şol sagadyň hem şol minutyň özünde ýerinden turup, öz ýanynda bolýan adamlary çagyrypdyr-da, olara: «Siziň araňyzdan ýigrimi adam dagy jemlensinde, şol naharhanajyga baryp, ony ýykyp-ýumursyn, ol aşpezi bolsa başyndaky sellesi bilen el-aýagyny baglaň-da, meniň ýanyma alyp geliň, ýöne welin onuň bir ýerine zeper ýetiräýmāň!» diýipdir.

Weziriň nōkerleri bolsa «Lepbeý!» diýipdirler. Weziriň özi bolsa olaryň yzysüre «Bagt köşgüne» ugrapdyr, onsoň Damaskyň şāher hākimi bilen görşüp-gürleşip, soltanyň özüne ýazyp beren permanlaryny oňa görkezipdir. Şāher hākimi bolsa ol permanlary okap maňlaýyna sylyp ogşapdyr-da: «Seniň göwnüňe degen adam nirede?» diýip wezirden sorapdyr, wezirem oňa: «Ol bir aşpez» diýip jogap beripdir. Ine, onsoň hākimem şol sagadyň özünde köşk nōkerlerine buýruk berip, aşpeziň naharhanasyna ugramaly diýipdir. Hākimiň nōkerleri ol ýere baryp görseler, aşpeziň naharhanasy eýýām ýykylyp-ýumrulypdyr, çünki wezir şāher hākiminiň ýanyna gaýdanynda, onuň adamlary özlerine berlen buýrugy şark-murk berjaý edip, şol sagadyň özünde yzlaryna gaýdyp baryp, weziriň köşkden dolanyp gelerine garaşyp otyrlar ekeni, Bedretdin Hasan bolsa: «Gör

ahyry! Meni bu hili eder ýaly, nar dānesinden bişirilen naharyň içinden näme tapdylarka?» diýip geň galyp oturan ekeni.

Damaskyň şäher häkiminiň ýanyndan gaýdyp gelensoň (ol bolsa onuň göwnüne degen adamy öz ýany bilen alyp gaýtmagyna rugsat beren ekeni), wezir öz çadyryna girip, aşpezi öz ýanyna getirmegi buýrupdyr, onsoň sellesi bilen eli gaňrylyp daňlan aşpezi onuň ýanyna eltipdirler. Bedretdin Hasan öz agasynyň ýüzüne seredip, zar-zar aglap, oňa: «Eý, meniň jenabym, siziň öňüňizde meniň eden günäm näme ahyry?» diýipdir. Onda wezir: «Nar dānesinden nahary sen bişirdiňmi?» diýip, ondan sorapdyr. Bedretdinem: «Hawa, men bişirdim — diýip jogap berip, — Näme, siz onuň içinden adamyň kellesini keserlik erbet zat tapdyňyzmy?» Onda wezir: «Munuň özi saňa iň gowy hem iň bärkije temmidir!» diýip haýbatly aýdypdyr. Bedretdin muňa haýran galyp: «Eý, meniň jenabym, meniň günämiň nämedigini sen aýtmazmyň?» diýipdir. Onda wezir: «Azajyk tagapyl et — diýipdir-de, hyzmatkäri çagyryp: — Düýeleri getirin!» diýip tabşyrypdyr. Hyzmatkärlere Bedretdin Hasany alaga-da sandyga salypdyrlar-da, agzyny hem gulplapdyrlar, şonlugyna hem düýä ýükläp gidiberipdirler, olar tä gijäniň birwagtyna çenli dynman ýöräpdirler. Onsoň olar düşläp, aňry-bäri iýipçiçipdirler, Bedretdini-de sandykdan çykaryp, ony hem naharlapdyrlar, onsoň ýene sandyga salyp, agzyny ýapypdyrlar — olar tä Kamra¹⁶ barýança şeydip gidipdirler.

Diňe şol ýerde Bedretdin Hasany sandykdan çykaryp: «Nar dānesinden nahary sen bişirdiňmi?» diýip, wezir ondan sorapdyr. Bedretdinem: «Hawa, men bişirdim, meniň jenabym» diýip jogap beripdir. Wezir bolsa: «El-aýagyny zynjyrlaň!» diýip buýruk beripdir. Onsoň onuň el-aýagyny zynjyrlap, ýene sandyga salypdyrlar-da, ýola düşüpdirler. Olar şeydip gidip baryşlaryna, Kaire ýetenlerinden soň, ar-Reýdaniýada¹⁷ düşläpdirler. Şol ýerde wezir Bedretdin Hasany sandykdan çykardypdyr-da, ýörite agaç ussasyňy çagyrdyp getirdip: «Agaçdan bir gurjak ýasap ber» diýip, oňa buýrupdyr. Bedretdin Hasan muňa geň galyp: «Sen ony näme üçip ýasadýarsyň?» diýip, wezirden sorapdyr. Wezir bolsa oňa: «Men seni şondan başaşak asyp, özüňi-de şoňa çüýlejek-de,

---

¹⁶ Kamra – Damaskdan Kaire gidilýän ýoluň ugrundaky bir oba.

¹⁷ ar-Reýdaniýa – Kairiň demirgazyk-gündogaryndaky oba.

bütün şäheriň içi bilen äkidip, seni görene göz etjek!» diýip jogap beripdir. Bedretdin bolsa: «Sen näme üçin menn beýtmekçi bolýaň ahyry?» diýip geňirgenipdir. Wezir bolsa oňa: «Seniň nar dänelerini ýaramaz bişireniň üçin şeýtjek. Sen näme üçin onuň burçuny kem atyp bişiripsiň?» diýipdir. Bedretdin bolsa muňa haýran galyp: «Weý, naharyň burçy kemräk bolany üçin, sen meni şeýdip horlap ýörmün? Hut şonuň üçin meni tussag edeniňem az gördüňmi? Günde ýekeje gezek naharlap horlanyňam gözüňe az görünýärmimi?!» diýipdir. Wezir bolsa oňa: «Sen naharyň burçuny kem atypsyň, şonuň üçinem seniň ölümden başga jezaň ýok!» diýipdir. Bedretdin muňa haýran galyp, öz başyna düşen bu işe gynanyp tukat bolup oturan ekeni.

Onsoň wezir: «Sen nämäniň pikirini edýäň?» diýip, ondan sorapdyr. Bedretdin bolsa: «Seniň bu hili akylsyzlygyň hakynda pikir edýän. Eger seniň kelläňde aklyň bar bolsa, beýdip meniň başyňa büçe işleri salmazdyň» diýip jogap beripdir. Onda wezir: «Indikile bu hili etmez ýaly, seni mazalyja horlamak gerek» diýipdir. Onda Bedretdin Hasan oňa ýüzlenip: «Hakykatyna garaňda, meniň başyňa salan şu horluklaryň müňden birini edenem bolsaň, meniň horlanmak kemim galmazdy!» diýipdir. Emma wezir oňa: «Ýok, Seni hökman asyp öldürmek gerek!» diýip hemle urupdyr. Oňa çenli bolsa agaç ussasy özüne buýrulan gurjagy ýasap bolupdyr, Bedretdin bolsa oňa seredip oturan ekeni.

Olar tä agşama çenli şeýdişip oturypdyrlar. Ondan soň Bedretdiniň agasy ony ýene sandyga salypdyr-da: «Galanyňy ertire goýalyň!» diýipdir.

Ondan soň wezir Bedretdiniň mazaly uklanyňy bilýänçä garaşypdyr-da, ol uklanyndan soň bolsa, sandygy atynyň önüne alaga-da, şähre bakan ugrap, gijäniň birwagtynda öz öýüne baryp ýetipdir. Barandan soň bolsa, öz gyzy Sitdal Husna ýüzlenip: «Gyzym, seni öz agaň ogluna ýetiren Allahyma şükür! Ýeriňden tur-da, öz otagyňy şol gijeki toý günü nähili bezelen bolsa, hut şonuň ýaly edibem beze» diýipdir. Onsoň Sitdal Husny ýerinden turupdyr-da, şem ýakypdyr, wezir bolsa otagyň bolşuny bellikläp goýan çyzgylý kagyzyňy çykarypdyr. Şoňa seredip hem olar, toý agşamsy bu otagy görenlerem, onuň şol otagdygyna mümkiir bolmaz ýaly edip, ähli zatlary ýerli-ýerinde goýuşdyryp çykypdyrlar.

Şondan soň wezir Bedretudin Hasanyň öňki sellesini özüniň şol toý gijesi goýan ýerinde öz goýşy ýaly edip goýmagy buýrupdyr, onsoň onuň jalbaryny-da, düşekçäniň aşagyndan çykan pulluja haltajygyny-da özüniň şol öňki goýan ýerinde goýuşdyryň diýipdir. Ondan soň ol öz gyzyňa şol günki toý gijesinde nähili sypyrynan bolsa, ýene şol hili sypyrynyp ýatmagy tabşyryp: «Seniň agaň ogly ýanyňa girer weli, sen oňa: «Sen ýazylmaga gidip, meni şunça garaşdyrdyň!» diýgin. Goý, ol bu gijäni seniň bilen bile ýatyp geçirsin, sen onuň bilen ertire çenli gürrüň ediş, ondan soň bolsa biz oňa atasynyň ýazan zatlaryny görkezerezis» diýipdir.

Ondan soň wezir sandygy açyp, Bedretдини çykarypdyr, onuň el-aýagyndaky zynjyrlary aýryşdyryp, onuň egnindäki ýukajyk içki ýüpek köýnejiginden beýleki eşiklerini jalbaryna çenli hemmesini sypyryşdyrypdyr (ol bolsa hiç zatdan habarsyz uklap ýatanmyş).

Ine, onsoň Bedretudin birden bir gapdalyna agdarylyp, ukudan oýanyp gözünü açyp görse, ol baryp-ha şol toý gijesi ýatan jaýynda ýatyr ekeni. Mazaly synlap seretse, ynha şol gerilgi tuty, honha-da şol kürsüjik, ynha özüniň sellesi-de, beýleki zatlary-da özüniň şol öňki goýanja ýerinde ýatanmyş.

Bedretudin bu zatlary görüp, akyly haýran bolup, aýaklaryna taýly gezek agram salyp duran ýerinden: «Men ukudamykam ýa oýalykda?» diýipdir.

Onsoň ol näme etjegini bilmän, geňirgenmek bilen maňlaýyny owkalamaga durup: «Alladan ant içýän, bu jaý şol gije toý tutulyp, maňa dürli lybaslarda gyz görkezilen jaýyň edil özi! Men nirede? Men sandykda ýatyrdym ahyry!» diýip, haýran galmak bilen töweregine göz gezdiripdir.

Ol şeýdip içini gepledip durka, birden Sital Husny tutynyň gyrasyny galdyrypdyr-da: «Eý, meniň jenabym, ýanyma girmejekmi indi? Sen ýazylmaga gidip eglendiň ahyry» diýipdir. Bedretudin onuň aýdan sözlerini eşidip hem onuň özüni-de görüp, loh-loh gülüpdir-de: «Dogrudanam, bu bir bulaşyk düýş öýdýän!» diýipdir.

Ondan soň ol öz gelniniň ýanyna girip, bu bolup geçen ahwalatlary hakydasyndan geçirip uludan-uludan dem alypdyr, özüniň başyndan geçen bu işlere näme diýip, näme

aýtjagyny bilmän haýranlar galypdyr, özüniň şol öňki sellesini jalbaryny, içi mün dinarly haltajygyny görüp, halys aljyrap, agzyny açyp galypdyr.

«Allanyň özi gowy bilýändir-dä! Bu bir bulaşyk düýş bolaýmasyn!» diýip seslenipdir. Şol wagt Sitdal Husny oňa: «Bu nä boluş, görýän weli, sen birhili utanyň hem geňirgenýän ýaly-la? Seniň ilkaşamky bolşuň-a däl!» diýen bolupdyr. Bedretdin bolsa gülüp: «Men seniň ýanynda näçe wagtdan bäri ýokdum?» diýip sorapdyr. Sitdal Husny bolsa: «Toba tagsyr! Alla saňa garaşyk etsin-dä hernä! Üstümüzde Alla şaýat bolup dur! Sen diňe ýazylmaga gidip geldiň ahyry. Sen aklyňy ýitirip ýörsüň öýdýän!» diýipdir.

Bedretdin onuň bu aýdanlaryna ýene gülüp: «Sen mamla! Ýöne weli, men seniň ýanyndan çykanyndan soň, täret edilýän ýerde huşumy ýitirip ýykylypdyryn, onsoň düýşümde her zatlary görüpdürin, Damask şäherinde aşpez bolupmyşym, ol ýerde şeýdip on ýyl ýaşapmyşym, ondan soň düýşümde baý ogullaryndan biri meniň ýanyma gelipmiş, onuň ýanynda hem bir agta hyzmatkär barmyş...» diýip gürrüň berip başlapdyr.

Bedretdin Hasan gürrüniň şol ýerinde maňlaýyny eli bilen sypalap görüp, maňlaýyna degen daşyň galdyran yzyny tapypdyr-da: «Alladan ant içýän, hanym, ynanyň, munuň özi düýş däl-de, tüýs hakykat ýaly hem bolup dur, çünki şol oğlan meniň maňlaýyma daş bilen urup, maňlaýymy-da ýarypdy ahyryn. Munuň özi düýş bolman, oýalygymda ýaly hem bolup dur!» diýip seslenipdir.

Ondan soň ol: «Ikimiz gujaklaşyp-çyrmaşyp ýatyrkak uklapdyrys weli, men düýşümde sellesiz zatsyz, hatda balaksyz zatsyz Damaska ugrapmyşym, ol ýerde aşpez bolupmyşym...» diýip gürrüň beripdir. Onsoň ol birsalym aljyraňny hala düşüp durupdyr-da, soňundan: «Men nar dānesinden hörek bişiripmişim diýýäriň, onuňam burçy az bolanmyş diýýärler... Üstümde Alla bar, men şol tärethanada ýykylyp düýşürgäp ýatypdyryn öýdýän!» diýipdir. Onsoň Sitdal Husny oňa: «Allanyň haky üçin aýt, sen şolardan başga, ýene nähili düýşler gördüň?» diýipdir. Onsoň Bedretdin Hasan gören zatlaryny oňa gürrüň berip, soňundanam: «Alladan ant içýän, ynan, eger men şunça oýanmadyk bolsam, olar meni şol agaç gurjagyň üstüne gemesatan edip çüýlärdiler!» diýipdir. Onda Sitdal Husny: «Nāme üçin?» diýip sorapdyr. «Nar dānesinden bişiren naharymyň burçy az bolany üçin — diýip jogap beripdir. — Olar meniň dükanymy ýykyp-

ýumrupmyşlar, gap-gaçlarymy döwüşdirip kül edipdirler, özümi-de sandyga salyp gulplapdyrlar, ondan soň bolsa agaç ussasyny çagyryp, meniň üçin daragajyny ýasadypmyşlar, çünki meni asyp öldürmekçi bolýardylar. Hudaýa şükür, bu zatlaryň hemmesi hakykat ýüzünde bolman, meniň düýşüme giren ekeni!»

Onsoň Sitdal Husnam jak-jak gülüp, ony bagryna basypdyr. Bedretdinem ony özüne dartyp gujagyna gysypdyr-da, birneme pikirlenenden soň: «Alladan ant içýän, ynan, göwnüme bolmasa, bu zatlaryň özi hökman oýalygymda bolup geçen zatlara meňzeýär! Ýöne bu ýerde nähili syr bardygyny bilemok!» diýipdir.

Şeýdibem ol öz başyndan näme-nämeleriň geçenligine düşünip bilmän uklapdyr. Ol bir sözünde: «Men düýşürgäpdirin» diýipdir, bir sözünde-de: «Men oýalykda gördüm» diýipdir. Şu hili düşnüksizlik ertire çenli-de aýyl-saýyl edilmän galypdyr. Ertirden soň bolsa onuň agasy Şemsetdin wezir gelip, onuň bilen saglyk-amanlyk soraşypdyr.

Bedretdin Hasan onuň ýüzüne seredipdir-de: «Alladan ant içýän, aýt, meniň elayagymy bagladan, özümi-de gemesatan edip çüýläp goýmaly eden hem-de nar dānesinden bişirilen naharyň burçy az bolupdyr diýip, meniň dükanymy ýykypýumurmaly diýip buýruk beren sen dālmidiň näme?» diýip seslenipdir. Şol wagt wezir oňa şeýle diýipdir: «Biler bolsaň, oglum, indi hakykat aýan boldy, ozalky gizlin syrlaryň üsti açyldy. Sen meniň doganymyň ogly ekeniň, şol toý gijesinde meniň gyzymyň ýanynda ýatanyň sendigiňi ýa dāldigiňi bilmek üçin şol işleri etdim. Onuň sendigiňe ynananymyň sebäbi bolsa sen öz ýatan jaýyňy-da tanadyň, öz sellāni-de, jalbaryňy-da, öz tyllaňy-da tanadyň, sen öz eliň bilen ýazan hatyňy, seniň öz ataň, meniň doganymyň ýazdyran şol hatyny hem tanadyň. Men seni ozal görmändim, şonuň üçinem seni tanamaýardym, seniň ejeňi bolsa men Basradan özüm bilen bile alyp gaýtdym».

Şeý diýipdir-de, wezir aglap özüni Bedretdiniň üstüne oklapdyr. Bedretdin Hasan bolsa öz agasynyň bu aýdan sözlerini eşidip, biçak haýran galypdyr hem-de şatlygyndan aglap, öz agasyny gujaklapdyr. Ondan soň wezir oňa: «Bu zatlaryň hemmesiniň sebäbide meniň bilen seniň ataň arasynda bolan zatdan gelip çykýar» diýipdir-de, öz dogany bilen bolan wakany, onuň näme üçin Basra şäherine gidendigini gürrüň beripdir.

Ondan soň wezir Ajyby çagyrdyp getirdipdir. Ajyp gelendensoň, atasy ony görüp:

«Ynha meni daş bilen uran oglan!» diýip gygyrypdyr. Wezir bolsa: «Bu seniň öz ogluň ahyry» diýipdir. Şol wagt Bedrettdin Hasan oňa bakan gujak açyp okdurylyp, şu gazaly aýdypdyr:

«Köp aglap-eňredim aýrylyp senden,
Göz ýaşym sil boldy, gam basdy çenden.

Ýene duşuşdyrsa pelek permany,
Äht etdim ýatlaman diýip hijrany.

Duýmazdan begenjiň möwjüne batdym,
Şatlykdan ýaş döküp horkuldap ýatdym».

Bedrettdin gazalyny aýdyp bolan badyna-da, öz enesi gelip, onuň boýnuna towsupdyr-da, şeýle diýipdir:

«Söz tapmadym duşup hanymanyma, Kalbym
diýe bilmen mähribanyma».

Ondan soň bolsa, Bedrettdin ýitirim bolandan soňky bolan wakalary enesi oňa gürrüň beripdir. Hasanam şondan soň öz başyndan geçirenlerini olara gürrüň beripdir. Ine, onsoň olar biri-birine duşanlary üçin, gudraty güýçli Allatagala alkyş okapdyrlar.

Şemsetdin wezirem öz ýurduna gaýdyp geleninden iki gün geçensoň, soltanyň ýanyna bakan ugrapdyr, onuň ýanyna baryp tagzym edip, onuň ayak tozuny ogşap, patyşalara hormat goýlup salam berlişi ýaly edip salam beripdir. Soltan hem muňa begenip, onuň ýüzüne gülüp bakypdyr, öňküsi ýaly ýakyndan hyzmatdaşlyk etmegi buýrupdyr, ondan soň onuň syýahata giden wagtynda näme görüp, näme eşidenlerini sorapdyr, başyndan nähili ahwalatlaryň geçenini soraşdyrypdyr.

Şemsetdinem gören-eşidenleriniň hemmesini oňa başdan-aýak gürrüň beripdir. Ondan soň soltan oňa: «Allaha şükür, ýitigiňi tapyp, sag-aman alyp gaýdyp, öz maşgalaň hem çagalaryň arasyna dolanyp gelen bolsaň bolýar! Men seniň basrally iniň Hasany hökman görmelidirin, ertir ony şu ýere — diwana alyp gel» diýipdir. Şemsetdin wezir bolsa oňa: «Keremli Allahyň özi ýol berse, seniň sadyk guluň ertiriň özünde garşynda häzir bolar, enşalla!» diýip jogap beripdir-de, soltanyň sag-aman oturmagyny dileg edip çykyp gaýdypdyr. Öýüne gaýdyp barandan soň bolsa, öz inisini soltanyň görmek isleýändigini oňa habar beripdir, Bedretin Hasan basrally bolsa oňa: «Wepadar guluňyz hökümdaryň buýrugyna boýundyr!» diýip jogap beripdir.

Elgaraz, ondan soň Bedretin Hasan öz agasy Şemsetdin wezir bilen onuň aly hezretleri soltanyň ýanyna ugrapdyr. Baryp, onuň huzurynda peýda bolup, edep-ekram bilen oňa salam beripdir hem in gowy, hoşniýetler bilen mübärekläp, şu gazaly aýdypdyr:

«Bagty çüwen emeldar tagzym edip ýatypdyr, Şanyň
merhemetinden deň-derejä ýetipdir.

Hökmürowan soltanyň, at-abraý, şöhrat sende,

Saňa umyt baglanlar galyp gidýär belende».

Soltan bu ýigidiň sözlerine monça bolup ýylgyryp, üm bilen onuň oturmagyny yşarat edipdir, ol hem öz agasy Şemsetdiniň bir gapdalynda oturypdyr. Ondan soň patyşa onuň adyny sorapdyr, Hasanam oňa: «Men saňa gul bolmaga-da mynasyp bolmadyk in pes gullaryň biri, adyma bolsa Hasan basrally diýilýär, gije-gündiz seniň saglygyňy diläp, doga okap ýören guluňdyryn» diýip jogap beripdir.

Bu ýigidiň söz urşy soltanyň göwnüne ýarapdyr, ondan soň patyşa onuň akylynydüşünjesini, onuň okuw-biliminiň nähilidigini barlap görmek üçin, ondan: «Heý, seniň ýañakdaky hallaryň ýazylyp beýan edilişinden ýadyňda saklan zadyň barmy?» diýip sorapdyr. Hasan bolsa: «Hawa» diýip jogap beripdir-de, şu beýdi aýdypdyr: «Aşygym jemalyn salsam ýadyma,

Yns-jyns çydabilmez dadyma.

Gözüm görejine meňzäp dur haly,

Husnuna taý gelmez hüýrler jemaly».

Patyşa bu şygry makul bilip, ýene Hasana ýüzlenip: «Aýdyber! Seniň ataň Allanyň mynasyp gören adamydy, seniňem paltañ daşa degmesin, işiň oň bolgaý!» diýipdir. Hasan hem şu beýdi aýdypdyr:

«Ant içýän nâzli ýaryň al ýañakda alyndan,

Müşk dânesin ýatladýan nâzik nukta halyndan.

Geň görme jugra halyň müşk dänä meňzeş bolşun,

Geň gör ýüznüň husn jemläp, birje dänänem alşyn».

Patyşa ýürek joşgunyndan ýaňa saňňyldap: «Meniň üçinem bir beýt aýt, Alla seniň ömrüňi uzak etsin!» diýip seslenipdir, Hasan hem şu beýdi sanapdyr: «Jugra hal görküňe görmek goşupdyr,

Misli ýakut üste müşük düşüpdür.

Gel, zulum eýleme, gözüm guwanjy!

Bir gandyр mähriňden, eý göwnüm genji!»

Patyşa bu beýdi diňländen soň: «Örän ajap Läik, meniň gezelenç, tüweleme, Hasan sen-ä biçak tapawutly ýigit ekeniň! — diýip, oňa hoşallyk bildirip, soňra ýene oňa sorag berip başlapdyr. — Arap dilinde «hal» diýen sözün näçe manysy bar, şony bize düşündirip berermiň?» Onda Hasan: «Patyşamyza Alla kuwwat bersin, ýöne iller elli diýýärler welin, onuň elli sekiz manysy bardyr» diýip jogap beripdir. Onda patyşa: «Seniňki hak! —

diýipdir-de, soň ýene: — Gözelligiň aýry-aýry syratlarynyň nähili bolýandygyny sen bilýärmiň?» diýip sorapdyr. Hasan bolsa: «Hawa — diýip jogap berip: — Ýüzüniň näzeninligi, hamynyň ýylmanaklygy, burnunyň owadan şekili, keşbiniň özüne çekijiligi, gözelligiň aýgytlaýjy görnüşi bolsa saçdyr. Bularyň hemmesini, baryp-ha aş-Şahab-al-Hijazy öz gazalynda şeýle jemläpdir:

Gözel bolsa, ýüzi ýaldyrar geňsi,

Üzümiň suwy deý buldurar geňsi.

Burnunyň tarypy ülkeler aşar,

Gözüni görende aşyklar çaşar.

Eňegi eýjejik, pisse dahany,

Geplese gepletmez, sözünde many.

Biliniň inçesi mürçä taýba-taý,

Husnunda kemi ýok, bary jaýba-jaý.

Başda sünbülleri gözellik täji,

Panydan, bakydan alýandyr pajy!»

Hasan bu gazaly okap bolansoň, patyşa onuň zehininden hoşal bolup, arkasyna kakypdyr-da: «Şureýh kanunçy tilkidenem mekir» diýen nakylyň manysy näme?» diýip, ondan sorapdyr. Hasan hem oňa şeýle jogap beripdir: «Alla saňa kuwwat bersin, patyşahym, biler bolsaň, mergi keseli ýaýran günlerinde, Şureýh kanunçy Nejef şährine gaçyp gidipdir, şol ýere baryp namaza duran wagtynda, onuň ýanyna bir tilkijik gelipdirde,

onuň garşysynda durup, oňa öýkünmäge başlap, tas onuň namazyny ýalňyşdyran ekeni. Tilki her gezek, şeýdip bizar edip duransoň, ol hem bir gezek köýnegini çykarypdyr-da, ýeňlerini-gollaryny gerip garantgy edipdir, garantgy edilen taýaga bolsa özüniň sellesini geýdiripdir, köýnegiňem orta bilinden guşagyny guşapdyr, şeýdip taýagy öz namaz okaýan ýerinde dikip goýupdyr. Tilkijigem hemişekisi ýaly, geläge-de, onuň garşysynda çommalypjyk oturypdyr weli, Şureýh şol pursatda onuň ýeňse tarapyndan geläge-de şapladyr tutupdyr, ine, şonuň üçinem oňa ýaňky aýdyşyňyz ýaly, «tilkiden mekir» diýipdirler».

Hasan basralynyň aýdanlaryny eşiden soltan onuň agasy Şemsetdin wezire ýüzlenip: «Seniň doganyň ogly, tüweleme, dil-edebiýat bilimlerinden gereğini edinipdir, Kairde oňa taý geljek adam bardyr öýdemok!» diýipdir. Hasan basraly bolsa patyşanyň bu aýdanlaryna köp minnetdar bolup, ýerinden turaga-da, soltanyň önünde iki бүкүlip, onuň aýak tozuny öpüp, sadyk guluň öz hojaýynyň önünde çök düşüşü ýaly çök düşüp oturupdyr.

Soltan bolsa Hasan basralynyň dil-edebiýat biliminden, hakykatdan-da, uly paý alandygyny bilip, oňa tüýs ýürekden begenipdir, oňa ýüpek parçadan halat ýapyp, serpaý berip sylaglapdyr, onsoň onuň öz durmuş ýagdaýyny ýola goýmaga kömek eder ýaly, ony uly wezipeli işe belläpdir; Hasan basraly bolsa ýene ýerinden turup, onuň önünde eglip tagzym edipdir-de, patyşanyň mertebesiniň beýik hem uzak bolmagyny dileg edip, öz agasy Şemsetdin wezir bilen gaýtmaga rugsat sorapdyr.

Şondan soň soltan oňa gaýtmaga rugsat beripdir, ol hem öz agasy bilen öýlerine gaýdyp barypdyr, öýde olara nahar äberipdirler, olaram Allanyň bereninden iýip-içip, keyplerini kökläpdirler, ondan soň Hasan basraly öz aýaly Sitdal-Husnynyň dynç alýan otagyna baryp, soltanyň ýanyna baryşlaryny, ol ýerde bolan gep-gürrüňleri hem бүтін bolan zatlary aýalyna gürrüň edip beripdir. Aýaly bolsa muňa begenip: «Ol seni hökman öz tabakdaşy-da ediner, seni her hili zatlar bilen sylaglap, saňa bolelin ýeter ýaly serpaýlaram eder! Allanyň emri bilen, sen her ýerde bolsaň-da, derýa-deňizde bolsaň-da, gökde-zeminde bolsaň-da, sen göýä asmanyň aýy dek, öz röwşen gозelligiň bilen äleme ýagty salýarsyň» diýip öwüpdür. Onda Hasan: «Onuň meni tüýs ýüreginden söýmegi üçin, maňa bolan şol söýgüsiniň has-da ulalmagy üçin men ony wasp edip, onuň şanyna ajap

bir nama ýazmak isleýärin» diýipdir. Onda aýaly: «Berekella, tüýs bolaýjak zat! Oňatja pikirlen-de, örän gowy ýazjak bol. Şeýdäýseň, onuň saňa ýagşylyk baryny etjegini edil gözüm bilen görüp durun» diýipdir.

Ine, onsoň Hasan basrally özüne hiç kim päsgel bermez ýaly, çolaja bir ýerde oturypdyr-da, düzülişi taýdan gelşikli, manysy taýdan-da ajaýyp gazallary düzmäge bşlapdyr. Ine, onuň ýazan goşgusy:

Hökümdarym, belent şöhrada ýetdiň,

Beýik merdanlaryň ýoluny tutduň.

Il-güne adyllyk şöhläni çoyduň,

Duşmany dargadyp, garagyn oýduň.

Dosta perişde deý yssyň-mähriň bar, Pise

şir-peleň deý gazap-gahryň bar.

Gapyňy açanlar baýlyga batar,

Iliň minnetdardyr, sarpaňy tutar.

Eçilseň nur dökýäň mährem ýüzünden,

Söweşde ot saçýaň ala gözünden.

Jomart bolup meýmiretdiň, mes etdiň,

Raýatlarňa rehmet ýaýdyň, esetdiň.

Ömrüň uzak etsin gudratly Suhan,

Şum pelek kastyndan saklasyn aman.

Ol özüniň bu goşgusyny ýazyp bolandan soň, ony öz agasy Şemsetdin weziriň gullaryndan birisiniň eline berip, onuň alyhezretleri soltana iberipdir. Soltan hem ony okap görüp, biçak begenip, ýüregi şatlanypdyr, onsoň patyşa ony öz ýanyndaky adamlara-da okap beripdir, patyşanyň önünde tegelenişip oturanlaryň-da hemmesi Hasany öwüp arşa çykarypdyrlar. Ondan soň soltan ony öz ýanyna çagyrypdyr, Hasan onuň huzurynda peýda bolan wagtynda, oňa: «Şu günden başlap, sen meniň tabakdaşym, özümiň saňa ozalky bermeli edip bellän zatlarymdan daşgyn, men saňa ýene her aýda müň dirhem bermeli edýärin» diýipdir.

Hasan basraly hem ýerinden turaga-da, soltanyň önünde tagzym edip, onuň aýak tozuny üç gezek öpüp, soltanyň şan-şöhratynyň artmagyny hem ömrüniň uzak bolmagyny dileg edipdir. Ine, şondan soň, Hasan basralynyň gulluk derejesi ýokarlanyp, dabarasý daglardan aşypdyr, ine, şeýlelik bilenem, ol öz agasynyň ýanynda, öz maşgalasynyň arasynda ajaýyp hem gözeli durmuşda ýaşap, tä başy ölüm ýassygyna ýetýänçä, aýşy-eşretli döwran sürüpdir.

Japaryň agzyndan bu wakalary eşiden Harun ar-Reşit muňa haýran galyp: «Bu hadysalary altyn syýa bilen ýazmak gerek!» diýipdir.

Şondan soň ol hälki guly boşadyp goýberipdir, öz aýalyny öldüren ýigidiň bolsa arkaýyn hem bol-telki, oňat ýaşamagyna kemsiz ýeter ýaly möçberde, her aýda alyp durar ýaly, oňa aýlyk bellemeli diýip buýruk beripdir, onsoňam öz adyndan bir aýaly oňa peşgeş berip goýberipdir, özi-de şondan soň ol ýigit onuň ýakyn tabakdaşlarynyň biri bolup galypdyr.

KÜÝKI HAKYNDÄ HEKAÝAT

Gadym zamanlarda, ençeme asyrlar hem ýüzlerçe ýyllar mundan ozal, birwagtlar, Çynma-çyn şäherinde bir tikiñçi bolanmyş. Onuň eli uzadan ýerine ýetýär ekeni, özem keýpi-sapalygy, şagalaňlygy gowy görýän adam ekeni. Kāwagtlar ol öz aýaly bilenem gezelenje-seýle çykar ekeni. Ine, onsoň ol günlerde bir gün, ertir bilen çykyp, uzynly günü geçirip diýen ýaly, agşamaralar öz öýlerine gaýdyp gelýärkäler, ýoluň ugrunda bir küýkiniň üstünden gelipdirler. Onuň keşbi şeýle bir geň bolup, gaharlyny güldürjege, gaýgylynyň göwnüni açyp biljege meňzäp duran ekeni. Tikiñçi hem onuň aýaly ol küýkini görüp, onuň ýanyna barypdyrlar-da, birmeydan synlap durupdyrlar, soňam ony öz öýlerine çagyryp, baryndan iýip-içip gaýtmagy oňa tekliپ edipdirler. Küýki hem oňa razy bolupdyr-da, olaryň öýlerine barypdyr. Tikiñçi iýer-içer ýaly zat almak üçin bazara çykyp (eýýäm garaňky düşen ekeni), gowrulan balyk, çörek, pyrtýkal, süzme alyp gaýdypdyr. Öýüne gelip, balygy küýkiniň önünde goýupdyr. Ine, onsoň olar nahar edinmäge oturypdyrlar weli, tikiñçiniň aýaly balygyň ullakan bir bölegini alaga-da, küýkiniň agzyna tutdurypdyr-da, eli bilenem onuň agzyny tutup: «Alladan ant içýän, sen şuny durşuna ýeke gezekde ýuwdup, iýseňem iýersiň, iýmeseňem iýersiň, özümem saňa çeýnemäge maý bermerin!» diýipdir. Onsoň küýki hem ony ýuwdupdyr weli, tokga etiň içinde ep-esli süňk bar ekeni, ol süňkem onuň bokurdagynda galypdyr. Ine şeýlelik bilenem, küýki pahyryň ajaly ýetensoň, süňki ýuwdup bilmän ölüpdir. Tikiñçi bolsa muňa haýran galyp: «Allanyň edenine çäre bolup bilmez, hemme zat Alla tarapyndyr! Wah, pahyr! Gel-gel, munuň ajalynyň biziň elimizden bolayşyny diýsene!» diýip içini çekipdir. Onuň aýaly bolsa ärine: «Ýeri, indi näme beýdip garaşyp otyrsyň? Näme, sen öňde biriniň:

Düşdi bir musallat, çaşyrdy başym,

Halasgärlem dargap, çolardy daşym.

Ýanar oda dözen niçik adamdyr?

Ant bolsun, bu işiň soňy matamdyr!

diýenini eşitmänmidiň?» diýipdir. Onda äri: «Eýse, men näme etmeli?» diýip, aýalyndan sorapdyr. Aýaly bolsa oňa: «Tur ýerinden-de, ony eline al, üstüni-de ýüpek çargat bilen ört, men öňe düşüp ugraryn welin, senem yzyma düş. Häzir agşamyň garaňky çagy, öňünden çykyp sorana: «Bu meniň çagam, ynha-da onuň enesi, biz çagamyzy hekimetebibe görkezjek bolup alyp barýarys» diýip jogap ber» diýip öwredipdir. Tikinçi hem öz aýalynyň aýdanyny edip, ýerinden turaga-da, küýkini eline göterip çykyp ugrapdyr. Onuň aýaly bolsa: «Wah, balam, Allanyň özi saňa kömek etsin-dä! Seniň niräň agyrýar, mama seniň niräne zeper ýetirdikä?» diýen bolup aglamjyrap barýar ekeni. Ýolda olary gören adam: «Olaryň çagasy näsaglapdyr-ow» diýýär ekeni. Olar ýolboýy hekimiňtebibiň öýüni sorap gidip barýarlar ekeni, illerem olara şol töwerekdäki bir ýewreý hekimiň öýüni salgy berenmişler. Olar teý-ahyry hekimiň öýüne ýetip, onuň derwezesini kakypdyrlar weli, aňyrdan bir gara (negr) gynak ylgap gelip derwezäni açyp görse, ynha derwezäniň agzynda eli çagaly bir adam dur, ýanynda-da bir aýal bar diýýär. Ol gynak olaryň habaryny alyp: «Size näme gerek?» diýýär. Onda tikinçiniň aýaly: «Biziň çagajygymyz näsaglady, biz ony hekime görkezmekçi bolup geldik. Sen, ynha, şu çärýek dinary al-da, öz jenabyňa eltip ber, goý, ol aşak düşsün-de, gelip biziň çagamyza seredip bersin: çagamyza bir kesel-ä degipdir» diýenmiş. Gynak ýokaryk çykyp ugrapdyram weli, tikinçiniň aýaly iç işige giripdir-de ärine: «Küýkini şu ýerde goý, özüňem bahymrak bol, janymyzy halas edeli» diýipdir. Tikinçi hem aýalynyň aýdyşy ýaly edip, küýkini diwara söýäp goýupdyr weli, är-heleý ikisem derwezeden çykyp, ýeňsäni el ýaly edäýipdir. Hälki gynak bolsa ýewreýiň ýanyna baryp: «Derwezäniň agzynda bir adam bir kesellini görkezmäge getiripdir, ýanynda bir aýalam bar. Olar ynha şu çärýek dinary saňa iberdiler, aşak düşüp gelsin-de, kesellini görüp, nähilem bolsa bir derman ýazyp bersin diýip haýys etdiler» diýipdir. Ýewreý çärýek dinary görüp begenip, haýal etmän ýerinden turupdyr-da, garaňkynyň içinde aşak düşüpdür weli, ýere düşüpdüşmäňkä, ylgap barşyna, diwara söýelgi duran küýki bilen çakyşypdyr. Ol ölini gören badyna: «Ýa Ýaradan! Ýa Musa pygamber hem onuň on wesýetnamasy! Ýa Harun hem Nunuň ogly Isa pygamber! Men bu keselli bilen çakyşypdyryn weli, olam aşak ýykylyp öläýipdir öýdýän?! Ýeri, indi men bu ölini öz howlymdan nädip çykaryp bilerkäm?» diýip jibirdäpdir. Onsoň ol küýkini göterip, öz öýüne eltipdir-de, bu ahwalaty aýalyna habar beripdir. Aýaly bolsa oňa: «Sen näme beýdip otyrsyň? Eger sen ertir gün dogýança şeýdip otursaň, dat günümize, onsoň

ikimiziňem: meniňem, seniňem işimiziň gaýtdygy bolar. Gel, ikimiz ony göterip, tamyň üstüne çykaraly-da, şol ýerdenem ony musulman goňşymyzyň howlusyna taşlaly» diýipdir. Ol ýewreýiň goňsusy bolsa soltanyň aşhanasynyň naçalnigi, gözegçisi bolup işleýän ekeni. Gözegçi her gün diýen ýaly öýüne et-ýag getirip goýýar eken weli, goýanyny pişikler, syçanlar ogurlap iýýärmiş. Gowy guýruk ýagy getirip goýan wagtynda bolsa, itler tamyň üstünden aşyp geçip äkidýärler ekeni. Şeýdip olar gözegçiniň getirip goýan ýagyny düw-dagyn edip, ony uly zyýana goýýarlar ekeni. Ine, onsoň ýewreýdir aýaly küýkini göterip tamyň üstüne çykarypdyrlar-da, aşak sallap, goňsularynyň howlusyna geçiripdirler. Özlerem ony dikligine aşak sallap, diwara söýgetlenip durar ýaly edip goýupdyrlar-da, öz öýlerine girip gidipdirler. Olaryň küýkini taşlap gidenlerine mähetdel, gözegçi-naçalnik hem aňyrdan öýüne gelip, eli ýanyp duran şemli gapysyny açaga-da, howlusyna giripdir. Ol öz howlusyna giren badyna seretse, tamyň daşky burçunda, uzyn ýagyş turbasynyň aşagynda bir adamyň diwara ýaplanyp duranyny görüpdir. Oňa gözi düşen badyna, öý eýesi: «Hä, tüýs bolaýdy, ahyry jüpüne düşürdim gerek! Alladan ant içýän, ahyry üstündenjik gelendirin; meniň getirenje ýagymy ogurlap ýören, asyl adam eken-ow!» diýip içini gepledipdir. Onsoň gözegçi-naçalnik oňa bakan öwrüläge-de: «Hä, meniň getirenje etimi-ýagymy arkaýynja daşap ýören senmidiň asla, men bolsam ony itpişikden görüp ýördüm! Men köçede gören itimi-pişigimi öldürip, günä baryny gazanyp ýörsem nätjek, sen bolsaň tamyň üstünden aşypjyk düşäýýän ekeniň-ow?!» diýip, dişlerini gyjap ugrapdyr. Ol eline äpet bir çekiji alaga-da, küýkiniň ýanyna barypdyr-da, çekiji aýlap onuň döşüne bir urupdyr weli, görse: küýki eýýäm öli eken. Gözegçi özüniň bu eden işine ökünip hem gynanyp: «Munuň özi hut Allanyň emri bilen bolan zatdyr,

Gudraty güýçliniň permany şeýledir!» diýipdir. Onsoň ol öz janyndan gorkusyna: «Hudaýym, etem gursun, ýagam gursun! Bu adamyň ajalynyň ýetip, gel-gel meniň elimden ölçüne seretsene!» diýip içini gepledipdir. Ondan soň ol öliniň ýüzüne seredip görse, onuň bir bolgusyzja küýküdigini görüp: «Ýeri, şu küýküligeni bilen et-ýag diýip ogurlyk edip ýörmän näme, aý, işgaýdan! — diýip, oňa hüňürdäpdir, soňundan bolsa: — Eý, Ýaradan, meni öz penaňda aman saklap, şu beladan bir halas edeweri!» diýip, Hudaýa nalyş edipdir. Ine, onsoň ol daňdana golaý, küýkini egnine göterip, öz öýünden çykyp ugrapdyr-da, tä bazaryň bári çetine barýança göterip äkidipdir. Şol ýerde bolsa ony

bir keçejiğiň burçundaky dükanýň düýbünde goýupdyr-da, taşlap gidiberipdir. Ine, onsoň şol pursatda hem birdenkä bir ýerden bir hristian dinindäki adam peýda bolupdyr. Ol adam soltanyň söwda dellaly eken. Ol lül pýan ekeni-de, serhoşlygyna döz gelip bilmän, kilisedäki irdenki çokunmadan öňürti hammama düşünmegi ýüregine düwüp çykyşy eken. Ol hem yranyp-çaýkanjyrap barşyna küýkiniň üstünden gelipdir. Ol buşukmak üçin aşak oturmakçy bolanda, birdenkä dükanýň düýbünde bir adamyň duranyna gözi düşüpdir-de, ýok zady göwnüne getiripdir. Ol hristian ilkaşam öz başyndaky sellesini ogurladan ekeni. Ine, onsoň tama ýaplanyp duran küýki hem onuň gözüne sellesini ogurlamakçy bolýan ýaly bolup görnüpdir. Şonuň üçinem ol küýkiniň alkymyna dykylyp barypdyr-da, ýumrugyny düwüp, onuň gulagynyň düýbüne palçyldadyp urupdyr weli, küýki ýere ýykylypdyr. Onuň ýykylanyny görübem, gygyryp bazaryň garawulyny çagyrypdyr. Özi bolsa biçak pýan bolansoň, küýkiniň ölüdigini-de bilmän, onuň üstüne münäge-de, ony ýene urmaga hem bogmaga durupdyr. Onýança-da bazaryň garawuly aňyrdan gelip, hristianyň bir musulmany ýatyryp, üstüne münüp urup duranyny görüp: «Ony näme diýip urýaň?» diýip sorapdyr. Hristian bolsa: «Bu meniň sellämi ogurlajak boldy» diýip jogap beripdir. Garawul oňa: «Tur-da, aýryl beýläk» diýipdir. Hristian turup aýrylypdyr welin, garawul hem küýkiniň ýanyna baryp seretse, ol biçäre öli eken. Onsoň garawul onuň ölüdigini görüp: «Alladan ant içýän, örän gowy zat! Hristian musulmany öldürýär!» diýip gygyrypdyr. Ondan soň garawul ol hristianyň ellerini arkasynda daňaga-da, weliniň jaýyna alyp barypdyr. Hristian bolsa öz içinden: «Ýa Ýaradan, ýa pygamberiň enesi, men ony nädip öldürip bildimkäm, ne beýle basym ölüpdür, ýeke gezek uranym bilenmikä!» diýip geňirgenipdir. Onuň serhoşlygy şol bada aýrylyp, akyly-huşy ýerine gelipdir.

Ine, onsoň hristian-dellal hem küýki ol gijäni weliniň jaýynda daň atýança bilelikde geçirýärler. Ertirden soň weli gelip, ganhory asyp öldürmeli edip, bu barada jellada jar çekdirmegi buýrupdyr. Hristiany asmak üçin daragajyny dikip, ony şol agajyň aşagyna eltipdirler. Ine, onsoň jellat gelip, hristianyň boýnundan syrtnak salyp, ony asmakçy bolupdyr. Edil şol pursatda-da, hälki gözegçi-naçalnik peýda bolup, hristiany asmakçy bolýandyklaryny görüp, märekäni iki ýana itekläp, kürsäp gelipdir-de: «Ony asmaň, küýkini men öldürdim!» diýip gygyrypdyr.

Onuň bu gykylygyny eşiden weli: «Sen ony näme üçin öldürdiň?» diýip, gözegçiden sorapdyr. Ol hem şeýle jogap beripdir: «Men öten agşam öz öýüme barsam, ol ýagyş turbasyndan aşak syrylyp düşüp, meniň tygşytlap goýan azyklarymy ogurlajak bolup duran ekeni. Menem baraga-da, onuň kükregine çekiç bilen güpledip urdum weli, ol öldi ýatyberdi. Menem ony göterip äkitdim-de, bazaryň gyrasyndaky bir jaýyň düýbünde taşlap gaýtdym. Men bir musulmanyň ganyna galdym, indi bu hristianyňam ganyna galmaly boljak. Birini öldürenimem az däl! Onuň ölümi üçin hiç kime azar bermäň-de, meni asyp öldüriň!» diýip gygyrypdyr. Gözegçi-naçalnigiň bu aýdanlaryny eşiden weli hristian dellaly goýberipdir-de, jellada garap: «Özüniň boýun almagyna görä, ony dardan as» diýip buýruk beripdir. Jelladam hristianyň bokurdagyndan ýüpi aýryp, gözegçi-naçalnigiň boýnuna syrtmak salyp, ony asmak üçin dar agajynyň aşagyna getirip durzupdyr. Jellat ony asjak bolup durka, birden hälki ýewreý-hekim bir ýerden peýda bolup, märekäniň arasyndan ýeňe çykypdyr-da: «Ony asmaň! Küýkini öten agşam meniň bir özüm öldürdim — diýip gygyryp, jellada hem bütün jemagata ýüzlenip düşündiripdir. — Men öz öýümde otyrkam, bir erkek kişi bilen bir aýal gelip, meniň derwezämi kakdylar, olaryň ýanynda keselli şu küýki hem bar ekeni. Olar meniň gapy gyrnagyma çärýek dinar berip goýberipdirler-de, meni çagyrdypdyrlar. Gyrnak gelip, maňa habar berensoň, menem ylgap çykdim weli, görsem, olar bu küýkini meniň howlymyň iç işiginde, edil basgançakly çykalgamyň üstünde goýup, özleri hem ötägidipdir. Menem oňa seretmek üçin basgançakdan aşak düşüp ugradym weli, garaňkynyň içinde küýki bilen çakyşypdyryn, şonda ol basgançakdan aşak ýykyldy-da, şol demde hem öldi ýatyberdi. Onsoň, bizem, aýalym ikimiz, ony göterip tamyň üstüne çykardyk-da, öz goňşymyz gözegçi-naçalnigiň howlusyna (onuň öýi bolsa biziňki bilen ýanaşyk), ýagyş turbasynyň gapdaly bilen aşak sallap goýberdik. Goňşymyz gije öýüne gelen wagtynda tamynyň burçunda biriniň ýagyş turbasyna duwlanyp duranyny görüp, ony ogrudyr öýdüpdir-de, çekiç bilen urupdyr weli, küýki hem ýere ýykylypdyr. Gözegçi-naçalnik bolsa ony özüm urup öldürendirin öýdýär. Meniň bolsa bir musulmany atanlykda öldürip ganyna galanym hem az däl, ýene bir musulmanyň ölümüne bilgeşlin sebäpkär bolup bilmerin!»

Weli hem bu ýewreýiň aýdanlaryny eşidipdir-de, jellada: «Gözegçini goýber-de, ýewreýi as!» diýipdir. Onsoň jelladam ýewreýiň boýnuna tanap salyp, ony dar agajynyň

aşagyna getiripdir weli, birden märekäniň arasyndan tikiñçi gygyryp çykypdyr-da: «Ýok, ony asmaň! Küýkini menden başga hiç kim öldürenok! — diýip düşündirmäge başlapdyr. — Men düýn gündiz gezelenje çykyp, agşamara dolanyp gelýärkäm, şu küýkiniň üstünden geldim. Ol pýan bolup, deprek kakyp, aýdym aýdyp duran ekeni. Men ony myhmançylyga çagyryp, öz öýüme äkitdim. Men balyk aldym, onsoň bile iýmäge oturdyk. Birden meniň aýalym bir tokga balyk etini küýkiniň agzyna tutduryp, zor bilen, çeynetmän ýuwutdyrды weli, balygyň süňki onuň bogazynda tegek bolup galdy-da, küýki şol bada öldi ýatyberdi. Bizem, aýalym ikimiz, ony ýewreýiň öýüne göterip äkitdik. Hyzmatkär gyz basgançakdan aşak düşüp gelip derwezäni açdy, bizem oňa: «Bar-da derwezäniň agzynda bir erkek bilen bir aýal dur, olaryň kesellisine seredip ber diýip, öz jenabyňa aýt» diýdik, onuň eline-de çärýek dinar berip goýberdik. Gyz öz jenabynyň ýanyna giden badyna, menem küýkini göterip, basgançagyň ýokary başyna çykaryp, öýüň daş işigine ýaplap oturdym-da, aýalym bilen yzyna bakan gaýdyberdim. Ýewreý bolsa öýünden çykyp aşak düşüp ugranda, küýki bilen çakyşyp, ony özi öldürendir öýdүpdir». Onsoň tikiñçi ýewreýe ýüzlenip: «Dogrumy?» diýip sorapdyr. Ýewreýem: «Hawa!» diýip jogap beripdir. Ondan soň tikiñçi welä ýüzlenip: «Ýewreýi goýber-de, oňa derek meni as!» diýipdir. Weli bolsa onuň bu sözlerini eşidip, küýki bilen baglanyşykly bolan bu ahwalata haýran galyp: «Dogrudanam, munuň ýaly zatlary diňe kitaplarda ýazýarlar! — diýipdir-de, soňundanam jellada ýüzlenip: — Ýewreýi goýber-de, özüniň boýun almagyna görä, tikiñçini as» diýipdir. Jellat hem bu ýagdaýa geň galyp: «Biz-ä, walla, birini getirip, birini äkidip durmakdanam halys bolduk, netijede bolsa, hiç kimem asanoklar» diýipdir-de, syrtnagy tikiñçiniň boýnuna salypdyr.

Ine, ol adamlaryň başyndan geçenler. Küýki barada aýdanyňda bolsa, onuň özi soltanyň masgarabazymyş diýýärler, ol ony ýanyndan aýryp bilenokmyş. Küýki pýan bolup, şol gije ýitirim bolup, ertesi hem günortana çenli ondan habar bolmansoň, soltan ol hakda öz ýanyndaky emeldarlarynyň birinden soranmyş. Şonda ol emeldar hem soltana: «Eý, hökümdar, küýkiniň meýidini weliniň jaýyna getiripdirler, weli hem ony öldüren gandary asmaly edipdir. Ony asmakçy bolup durkalar, bir adam gelip: «Ony men öldürdim» diýipdir, onsoň başga biri, ondan soň üçünji biri gelip, hemmesi-de: «Men öldürdim-de, men öldürdim!» bolşup duranmyş. Olaryň her haýsy-da ony näme üçin hem nädip öldürendigini düşündirip gürrüň berenmiş» diýip habar beripdir. Soltan hem bu

habary eşidip, oňa: «Sen weliniň jaýyna bar-da, olaryň hemmesini meniň ýanyma alyp gel» diýipdir. Soltanyň iberen adamy baryp görse, jellat tikiňini asjak bolup duran ekeni, ine, onsoň bärden baran adam oňa: «Asmaly дәl!» diýip gygyrypdyr. Onsoň ol patyşanyň aýdanyny welä habar beripdir-de, weliniň özüni-de, küýkiniň meýidini-de göterdi, tikiňini-de, ýewreýi-de, hristiany-da, gözegçi-naçalnigi-de — hemmesini öňüne salyp gaýdyp, soltanyň ýanyna getiripdir. Onsoň weli hem soltanyň öňünde eglip tagzym edip, onuň aýak tozuny öpüp, bolan ahwalatyň hemmesini bolşy ýaly edip gürrüň beripdir, ony gaýtalap oturmagyň bolsa peýdasy ýok. Patyşa bolsa bolan wakany eşidip, biçak haýran galyp, ony altyn syýa bilen ýazmaly edipdir. Onsoň ol öz töwereginde duranlara ýüzlenip: «Heý, şu küýkiniň başyndan geçen ahwalatdan gyzykly zady görüp-eşideniňiz barmy?» diýipdir. Onda hālki hristian öňe çykypdyr-da: «Zamanamyzyň şahy-soltany, eger rugsat etseň, öz başyndan geçen wakany aýdyp bereýin, onuň özi bu küýkiniň başyndan geçen zatlardan hem başbeter gyzykly hem biçak geň görmeli zatdyr» diýipdir. Onda soltan oňa: «Näme aýdasyň gelyän bolsa, aýdyber, eşideli!» diýip jogap beripdir.

HRISTIANYŇ HEKAÝATY

«Zamanamyzyň şahy-soltany — diýip, hristian gürrüň bermäge başlapdyr: — men bu ýere aýak basan wagtymda, harytly gelipdim, siziň ýurtlara meni ykbalym alyp geldi, ýogsa meniň önüp-ösen ýerim Kairdi. Meniň aslym müsürli, şol ýerde hem terbiýelendim, meniň atam hem söwda dellalydy. Men är ýaşyna ýetenimden soň atam öldi, onsoň men onuň ornunda dellal boldum. Ine, onsoň günlerde bir gün, men otyrkam, görsem, ynha bir görmegeý ýigit eşekli gelyär, onuň owadanlygyna taý geljek adam ýok, özi-de şeýle bir bezemen geýnipdir weli, diýip-aýdar ýaly дәl. Ol meni görüp, saglykamanlyk soraşdy, menem sypaýyçylyk üçin, oňa hormat goýup, ýerimden turdum.

Ol içi künjüli bir düwünçegi çykardy-da: «Ynha şunuň her birisi näçeden?» diýip sorady. Menem oňa: «Ýüz dirhem» diýip jogap berdim. Onda ol ýigit maňa: «Ýükçüleriňi hem ölçegçileriňi al-da, häziriň özünde Ýeňiş Derwezesine, al-Jaýelaly kerwensaraýyna

bakan ugra, meni şol ýerden taparsyň» diýdi. Şeý diýdi-de, elime şol düwünçegi berip, öz ýoluna gidiberdi, düwünçekde bolsa harydyň nusgasy bardy.

Menem alyjylara habar berip çykdy, her siriniň özi maňa ýüz ýigrimi dirhem getirdi. Ine, onsoň men ýükçülerimden dört adamy aldym-da, onuň salgy beren ýerine ugradym, barsam, ol ýigit maňa garaşyp duran ekeni. Ol meni gören badyna erinden turdy-da, ammaryny açdy. Ýükçüler onuň içindäki dänzni çykardylar, biz ony ölçäp gördük weli, elli siri, baş ýüz dirhemlik däne çykdy. Onsoň ol ýigit maňa: «Seniň dellallyk edeniň üçin, her sirisine on dirhem berýärin, pullary ýygnap al, özüňe ýetýäniňden galan dört ýüz elli dirhemi-de maňa sakla; men galan harytlarymy-da satyp bolanymdan soň, özüm seniň ýanyňa baryp, pulumy alyp gaýdaryn» diýdi. Menem: «Bolýar!» diýip, onuň elinden öpdüm-de, ýanyndan gaýtdym, şol gün maňa müň dirhem düşdi. Ol ýigit bir aýlap gara bermän gezenden soň geldi-de: «Hany pullar taýýarmy?» diýip, menden sorady. Menem edep bilen ýerimden turup, oňa salam berdim, soňundan bolsa: «Belki, düşüp aňry-bäri bir zat iýip-içersiň?» diýdim. Emma ol oturmady-da: «Sen puly taýýar edip goý, men gelip alyp giderin» diýip, ýene öz ýoluna gitdi. Men bolsam onuň puluny taýýarlap goýup, onuň gelerine garaşyp oturdym. Ol ýene bir aýlap gara bermedi, menem öz ýanymdan: «Bu ýigit rehimdaryňam baryp ýatan rehimdary» diýip oýlandym. Bir aý geçenden soň, ol gatyrlý geldi, özi-de owadan lybaslaryň içinde misli täze dogan aý ýaly ýalpyldap dur. Hamala diýersiň, edil ýap-ýaňy hammamdan çykyp gelen ýaly, ýüzi aý kimin ýagty salýardy, ýaňaklary gyzaryp, maňlaýy ýalpyldap durdy, ýaňaklaryndaky goşa haly bolsa garamyk dänesi kimin, öňde biriniň wasp edişi ýaly, ak ýüzüne gelşip durdy:

«Şemsu-kamar şöhle saçar ýüzünden, Bagtyýarlyk
nurun döker gözünden.

Jemalyň garamak keýpi-sapadyr,

«Gel» diýse, owazy jana şypadyr.

Görk-görmegi näzik, inçe, nepisdir,

Akly dury, ýuwaş hem göwni pesdir.

Aperin, bu husny biten Jepbara!

Söýenne parh goýýan ol Biribara!»

Men ony gören badyma turup, elinden öpdüm-de, onuň öňünde dik durup, janynyň saglygyny hem işiniň rowaç bolmagyny dileg edip, oňa: «Eý, jenap, mendäki pullaryňy aljak dälmi?» diýdim. Ol bolsa maňa: «Howlukmak nämä gerekmiş? Men öz işlerimi birýüzli edip bolanymdan soň alyp gideris-dä» diýip jogap berdi-de, ýene öz ýoluna ötägitdi. Men öz ýanymdan: «Alladan ant içýän, bu ýigit indiki gezek gelende, men ony hökman myhmanlyga çagyrarın, çünki men onuň pullaryny ýöredip, söwda edip, onuň arkasyndan esli maýa topladym ahıry!» diýip içimi gepletдим.

Ýyl aýak bolanda ol dolanyp geldi, özem öňküsindenem gözel lybaslar geýnip geldi welin, görmäge göz gerek. Ine, onsoň men onuň diýenine-aýdanyna gulak asman, myhman bolup, meniň hezzetläp beren tagamymdan iýip-içip gitmeseň bolmaz diýip, zor bilen diýen ýaly ony myhman edindim. Onda ol ýigit: «Diňe şeýle şert bilen: meniň üçin eden harajatlaryň hemmesi meniň sendäki pulumyň hasabyna bolsun» diýdi. Menem: «Bolýar!» diýdim-de, ony oturdym, özümem çykyp, barmaly ýerime bardym, taýýarlamaly zatlaryň hemmesini häzirledim, iýer-içer ýaly ýene-ýeneleri getirip öňünde goýdum-da, oňa: «Allanyň haky üçin!» diýdim. Onsoň olam stoljugyň başyna geçip, özüniň çep elini uzadyp, meniň bilen nahar edinmäge oturdy, menem muňa haýran galdym. Biz iýip-içip bolanymyzdan soň, men onuň elini ýuwdurdym, süpürmäge desmal (elýaglyk; polotensa) äberdim. Onsoň men onuň öňünde şirin-şeker nygmatlary goýdum, şondan soň ol ikimiz söhbete başladyk. Şonda men oňa: «Eý, meniň jenabym, meni bagyşla, sen näme üçin nahary çep elini bilen iýdiň? Belki, seniň sag eliniň agyrýan ýeri bardyr?» diýdim. Ol meniň bu aýdanymy eşidip, şeýle namany aýtdy:

«Eý dostum, soraşyp gozgama derdim,

Köp hunaba ýutdum, kän ejir gördüm;

Pelek agýar üçin ýardan aýyrdy,

Mejburlyk gurasyn — synam syndyrdy».

Onsoň ol elini çykaryp görkezdi weli, seredip görsem, onuň eli çapylyp kesilen ekeni, golunyň goşaryndan aşagy kesilip aýrylypdyr. Men ony geň görüp, agzymy açyp aňkarypdyryn, ol ýigit bolsa: «Sen muny geň görme, özüňem seniň bilen nahar iýmäge oturamda, çep elim bilen iýenimi ulumsylykdandyr öýdüp göwnüňe getirmegin, meniň sag elimiň kesilip aýrylmagynyň bolsa bıçak üýtgeşik sebäbi bar» diýdi. Men ondan: «Onuň nähili sebäbi bar?» diýip soradym weli, ol ýigit: «Biler bolsaň, meniň aslym Bagdatdan, meniň atam ol ýerde tanymal adamdy. Men ýetişip, är ýaşyna ýeten wagtymda, Müsür ýurdy hakynda syýahatçylaryň, jahankeşdeleriň hem täjirleriň gürrüňlerini köp eşidipdim, ine, onsoň şol gürrüňler meniň kalbyma ornaşyp galypdyr. Meniň atam aradan çykansoň, men Bagdat hem Mosul harytlaryndan birentek zatlary alyp Bagdatdan çykyp ugradym. Allanyň özi meniň işimi oňuna eden ekeni, men ol ýerden gaýdyp, siziň şu şäheriňize gadam basdym» diýdi-de, ýigit öz sözünüň şu ýerinde aglady-da, şu namany aýtdy:

«Ýiti gözliň güwläp gitjek çaýyndan

Sokur sowlup gaçar, barmaz oýundan.

Danaň öz dilinden köýjek ýerinde,

Samsyk söz oýnatmaz hyýal-serinde.

Halalhonlar kowlap tapsalar ryzkny,

Azgynlar mesirgäp, kylarlar pyskny.

Goçaklar çäresiz göz ýaşyn akdyr,

Bu Rahman Rahymdan buýrulan takdyr».

Ýigit şu gazaly aýdanyndan soň, ýene gürrüňini dowam etdi: «Men Kaire geldimde, öz harytlarymy Masrur kerwensaraýynda düşürdim. Ýükümi düşürip bolanyndan soň, hyzmatkäriň eline pul berdim-de, bize iýer ýaly bir zat getirip ber diýdim, özümem biraz salym ýatdym. Ondan soň turdum-da, Beýn-al-Kasreýi köçesine aýlaň-çaýlaň edip geldim-de, ol gijäni şol ýerde ýatyp geçirdim. Ertesi ýerimden turdum-da, mataly gülebendi açdym, onsoň öz-özüme: «Gideýin-de, bazarlara aýlanyp göreýin, ol ýerde ýagdaýlaryň nähili-neneňsidigini bileýin!» diýdim. Men mata-marlyklardan birnäçesini alaga-da, öz hyzmatkärlerimiň biriniň eline berdim-de, göterip äkitdirip, Jirjis bazaryna ugradym. Ol ýerde dellallar meni garşyladylar (olar meniň gelenimden habarly eken), olar meniň matalarymy aldylar-da: «Mata alan gel!» diýip gygyryşyp başladylar. Emma olar meniň deregimi-de çykaryp bermediler, menem muňa gynandym. Onsoň dellallaryň baştutany maňa: «Eý, jenap, men peýda getirjek zady bilýärin, sen meniň aýdanyma gulak asdajyk, beýleki söwdagärleriň edişi ýaly et-de, şaýatlaryň, mürzäniň hem zamunçylaryň huzurynda, harytlaryňy birnäçe aý möhleti bilen nesýe ber, özüňem her hepdäniň penşenbe hem duşenbe günlerinde pul alyp durarsyň, şeýdibem dirhem baryny ýygnarsyň: her dirhemiň iki bolar, onýança özüňem Kairi hem Nili görersiň» diýdi. Menem: «Bu aýdanyň oňat pikir!» diýdim-de, dellallary yzma tirkäp, kerwensaraýa bakan gaýtdym. Olar meniň matalarymy bazara alyp gaýtdylar, menem olara satan matamyň bahalaryny zadyny ýazyşdyryp, barybam zamunça eltip tassykladyp, dillerinden hem hat aldym-da, ýene kerwensaraýa dolanyp bardym. Men birentek günleri başymdan geçirdim, her günem bir küýzejik şerap bilen ertirlik edinip, her günem täze et hem şirin-şeker nygmatlar getirdip, bir aýlap ýaşadym. Ine, onsoň meniň pul alyp başlamaly aýym hem gelip ýetdi, onsoň men her penşenbede hem duşenbede bazara baryp, söwdagärleriň dükanynyň ýanynda oturýardym, zamunçydyr mürze bolsa puly öýleden soň gidip getirip berýärdiler, men bolsam olaryň getirip beren pullaryny sanap alýardym-da, gapjyga salyp möhürleýärdim, onsoň ýanym pully ýene kerwensaraýa gaýdyp gelýärdim. Ine, onsoň günlerde bir gün (munuň özi duşenbe günüdi), men hammama girdim-de, ondan çykyp, kerwensaraýa dolanyp baryp, öz ýaşayan jaýyma gelip, bir küýzejik şerap bilen ertirlik

edindim, onsoň birsalym ýatdym, oýananymdan soň, turaga-da, bir towugy ýýdim, onsoň üstüme atyr sepip zat edip,

Bedretdin Bustani diýilýän bir täjiriň dükanyna bardym. Ol täjir meni görüp, maňa:

«Hoş geldiňiz!» diýdi. Onsoň ol bazar açylýança, meniň bilen birsalym gürrüňleşip oturdy. Şol arada-da birden inçe billi, ýörişi haýbatly, başy lowurdap duran örän owadan çargatly, töwerek-daşyna atyr ysyny kükedip duran bir syratly zenan gelip girdi. Ol başyndaky örtgüjini galdyrdy welin, onuň gara gözlerine gözüm düşdi, ol aýal bolsa Bedretline salam berdi, ol hem onuň salamyny aldy, ol ikisi gürlleşip durdular; men ol aýalyň gepleýşini görüp-eşidip durşuma oňa aşyk bolanymy duýman galypdyryn, ol meniň hut kalbymy eýeledi duruberdi. Onsoň ol aýal Bedretline ýüzlenip: «Sende zer jähekli owadan gülli mata barmy?» diýdi. Ol hem özüniň menden alan matalaryndan bir topuny çykaryp görkezdi. Olar bahasyny söwdalaşyp, bir müň iki yüz dirheme razy boluşdylar. Onsoň ol aýal täjire: «Men bu matany alyp gideýin-de, puluňy hem baryp ibereýin» diýdi, emma täjir oňa razy bolman: «Bolmaz, hanym, ynha matanyň eýesi-de şu taýda dur, men oňa öz möhletinde puluny telemeli» diýdi. Ol aýal hem oňa: «Päheý, işi gaýdan diýsänim! Men senden her hili matalary baha dawasyny etmän, pul baryny döküp alyp ýörmäge öwrenişipdirin, şeýdip men saňa öz diýeniňdenem artyk gazanmaga mümkinlik berýärim, puluňy-da saklaman iberip durýaryn» diýdi. Täjir bolsa oňa:

«Dogry, emma men şu günüň özünde hasaplaşmaga mejbur ahyry» diýip jogap berdi. Ol gelnem gaharlandy-da, matasyny Bedretdiniň ýüzükessirin zyňyp goýberip: «Siziň tohum-tijiňizde-de adamyň gadryny bilýäni ýokdur-la!» diýip azgyryldy, şeý diýibem çykyp ugrady. Ol näzenin meniň ýüregimi özi bilen alyp giden ýaly duýgyny syzdym.

Onsoň menem ýerimden turup, onuň yzyndap ylgaý ýetip sakladym-da: «Aý, näzenin hanym, başyňa döneýin, maňa rehim et-de, öz asylly gadamyňy maňa bakan ursana!» diýdim. Ol yzyna öwrülip ýylgyrdy-da: «Hä, seniň hatyraň üçin dolanaýaryn» diýdi-de, dükanyň gapdalyndaky oturgyja baryp oturdy. Onsoň men: «Şol top matany näçä aldyň?» diýip, Bedretdinden soradym. Olam: «Bir müň bir yüz dirheme aldym» diýip jogap berdi. Men oňa: «Saňa ýene yüz dirhem peýda bolar ýaly edeýin. Maňa kagyz ber, men saňa şol bahany tölejekdigim barada dilimden hat bereýin» diýdim. Onsoň men Bedretline dil haty ýazyp berdim-de, ol matany alaga-da, şol gelne berdim: «Me, al-da gidiber, puluny beresiň gelse, indiki bazar günü getirseňem bolar, eger isleseň bolsa, meniň myhmanym hökmünde

saňa sowgat berdigim bolsun» diýdim. Onda ol gelin: «Alla seniň berekediňi artdyrsyn, meniň pulumy saňa getirip bersin, seni meniň ärim bolar ýaly etsin!» diýdi (Alla onuň dilegini kabul hem etdi). Onsoň menem: «Hany, goý, şol mata seniňki bolsun, şonuň ýaly matany ýene-de alarsyň, ýöne sen maňa ýüzüňi bir görkez ahyry» diýdim. Men onuň ýüzüne nazar salamda, şol nazarymyň özi maňa münlerçe gezek ah çekdirip, ýüregimde oňa söýgi oduny tutaşdyrды, asla meniň bütün akyly-huşum serimden uçdy. Ondan soň ol näzenin ýüzüniň örtgüjini goýberdi-de, matany hem alyp: «Jenap, meni bikarar edip goýaýmagyn!» diýdi-de, öz ýoluna gitdi. Men bolsam şol oturyşyma, tä gün öýleden agýança, bazarda aňkarylyp oturypdyryn, akylymy-huşumy ýitirip, özümi bütünleý söýgi häkimliginiň ygtyýaryna beripdirin.

Onsoň men öz kalbymy eýelän söýginiň güýji bilen ýerimden turup, ol aýalyň nähili maşgaladygy hakynda täjirden sorap habar tutdum. Täjir bolsa: «Onuň puly bar, ol bir emiriň gyzy, atasy bolsa öldi, onuň yzynda bıçak kän zady galdy, hemmesi-de şol gyza galdy» diýip jogap berdi.

Onsoň, men ol täjir bilen hoşlaşyp çykyp gitdim-de, öz myhmanhanama gaýdyp bardym, maňa agşamlyk nahar getirip berdiler, emma men welin şol gyzy ýatlap oturyşyma, hiç zat iýip bilmedim, näme etjegimi bilmän, ýatmak üçin ýerime girdim. Emma meniň gözüme uky gelmedi, ertire çenli uklap bilmän daňymy atyrdym. Ertirden soň ýerimden turdum-da, öňki eşiklerimi geýmän, başga hili lybaslarymy geýdim, ertirlik naharynyň başynda bir golçajyk şerap içip, az-maz iýen boldum, onsoň ýene şol täjiriň dükanyna bakan çykyp ugradym. Baryp onuň bilen salamlaşyp zat edip, ýene onuň dükanynda öňki oturyşym ýaly oturdym. Ynha, ol juwan zenan ýene şol gelen wagty, öňküsindenem gözel lybaslar geýip geldi, ýanynda hem hyzmatkär gyrnagy bardy. Ol aňyrdan gelşine, Bedretidine däl-de, maňa salam berdi-de, meniň ömrümde eşitmedik dilewarlyk bilen, şeýleki şirin labyz bilen sözläp: «Düýnki alaň matamyň bahasy üçin mün iki ýüz dirhemiňi alyp gaýtmak üçin meniň ýanyma kimem bolsa birini goşup goýber» diýdi. Menem oňa: «Beýle howlukmak nämä gerekmiş?» diýen boldum.

Onda ol näzenin: «Senden mahrum etmesin-de!» diýip seslendi-de, maňa pul berdi. Men onuň bilen gürrüňleşip oturdym. Men ony öz ygtyýaryma almak isleýändigimi aňlatmak üçin oňa ümledim, ol hem düşündi-de, ýüregi ýarylan dek bolup, hasyr-husur ýerinden

turdy, meniň ýüregim bolsa indi oňa baglangydy. Onsoň ol turup gitdi welin, menem bazardan çykyp, garaba-gara, onuň yzyna düşüp ugradym. Birden bir gyz meniň ýanyma geldi-de: «Jenap, sen meniň bikäm bilen gepleş!» diýdi. Men muňa geň galyp: «Bu ýerde meni tanaýan adam bolmaly däl ahyry!» diýdim. Emma ol gyz: «Weý, jenap, sen ony ne beýle tiz ýadyňdan çykardyň? Meniň bikäm häлки täjiriň dükanynynda gören zenanyň ahyry» diýip geňirgendi. Ine, onsoň men ol gyz bilentirkeşip, beýleki bazara bardym weli, gyzyň biki meni gören badyna gujagyna gysdy-da: «Wah, meniň söýgüli dildarym, sen meniň bütün ýüregimi eýelediň, sen meniň kalbyma ornaşdyň, men saňa tüýs aşyk bolupdyryn, seni görenimden beýläk, meniň gözüme ne uky geldi, ne rahat, şondan bäri iýip-içmekdenem kesildim» diýdi. Menem oňa: «Wah, meniň kalbymdaky harasat seniňkiden mün esse artyk bolsa nädersiň, dünýäde senden başga hiç zada mätäçligim ýok» diýip jogap berdim. Onsoň ol: «Wah, söýgülim, meniňki şeýlemikä ýa seniňki?» diýip sorady. Men oňa: «Men bu taýda bir ýat adam, meniň kerwensaraýyň myhmanhanasyndan başga ýatmaga ýerimem ýok — diýip jogap berdim. — Eger rehim etseň, öz ýanyňa al meni». Onda ol: «Bolýa, ýene bu gün bähli, ertir metjitden soň bir zat bolaýmasa, bu gün hiç zat bolmaz. Senem baryp namazyňy oka-da, onsoň eşekli paýtuna münüp, al-Habbaniýa köçesini soraber, ony tapanyňdan soň, Albu-Şama lakamly Bereket baýaryň öýi nirede diýip sora, men şol ýerde ýaşaýaryn. Özüm gijä galmagyn, men saňa garaşjakdyryn» diýip jogap berdi.

Men begenjimden edil guş bolup uçaýjak boldum, şeýdibem biz hoşlaşdyk. Onsoň men ýene öz ýaşaýan myhmanhanama gaýdyp geldim, özümem uzynly gijäni uklamanjyk geçirdim, asla daň atanyna-da ynanmadym. Ertirden soň turup, eginbaşlarymy çalşyrdym, özüme timar berip, üstüme müşk-anbar döküp bolmajymy boldum, elli dinary-da ýaglyga düwäge-de çykyp, Masrur kerwensaraýyndan Zuweýle derwezesine çenli pyýada ýöräp gitdim. Ol ýerden bolsa eşekli paýtun tutdum-da, paýtunyň eýesine: «Meni al-Habbaniýa äkit» diýdim. Paýtunçy edil göz açyp-ýumasy salymyň içinde baryp ýetdi-de, dem salyma hem goýman, al-Munkari diýilýän mähelledäki uly derwezäniň agzynda aýak çekdi. Onsoň men oňaz «Derwezeden gir-de, pylan baýaryň öýüni sorap salgy al» diýdim. Paýtunçy tiz gidişi ýaly, dolanyp gelip: «Giriber!» diýdi. Onsoň men oňa: «Meniň önüme düş-de, şol öýüň ýanyna bar! Ertir ir bilen şu ýere gelip, ýene meni yzyna alyp gaýdarsyň»

diýip, paýtunça tabşyrdym. Paýtunçy bolsa maňa garap: «Allanyň haky üçin!» diýdi, onsoň menem onuň eline gyzyly puldan çäryek dinary tutdurdym.

Meni döşleri tözerişip duran, ýüzleri aý ýaly iki sany ýaş gyz garşylady. Ol maňa: «Giriber, biziň bikämiz saňa garaşyp otyr! Ol seniň geljegiňe begenip, uzakly gijäni uklaman geçirdi» diýdiler. Ine, onsoň men ýokarky jaýa baryn girdim weli, onuň ýedi gapysy bar ekeni, töwerek-daşy hem durşuna aýna bolup dur, äpişgeleri-de бага bakan açylýar ekeni, bagda bolsa göwnüň islän ir-iýmişler sallanyşyp dur, içinden suwly ýaplar şaglap akyşyp ýatyr, dürli guşlar saýraşyp sazda-söhbət edýärler; jaýyň içi soltanyň öz heki bilen agardylypdyr, sereden adamyň ýüzi görnüp dur, tamyň ýokarky petigine bolsa lowurdap duran altyn harplar bilen doga-salawatlar ýazylypdyr weli, ýöne seretseň gözüni gamaşdyraýyn diýýär. Jaýyň düşegi bolsa mermer daşyndan bolup, akly-gyzylyly reňkler bilen öwşün atyp lowurdap dur, ortarasynda hem içi suwly howuz, howzuň gyrasynda bolsa gyzyldan guýlan guşlar otyr, olaryň-da agyzlaryndan lagyl-göwher hem ýakut kimin lowurdap suw pürkülüp dur. İçersine bolsa dürli reňkde dpkalan ýüpek halylyar ýazylyp, kese gapdalyna-da kürsüler goýlup çykylypdyr. Men içerik girip oturdym weli, aňrymy-bärimi seretmänkäm, eýýäm ol näzenin perizat meniň ýanymda häzir boldy, görsem ol durşuna altyn-zer bilen bezelen lybaslarda, başyna hem lagylgöwher hem gymmatbahaly zümmeret gaşly, altyn otagaly täç geýipdir, ynha görseň — duran bir perizat! Ol meni gören badyna, ýüzüme nez bilen ýylgyryp seretdi-de, birden garsa gujaklap, özüne çekdi, göwüslerini oýkap gujagyna gysdy, agzyny agzyna goýup, dilimden sormaga durdy. Menem onuň edişi ýaly, onuňkyny sordum. Onsoň ol meniň ýüzüme bakyp: «Bu çynmyka? Dogrudanam, sen meniň ýanyma geldiňmikäň?» diýdi. Menem oňa: «Men seniň garyp guluňdyryn!» diýdim. Onsoň ol: «Saňa gurban! Hoş gelipsiň! Alladan ant içýän, ynan, seni gören günümden bəri meniň ne uky bilen hoşum bar, ne-de iýmek-içmek bilen, küýüm-pikirim — bir sen» diýip seslendi. «Menem edil özüň ýaly-da!» diýip jogap berdim. Onsoň biz arkaýyn oturyp gürleşip başladyk, özümem utanjymdan ýaňa ýüzümi galdyryp bilmän otyrdym. Onsoň derrewiň özünde meniň önümde saçak ýazyp, dürli dümen, üýtgeşik-üýtgeşik iýmitler goýdular: üstüne zirke sepilen etmisiň, päkize ary balyna bişirilen kedili gutapmy, içi dykylan jüýje towukmy — ol ikimiz bileje oturyp iýdik-içdik, kemini goýman nahar edindik. Onsoň maňa legen bilen kündük getirip

berdiler, men elimi ýuwdum, onsoň biz üstümize gül suwuny pürküp, tämizlendik, oturyp gürrüň etdik. Onsoň ol gyz şu namany aýtdy: «Gelýäniň bilip, aýdym-saz etsem,

Didämiň garasyn paýandaz etsem.

Jaýyň salyp bersem gözüm üstünde,

Parahat ýatysam gabak astynda».

Onsoň ol özüniň çeken hesretlerini aýdyp berdi, onsoň menem onuň üçin özümiň nähili hasrat çekenligimi aýdyp berdim, ikimizem zeýrenişdik. Oňa bolan söýgim ýüregimi eýeläp, ähli pullaram meniň gözüme görünmedi. Onsoň biz tä gijäniň birwagtyna çenli oýnaşdyk, gülüşdik, öpüşdik, guçuşdyk, onsoň gyzlar bize agşam naharyny äberdiler, naharyň ýany bilenem şerap getirdiler. Men bir seredip görsem, hut bir toý-tomaşa gurlan ýaly bolup dur! Biz gijäniň ýaryna çenli iýip hem şerap içip oturdyk, onsoň ýerimize girip ýatdyk, men onuň bilen ertire çenli bile ýatdym, özümem şol gijeki ýaly gijäni bütün ömrümde gören däldirin. Ertirden soň men ýerimden turdumda, pully düwünçegi oňa bakan oklap goýberdim, onsoň onuň bilen hoşlaşyp, daşaryk çykdy. Ol bolsa aglady-da: «Eý, meniň jenabym, seniň gül yüzüňi men indi ýene haçan görüp bilerin?» diýdi. Menem oňa: «Men seniň ýanyňa entek agşam gelerin» diýip jogap berdim. Daşaryk köçä çykdy weli, meni düýn şu ýere getirip giden paýtunçym, meniň çykaryma garaşyp, derwezäniň agzynda duran ekeni. Men onuň paýtunyňa mündüm-de, ýene şol Masrur kerwensaraýyndaky myhmanhanama dolanyp bardym. Men onuň paýtunyndan düşüp, oňa ýarym dinar berdim-de, oňa: «Sen gün ýaşar uçurlarynda ýene şu ýere gel!» diýdim. Ol hem: «Bolýar!» diýip jogap berdi. Men öz jaýyma baryp, ertirlik naharymy edindim, onsoň ýene matalarym üçin düşýän pullarymy ýygnamak üçin bazara bakan ugradym. Bazardan gaýdyp gelip, ol gyz üçin bir guzyny gowurdyp taýýarlatdym, onsoň ýene dürli-dümen şirin-şerbetler aldym-da, ol zatlary göterip äkitmek üçinem bir hammal tutup, hemmesini onuň sebedine gapgardyp, eline-de hakyny berip, gyzyň öýüne iberdim, özüm bolsam ýene yzyna dolanyp öz işim bilen boldum, şeýdibem gün ýaşara çenli, öz işlerim bilen gümra boldum. Gün ýaşıberende bolsa, paýtunçy ýanyma geldi, onsoň

menem ýene elli dinary ýaglyga düwüp alaga-da, gyzyň ýanyna bakan atlandym. Baryp görsem, meniň gelerime diýip, jaýyň aşagynda düşelen mermerleri syryp-süpürüp, gapylary aýnalaryny hem mis tutawaçlaryny süpürişdirip ýalpyldadyp goýupdyrlar, çyralara ýag guýup, şemleri ýakyp, iýer-içer ýaly zatlary ýaýradyp goýupdyrlar, şeraplar bolsa süzülgi dur. Baranyma mähetdel, ýarym gollaryny boýnuma salyp: «Sen meni köp garaşdyryp bikarar etdiň!» diýip, näz-kereşme bilen ah çekdi. Onsoň bizi saçak başyna çagyrdylar, biz iýip-içip keýpimizi kökledik. Gyzlar gelip saçağy ýygnadylar-da, täzedden şerap goýdular. Onsoň biz tä gijäniň birwagtyna çenli arasyny üzmän şerap içdik. Ýarygije uçurlarynda ýatylýan otaga geçip, ertire çenli guçuşyp ýatdyk. Ertirden soň men ýerimden turdumda, hemişekim ýaly, oňa elli dinar düwülgi ýaglygy berdim-de, onuň ýanyndan çykyp gaýtdym. Daşaryk çykan wagtynda, paýtunçynyň maňa garaşyp duranyny gördüm, ýene onuň paýtunyna münüp, öz myhmanhanama gaýdyp geldim. Gelibem az-kem ýatyp ukymy durladym-da, ondan soň men agşamlyk nahar üçin taýýarlyk görüp başladym: naharyň daşyndanam hoz alyp döwüp-ardysdyrdym, palawyň gapdaly bilen iýer ýaly badam maňyzlaryny häzirledim, gowrulan pyntyk aldym, şerap bilen iýer ýaly täze hem kakadylan miweler aldym, gül desselerinden çemen bagladym — bu zatlaryň hemmesini hammala berip, söýgülimiň öýüne iberdim. Ondan soň gijara öz jaýyma gelip, hemişekim ýaly, elli dinary ýaglyga düwäge-de daşaryk çykdy, ýene şol öňkim ýaly, eşege goşulan paýtuna münüp, onuň öýüne bakan ugradym. Baranymdan soň ýene şol öňkimiz ýaly iýdik, içdik, keýpimizi kökledik, ertire çenli bile ýatdyk, ertirden soň turup, ýene şol öňkim ýaly, pullu düwünçegi onuň öňüne oklap çykyp gaýtdym, ýene şol paýtuna münüp, öz myhmanhanama gaýdyp geldim. Şu hili günleriň özi birnäçe watlap dowam etdi. Ine, onsoň günlerde bir gün, men gije ýatyp, ertir tursam, kisämde ne bir dinar bar, ne-de dirhem — kör köpüksiz galsam nätjek! Şonda men öz-özüme: «Bu zatlaryň hemmesi-de şeýtanyň eden işi!» diýdim-de, şu gazaly aýtdym.

«Garyp düşen baýa dünýe daralar, Misli

gün ýaşanda nury saralar.

Ýok ýerinde hergiz kylmazlar ýadyn,

Gelse, «Paýyň al» diýp tutmazlar adyn.

Bazarda müýnlüdir, galdyrmaz ýüzün, Çöle

çykyp sykar gan ýaşly gözün.

Walla, ynan, garyp kişi mat bolar,

Dogan-gardaş, il-gününe ýat bolar».

Men myhmanhanadan çykdy-da, Beýn-al-Kasreýi köçesi bilen biraz ýöräp, Züweýle derwezesiniň edil alkymyna ýetip durdum. Görsem, adamlar hümer bolşup durlar, derwezäniň agzy märekeden hyryn-dykyn. Maňlaýa ozaldan ýazylanyny görmeli bolansoň, men bir esgeriň ýanyna baryp, oňa gysmyljyrapdyryn, bir görsem, meniň elim onuň jübüsine giripdir, men onuň jübüsini sermeşdirýärin, ine, onsoň meniň elim onuň jübüsindäki gapjygyna ildi, bir görsem, elim eýýäm esgeriň gapjygyny jübüsinden çykaryp alypdyr. Esger hem jübüsiniň ýeňländigini duýdy, ol jübüsini eli bilen sermäp barlap gördi, emma eline zat ilmedi. Onsoň ol öwrülip meniň ýüzüme seretdi-de, menden başga hiç kimiň işi dældigini bilip, serdessesini ýokaryk göteräge-de, depäme bir inderdi weli, men diň arkan serrelip ýykyldym. Adamlar biziň daşymyza tegelenip üýşdüler-de, esgeriň atynyň jylawyndan ýapyşdylar: «Adamyň köplüğinden, daryşganlykdan peýdalanyp, sen bu ýigidi beýle gaty urupsyň!» diýdiler. Emma esger olaryň üstüne gygyryp: «Bu bir deýýus ogry ahyry!» diýdi. Menem şol pursatda aýňalyp, adamlaryň: «Bu bir negözel owadan ýigit ahyry, onuň alan zady ýok!» diýip gygyrýanlaryny eşidip galdym. Birnäçeleri ynandylar, birnäçeleri bolsa ynanmadylar, her kim bir zat diýip ölçerip dökdi. Onsoň adamlar meni süýrekläp, esgeriň elinden aljak boldular. Şol wagt hem, ozaldan maňlaýa ýazylany üçin, birden welimi, ýasawulmy, sakçylarmy — bir topar bolup şakyrdaşyp-güpürdeşip derwezeden girdiler. Olar esgerdir meniň daşymda märekäniň hümer bolup duranyny görüp, derrew biziň ýanymyza geldiler. Weli gelip: «Bu taýda näme bar?» diýip sorady. Esger bolsa: «Üstümde Alla bar, jenap, bu ogry! Meniň

jübümde gök gapjygym bardy, içinde hem ýigrimi dinar bolmaly, märekäniň arasyna düşen wagtymda, bu meniň gapjygymy ogurlap aldy» diýdn. Onda weli: «Seniň ýanyňda başga adam barmydy?» diýip, esgerden sorady. — Esger hem: «Ýok» diýip jogap berdi. Onsoň weli ýasawula gygyrdy, ol gelip meniň ýagyrnymdan penjeläp tutdy weli, şol pursadyň özünde imanym tersine öwrülen dek boldum. Onsoň weli ýasawula: «Häziriň özünde sypyr eşiklerini!» diýdi. Onsoň meni sypyrmaga durdular weli, soldatyň gapjygy meniň eşigimiň bir ýerinden çykaýdy. Gapjygy tapanlaryndan soň, weli ony eline alagada açyp, içindäki puly sanap gördi welin, edil esgeriň aýdyşy ýaly, dogruja ýigrimi dinar ekeni. Bu ýagdaýy görensoň weliniň gahary geldi-de, sakçylary çagyrdy, onsoň meni onuň ýanyna eltdiler, ol hem menden: «Heý ýigit, dogryňy aýt, sen şu gapjygy ogurladyňmy ýa ýok?» diýip sorady.

Men ýüzümi aşak salyp durşuma, öz ýanymdan içimi gepledip: «Eger men oňa «ogurlamok» diýsem, ol gapjygy meniň geýimimiň içinden özi tapyp aldy ahyry, eger «ogurladym» diýip boýun alsam, onda men horluga sezewar bolaryn» diýdim. Onsoň men başymy dik tutdum-da: «Hawa, ony men aldym» diýdim. Weli meniň bu aýdanymy eşidip, biçak geň gördi, onsoň şaýatlary çagyrdy, olar hem geldiler-de, meniň aýdanlarymyň dogrulygyny tassyklap şaýatlyk etdiler. Bu zatlaryň hemmesi-de dessalymyň içinde, Züweýle derwezesiniň agzynda bolan zatlar. Ine, onsoň weli jellada buýruk berdi, jelladam geläge-de, meniň sag elimi kesip aýyrды. Muňa bolsa esgeriňem ýüregi awap, maňa mundan artyk jeza bermezligi haýyş etdi, onsoň weli-de meni taşlap, öz ugruna gidiberdi. Adamlar bolsa meniň töweregimden aýrylman durdular, özleri-de maňa bir golça şerap getirip berdiler. Esger bolsa gapjygy maňa berdi-de: «Sen bir gözel ýigit, sen ogry bolmaly däl» diýdi. Şondan soň men şu beýdi aýtdym:

«Ynangyl sözüme, mertleriň merdi,

Walla, ogry däl men, yşk saldy derdi.

Pelek gapyl basyp torlady daşym,

Mätäçlik, nalaçlyk çaşyrdy başym.

Sen degil sen, Huda haýran eýledi,

Patyşalyk täjim weýran eýledi».

Ine, onsoň ol esger meniň ýanymdan aýryldy-da, gapjygyny hem maňa berip, öz ýoluna ötägitdi, onsoň menem elimiň daşyna esgi-pesgileri dolaşdyryp goltugyma gysdym-da gidiberdim. Şondan soň meniň lapym keç, halym perişan bolup, başyma düşen bu belalar zerarly gül meňzim saralyp-soldy. Men şol gidişime göni ol aýalyň öýüne bardym, özümem ýarawsyz bolanym üçin, düşege geçip ýykylyp ýatdym. Ol aýal meniň ýüzümiň reňkiniň üýtgändigini görüp: «Seniň niräň agyrýar, asla görýän weli, seniň ugruň ýok ýaly-la?» diýip sorady. Men oňa: «Meniň kelläm agyrýar, asla saglygymyň ugry ýok» diýip jogap berdim. Ondan soň onuň gahary gelip, meniň ýagdaýymy gaýgy edinip başlady-da: «Meniň ýüregime ot berme, jenabym! Hany dik otur, başyňy galdyr, özüňem şu gün näme-nämeleriň üstünden baranyňy maňa mazalyja aýdyp ber, seni ne döw çaldy? Seniň näme-de bolsa bir belanyň üstünden baranlygyňy men ýüzüňden görüp durun» diýip jibrindi. Men oňa: «Meni gepletjek bolma» diýip jogap berdim. Onsoň ol aglap başlady-da: «Görýän weli, sen eýýäm menden doýupsyň öýdýän! Seniň hemişekiligiň ýokdugyny, menden bizar bolandygyňy görüp durun» diýip horkuldady. Men sesimi çykarmadym, ol bolsa meniň bilen gepleşjek bolup jan edýärdi, maňa lak atýardy, emma men oňa gaýtargy bermeýärdim. Onsoň agşam düşüp garaňky gatyşdy weli, ol maňa nahar äberdi, emma men özümiň çep elim bilen iýýändigimi, ol görer öýdüp, gorkyma, nahardan boýun gaçyrdym: «Meniň häzir hiç zat iýesim gelenok!» diýdim. Onsoň ol ýene: «Bu gün saňa näme bolan bolsa, sen gizleme-de, maňa aýdyp ber, asla näme üçin seniň keýpiň ýok, näme üçin ýüregiň set-para, halyň teň, düşündir ahyryn» diýip dillendi. Men oňa: «Häzir men saňa aýdyp bereýin, gyssanma» diýip jogap berdim. Onsoň ol maňa şerap süzüp berdi-de: «Ynha şuny bir iç bakaly, bu seniň göwnüňi açar! Hökman içersiň, al, özüňem nä ahwalat bolanyny gürrüň ber!» diýdi. Men oňa: «Näme men saňa hökman gürrüň bermelimi?» diýipdim. Ol bolsa: «Elbetde!» diýip seslendi. Onsoň men oňa: «Eger hökman gürrüň bermeli bolýan bolsa, onda sen öz eliň bilen süzüp ber-de, meni şerapdan mazalyja gandyr» diýdim. Onsoň ol bulgury dolduryp uzatdy, menem içdim, ol ýene dolduryp äberdi, menem bulgury onuň elinden özümiň çep elim bilen kabul edip aldym,

şol wagt hem meniň gözlerimden ýaş damjalary paýyrdap döküldi. Onsoň meniň gaharym içime sygman, şu namany aýtdym:

«Akyly, üşükli musulman bende,

Bagty ýatyp bolar bolsa şermende,

Owal Taňrym aňkasyny aşyrar,

Gäbini azdyrar, başyn çaşyrar.

Boljak iş bolansoň aklyn ýar eder,

«Şundan ybrat al» diýp ygtyýar eder».

Şu gazaly aýdyp bolanymdan soň, onuň uzadan şerabyny ýene çep elim bilen kabul edip agladym, ol bolsa meniň bolşuma haýran galyp, bir erbet gygyrdy-da: «Sen näme üçin aglaýarsyň? Sen meniň ýüregime köz basdyň! Näme üçin sen bulgury çep elini bilen aldyň?» diýip sorady. Menem: «Elime çyban çykdy» diýen boldum. Onda ol maňa: «Hany çykar elini, men seniň çybanyňy ýaraýyn» diýdi. Emma men oňa: «Häzir ony ýarmagyň wagty gelenok! Meni bizar edip oturma! Şu wagt men elimi çykaryp biljek däl!» diýdim.

Ondan soň men elimdäki bulgury başyňa çekdim. Onsoň ol hem, tä men içip-içip serhoş bolup ýykylyňçam, şerap süzüp berdi. Men özümi bilmän uklap ýatyrkam, ol meniň elimiň goşaryndan beýlesiniň kesilip aýrylandygyny görüpdür, meniň endamjanymy sermeşdirip-barlaşdyryp görüp, hälki ogurlyk gapjygy-da tapypdyr. Ine, onsoň bu ahwalaty görüp, meniň başyňa inen bela-betere ol biçäre şeýle bir gynanyp hapa bolupdyr, asla dünýäde heniz onuň ýaly haly perişan bolup gynanan adam bolan däl bolsa gerek, meniň halymy gaýgy edip, uzynly gijäni uklaman, örtenip geçiripdir. Ertirden soň ukudan oýanyp görsem, ol meniň üçin çorba gaýnadyp häzirlän ekeni. Turanymdan soň, ony maňa äberdi weli, görsem, ol çorba dört towugyň etinden gaýnadylan ekeni! Onuň ýany bilenem bir golça şerap getirip içirdi. Men içip-içip bolanymdan soň, hemişeki

edişim ýaly, gapjygy onuň ýanynda goýup, özümem çykyp ugramakçy bolanymda, ol maňa: «Nirä gitjek?» diýdi. Menem oňa: «Aý, bir ýere baryp gaýtmak işim bar» diýen boldum. Emma ol çürt-kesik: «Hiç ýaña-da gitmersiň, otur!» diýdi. Onsoň men oturdym weli, ol ýüreginden syzdyryp: «Seniň söýgiň, gör, nämelere baryp ýeten ekeni: sen bar-ýok puluňy harçlap gutaryp, öz eliňden mahrum bolan ekeniň-le! Seniň önünde kasam edýäriň — Alla muňa şaýat! — Men senden hiç haçan el çekmerin! Meniň aýdýan sözlerimiň hakdygyna bolsa, basym özüňem göz ýetirersiň!» diýdi. Onsoň ol şol ýeriň özünde şaýatlary çagyrmak üçin adam iberdi, şaýatlaram geldi welin, ol: «Siz şu ýigit bilen meniň nika hatymy ýazyp, şaýat bolup tassyklaň, onsoňam meniň ondan özüm üçin galyň alandygymy hem ýazyp görkeziň» diýdi. Ine, onsoň şaýatlaram meniň bilen ol ikimiziň nika şertnamamyzy ýazyp tassykladylar. Soňra ol gyz: «Ynha, meniň şu sandykdaky pullarymyň hemmesiniň, şonuň ýaly-da meniň ähli hyzmatkär gul-gyrnaklarymyňam hemmesiniň şu ýigidiň ygtyýaryna geçýändigini hem ýazyp tassyklaň» diýdi.

Şaýatlar onuň bu aýdanlaryny-da ýazyp tassykladylar, menem özüme geçen mirasy kabul etdim, şaýatlaram özlerine düşýän haklaryny alyp çykyp gitdiler. Onsoň ol meniň elimden tutup idekläp äkitdi-de, ammaryň ýanyna eltip duruzdy, şol ýerdäki äpet bir sandygyň agzyny açdy-da: «Gel, bu sandygyň içinde näme bardygyny gör» diýdi. Menem baryp seredip görsem, onuň içi düwünçek-düwünçek ýaglykdan doly eken! Ol bolsa maňa bakyp: «Bular şol seniň maňa getirip beren pully düwünçekleriňdir, bular seniň pullaryň. Seniň her gezek elli dinar düwüp, maňa taşlap gidýän pully ýaglyklaryňy men şu sandykda ýygnapjyk goýýardym. Ynha, indi seniň pullaryň özüňe gaýdyp geldi, alyp bilersiň, şu günki gün senden baý adam ýok. Täleýiň özi men sebäpli seniň synaňa şikes ýetirdi: sen sag eliňi giderdiň, men muny hiç haçan ýerine salyp biljek däl, elimden geljek zat ýok. Asla men seniň üçin öz janymy pida etsemem — heniz azdyr. Sen menden rüstem çykdyň — diýdi. Onsoň, ol maňa garap: — Öz pullaryňy kabul et!» diýdi, Onsoň menem onuň sandygyny öz ýanyma geçirdim, onuň pullaryny-da özümiňkileriň üstüne goşdum. Şondan soň meniň ýüregime şatlyk aralaşyp göwnüm göterildi, başymdaky gaýgy-aladalar ýele sowrulan dek aýrylyp gitdi. Men öz aýalymy gujaklap ogşadym-da, oňa hoşallyk bildirdim. Ol bolsa maňa: «Sen maňa aşyk bolanyň üçin, eliňden mahrum bolduň! Men

indi nädip seniň ol edeniňi ýerine salyp bilerin? Alladan ant içýän, meniň saňa bolan söýgimiň hatyrasy üçin, özümiň şirin janymdan geçenim bilenem, saňa ýeten zeperiň öwezini tutup bilmezmikäm öýdýän, şonuň üçinem, men saňa näme etsem-de, seniň hatyraňa ýetip bilmerin» diýdi.

Ondan soň ol öz öýünde bar bolan geýim-gejimlere çenli, bütün gymmatbahaly zatlaryna çenli ähli emläklerini aýratyn hata ýazyp möhürläp, meniň adyma geçirdi-de, şol gije meniň aladam bilen gümra boldy. Onsoň menem oňa öz başyma düşen işleriň hemmesini gürrüň edip berip, onuň bilen uzakly gije gürrüňleşip ýatdym. Şondan soň bir aý hem geçip-geçmänkä, onuň saglygy ýöwselläp başlady, keseli barha güýjäp, diňe elli gün ömür sürdi-de, amanadyny tabşyryp, o dünýäde ýaşaýanlaryň arasyna ötägitmeli boldy. Men edilmeli zatlary edişdirip, ony oňat jaýladym, onuň üçin Gurhan okatdym, onuň sadakasy bolsun diýip, gölegçi bolup baranlara birentek pul paýladym. Ony jaýlap bolup gelenimden soň görsem, onuň biçak uly mal-mulki, tükeniksiz baýlygy bar ekeni. Onuň ammarlarynyň birinde bolsa künji bar ekeni, onuň bir bölegini bolsa ynha saňa satdym. Meniň köp wagtdan bäri seniň ýanyňa gelip bilmänligimiň sebäbi-de şol: galanyny-da satmak, beýleki ammarlardaky zatlary-da satmak işi bilen meşgul boldum, özümem henize-bu güne çenli pullarymy doly ýygnap, hasaplaşyp gutaryp bilemok. Indem bolsa men saňa bir zat aýdaýyn weli, sen şoňa garşy bolma-da, meniň aýdanymy edäý, çünki men seniň duzuňy iýdim: şol künjiniň bahasyndan seniň eliňe düşen puluň hemmesini men saňa bagyşlaýaryn. Ine, meniň sag elimiň goşaryndan kesilip aýrylyp, nahary çep elim bilen iýmegimiň sebäbi-de ýaňky aýdanlarymdan ybarat».

Men oňa: «Sen örän rehimdar hem sogap gazanýan adam ekeniň» diýdim. Onsoň ol maňa: «Sen meniň bilen biziň ýurtlara-ha gidäýmersiň? Men Kair hem Aleksandriýa harytlaryndan ýükümi tutdum. Belki, sen maňa ýoldaş bolup gitmäge razylyk berersiň?» diýdi. Menem oňa: «Bolýar» diýdim-de, dogar aýyň başynda ugramak möhletini belleşdik. Menem onsoň özümdäki bar zatlarymyň hemmesini satyşdyryp, bazarly harytlardan ýükümi tutdum. Ine, şeýlelik bilenem, ol ýigit ikimiz ýola düşüp, bu ýurtlara, ýagny siziň ýerlere bakan ugradyk. Onsoň ol ýigit bu ýere getiren harytlaryny satyp ýerleşdirdi-de, olara derek bu ýerden, siziň ýurduňyzdan täze harytlar alyp, ýene Müsür ýurduna bakan ugrady. Meniň bolsa bu gije şu ýerde bolmak ýazgydym bar ekeni, ine

onsoň bu ýat ðlkede meniň başyma şu hili iş düşdi duruberdi. Niçik gördüň, zamanamyzyň şahy-soltany, meniň bu aýdyň beren ahwalatym ol küýkiniň başyndan geçen ahwalatdan has gyzykly dälmi eýse?»

Onda patyşa: «Ýok, siziň baryňyzy asyp öldürmek gerek» diýipdir. Şol wagt gözegçi Çynmaçyn patyşasynyň önüne geçip şeýle diýipdir: «Eger meniň sözüme ynansaň, men şol küýkini tapmazymdan ozalky wagtyň içinde öz başyma düşen işi saňa gürrüň edip bereýin, eger meniň gürrüňim küýkiniň gürrüňinden-de has gyzykly, geň bolsa, sen biziň ganymyzy bagyşlarmyň?» Patyşa hem: «Bolýar» diýipdir. Ine, onsoň gözegçi gürrüň bermäge başlapdyr:

GÖZEGÇINIŇ HEKAÝATY

«Biler bolsaňyz, men öten agşam bir üýşmeleňde boldum, ol ýerde Gurhan okamaklygy gurapdyrlar hem-de kanunçylary ýygnapdyrlar. Okaljak zatlar okalyp bolnandan soň, saçak ýazylyp, nahar çekilip başlandy. Äberilen zatlaryň arasynda zirke sepilen hem şekere ýatyrylan badam maňzy-da bar ekeni. Onsoň bizem ilerrek süýşägede, badam iýip başladyk, emma aramyzda birimiz çete çekilip oturdy-da, badam iýmekden, kes-kelläm ýüz dönderdi. Biz oňa her näçe ýalbaryp, her näçe hödür-kerem etsek-de, ol edil äht eden ýaly, badama elini-de uzadanok. Her niçigem bolsa, biz ony öz meýline goýmadyk, her etdik, hesip etdik, garaz, iýdirjek bolduk. Emma ol: «Maňa zor bilen iýdirjek bolmaň, ozal badam iýip, aljak almytymy alandyryn, indi bir azar bermäň!» diýip derdindi. Soňundan hem şeýle diýdi:

«Depiň alyp ugra, eşiť permany,

Halasaň gözüňe çek şu sürmäni».

Ol sözüni tamam edeninden soň, biz ondan «Allanyň haky üçin, aýt, sen näme üçin badam iýmejek bolýaň?» diýip soradyk. Onda ol: «Eger men ony hökman iýmeli bolaýsam-da, men ony diňe elimi kyrk gezek sabyn bilen, kyrk gezek soda bilen, kyrk gezegem aşgar bilen, elimi jemi ýüz ýirimi gezek ýuwanymdan soň iýerin» diýip jogap

berdi. Şol wagt öýüň eýesi öz hyzmatkärlerine suw getirmegi hem-de ol ýigidiň aýdan zatlarynyň hemmesini getirip, onuň elini ýuwdurmagy buýurdy. Ine, onsoň ol ýigit öz aýdyşy ýaly edibem elini ýuwdy, diňe şondan soň saçagyň başyna geçip, göwünligöwünsiz elini uzadyp, käýarym bir maňzy agzyna salyp iýen bolmaga başlady. Emma iýse-de, birhili gorkýan ýaly, çekine-çekine, seňrigini ýygryp, zor bilen diýen ýaly iýýärdi. Biz muňa haýran galdyk. Ýigit her gezek elini uzadanda, onuň eli titreýärdi, özi-de eliniň başam barmagyny çommaldyp uzadýardy. Ine, onsoň birdenkä görsek, onuň başam barmagy jontuk eken, asyl barmagy kesik bolsa nätjek! Seredip otursak, ol dört barmagy bilen iýýän ekeni.

Onsoň biz ondan: «Allanyň haky üçin, seniň başam barmagyňa näme boldy? Ony Allanyň öz ýaradyşy şeýlemi ýa-da başga bir betbagtlyga uçradyňmy?» diýip soradyk. Onda ol ýaş ýigit: «Eý doganlarym, meniň ýeke bir şu başam barmagym şeýle däl, beýleki başam barmagymam şunuň ýaly, iki aýagymyň-da başam barmagy şeýle. Ynha, göräýiň» diýip jogap berdi. Onsoň ol özüniň beýleki eliniň başam barmagyny açyp görkezdi. Biz seredip görsek, onuň çep eliniň başam barmagy sag eliniňki ýaly jontuk ekeni, onuň aýdyşy ýaly, aýaklarynyň başam barmagy ýok ekeni. Biz onuň barmaklarynyň şeýledigini görüp geňirgenip, oňa: «Biz seniň başyňa düşen işi bilmek isleýäris, näme üçin seniň başam barmaklaryňy kesip aýyrdylar, onsoňam sen näme üçin elini ýüz ýigrimi gezek ýuwduň?» diýdik.

Onda ol ýigit: «Biler bolsaňyz, meniň atam täjirdi, özi-de Harun ar-Reşit halyfyň döwründe Bagdadyň in baý täjirleriniň biridi — diýip gürrüň bermäge başlady. — Ol şerap içmegi hem saz-söhbeti biçak gowy görýärdi, ylaýta-da tamdyrada çalynýan sazlary diňlemegi halaýardy, ölende onuň yzynda çigit ýaly-da zady galmady. Men ony dāp-dessur boýunça jaýladym, onuň üçin Gurhan çykartdym, gije-gündiz ýatlap ýasyny tutdum, ondan soň onuň dükanyny açdym weli, yzynda suwytyly zady galmandygyny gördüm, oňa derek onuň köp bergisi galan eken. Onsoň men onuň algydarlaryny görüp, ýalbaryp-ýakaryp, olary birneme köşeşdirip, ýüreklerine teselli berdim. Özümem bu anna gününden indiki anna gününe çenli söwda edip, gazananymy atamyň algydarlaryna berdim. Şeýdip men atamyň hemme bergilerini doly üzüp gutardym. Ondan soň bolsa gijämi gündiz edip, öz maýamy köpeldip başladym. Ine, onsoň günlerde bir gün, bir gezek

men otyrkam, birdenkä oslagsyz ýerden, bir owadan ýaş gelne gözüm düşdi weli, onuň ýaly owadan näzenini men ömrümde hiç haçan görmändim, özi-de şeýle bir üýtgeşik gowy lybaslar geýnip, gymmatbaha şaý-sepler dakynyp bezenipdir, hut görmäge göz gerek, özi-de gatyryň üstünde otyr, önünde bir gul, yzynda hem bir gul bar. Onsoň ol bazara girilýän derwezäniň agzynda gatyry saklady-da, derwezededen girdi weli, agta gul hem onuň yzyndan galman ýöräp barşyna: «Hany, girseň gir weli, emma özüňiň bu ýere gelendigiňi hiç kime bildirme, ýogsam sen biziň garşymyza gahar-gazap oduny tutaşdyrarsyň» diýdi. Onsoň ol aýal söwdagärleriň dükanlaryna aýlanyp ser salýan wagtynda, agta gul onuň daşyny gabsap, ony adama görkezmejek bolup jan edýärdi. Onsoň ol aýal aýlanyp görüp, meniňkiden başga açyk dükanyň üstünden baryp bilmedi-de, göni meniň ýanyma geldi, agta gul hem onuň yzysüre gelip ýetdi. Onsoň ol näzeniň meniň dükanymyň agzynda oturdy-da, maňa edep bilen salam berdi weli, men onuň labzy ýaly şirin labyzly, jana ýakymly şirin sözleri ömrümde hiç haçan eşitmändim. Ondan soň ol öz ýüzüni açdy weli, görsem, edil aýyň bölegi ýaly ýalpyldap dur, men onuň ýüzüne nazar salanymda, münlerçe gezek ah çekenimi duýman galypdyryn, mahlasy, meniň ýüregimde oňa bolan söýgi ody lowlap tutaşdy. Men onuň ýüzüne öwran-öwran seredip doýup bilmän, şu namany aýdar boldum: «Gülgün lybas ýarym bir gulak assa,

Terk ajal eşretdir, hassa men, hassa!

Baga girip üzsem alma-naryndan,

Şonda, belkem, ölmen dert-azaryndan».

Ol meniň bu sözlerimi eşidip, maňa şeýle jogap gaýtardy:

«Bir dem unutsam-da galmaz kararym, Hergiz

rakyp ýüzne bolmaz gararym.

Owal-ahyr göwün bersem agýara,
Seniň yşkyň, bagrym kylsyn set para.

Kalbymyň gaýnamy synmaz kyýamat, Didaryň
derdime derman dowamat.

Aşyklyk jamyny doly noş etdim,
Senem içseňdiň diýp göwnüm hoş etdim.

Gitseň, alyp gitgin jesedim-janym,
Bir ýerde depin kyl okyp ymanym.

Soňra adym tutup habar gat maňa,
Sünklerim şakraşyp jogap biýr saňa.

Aýtsalar: «Isläniň dile Jepbardan»,
Ötünç sorarn senden hem Biribardan».

Bu gazalyny aýdyp gutaranyndan soň, ol menden: «Aý, ýigit, sende owadan matalar ýokmy?» diýip sorady. Menem oňa: «Hany, seniň sadyk guluň garyp bolsa-da, saňa ýarajak matany tapar, ýöne birazajyk garaş, ynha, täjirler dükanlaryny açarlar weli, özüm saňa getirip bererin» diýip jogap berdim. Ondan soň bolsa men onuň bilen gürrüňleşmäge başlap, söýgi deňzine gark bolup, aşyklyk ýollarynda azaşyp gezdim. Onsoň täjirler dükanlaryny açdylar weli, menem turaga-da gidip, oňa gerek zatlaryň hemmesini tapyp

alyp geldim. Jemi baş müň dirhemlik zat alan ekenim. Ol näzenin äberen parçalarymy aldy-da, agta guluň eline tutdurdy, agta hem goltugyna alyp çykyp ugrady. Ine, onsoň olar bazar jaýyndan çykdylar weli, ol zenanyň gatyryny getirip berdiler, olam özüniň niredendigini-de maňa aýtman mündi-de, gidiberdi, menem ondan sorap-idäp durmagy özüme uslyp bilmedim. Täjirler bolsa, elbetde, öz beren matalarynyň puluny talap etdiler, menem olara baş müň dirhem bergilidigimi boýnuma almaga mejbur boldum.

Men ol näzenine aşyk bolup, yşkyň heseri bilenem öýüme gaýtdym. Öýde maňa agşamlyk naharyny äberdiler, men göwünli-göwünsiz birki agyz iýen boldum weli, şol gyz ýadyma düşensoň, iýmek-içmek bilenem hezilim bolmady-da, ýatmak üçin ýerime girdim. Ýatybam bilmedim, gözüme uky gelmedi. Men şu hili alasarmyk ýagdaýda bir hepďäni başymdan geçirdim, täjirler bolsa algylaryny talap etdiler. Emma men olaryň ýene bir hepde gaýrat etmeklerini haýyş etdim. Bir hepde geçenden soň, görsem, ynha ol näzenin ýene öz gatyryny münüp geläýdi, ýanynda-da şol agtadyr iki hyzmatkär guly bar. Ol maňa salam berip, sag-amanlyk soraşandan soň: «Eý, meniň jenabym, biz seniň matalaryň puluny getirmegi birneme gijikdirdik! Zamunçyny çagyrdy-da, bizden puluňy al» diýdi. Onsoň zamunçy geldi weli, agta gul hem puly çykaryp goýdy, emma men puly-da ýygnamadyksyran bolup, tä bazar açylýança, onuň bilen süýji gürrüňler edip oturdym. Bazar açylan soň bolsa, ol maňa: «Meniň üçin ony al, muny al, ýene-ýeneleri al» diýip, bir topar zady sanaşdyrdy. Menem täjirleriň dükanyňa baryp, gyzyň göwnüniň islän zatlarynyň hemmesini kemini goýman alyşdyrdym-da, getirip berdim. Ine, onsoň olam meniň bilen puluň gürrüňini-de etmän, ol zatlary aldy-da, gidiberdi. Ol gidenden soň weli, men öz edenime puşman boldum, çünki meniň oňa äberen zatlarym müň dinarlyk dagy bar ekeni.

Ol gidip, meniň gözümde ýitensoň, men öz-özüme: «Bu nähili söýgi? Ol gyz maňa bary-ýogy baş müň dirhem berip, müň dinarlyk zat alyp gitdi!» diýip içimi geplettdim. Onsoň özümiň täjirler bilen hasaplaşmaga pulumyň ýetmejekdigini bilip, ýene özüme: «Täjirler-ä diňe bir meni bilýärler! Bu gyz ýöne bir gezip ýören aldawçy öýdýän: ol özüniň owadanlygy hem gозelligi bilen meniň başymy aýlap aldap ýörendir, meniň ýaşdygymy görüp, üstümden gülüp, meni oýnap gidipdir, men bolsam onuň nirede ýaşayandygyny-da soramandyryn» diýdim. Men şeýdip gaýgy etdim ýördüm, ol gyz bolsa bir aýlap gara

bermân oňdy, täjirlerem menden pullaryny talap edip, gyssap janymy alyp barýardylar. Menem gyssanjyma ýerimi satmaga durdum, özüm bolsam içimden pikir edip, özümi öldürip dynaýsam diýýärdim. Ine, onsoň bir gün men şeýdip pikire batyp otyrkam, söze-de salym ýok, bir görsem, ynha, ol gyz bazar jaýynyň agzynda gatyrdan düşüp, göni meniň ýanyma bakan gelýär. Oňa gözüm kaklyşan badyna, meniň kellämdäki dumanly agyr pikirler edil ýele sowrulan ýaly bolup uçup gitdi, özümiň gaýgy-hesretimi-de unudypdyryn, ol bolsa nüz-kereşme bilen şirin-şirin danşyp, meniň bilen söhbet edip oturyşyna: «Zamunçyny getir-de, pullaryňy ölçäp al» diýdi-de, özüniň alan zatlarynyň puluny artygy bilen berdi. Soňra bolsa ol ýene meniň bilen söhbete başlady, men begenjimden ýaňa tas ölüpdim.

Onsoň ol menden: «Seniň aýalyň barmy?» diýip sorady. Menem oňa: «Ýok, meniň asla aýaldan tanyş-bilşimem ýok» diýip jogap berdim-de, horkuldap agladym. Ol: «Sen näme üçin aglaberdiň?» diýip geňirgendi. Menem oňa: «Zyýany ýok!» diýip jogap berdim. Ondan soň men birnäçe dinary çykaryp alaga-da, agta guluň eline tutdurdym-da, şu bolup duran işlere onuň şaýat bolmagyny haýyş etdim. Agta bolsa loh-loh güldi-de: «Bu gyzyň saňa aşyklygy seniň oňa aşyk bolşuňdan baş-beter ahyry. Onuň senden mata alýanlygynyň sebäbi, oňa mata gerekligi üçin däl, ol diňe seni söýýänligi üçin aldy. Göwnüňde näme pikirini bolsa, ondan çekinme-de aýdyber, seniň agzyňdan çykan sözi onuň ýokuş görjek gümany ýokdur» diýdi. Meniň agta gula pul berenimi bolsa ol gyz gören ekeni.

Onsoň men ýene onuň ýanyna baryp oturdym-da, oňa: «Öz garyp guluňa rehim edip, onuň senden etjek haýyşyny bitirsen, dünýäde armanym ýok!» diýdim-de, öz ýüregimde dykyn urup duran arzuw-hyýalarymyň barysyny oňa aýan etdim. Olam meniň teklibime razylyk jogabyny berdi-de, ýanşaky agta gula: «Sen meniň hatymy muňa getirip berersiň» diýdi. Onsoň maňa ýüzlenip: «Sen şu agta näme diýse, şonuň aýdanyny edibergin» diýdi. Ine, onsoň ol ýerinden turdy-da, çykyp gitdi. Onsoň menem täjirleriň algyalaryny eltip berdim, olar peýda baryny gördüler, meniň paýyma düşen zat bolsa ondan habar-hatyr bolmanlygy üçin gaýgy-hasrat çekin ýörmek boldy. Men gijeler uklap bilmän, onuň pikirini edýärdim. Teý ahyry aradan telim gün geçenden soň, bir gün meniň ýanyma şol agta gul geldi, men oňa hormat-hezzet etdim. Onsoň ol gyz hakda ondan habar

soradym. Ol bolsa: «Gyz nähoşlady» diýip jogap berdi. Men agta gula ýalbaryp: «Onuň hal-ýagdaýy nähili, düşündiriş bersene» diýdim. Ondan soň agta maňa şeýle gürrüň berdi: «Ol gyzy Harun ar-Reşit halyfyň aýaly Sitt-Zübeýda terbiýeläp ýetişdirdi — ol gyz onuň golundaky gyrnaklarynyň biridi. Emma ol gyz öz bikesiniň dilini tapyp, köşkdən çykaýyn diýen wagty çykмага, gireýin diýen wagty hem girmäge rugsat aldy, şeýdibem ol beýleki gyrnaklaryň üstünden hökümdarlyk etmek derejesine ýetmegi gazanyp bildi. Ine, onsoň ol öz ýagdaýy hakynda bikesine gürrüň berip, özüniň saňa äre berilmegini ondan haýyş edipdir. Emma Sitt oňa: «Men ol ýigidiň özüni öz gözüm bilen görmän, bu hili işi edip bilmerin; eger ol ýigit saňa meňzeş bolsa, onda men seni oňa äre çykararyn» diýipdir. Ynha, indem biz seni köşge äkitmekçi. Eger sen aýallar köşgüne düşüp bilseň, ol gyz bilen nikalaşyp bilersiň; eger seniň ol ýere girjek bolýandygyň bilnäýse, seniň başyňy kesip taşlarlar. Ýeri, sen muňa näme aýdarsyň?» Men oňa: «Seniň bilen giderin, özümem seniň aýdanlaryňa döz gelerin» diýip jogap berdim.

Ondan soň agta hyzmatkär maňa: «Agşam düşerem weli, sen metjide bar, ol ýerde agşam namazyny oka, gijäni-de şo taýda ýatyp geçir. Ol Sitt-Zübeýdanyň şol Tigr derýasynyň boýunda saldyran metjididir» diýdi. Menem oňa: «Baş üstüne, ikelläp giderin» diýip jogap berdim. Ine, onsoň agşam düşdi weli, menem metjide bakan ugradym, baryp namazymy okadym, gijämi-de şol ýerde geçirdim. Daň atan çaglarynda bolsa, birdenkä iki sany agta hyzmatkär gaýykly peýda boldy, ýanlarynda hem boş sandyklary bardy. Ol sandyklary olar getirip metjide saldylar. Ondan soň hyzmatkärleriň biri gidip, biri hem galdy. Men onuň ýüzüne mazalyrak seredip görsem, asla ol meniň bilen şol gyz ikimiziň aramyzda gezyän öz adamymyz — agta hyzmatkärimiz eken. Ine, onsoň ýene birsalymdan meniň söýgülimiň özem geläýdi. Ol gelen badyna men ýerimden tarsi turdum-da, ony gujagyma gysdym, olam meni şapba-şupba ogşaşdyrды, özem aglady. Onsoň, biz az salym gürrüňleşip oturdyk. Soňra bolsa ol gyz meni alagada, bir sandyga saldy-da, agzyny hem mäkäm ýapdy. Ondan soň ol agta hyzmatkäriň ýanyna bardy, onuň ýanynda bolsa bir topar goş-golam ýaly zatlar kändi, olar şol zatlary alyp sandyklara gapgarmaga durdular, sandyklary yzly-yzyna zatdan dolduryp, agyzlaryny ýapýardylar. Şeýdibem hemme zatlary ýerleşdirip bolanlaryndan soň, olar sandyklary gaýyga ýüklediler-de, Sitt-Zübeýdanyň köşgüne bakan alyp ugradylar. Meniňem göwnüme her hili pikirler gelip başlady, şonda men öz-özüme: «Söýgi sebäpli öldüğim bolaysa gerek!

Menem bir maksat-myradyma ýetip bilermikäm ýa bilmezmikäm?» diýip oýlanýardym. Men sandykda ýatan ýerimde aglap-aglap Hudaýy çagyrmaga başladym: «Hudaýym, meni şu beladan bir sypdyraweri» diýip ýalbarýardym. Olar bolsa gaýygy sürüp gidip otyrdylar, teý-ahyry sandyklary alyp, halyfyň kabul ediş jaýynyň agzyna bardylar-da, beýleki sandyklaryň arasy bilen meniň ýatan sandygymy-da göterip içerik salmaga başladylar. Meniň söýgülim aýallar köşgüne seretmek üçin gapylaryň agzynda garawul goýlan agta gullaryň hem hyzmatkärleriň birnäçesiniň duşundan bildirmän alyp geçip, bir garry agta guluň ýanyna ýetende, ýaňky garry ukudan oýandy-da, gyzyň üstüne gygyryp: «Bu sandyklaryň içindäki näme?» diýdi. Gyz bolsa: «Olaryň içi zatdan doly, özem Sitt-Zübeýda üçin alnan zatlar» diýip jogap berdi. Onsoň agta gul: «Men olaryň içinde näme bardygyny öz gözüm bilen seredip görjek, şonuň üçinem sandyklary birin-birin açyp görkez!» diýdi. Emma gyz garşylyk görkezip: «Olary açan bolup durmagyň nämä geregi barmyş?» diýdi. Agta garry weli: «Gepiň köpeltme, açmaly diýildimi, hökman açmak gerek!» diýip azgyryldy-da, ýerinden turdy, özi-de bada-bat meniň ýatan sandygymy açmagy buýurdy. Onsoň meni ol agtanyň ýanyna göterip alyp ugradylar weli, meniň akylym-huşum serimden uçdy, gorkymdan ýaňa içen suwymy-da saklap bilmän, sandygyň içini şalpy-şaraň edipdirin, sandykdan suw joralanyp akyp ugrapdyr. Onsoň gyz hem ol agta gula garap: «Wah, ýaşuly, sen-ä meniňem, özüňňem, hut ikimiziňem işimizi gaýtardyň, baryp on mün dinarlyk ne gözel zatlary zaýalatdyň! Bu sandykda dürli-dürli reňme-reň lybaslar bilen dört çüýşe Zemzem¹⁸ suwy bardy. Ana, gördüňmi, ol eşikleriň üstüne suw dökülip, biri-birine reňki ýokuşyp, indi görer ýaly bolmaz» diýdi. Ine, onsoň garry gorkusyna: «Sandyklaryňy al-da, ýok bolsana, gynak» diýen boldy. Ana, onsoň hyzmatkärlerem derrew meni sandygym bilen göterip äkitdiler, beýleki sandyklary-da meniňkiň yzy bilen göterip gaýtdylar. Olar göterip gidip barýarkalar, meniň gulagyma kimdir biriniň: «Işiň gaýtsyn, işi gaýdan! Halyf, halyf!» diýen ses eşidildi. Men bu sesi eşidip, hut diriligime gömlen deň boldum, onsoň hiç kimiň aýtmaga namys etmejek sözlerini aýtdym. «Gudraty güýçli beýik Taňrynyň özünden başga, dunýäde hiç hili güýç ýokdur, hemme zat Allanyň emri bilendir! — diýdim-de: — Meniň öz elim bilen başyma belany satyn alyp ýörüşüme seretsene!» diýip käýindim. Ondan soň men halyfyň ol gyzdan,

---

¹⁸ Zemzem (Abyzemzem) – Mekke şäherinde bir guýunyň ady. Dindar musulmanlar onuň suwuny derman hasap edýärler.

meniň söýgülimden: «Aý, işi gaýdan, bu sandykdaky zatlaryň näme?» diýip soranyny eşitdim. Ol biçäre bolsa: «Bu sandyklarda Sitt-Zübeýdanyň dürli lybaslary bar» diýip jogap berdi. Halyf bolsa oňa: «Hany aç sandyklaryňy menem bir görüp-bakaýyn!» diýäýmezmi. Men onuň bu aýdanyny eşidip, belli-külli ölüp galdym, özümem: «Alladan ant içýän, şu gün meniň bu ýagty jahanda ýaşanymyň in soňkuja günüdür! Eger men şu gün ölmesem, onda meniň öz söwer ýarym bilen nikalaşdygymdyr, başga hiç hili gepem bolmaz, gürrüňem. Emma häzir meniň şu sandykda ýatandygym bilnäýdigi, onda kellämiňem kesildigidir! Öwf!» diýip içimi gepledýärdim. Özümem ýetişibildigimden Hudaýy çagyryp: «Alladan özge hiç hili Hudaýyň ýoklugyna şaýatdyryn, Muhammedem Allanyň resulydyr» diýip tekrarlaýardym.

Onsoň men gyzyň: «Bu sandyklarda Sitt-Zübeýda üçin niýetlenip, maňa ynanylan lybaslar hem her dürli zatlar bar, özem bu zatlary hiç kim görmesin diýip sargady» diýenini eşidip ýatyrtdym — diýip, ol ýigit gürrüň bermegini dowam etdi. — Emma halyf: «Men bu sandyklary hökman açyp, içinde näme zatlar bardygyny görmesem bolmaz!» diýdi. Onsoň ol hyzmatkärleri çagyrdy-da, olara: «Hany getiriň sandyklary meniň ýanyma!» diýip gygyrdy. Şundan soň weli men özümiň armanly öljekdigime birkemsiz göz ýetirdim, meniň üçin dünýä tamam boldy. Onsoň hyzmatkärler sandyklary yzly-yzyna onuň ýanyna getirip başladylar, halyf bolsa olaryň içinde gül ysly owadan-owadan reňme-reň matalaryň hem lybaslaryň bardygyny görýärdi. Sandyklary yzly-yzyna açýardylar, halyf bolsa tä meniň ýatan sandygyma gezek gelýänçä, olaryň içindäki eşikleri hem beýleki zatlary birýan ujundan gezden geçirip durdy. Gezek meniň sandygyma ýetip, ony açmak üçin ellerini-de uzadyşyp ugrapdylar weli, şol ikarada gyz haýdan-haý halyfyň ýanyna bardy-da: «Seniň önünde duran sandygy geliň Sitt-

Zübeýdanyň öz ýanynda açalyň, ýogsam munda onuň ýaşyran saklaýan zatlary bar!» diýdi. Halyf hem gyzyň bu aýdanlaryny eşidensoň, sandyklary içerik salmaga ygtyýar berdi. Şondan soň hyzmatkärler geläge-de, meniň ýatan sandygymy göterip äkitdiler-de, ullakan bir jaýyň içinde, beýleki sandyklaryň arasynda goýdular (meniň bolsa agzymda nem galman kepäpdi). Ine, onsoň meniň söwer ýarym geläge-de, meni çykardy-da: «Indi saňa hiç haçan ölümem ýokdur, horlugam; indi göwrümiňi giň tut-da, ýüregiňi

rahatlandyr, özüňem Sitt-Zübeýda gelyänçä, şu taýda otur, nesip bolsa, meni öz ýanyňa alaýmagyňam ähtimal» diýdi.

Men az salym oturdym weli, ynha, bir görsem, on sany gyz tirkeşip gelyär, özleride nähili gyzlar, edil aý ýaly ýalpyldaşyp durlar, onsoň olar iki hatar boldular, olaryň yzyndan bolsa ýene ýigrimisi gelyär, özlери-de mämeleri tirsildeşip duran gözeller, ine, olaryň ortarasy bilen Sitt-Zübeýda sallanjyrap gelyär. Egnindäki dürli lybaslar hem köp tüýsli şaý-sepler zerarly ol zordan ýöreyärdi. Ol meniň ýanyma ýetip gelende, töweregindäki hyzmatkär gyzlar gaýra-gaýra çekildiler. Onsoň men onuň ýanyna bardym-da, eglip tagzym edip, aýak tozuny ogşadym. Ondan soň ol maňa otur diýip ümledi. Menem onuň öňünde oturdym. Ol bolsa meniň aslymy bilmek üçin sorap-idäp başlady, menem onuň soran zatlaryna jogap berdim. Ol menden hoşal bolup: «Biziň terbiýämiz biderek bolman ekeni, gyz!» diýdi.

Ondan soň bolsa ol maňa: «Bilip goýgun, bu gyz biziň hut öz çagamyz ornundadyr, şonuň üçinem ol Allatagalanyň kepilligi bilen saňa ynanylan maşgaladyr» diýdi. Men ýene eglip tagzym edip, onuň aýak tozuny ogşadym, ine şeýlelik bilenem, Sitt-Zübeýda ol gyzyň meniň bilen nikalaşmagyna razylyk berdi. Ondan soň ol meniň şu ýerde on günläp bolmalydygymy aýtdy. Menem on günläp gyzy görmän, olaryň jaýynda ýaşadym, diňe hyzmatkär aýallaryň biri maňa ertirine hem agşamyna nahar getirip berýärdi. Şol möhleti geçirip gutaranymdan soň, Sitt-Zübeýda ol gyzy maňa nikalap bermek niýetiniň bardygyny halyfa aýdyp, onuň bilen maslahatlaşyp görükdir, halyfam muňa rugsat beripdir, özi-de ol gyza on müň dinar pul goýbermeli diýip buýruk beripdir.

Ondan soň Sitt-Zübeýda şaýatlaryň hem kazynyň yzyndan adam iberdip, olary çagyrdyp getirdip, ol gyz bilen meniň nikamy ýazyp tassykladty. Ondan soň nika suwuny hem dürli-dümen süýji nygmatlar bilen oňat tagamlar häzirläp, ähli jaýlara daşadylar.

Şeýlelik bilen, ýene on gün geçdi, diňe ýigrimi gün geçdi diýilen soň, gyz hammama baryp geldi, onsoň nahar çekildi, dürli-dümen nygmatlaryň arasynda üstüne gül suwy sepilen hem zirke sepilip şekerde ýatyrylan badam maňzy, gyzardylyp gowrulan towuk butlary ýaly akylyňy haýran edýän nygmatlar bardy. Alladan ant içýän, men badam maňzyndan agzymy aýryp bilmän, tä gerk-gäbe bolup doýýançam iýipdirin-de, elimi süpürenem bolupdyryn weli, emma ellerimi mazaly ýuwmagy unudan ekenim. Agşam düşüp,

garaňky gatyşan soň, şemler ýakyldy, soňra elleri deprekli aýdymçy gyzlar geldi. Onsoň gelin aýlap, onuň ýüzüni açyp görkezmäge başladylar, her gezegem oňa altyn pullar berýärdiler, şeýdip ony bütin köşge aýlap çykdylar. Şondan soň bolsa ony getirdiler-de, egnindäki gat-gat lybaslaryny birneme azaldyp, onuň yüküni ýeňletdiler. Ine, onsoň teý-ahyry ol ikimiz bir jaýda ikiçäk bolup galdyk-da, düşegimiziň üstüne geçdik. Men ony gujagyma gysyp ýatyşyma, oňa özümiň eýelik edýänime özüm ynanmajak bolýardym. Emme ol birden meniň elimden badam ysynyň gelyändigini aňdy-da, çirkin ses edip gygyrды. Ine, onsoň onuň gykylygyna dumly-duşdan hyzmatkär gyzlar ylgaşyp geldiler. Gele-gelmäşlerine-de ondan: «Saňa näm boldy, dogan jan?» diýip soradylar. Ol hem: «Bu samsygy meniň ýanymdan ýok ediň! Men muny akylybaşly ýigitdir öýdüp ýörsem nätjek!» diýip jogap berdi. Men aňk-taňk bolup: «Men samsyk bolup näme edipdirin ahyry?» diýip soradym. Ol bolsa meniň üstüme heňkirip: «Samsygyň biri, eger samsyk bolmasaň, näme üçin badam iýibem eliňi ýuwmansyň? Alladan ant içýän, seniň bu etmişin üçin, men seniň temmiňi bererin! Meniň ýaly gyza sen tetelliniň eýelik etmegi, heý, bolup biljek zatmydyr!» diýdi. Ine, onsoň ol beýle ýanynda ýatan örme gamçyny alaga-da, meniň ýagyrnyma, otyrýerime dürre gamçy bilen tä özümden gidýänçäm saýgylady. Urup-urup keýpden çykybam, hyzmatkärlerе: «Muny äkidiň-de, şäher häkimine tabşyryň, goý, onuň badam iýip ýuwmadyk elini kesip aýyrsynlar!» diýip buýruk berdi. Men onuň bu aýdanlaryny eşidip: «Eý, Gudratly Taňrym! Meniň badam iýip, elimi ýuwmanyň üçin, elimi kesip aýyrjaklarmyka!» diýip geňirgendim. Hyzmatkär gyzlar hem onuň ýanyna baryp: «Dogan jan, bu gezeklikçe sen oňa beýle gazap etmede, günäsini geç!» diýip ýalbardylar. Emma ol: «Alladan ant içýän, men onuň teninden garaz bir ýerini kesip aýyrmasam bolmaz!» diýip gygyrды. Ine, onsoň ol çykdy gitdi-de, on günläp ýitirim boldy, men onuň nirede, näme işläp ýörenini görüp bilmedim, emma on günden soň gaýdyp geldi-de, maňa bakyp: «Häý, ýüzügara diýsänim! Badam iýip, yzyndan eliňi ýuwmasaň, nähili bolýandygyny men seniň gözüňe görkezerin!» diýdi.

Onsoň ol hyzmatkärleri çagyryp, meniň elimi-aýagymy daňdyrды, özi bolsa eline päkini alaga-da, meniň başam barmaklarymy kesip aýyrды, (ynha, özüňiziň görüp oturyşyňyz ýaly, agalar), men özümden gidip ýykylypdyryn. Onsoň ol barmaklarymyň kesilen ýerine derman sepip, ganyny tutdurды weli, menem: «Indiden beýläk elimi kyrk gezek sabyn bilen, kyrk gezek soda bilen, kyrk gezegem aşgar bilen ýuwman badam

iýmerin!» diýip başladym. Ol meniň ýaňky aýdyşym ýaly edil elimi ýuwman badam iýmejekdigime kasam etdirdi. Ine, onsoň ynha siz ýaňy şu ýere badam getirdiňiz weli, meniň reňkim dagym üýtgäp gitdi-de, öz ýanymdan: «Şu badam zerarly meniň başam barmaklarymy kesip aýyrdylar» diýip ýatladym. Siz meni halys mejbur edeniňiz üçin, men iýmeli bolup: «Özümiň äht edip aýdan sözümiň üstünde hökman tapylmagym gerek» diýip içimi gepletdim.

«Ýeri, ondan soňky işiňiz nähili boldy?» diýip, oturanlar ol ýigitden soradylar. Ol ýigit bolsa: «Men onuň önünde kasam edenimden soň, onuň ýüregi ýerine geldi, onsoň men onuň ýanynda ýatdym — diýip jogap berdi. — Şondan soň ol ikimiz birnäçe wagtlap bile ýaşadyk. Bir gün ol maňa: «Özümden başga adam aýagy düşmeýän ýerde, halyfyň köşgünde beýdip ýaşap ýörmegimiz gowy däl. Asla seniň özüňem bu ýere diňe Sitt-Zübeýdanyň tagallasy arkaly gelip düşdün» diýdi. Onsoň ol meniň elime elli mün dinar pul berdi-de: «Ynha, şu pullary alyp git-de, özümiň üçin oňat giň jaý satyn al» diýdi. Menem çykyp gitdim-de, onuň aýdyşy ýaly, giň, kaşan, owadan, näçe bolsaň-da sygyşyp boljak oňat jaý satyn aldym. Ine, onsoň aýalym özüniň ozal toplam ýygnan zatlarynyň hemmesini, özüniň бүтін baýlygyny, mata-marlyklaryny, oňat-oňat gymmatbahaly şaý-seplerini şol täze alan jaýymyza getirdi. Ynha, meniň başam barmaklarymyň kesilip aýrylmagyna sebäp bolan zad-a şu».

Ine, onsoň bizem iýip-içip bolduk-da, çykyp gaýtdyk, şondan soňam ynha küýki bilen bolan wakanyň üstünden bardyk, ynha meniň-ä şundan başga aýtjak gepimem ýok, gürrüňimem».

Patyşa bolsa: «Ýok, bu hekaýatyň küýkiniň hekaýatyndan täsin ýeri ýok; gaýtam küýküniň başyndan geçen waka mundan has täsin hem has gyzykly, şonuň üçinem, siziň baryňyzy asyp öldürmek gerek» diýipdir. Ondan soň hálki ýewreý ýerinden turup, patyşanyň dabanynyň aşagyny ogşap: «Patyşahy älem, men saňa küýkiniň gürrüňindenem gyzykly hekaýat aýdyp bereýin» diýipdir. Onda Çynma-çyn patyşasy: «Senem içinde nämäň bar bolsa, dök orta!» diýipdir. Onsoň ýewreýem aýtmaga başlapdyr.

ÝEWREÝ HEKIMIŇ HEKAÝATY

Ynha meniň ýaş wagtlarymda başymdan geçen zatlaryň iň bir gyzyklysy. Men Siriýanyň Damask şäherinde bolup, şol ýerde hem okadym; ine, onsoň bir gün men otyrkam, birdenkä görsem, Damask şäher häkiminiň köşgünden hyzmatkär gul meniň ýanyma gelip: «Meniň hojaýynym bilen gepleşip gaýt!» diýdi. Menem onsoň onuň bilen çykyp ugradym-da, hökümdaryň jaýyna baryp, içerik girip görsem, sütünli eýwanyň aşagynda selenläp duran ýerde, arguwan agajyndan ýasalyp, gyalaryna-da altyn çaýylan tagtçanyň üstünde bir adam çäşerip ýatan ekeni; görsem, ol öz deň-duşlarynyň arasynda deňi-taýy bolmadyk biçak owadan ýigit, özi-de näsaglap ýatan ekeni. Men bärden barşyma onuň başujunda oturdym; onsoň ol oglan maňa gözi bilen ümläp yşarat etdi, menem oňa ýüzlenip: «Eý, jenap, hany maňa elni äber göreýin, Alla seni öz penasynda aman saklagaý!» diýdim. Ol maňa çep elini çykaryp uzatdy welin, men muňa haýran galyp: «Toba, Alla jan! Özi bir şeýle uly ýeriň maşgalasynda ösüp ýetişen ýaş ýigit, düýbünden terbiýe almadyk bolara çemeli! Bu ne beýle geň görmeli zat!» diýip, öz ýanymdan içimi gepledip geňirgendim. Onsoň men onuň ýürek damarynyň urşuny barlap gördüm-de, oňa derman ýazyp berdim. Özümem onuň ýanyna on günläp gatnap seretdim; onsoň ol daýandy, hammama baryp ýuwnup-ardynyp çykdy. Hökümdar meni biçak ajaýyp sylag bilen hormatlap sylaglady, özi-de meni Damaskdaky keselhananyň üstünden seredýän edip belledi. Onsoň men ol ýigidiň özi bilen hammama gidip, бүтін hammamy boşatmaly diýdim, onuň hyzmatkärleri gelip, onuň eşiklerini çykardylar; ol ýigidi ýalaňaçlan wagtlarynda, onuň sag eliniň täzelikde, ýakyn wagtlarda kesilip aýrylandygyny gördüm, asla onuň näsaglygynyň-da sapagy şol ekeni. Men bu ahwalaty görenimden soň, biçak geň galdym hem-de ýigidiň düşen ýagdaýyna ýüregim awap gynandym. Onuň endamyna göz aýlan wagtymda bolsa, onuň gamçy bilen saýgylanyp, endamynyň gekdalak edilendigini gördüm. Ýigit bolsa şol zerarly endamyna derman çalan ekeni. Men muňa bir erbet boldum, asla ýüzüm hem üýtgäp, gaharym ýüzüme çykyp giden ekeni. Ol ýigit meniň ýüzüme seredip, meniň bozulanymy ýüzümden aňdyda: «Zamanamyzyň iň oňat hekimi, sen bu zatlary geň görme — diýdi. — Ynha, hammamdan çykanymyzdan soň, men saňa hemmesini gürrüň edip bererin».

Biz hammamdan çykyp, öýe baranymyzdan soň nahar edindik, dem-dynjymyzy aldyk. Soňra ýaňky ýigit maňa: «Belki, daşaryk, ýokarky eýwana çykyp, birsalym gürrüňleşip oturarys?» diýdi. Menem oňa: «Ajaň bolar!» diýdim. Onsoň ol ýigit düşekleri ýokaryk çykaryp, bir guzyny-da gowrup bize äbermeli hem-de iýer ýaly miwe getirmeli diýip, gapy hyzmatkärlerine buýruk berdi. Ine, onsoň biz ýokaryk çykyp iýdik, içdik, keýpimizi kökledik, ýigit çep eli bilen iýýärdi. Onsoň men oňa: «Hany, başyňdan geçen ahwallary aýdyp otur» diýdim.

Ine, onsoň ol ýigit: «Eý, zamanamyzyň kämil hekimi, men aýdaýyn, siz diňläň — diýip, öz başyndan geçirenlerini gürrüň bermäge başlady. — Biler bolsaň, men Mosulda önüp-ösenlerdendirin, meniň atamyň atasy ölerden soň, onuň on sany ogly galan ekeni, ine, hekim aga, meniň atam hem şol on doganyň biri, özi-de iň ulusy eken. Olaryň hemmesi-de ösüp-ýetişip, kemala gelip öýlenipdir. Şol giden nebereden diňe meniň atamdan bir ogul galypdyr, ol hem ynha men; galanlaryndan bolsa, ýagny dokuz dogandan hiç bir önelge bolmandyr. Ine, onsoň men öz agalarymyň arasynda ösüp ýetişdim. Olar meniň önüp-ösüşime biçak begenip hem guwanyp ýördüler. Men ulalyp, ää ýaşyna ýeten wagtymda, günlerde bir gün Mosulyň uly metjidine bardym (ol gün bolsa anna günüdi, meniň atam hem ýanymyzdady). Ine, onsoň biz ol ýerde juma namazyny okadyk. Onsoň uly il çykyp gitdi. Emma meniň atam hem agalarym şol ýerde galyp, dürli ýurtlaryň geň-taň zatlary, dürli şäherleriň ajaýyp täsinlikleri hakynda gürrüň edip oturdylar. Olar Kair şäherini-de ýatladylar, meniň agalarym bolsa: «Nil derýasy bilen Kair şäheri ýaly gözəl şäher ýeriň ýüzünde hem ýokdur diýip, syýahatçylar aýdýarlar» diýdiler. Men olaryň şu gürrüňlerini eşidip, Kaire gidesim geldi. Meniň atam bolsa: «Kairi görmedik adamyň dünýäni görmedigidir — diýdi. — Onuň topragy altyn, onuň Nili bolsa — duran bir gözelligi; Kairiň gelin-gyzlary — jennetiň hüýrüleri, onuň jaýlary — köşk, ol ýeriň howasy bolsa şeýle bir hoştap, özi-de jana ýakymly, edil derman-da. Onsoňam Kairiň özi beýle gowy bolmaz ýaly hem däl, sebäbi Kair diýmegiň özi bütün jahan diýildigi ahyryn. Hut Allanyň mynasyp gören adamy ony şeýle taryplapdyr:

Heý gidip bormy Kairden — keýp, sapasy, zowky bar!

Özge ýurt tutsam mekan, bolmazmy göwnüm bikarar?

Misli dolmuş müşki-anbardan bu şähriň howasy,
Periler zülünde ýokdur eýle müşküň nowasy.

Entegem tarypy kem, misli bir bagy erem,
Bar ýeri boýra düşekli, köp bolar ýassygy hem.

Tüýs şäherdir, şuglasy huşuň alyp, gözüň gapar, Betleri
hem hublary bar islegen zadyn tapar.

Ýurduny sorar doganlar, arada ygrar, wepa,
Jaýy mejlis hurma bagy, çekiler keýpi-sapa.

Eý kairli dostlarym! Kysmatda bolsa aýralyk,
Ähdi-peýmanda durars, bilmeris gaýry gylyk.

Bu baglaň hoş öwüsminiň hergiz aýytmaň ýellere,
Ýaňlanar tarlar üçin äkitmesin ýat illere.

Eger siz onuň baglaryny agşam çaglarynda üstlerine kölege salyp ugransoň bir görseňizdi — diýip, atam gürrüň berýärdi. — Ana, siz onuň, gudratyny şonda görerdiniňiz, haýran galyp ten bererdiniňiz».

Ine, onsoň olar Kairi hem onuň Nilini suratlandyrmaga başladylar — diýip, ol ýigit gürrüň berýärdi. — Olar gürrüňlerini gutardylar, men Kairiň gözelligi hakynda olaryň aýdanlaryny eşndip, ýüregimiň tanapynyň bir ujy Kaire baglanan ýaly bolup galdy. Olar gürrüňlerini tamamlap, her kim öýli-öýüne dagady. Menem ýerime girip ýatdym weli, ol gije asla gözüme uky gelmedi, Kair hakyndaky öwgüli gürrüňler ýüregimi gürsüldedip ýatyrmaýardy, asla şondan soň meniň işdäm hem tutulyp, iýmekiçmek bilenem ugrum bolmady. Aradan kän gün geçmänkä, meniň agalarym Müsüre gitmekçi bolup başladylar, ine, onsoň menem atamyň önünde aglap-eňröp, maňa hem ol ýere gitmäge rugsat bermegini gazandym. Atam maňa-da satar-sowar ýaly haryt jemläp berenden soň, olara: «Muny Kaire goýbermän, goý, ol öz harytlaryny Damaskda satyp ýerleşdirisin!» diýip tabşyrdy.

Ine, onsoň men atam bilen hoşlaşdym, şeýlelik bilenem, ýola düşüp, Mosuldan çykyp ugradyk-da, tä Halap şäherine ýetýänçäk ýol sökdük. Ol ýerde birnäçe gün bolup, ýene ýola düşüp, az ýöröp, köp ýöröp, Damask şäherine baryp ýetdik. Görsek, bu şäher akar suwly hem bagly-bakjaly, guşly-gumruly, dürli miweleri bolan jennetiň baglary ýaly, miweli бага баý şäher ekeni. Ine, onsoň bizem şäheriň kerwensaraýlarynyň birinde ýük ýazdyryp düşledik. Meniň agalarym zat satyp, zat alyp söwda etmäge başladylar, arasy bilen meniňem harytlarymy satyp berdiler. Şeýlelik bilen, meniň bir dirhemlik harydym baş dirhem getirip berdi, men bu hili peýda görenime begendim, Onsoň meniň agalarym meni galdyrdylar-da, özleri Müsür iline bakan ugradylar, olar gidensoň, meniň bir özüm Damaskda galyp, biçak owadan salnan bir jaýda ýaşamaga durdum, ol jaýyň owadanlygyny beýan etmäge dilim asgyn gelýär, onuň üçin tölemeli kreýi bolsa aýda iki dinardy. Ine, onsoň men tä ýanymdaky pullarymy sowup gutarýançam, iýip-içip gezip ýörmekden başga işim ýokdy. Ine, onsoň, günlerde bir gün, men şol jaýyň derwezesiniň ýanynda otyrkam, birdenkä görsem, meniň ýanyma bezenip-beslenen bir owadan näzenin geldi weli, asla onuň ýaly owadan gözele ömrümde gözüm düşmändi. Men oňa gözümi gypyp goýberdim weli, ol şo badyň özünde derwezeden kürsäp girdi, ol jaýa girenden soň, menem girip, işigi ýapdym, ol öz ýüzüniň örtgüjini arkan serpdide, nikabyny aýyrды welin, görsem, gözelligi oňa taý bardyr öýtmedim, şol bada kalbymda yşk ody tutaşyp, bugün ýüregim oňa maýyl bolup galdy. Men haýdan-haý turaga-da pessejik nahar stoluny

getirip, iň oňat tagamlary, dürli iýmişleri hem miweleri, mahlasy, hezzetlemek üçin naz-nygmatlaryň gowusyndan gowusyny getirişdirdim. Men ol zatlary getirip häzirlänimden soň, bileje oturyp iýip-içdik, oýnaşdyk, gülüşdik, gülüşme-degişmeden soň, meý içip, serhoş bolduk, ondan soň men onuň bilen bile ýatyp, ol gijäni tä ertire çenli aýşy-eşretde geçirdim. Men oňa on dinar uzatdym weli, onuň ýüzi çytylyp, gaşlary gatyşdy-da: «Tüf, siziň ýüzüňize, mosullylar! Näme sen men pul üçin şeýdip ýörendir öýdýärmiň?» diýip azgyryldy. Ine, onsoň ol öz jübüsinden on baş dinary çykaraga-da, maňa nälet aýdyp: «Alladan ant içýän, eger sen şuny menden almasaň, men seniň ýanyňa dolanyp gelmerin!» diýip seslendi. Onsoň menem onuň puluny aldym weli, ol maňa: «Söýgülim, sen maňa üç günden soň garaş: ikindi bilen agşam namazynyň aralygynda men seniň ýanyňda peýda bolaryn. Özüňem şu pullara düýnkiň ýaly naz-nagmatlary alyp taýýarlap goý» diýdi. Onsoň ol meniň bilen hoşlaşyp çykyp gitdi welin, meniň bütin akyl-huşum hem onuň bilen bile çykyp gitdi. Üç gün geçensoň ol ýene geldi, egninde bolsa ozalkysyndanam gymmatbaha parçalardan tikilen üýtgeşik-üýtgeşik lybaslar bardy, özi-de öňküsindenem görmegeýdi. Men bolsam iýeriçer ýaly zatlary ol gelmezinden kän ozal taýýarlaşdyryp goýupdym, onsoň biz iýdikiçdik, öňkimiz ýaly agşam ýatyp, ertir turduk, onsoň ol maňa ýene on baş dinar berdi-de, ýene üç günden ýanyma geljekdigini aýdyp gitdi.

Menem iýer-içer ýaly zatlary alyşdyryp, taýýarlap goýdum. Ine, onsoň ol birnäçe gün geçenden soň, birinji hem ikinji gezek gelendäki geýip gelen lybaslaryndan-da gowularyny geýip, öňküsindenem beter bezenip geldi-de: «Meniň jenabym, men owadan dälmi näme?» diýip sorady. Menem öz aýdyşyna görä: «Wah, hawa-la, Alla jan bar!» diýip jogap berdim. Ondan soň ol maňa: «Meniň özümndenem gowy, mendenem ýaş bir gyz bar, şony öz ýanym bilen şu ýere getirmäge rugsat berermiň, goý, olam biziň bilen oýnaşsyn-gülüşsin, göwnüni açsyn. Ol bireýýämden bäre ýekesiräp, karary ýetmän otyr, ol meniň bilen gaýdyp, ýanymda bir gije bolup gaýtmaga rugsat sorady» diýdi. Men onuň bu aýdanyna: «Bolýa, üstümüzde Hudaý bar, getir!» diýip jogap berdim. Ondan soň biz iýip-içip, keýpimizi kökledik-de, ertire çenli bile ýatdyk. Ertesi ol on baş dinary çykaryp: «Meniň ýanym bilen geljek gyz üçinem ýeter ýaly, öňki alýan zatlaryň üstüne ýene birneme goş» diýdi. Şondan soň ol ýene çykyp gitdi. Dördünji gün diýlende men onuň üçin hemişekim ýaly nahar taýýarlap goýdum; ine, bir görsem, ol gün ýaşandan soň

pasyrdap girdi, ýanynda-da ýüzi perdeli bir aýal maşgala bar. Olar içerik girip oturdylar weli, menem ony görüp, şu namany aýtdym:

«Ne ajaýyp döwür, ne ajap zaman.

Bozuklar toba edip diýdi: «El-aman!»

Yşk zyýat, göwün çag, humarly başyň,

Salgyn eşdeniňde göterler huşuň.

Tirme astynda dolan aýyň hissesi,

Lybas içre dal çybygyň dessesi.

Ýañagynyň aly janym ýakyşly,

Nergiz gözi humarala bakyşly.

Yşkym kemal tapdy, ýetdim myrada,

Gam dumany dargap, ýar sundy bada».

Men begenip, bulary güler ýüz bilen garşylap, şemleri ýakyşdyrdym; olar bolsa üstki lybaslaryny aýryp, arkaýş oturdylar, täze gelen gyzam ýüzüniň perdesini aýyrady weli, görsem, onuň ýüzi misli dolan aý ýaly ýalpyldap dur, dogrusyny aýtsam, oňa taý geljek gözeli heniz görmändim. Men ýerimden turup, olaryň önüne iýer-içer ýaly zatlary getirişdirip goýdum, onsoň nahar edinmäge oturdyk, men täze gelen gyza hyzmat edip başladym, oňa ýýdirdim-içirdim, şerap süzüp berdim, onuň bilen çakyşdyryp içdim. Ine, onsoň ozalky gyz öz ýanyndan gabanmaga başlap: «Alladan ant içýän, bu gyz menden gözel gerek?» diýip sorady. Menem: «Hawa, walla, çynym!» diýip jogap berdim. Onsoň

ol maña: «Meniň diýenimn etjek bolsaň, sen şu gije bu gyz bilen bile ýat» diýdi. Menem oňa: «Baş üstüne, gözümiň üstüne, seniň aýdanyň meniň üçin permandyr!» diýip jogap berdim. Onsoň ol ýerinden turdy-da, bize düşek ýazyp berdi, menem ol gyz bilen düşege geçdim-de, ertire çenli onuň ýanynda ýatdym. Men ýatan ýerimde eýläme-beýleme öwrülemde, görsem, endam-janym öl-myžžyk ýaly bolup dur, men derländirin öýdüp, turup dik oturdym, onsoň ýanymdaky gyzy oýarmak üçin onuň eginlerinden çekip yraladym weli, onuň kellesi ýassykdan hol beýläk togalanyp gitdi. Meniň akylm-huşum serimden uçdy-da, ýüregim ýarylan ýaly bolup: «Ýa Ýaradan, özüň goraweri!» diýip gygyrypdyryn. Ol kelläniň kesilendigini görüp, men oturan ýerimden özümiň ozalky aşnamy gözläp (gözümiň öňi bolsa garaňkyrap, dünýä tüm garaňky bolup durdy), töweregime göz gezdirdim, emma oňa gözüm ilmäninden soň, onuň bu gyzy menden gabanyp öldürenligine düşündim.

«Ýa gudraty güýçli Allahym, keremli Taňrym, özüň garaşyk et! Ýeri, indi men näme etsemkäm?» diýip içimi geplet dim. Şeýdip, birsalym oýlanyp oturanymdan soň, ýerimden turdum-da, eşiklerimi çykaryp, tamyň ortarasyndan çukur gazdym, onsoň ol gyzy alaga-da gymmatbaha lybaslary-şaylary zady bilen çukura salyp, üstüne gum sürüp gömdüm, öňküsi ýaly tekizläp, jaýyň mermer düşegini-de ýerli-ýerinde goýuşdyrdym. Oňdan soň ýuwundym-da, täze eşiklerimi geýdim, onsoň galan pulumy alyp, jaýdan çykdy-da, gapysyny gulpladym; onsoň jaý eýesiniň ýanyna baraga-da, ýüregime daş baglap, bir ýyllyk kreýni töledim, soňra: «Men öz agalarymyň ýanyna Kaire gitjek» diýdim.

Ine, onsoň men Kaire gidip, öz agalarym bilen tapyşdym, olar meniň gelenime begendiler, özleri-de hemme zatlaryny satyp bolan ekenler. Olar: «Sen näme üçin geldiň?» diýip soradylar. Menem olara: «Sizi göresim gelip ýüregim gysdy» diýip jogap berdim, özümem ýanymda pulumyň azalandygyny aýtmadym. Ine, onsoň menem olaryň ýany bilen Kaire hem Nil derýasyna seýil edip, şol ýerde bir ýyl boldum. Özümem agalarymyň gaýtjak wagtlary golaýlaýança, öz ýanymdaky pula el urup, iýip-içip, harçladym ýördüm. Gaýdyljak uçurdarda bolsa men olaryň ýanyndan gaçyp, gidip gizlendim. Olar meni gözläp-gözläp, menden hiç hili habar tutup bilmän: «Ol, megerem, Damaska gaýdyp barandyr» diýip çaklapdyrlar-da, ol ýerden gaýdypdyrlar. Men bolsam çykaga-da,

ýanymdaky bolanja pulum gutarýança, üç ýyllap Kairde ýaşadym. Özümem her ýyl jaýyň eýesine tam kireýimi iberip durýardym. Üç ýyldan soň bolsa meniň ýüregim gysyp başlady (ýanymda bolsa diňe bir ýyllyk jaý kireýne ýeterlik pulum galypdy, onsoň men Kairden çykyp, ýene Damaska bardym, özümem ýene şol jaýymda düşledim.

Jaýyň eýesi meniň gelenime begendi. Men jaýyma girip görsem, hemme otaglary öňküsi ýaly guply duran ekeni; onsoň men otaglary açyşdyrdym, ol ýerdäki zatlarymy çykaryşdyrdym. Onsoň men şol gije öldürilen gyz bilen ýatan düşegimi galdyryp görüp, düşegiň aşagyndan gaşlary gymmatbaha daşly altyn monjuk tapdym. Men ony elime alaga-da, öldürilen gyzyň gan-kokuny süpürişdirdim-de, ony synlap durşuma, ol pahyry ýatlap agladym. Ondan soň şol ýerde iki gün bolup, üçünji günü hammama bardym-da, ýuwundym, eşiklerimi çalşyryp täzeledim. Şonuň bilenem ýanymdaky pulum düýbünden gutardy. Ine, onsoň bir gün men bazara bardym weli, elbetde, ozal maňlaýyma ýazylan bolmaga çemeli, men şeytan päline uýup, hálki altyn monjugy alaga-da, bazara çykardym, eltibem dellalyň eline berdim. Ine, onsoň ol ýerinden turdyda, meni öz ýaşayan jaýymyň eýesi bilen bir ýerde oturtdy, özi bolsa bazar gyzyşança garaşyp durdy. Onsoň ýaňky monjugy alaga-da, maňa-da görkezmejek bolup, ogrynlyk bilen oňa-muňa hödürläp başlady. Bir görsek, ol tylla monjugyň özi biçak gymmatbaha zat ekeni — ol iki mün dinara geçen ekeni. Emma dellal ýanyma geldi-de: «Bu monjuklar misden ýasalan galp şaý ekeni, frankdan edilen zat ekeni, şonuň üçinem onuň bahasy mün dirheme gelipdir» diýdi. Menem oňa: «Hawa-la, biz ony bir aýaly aldadyp, onuň bilen degişmek-gülüşmek üçin misden ýasapdyk. Meniň aýalyma miras galan bir zatdy, indem biz ony satmakçy bolduk. Bar, mün dirheme geçýän bolsa berip goýber-de, puluny alyp gaýt» diýdim.

Emma dellal meniň bu aýdynymy geň görüp, monjukly meseläniň bir syrynyň bardygyny aňdy-da, bazarbaşynyň ýanyna baryp, monjugy oňa eltip berdi. Bazarbaşy bolsa weliniň ýanyna gidip: «Bu monjugy men birwagt ogurladypdym, ynha indem ogryny tapdyk, ol täjir ogullarynyň eşiğine girip gezip ýören ekeni» diýipdir.

Ine, onsoň, men gözümi açmaga-da ýetişmänkäm, eýýäm daşymy gabap aldylarda, şol ýeriň özünde tussag edip, weliniň ýanyna äkitdiler. Onsoň weli menden sorag edip, monjugyň nireden alnandygyny sorady, menem oňa özümiň şol dellala aýdanymy aýtdym.

Weli bolsa loh-loh edip güldi-de: «Seniň bu aýdýan gep-sözleriňiň ýekejesi-de çyn däl!» diýip seslendi.

Men eýlämi-beýlämi bakmankam, derrewiň özünde ýalaňaçladylar-da, dürre gamçy bilen ýonuma saýgylap başladylar weli, gamçy özüniň degen ýerini edil ýakypýandyryp barýar; onsoň menem awusyna çydaman: «Ony men ogurladym!» diýen boldum. Öz ýanymdan bolsa: «Gowusy, men ogurladym diýenimdir. Eger bukawyň hak eýesini meniň ýanymda öldürdiler diýsem, onda onuň üçin meniň özümi-de öldürerler» diýip içimi gepletdim.

Ine, onsoň olar meni monjuk ogurlan edip ýazdylar-da, elimi kesip aýyrdylar, kesilen ýerini bolsa gyzgyn ýaga dagladylar, men bolsam özümden gidipdirin. Onsoň maňa şerap içirip özüme getiripdirler; özüme gelenimden soň bolsa, elimi aldym-da öýe gaýtdym. Öýüň eýesi bolsa maňa: «Eger başyňa bu hili iş düşen bolsa, meniň öýümden beri aýrylaweri, nireden tapsaňam, özüňe ýer tapyn, çünki sen ogurlykda aýyplanan adam» diýdi. Men bolsam oňa: «Eý, meniň jenabym, hiç bolmasa iki ýa üç gün gaýrat et, men özüme jaý tapynjak bolaýyn» diýip jogap berdim. Onsoň olam: «Bolýa» diýip, meniň ýanymdan çykyp gitdi. Men jaýda ýeke galyp oturan ýerimde aglamaga başladym: «Men indi bu golak elim bilen neneň edip, öz dogan-garyndaşlarymyň arasyna gaýdyp bararkam? Meniň bigünädigimi bolsa olar bilenoklar! Belki, Allanyň özi gowusyny etsin-dä!» diýip, zar-zar agladym.

Öý eýesi meniň ýanymdan çykyp gidensoň, meniň başym uly hasratda galyp, iki günläp hiç zada ýaraman ýykylyp ýatdym, üçünji gün bolsa, heniz gözümi açypaçmankam, öýüň eýesi hem onuň ýany bilen birnäçe leşger alyp, bazarbaşy — bir topar bolup içerik girdiler. Bazarbaşy bolsa meni monjuk ogrusy diýip tekrarlaýardy. Men olaryň ýanyna baryp: «Ýeri, näme boldy?» diýip soradym. Olar bolsa meniň eýlämebeýläme bakaryma-da maý bermän, şol sagadyň özünde elimi-aýagymy baglap, boýnuma zynjyr saldylar-da: «Senden alnan tylla monjuk Damask şäheriniň häkimine, wezirine hem kazysyna iberildi, olar bolsa şol monjugyň üç ýyl mundan ozal, hökümdaryň gyzy bilen bilelikde ýitirim bolandygyny aýtdylar» diýdiler.

Men bu habary eşidip, ýüregim agzymdan çykara gelip, öz-özüme: «Işim gaýtdy, indi öljegim ikuçly dälidir! Alladan ant içýän, men hökman häkime hemmesini bolşy ýaly dogry aýdaýyn, ana, onsoň ol meni öldüresi gelse öldürer, bagyşlasy gelse-de bagyşlar» diýdim.

Meni häkimiň ýanyna eltdiler weli, ol meni görüp, öz öňünde dik duruzdy-da, gözünüň gytagy bilen maňa seredip, ýanymdakylara ýüzlendi: «Näme üçin siz munuň elini kesip aýyrdyňyz? Bu bir betbagt adam, asla munuň eden etmişi ýok ahyry, siz onuň elini kesip, nähak ýere oňa azar beripsiňiz». Men onuň bu aýdanlaryny eşidip, arka tapynan ýaly boldum, ýüregim ýerine gelip, kalbyma mertlik aralaşdy-da: «Alladan ant içýän, jenap, asla men ogry däl! Ýöne maňa biderek ýerden şu hili uly günä ýöňkäp, bazaryň ortarasynnda ýalaňaçlap, gamçy bilen ýenjip, zor bilen boýun aldyrdylar — men öz üstüme ýok günäni çekip, ogurlyk edenimi ýalandan boýnuma alyp, öz-özüme ýalan sözledim, hakykatda bolsa, meniň asla ogurlan zadym ýok» diýdim. Onsoň häkim: «Sende günä ýok!» diýdi-de, bazarbaşynyň özüni tussag edip, oňa: «Sen onuň eliniň hununy töle, ýogsa-da men seni asyp öldürerin, ähli pullaryňy-da eliňden alaryn!» diýdi. Onsoň ol nökerleri çagyrdy weli, olar hem bazarbaşyny südürläp alyp gitdiler, menem hökümdaryň ýanynda galdym. Onsoň häkimiň ygtyýar bermegi bilen meniň boýnumdaky zynjyry aýyrdylar, elimi-aýagymy boşatdylar. Onsoň häkim meniň ýüzüme seretdi-de: «Oglum, sen maňa dogryňy aýt-da, hemmesini bolşy ýaly edip gürrüň ber: bu monjuk saňa nireden hem nähililik bilen düşdi?» diýip sorady. Onsoňam şeýle diýdi: «Dogruçyl bol, hak söz ganyň dökse-de, Soňky gün tamug deň nara ýaksa-da».

Menem oňa: «Eý meniň jenabym, men saňa dogrusyny dogry aýdaýyn» diýip jogap berdim-de, birinji gyz bilen öz aramda bolan zatlary, onsoň meniň ýanyma onuň ikinji bir gyzy getirişini hem ony gabanmak zerarly öldürenligini oňa gürrüň berip, ol wakany bolşy ýaly doly beýan etdim. Häkimdar bu ahwalaty eşidip başyny ýaýkady-da, sag eli bilen çep eline urdy, onsoň ýaglygyny ýüzüne tutup aglady-da, şu namany aýtdy.

«Başa düşer boldy ýowuz müşgiller,

Muşakgat, mähnetden büküldi biller.

Hijran ahyr bolmaz, ömrüň sütemdir,

Ahyr bolanda-da, wysal bir demdir»

Ondan soň ol meniň ýanyma geldi-de: «Biler bolsaň, oglum — diýip, gürrüň bermegä durdy: — gyzlaryň ulusy — meniň gyzymdy, men ony uly alada bilen ekläpsakladym. Ol ýetişensoň bolsa, men ony Kaire iberdim, onsoň ol öz agasynyň ogluna äre barypdyr; emma onuň adamsy ölüpdür, onsoň ol meniň ýanyma gaýdyp geldi. Bir görsem, ol Kairde her hili erbetçilikler etmäge öwrenişen ekeni, şonuň üçinem ol seniň ýanyňa dört gezek baryp, ondan soň özünden kiçi aýal doganyny seniň ýanyňa eltipdir; olaryň ikisi-de bir eneden bolup, biri-birini biçak gowy görýärdiler. Ine, onsoň ulusy bilen seniň araňda boljak iş bolansoň, ol özüniň bu syryny kiçisine aýan edipdir weli, kiçisi hem onuň ýany bilen gitmäge isleg bildirip, onuň äkitmegini haýyş edipdir. Şondan soň ulusynyň ýeke özi gaýdyp geldi, men kiçisiniň nirede galandygyny ondan soran wagtymda, onuň aglaýandygyny gördüm. Ondan soň ol bolan ahwalaty gizlinlikde öz enesine gürrüň berdi (menem şol ýerdedim), öz aýal doganyny özüniň nädip öldürendigini aýtdy. Şondan soň ol aglamasyny goýman: «Tä ölýänçäm, onuň ölümüne aglajakdygyma Alladan ant içýärin!» diýýärdi. Şeýle hem boldy. Gör ahyry, nähili ahwallar boldy, oglum! Men saňa bir zat aýtmakçy welin, senem garşy bolup durma: men seni özümiň kiçi gyzyma öýereýin, ol öňki ikisi bilen süýtdeş däl, özi-de çykmadyk ulugyz; men onuň üçin senden hiç zat aljak däl, gaýtam siziň eklenjiňizi berip durjak, sen meniň oglum ornunda bolarsyň».

Menem: «Bolýar — diýdim — heý, şeýle zatlary pikir edip biljekmidik!» Ine, onsoň häkim şol sagadyň özünde kazyny hem şaýatlary çagyrdyp getirdi-de, biziň nika hatymyzy ýazyp berdi, menem onuň gyzynyň ýanyna girdim, ol bolsa meniň üçin bazarbaşydan biçak köp pul aldy, ine, onsoň men onuň ýanynda in ýokary orny eýeledim. Şol ýylam meniň atam öldi, hakim bolsa öz tarapyndan ol ýere çapar iberdi, ol hem meniň atamdan galan pullary maňa getirip berdi, ynha indem men baryp ýatan ajaýyp durmuşda ýaşaýaryn. Ynha meniň sag elimiň kesikliginiň sebäbi şu».

Men muňa haýran galdym, özümem ol ýigidiň ýanynda üç gün boldum, ol maňa köp pul berdi, onsoň men onuň ýanyndan gaýdyp, ynha, siziň şu şäheriňize geldim, bu

ýerde meniň oňat durmuşym bardy weli, ynha, şu küýki bilen bolan ahwalat boldy duruberdi».

Emma Çynmaçyn patyşasy: «Ýok, seniň bu aýdan hekaýatyň küýkiniň başyndan geçen ahwalatdan geň-enaýy däl, şonuň üçinem siziň hemmãnizi asyp öldürmek gerek, ýöne ähli günäleriň başyny başlan tikiñçi galdy — diýdi-de: — Heý, tikiñçi, eger sen şu küýkiniň taryhyndan has gyzykly bir zat aýdyp berseň, men siziň etmişiňizi bagyşlaýyn» diýip gygyrdy.

Ine, onsoň tikiñçi hem orta çykyp, gürrüň bermäge durdy.

TIKINÇINIŇ HEKAÝATY

«Zamanamyzyň şahy-soltany, biler bolsaň, ynha düýn meniň başymdan şeýle bir haýran galmaly geň ahwalat bolup geçdi. Küýkä duş gelmezimden ozal, men günün säher çaglarynda öz dost-ýarlarymdan biriniň öýünde gurlan meýlisde bolupdym, ol ýere şu şäheriň ilatyndan ýigrimä golaý adam ýygnanan ekeni. Biziň aramyzda tikiñçi, neçjar, dokmaçy ýaly dürli senetçiler bardy. Gün dogan çagynda, bize iýmek üçin nahar äberip başladylar. Birden öýüň eýesi biziň ýanymyza içerik girdi welin, onuň ýany bilen Bagdat şäherinden bolan bir owadan ýigit hem girdi. Görsek, ynha bir üsti-başy päkize, geýnülü görmegeý ýigit, ýöne weli onuň bir aýagy agsak ekeni. Ol biziň üstümize giren badyna gol gowşuryp salam berdi, bizem ony hormatlap ýerimizden turduk, ol biziň bilen oturmakçy bolup ýönelende weli, birdenkä biziň aramyzda bir adamyň, ýagny bir dellegiň bardygyny gördi-de, oturmakdan boýun gaçyryp, yzyna çykyp gitmekçi boldy. Emma biz ony tutup sakladyk, öý eýesi ol ýigide azatda-mazat ýapyşyp, oňa ýalbarmaga durdy-da: «Näme üçin sen geleňsoň gitjek bolýaň?» diýip sorady. Ol ýigit bolsa:

«Allanyň haky üçin, agam, sen maňa hiç hili garşylyk görkezme! Meniň bu ýerden çykyp gitjek bolmagym, ynha, hol oturan äteňenälet dellek sebäpli» diýip jogap berdi.

Öý eýesi onuň aýdan sözlerini eşidip, biçak geň galdy-da: «Bu nähili bolýa! Bu ýigit Bagdatdan gelen adam, emma näme üçin bu dellek onuň ýüregini bozýarka?!» diýdi. Biz

bolsak ol ýigidiň ýüzüne seredişdik-de: «A-how, ýigit, seniň bu dellegi ýigrenmegiň sebäbi näme? Aýdyp ber bize!» diýişdik.

«Aý, jemagat, Bagdat şäherinde bu dellek ikimiziň aramyzda şeýle bir iş boldy — diýip, ol ýigit gürrüň bermäge başlady. — Men şu dellek sebäpli öz aýagymy döwdürip, agsak bolup galdym, şonuň üçinem men şu dellek bilen bir ýerde oturyp-turuşmazlyga, asla onuň bolýan şäherinde-de ýaşamazlyga kasam etdim. Ine, şol zerarly-da Bagdatdan çykyp, öz şäherimi terk edip, şu şähre göçüp geldim; indem bolsa men hut şu sagadyň özünde bu şäherden çykyp, şu gijämi-de ýolda-yzda geçirmelidirin».

«Allanyň haky üçin, sen bize öz başyňdan geçireniňi gürrüň ber!» — diýip, biz oňa ýalbardyk.

Ine, onsoň ol ýigidem gürrüň bermegä durdy (dellegiň bolsa ýüzi saralyp-soldy): «Adamlar, biler bolsaňyz, meniň atam Bagdadyň uly täjirleriniň biridi, gudratly Perwerdigär bolsa oňa menden başga perzent bermändir. Men ösüp-ulalyp, är ýaşyna ýetenimden soň, meniň atam beýik Taňrynyň halanyny edip, özüni onuň ygtyýaryna geçirdi, maňa bolsa pul, hyzmatkärler, gul-gyrnaklar galdyryp gitdi, menem onsoň oňat geýnip, oňat iýip-içmäge başladym. Emma Allanyň emri bilen, meniň ýigrendigim aýal boldy. Ine, onsoň günlerde bir gün, men Bagdadyň köçelerinden geçip barýarkam, ýolumyň ugrunda bir topar aýala duş geldim-de, yzyma bakan göterdim ökjäni, gaçyp gözlerinden sypyp, bir petigiň gapdalyndaky kese oturgyjyň üstünde gizlenip oturdym. Oturanymdan bir minut hem geçip-geçmänkä, birden gabadyndaky öýüň maňa tarapky äpişgesi açyldy weli, görsem, äpişgeden maňa bir gyz göründi, özi-de edil dolan aýly gijäniň aýy kimin ýalpyldap dur, asla owadanlykda oňa taý geljek gyzy heniz görmändim. Ol gyz äpişgäniň önünde goýlan güllere suw sepen bolup durdy. Onsoň ol gyz saga-sola towlanjyradý-da, äpişgäni ýapyp, aňyrlygyna gitdi welin, meniň ýigrenjim söýgä öwrüldi duruberdi. Menem şol oturyşma бүтін dünýäden bizar bolup, şol ýerde tä gün ýaşýança oturdym. Ine, bir görsem, biziň şäherimiziň häkimi gelýär, önünde bir topar gul, yzynda hem bir topar hyzmatkär nökeri bar. Ol atdan düşdi-de, hálki gyzyň görnen öýüne girdi weli, men onuň şol gyzyň atasydygyny aňdym. Onsoň men halym perişan, lapykeç ýagdaýda öýümize gaýtdym, öýe gelibem şol gyzyň pikiri bilen başga zada baş galdyrman, öz düşegimde ýykylyp ýatdym. Onsoň meniň hyzmatkär gyrnaklarym ýanyma geldiler,

töweregimde tegelenişip oturdylar, maňa näme bolandygyny bilmän azara galdylar, menem olaryň gepine-gürrüňine jogap hem bermän ýatyrđym, olar bolsa meniň halyma gynanyp aglaşdylar, uly alada galdylar.

Onsoň meniň ýanyma bir garryja kempir geldi, ol meni gören badyna, meniň näme derdimiň bardygyny bildi. Ol meniň başujumda oturdy-da, meniň bilen süýji-süýji gürrüň edip: «Jan balam, sen maňa dogrujasyny aýdaý, eger aşyk bolan bolsaň, seniň öz magşugyňa gowuşmagyň üçin men elimden gelenini ederin» diýdi. Men öz derdimi oňa aýdan wagtymda bolsa, ol maňa: «Balam, ol gyz Bagdat häkiminiň gyzydyr, özi-de ony hemişe gulp astynda saklaýarlar. Seniň ony gören ýeriň şol gyzyň bolýan otagydyr, onuň atasynyň bolsa aşakda uly jaýy bardyr. Ol gyz hemişe ýeke oturýandyr. Men olara ýygýygydan barýandyryn, şoňa görä-de sen onuň bilen diňe meniň kömegim arkaly duşuşyp bilersiň — janlan ahyry!» diýdi.

Men onuň aýdanlaryny eşidenimden soň, özümi ele alyp, birneme dogumlandym, şol gün muňa meniň hossarlarym-da begendiler, ertesi ir bilen bolsa men eýýäm sagalan adamdym. Onsoň garry kempir ol gyzyň ýanyna gidip, juda ýakymsyz habar bilen gaýdyp geldi, asla onuň ýüzi-gözi hem üýtgän eken. Ol: «Balam, ondan maňa ýeten azary sen sorama! Men oňa bu habary aýtdym weli, ol gyz maňa: «Garry melgun diýsänim, eger sen şu tetelli gepiňi bes etmeseň, gaty çynymdyr, men seniň özüňe mynasyp temmiňi bererin!» diýip gaharlandy. Ýöne aýyby ýok, men onuň ýanyna soň ýene bir gezek bararyn» diýdi. Garrynyň bu habary ýene meniň derdimi artdyrđy.

Şondan birnäçe gün geçensoň, ol garry ýene meniň ýanyma gelip: «Oglum, sen maňa halat ýapmalysyň!» diýdi. Men onuň bu aýdanyna monça bolup, ýüregim ýerine gelen ýaly begenip: «Dünýäde seniň kem zadyň bolmaz!» diýdim. Ol garry bolsa: «Düýn men ol gyzyň ýanyna bardym weli, ol meniň halymyň teňdigini, gözlerimiň ýaşlydygyny görüp: «Daýza jan, görýän weli, seniň keýpiň ýok ýaly-la?» diýdi. Menem onuň bu aýdanyny eşidenimden soň, gözlerimden ýaş döküp: «Keýigim, jenap gyzy, men seni ýüreginden söýýän ýigidiň ýanyndan geldim ahyry, ol neresse sen zerarly öljek bolup ýatyr» diýdim. Onsoň ol (ýürejiginiň ýumşandygy bolsa bildirip durdy): «Seniň ol aýdýan ýigidiň özi nireden?» diýip, menden sorady. Menem oňa: «Ol meniň oglum, hut öz ýüregimden öndüren miwäm; birnäçe gün mundan ozal, sen äpişgedäki güllere suw sepip

ýörkäň, ol seni synlap görüpdür, seniň ýüzüňi gören badyna-da, saňa aşyk bolup akylyny-huşuny ýitiripdir. Onsoň bu habary saňa ilki mälim eden günüm seniň maňa beren jogabyňy oňa habar berenimde, onuň derdi öňküsindenem artdy, ol başyny ýassykdan galdyrman ýatyr, özüň garaşyk etmeseň, ol hökman sen diýip öljek» diýip jogap berdim. Onsoň ol: «Diňe men zerarly şýdip ýatyrmy?» diýip ah çekdi (ýüzi-de saralyp-solara gelipdir). Men hem oňa: «Alladan ant içýän, ynan, hut sen zerarly! Dagy nämedir öýdýän?» diýip jogap berdim. Ine, onsoň olam: «Bar, oňa menden salam aýt, özi-de meniň ol zerarly çekýän derdimiň onuňkydan telim esse artykdygyny oňa habar ber. Anna günü bolar weli, goý, ol namaz wagtyndan öňräk şu ýere gelsin, men aşak düşüp, oňa derwezäni açyp bererin-de, ony öz otagyma getirerin, onsoň ikimiz birsellem bile bolarys; ol meniň atam namazdan gaýdyp gelmeziniň öň ýanynda çykyp gaýdar» diýip jogap berdi.

Men kempiriň bu habaryny eşiden badyma, meniň çekýän horluklarym başymdan dep bolup, ýüregim ýerine gelip rahatlandym. Men oňa halat-serpaý berip goýberdim, ol bolsa: «Sen arkaýyn bolaý, ýüregiňi agyrtma» diýip çykyp gitdi, men bolsam: «Asla meniň ýüregimde dert galmady» diýdim. Muňa bolsa meniň dost-ýarlarym hem beýleki garyndaşlarym biçak begendiler.

Anna gününe çenli şeýle boldy. Ine, onsoň garry gelip, meniň halymdan habar aldy, menem oňa janymyň sag, keýpimiň kökdigini aýtdym. Onsoň men egin-eşiklerimi geýip, ýuwnup-ardynyp, gyzyň ýanyna gitmek üçin adamlaryň namaz okamaga metjide ugramaklaryna garaşyp durdum. Şol wagt garry kempir maňa: «Entek seniň wagtyň bar, sonuň üçinem, sen hammama gidip ýuwunsaň, saçyňy-da deňletseň kem bolmazdy, ylaýta-da güýçli keselden soň, munuň özi gowy bolardy» diýdi. Menem oňa: «Gaty dogry aýdýaň, ýöne men saçymy syrдыraýyn-da, hammama soň ötägideýin» diýdim.

Ine, onsoň men saçymy syrдыrmak üçin dellegi çagyrmakçy bolup, öz hyzmatkärlerimiň birine: «Bazara bar-da, dellekleriň akyllyraklaryndan birini alyp gel, ýöne weli mün gepiň başyna ýetip ýaňrap, bizar-peteňimi çykarjak ýaňrasy bolmasyn» diýip tabşyrdym. Ine, onsoň hyzmatkärem gidip, ynha şu äteňenälet gojany alyp geldi. Ol gelip maňa salam berdi, menem adam ýaly salamyny aldym. Onsoň ol: «Görýän weli sen horlanypsyň» diýdi. Menem oňa: «Hawa, men nähoşlapdym» diýip düşündirdim.

Onda ol: «Alla seniň gaýgy-gamyňy dep etsin, dert-belalardan gorap saklasyn!» diýip dileg etdi.

Menem: «Agzyňdan Hudaý eşitsin!» diýdim. Onsoň dellek seslendi: «Hudaýa şükür et, meniň jenabym, hernä sag-aman gutulypsyn! Sen saçyňy ýeňletmekçimi ýa-da gan aldyrjakmy? Ibn Abbasyň aýtmagyna görä, — Alla oňa rahmet nuryny saçsyn! — Pygamberimiz: «Anna günü gylyny gyrkdyranyň başyndan ýetmiş bela dep bolar» diýipdir; ýene şonuň aýtmagyna görä, ol: «Anna günü öz tenine sülük goýberen adam gözünüň kör bolmak belasyndan hem telim keselden dynar» diýipdir».

Men oňa: «Sen bu gürrüňleriňi goý-da, häziriň özünde turup, meniň başymy syrýp ber, men ýarawsyz adam!» diýdim. Onsoň dellek ýerinden turup, elini uzadaga-da, ýaglygyny çykardy-da açdy weli, birdenkä görsem, ýaglygynyň içinde gyrasy kümüş ýedi gözli ýyldyznamasy bar eken, Ine, onsoň dellek ony eline alyp, jaýyň ortarasyna bardy-da, gününň şöhesine bakan ýüzünü ýokaryk tutup, esli wagt seredip durdy, soňundanam şeýle diýdi: «Biler bolsaň, şu gününň, ýagny, anna gününüň, pygamberiň göçen wagtyndan hasaplanylýan (onuň şanyna şöhrat hem salawat bolsun!) alty ýüz altmyş üçünji ýylyň, Isgender zamanyndan hasaplanylýan ýedi müň üç ýüz ýigriminji ýylyň sapar aýynyň onundaky anna gününüň başyndan bäri sekiz gradusdyr alty minut geçipdir, şu günki günde dogmalysy bolsa, hasaplaşyk ylmynyň düzgünlerine görä, Mars ýyldyzydyr, özi-de bir sebäp bilen, onuň garşysynda duran Merkuriý eken, bu bolsa häzir saç syrmagyň gowudygyny görkezýär, onsoňam munuň özi seniň bir adam bilen duşuşmak arzuwyň bardygyny maňa aýan edýär, onuň özi amatly-da boljak, ýöne weli soňundan boljak zatlar hem gep-gürrüňlerem bar, ony bolsa men saňa aýtjak däl».

Men gaharlanyp: «Alladan ant içýän, sen meni bizar etdiň, özüňem öňünden gören bolup, meniň göwnüme ýok zatlary getirdiň. Men bolsam seni başga zat üçin dälde, diňe saçymy syrдыrmak üçin getirtdim ahyry! Basymrak bol-da, meniň saçymy syrýp ber, özüňem meniň bilen gürrüňiňi azrak et!» diýdim. Dellek bolsa ýene maňa: «Alladan ant içýän, eger sen şu gün öz başyňa näme düşjegini bilýän bolsaň, onda sen şu gün hiç zat etmän ýatardyň. Men näme et diýsem, şony-da etmegi saňa maslahat berýärim, çünki men ýyldyz hasabyna esaslanyp aýdýaryn» diýdi.

Menem oňa: «Alladan ant içýän, men senden başga ýyldyz ylmyndan baş çykarýan dellek görmändim, ýöne weli men seniň juda biderek ýaňraýanyňy bilýän, şoňa gözümem ýetik. Mew seni diňe başymy syrдыrmak üçin çagyrttdym, sen bolsa biderek ýaňramak üçin gelene meňzeýärsiň» diýdim. Onda dellek ýene maňa bakyp:

«Men saňa ýene birnäçe zatlary aýdyp bereýinmi? — diýdi. — Ýyldyz sanap bilýän dellegi saňa Hudaý beripdir. Meniň hemme zatdan: jadygöýlikdenem, grammatikadanam, sarp-nahudanam, ritorikadanam, dilewarlykdanam, logikadanam, astronomiýadanam, geometriýadanam, kanunçylykdanam, rawatdanam, Gurhandanam başym çykýar, men ençeme kitaplary okap ýat tutdum, birnäçe işlere baş goşdum hem baş çykardym, ylymlar okadym hem aňyrsyna ýetdim, senetler öwrendim hem ele aldym, hemme zatlar bilen meşgul boldum hem baş goşdum. Seniň ataň meni az ýaňraýanlygym üçin halaýardy, şoňa görä-de saňa hyzmat etmek meniň borjumdyr. Ýöne weli men seniň aýdyşyň ýaly ýaňra beýleki dälidirin, şoňa görä-de maňa salyhatly hem dymma diýip at berýärer. Seniň etmeli zadyň: Allaha şükür etmeli hem-de meniň aýdanyma garşy bolmaly däl, men seniň çyn maslahatçyňdyryn, niýetim saňa ýagşylyk etmekdir, özümem bütin bir ýyllap seniň hyzmatyňda bolmak isleýärin, senem meniň gadyrymy bilmelisiň, onuň üçin senden muzd tamakinem däl».

Men onuň bu aýdanlaryny eşidip: «Sen şu gün meni öldürmän dynmajak öýdýän, hökman öldürýäň» diýip jibrindim. Onda dellek maňa şeýle jogap berdi: «Eý, meniň jenabym, meniň özümden beýleki alty doganymyň hemmesinden tapawutlanyp, ýaňra dälidigim zerarly, iller maňa Dymma diýip at berdi, çünki meniň doganlarymyň atlary ýaňrallyk bilen baglanyşykly: uly doganyma Babuk-Ýaňra, ikinjisine Haldar-gykylykçy, üçünjisine Fakik-Samra, dördünjisine Aswani-Küýze, (hemişe agzy küýzäň agzy ýaly açyk dur diýen manyda), bäşinjisine Faşsar-Paň, altynjysyna-da Şakaşik-Gürlempaç diýýärler, ýedinjisine bolsa Samit-Dymma diýýärler, olam özüm».

Dellek gürrüňini biçak uzaga çekensoň, meniň gasygym ýarylara geleni üçin, men hyzmatkärime: «Onuň eline çärýek dinar ber-de, kowup goýber, Allanyň haky üçin, ol mgniň ýanymdan owarra bolsun! Başymy syrany-da gerek däl, beýlekisi-de!» diýdim — diýip, ol ýigit gürrüň berdi. — Emma dellek meniň öz hyzmatkärime aýdanymy eşidip: «Weý, jenap, bu näme diýdigiň boldy? Saňa hyzmat etmän, pul almajagyma Alladan ant

içýärin, özem men saňa hökman hyzmat etmelidirin! — diýip gygyryp başlady. — Men saňa hyzmat etmäge borçludyrn, özem seniň göwün islegiňi ýerine ýetirmelidirin, asla men senden hak almagyň pikirinem edemok. Eger sen meniň gadyr-gymmatymy bilmeýänem bolsaň, emma men seniň gadyr-gymmatyňy bilýändirin, seniň ataň pahyr bize merhemet edendir, oňa-da gudratly Allanyň özi merhemet etsin, ol bende biçak gaýratly adamdy. Üstümde Alla bar, bir gezek, ynha şu günki ýaly, Taňrynyň nazar salan oňat bir gününde, seniň ataň meni öz ýanyňa çagyrdyp getirtdi, menem onuň ýanyna geldim weli (ol özüniň dost-ýarlary bilen ýygnanyşyp oturan eken), ol maňa: «Maňa gan alyp ber!» diýdi. Onsoň menem ýyldyznamamy alaga-da, onuň belentligini ölçäp gördüm weli, ýyldyzlaryň ýerleşşi onuň üçin dogry gelmeýän ekeni, şol zerarlyda ol wagt gan almagyň özi agyr boljakdy, ine, onsoň menem bu ýagdaýy düşündirip gaýtdym, ol bolsa meniň aýdanyma eýermek bilen boldy-da, gan aldyrmakdan saklandy, men bolsam ony wasp edip, onuň şanyňa şu gazaly aýtdym:

«Gan alyp bersem diýip, aly huzura geldim,
Ýöne bu gün garşyda şum ýyldyz baryn bildim.

Soň goşuldym söhbete, täsin zatlar dilimde,
Tapylmady taý maňa ylymda hem bilimde.

Hezil etdi jenabym, hullas gönendi jany,
Diýdi: «Sözüň dürdäne, aklyň tylla magdany».

Menem berdim jogabyn: «Özüň joşduň bu genji, Sen
öwretdiň barysyn, sensiň ylmyň guwanjy.

Sahy, jomart, rehimli, sap göwünli, mylaýym,

Pikir-paýhas harmany, uzak ýaşa, Hudaýym!»

Seniň ataň muňa tüýs ýürekden şat bolup, hyzmatkärine gygyrdy-da, oňa: «Bu adama bir ýüz üç dinar bilen bir halat ýap!» diýdi. Aýdyşy ýaly-da, ol zatlary maňa gowşurdy. Amatly hem aýny wagty gelende bolsa, men oňa gan alyp berdim. Ol bolsa meniň aýdanyma garşy bolmady, gaýtam, maňa hoşallyk bildirip, taňryýalkasyn aýtdy, onuň ýanyna gelip ýygananan adamlar hem maňa hoşallyk bildirdiler. Gan almaklygy gutaranymdan soň, men geplemän durup bilmedim-de: «Allanyň haky üçin, meniň jenabym, seniň: «Bu adama bir ýüz üç dinar ber!» diýeniň sebäbi näme?» diýip soradym. Ol bolsa maňa: «Bir dinar ýyldyz sanaýjylygyň üçin, bir dinar gürrüň bereniň üçin, bir dinaram gan alyp bereniň üçin, ýüz dinardyr bir halat bolsa meni taryplap gazal düzeniň üçin» diýip jogap berdi».

Men oňa: «Sen kimin adam bilen tanyş bolany üçin, Allatagala onuň günäsini bagyşlasyn-da!» diýdim weli, bu dellek loh-loh gülüp, şeýle diýdi: «Alladan özge Hudaý bolup bilmez, Muhammedem Allanyň resulydyr! Hemmäni üýtgedip, özi üýtgemeyäne at-owaza bolsun! Üstümde Alla bar, men seni akyllymykaň öýdýärdim weli, emma sen näsaglygyňdan samraýarsyň. Alla özüniň beýik kitabynda: «Zerre-den gargaryn, zerreden ýalkaryn» diýipdir, şol zerarly-da, sen her niçigem bolsa, ýalkanypsyň. Men seniň näme üçin darygýandygyň sebäbini bilemok, ýöne weli sen bilýärmiň, seniň ataň hem babaň pahyr menden maslahatsyz çöp başyny gymyldatmazdylar. «Maslahatly biçilen don gysga gelmez diýipdirler» ahyry; ýene bir nakylta bolsa: «Ýaşulusy bolmadygyň, özi ýaşuly bolup bilmez» diýilýär. Şahyr şeýle diýipdir: Başyn tutar bolsaň, bir möhum işiň, Maslahatyn algyn pähimdar kişiň.

Sen her bir işden baş çykarmakda maňa taý geljek adamy gözläbem tapyp bilmersiň, özümem iki aýagymyň üstünde dik durup, saňa hyzmat edip dursam-da, sen meni ýadadaňok, emma gel-gel, näme üçin men seni ýadadýarmyşym? Eýsem-de bolsa, aýyby ýok, seniň ataň pahyryň maňa eden ýagşylyklarynyň hatyrasy üçin men sabyrly hem arkaly bolaýaryn».

Men oňa: «Haý, eşegiň guýrugy bol-a, eger Hudaý çapsyn, sen gürrüňiňi uzaga çeke-çeke, meniň üstüme abanyp, asyl gepiňi gutarmadyň-la! Sen meniň başymy syrpy

ber-de, ýanymdan güm bol!» diýip gygyrdym. Şondan soň dellek meniň başymy ezdide: «Men seniň halys ýüregiňe düşenimi özüm bilýärin, emma men seni günäkär hasaplamok, sebäbi diýseň, seniň akylyň kemter, özüňem heniz ýaş çaga, seni egnime göterip, mekdebe gatnadyp ýörenimiň özi düýn dälmi» diýdi. Men: «Jan dogan, Allanyň haky üçin, meniň bilen işiňi gutarýançaň gaýrat et-de, sesiňi kes, onsoň hudaý bizar-men bizar, şu taýdan sag-aman öz ýoluňa ugraweri!» diýip, üstümdäki eginbaşlarymy jyrym-jyrym edip ýyrtyşdyrdym. Meniň şeýdenimi görenden soň, dellek päkisini alyp, ony çalmaga durdy, özi-de meniň huşum başymdan uçara golaýlaýança çaldy durdy, ahyry gelip syrмага başlady, kellämiň el ýaly ýerini syrды-da, elini ýokaryk galdaryp durşuna: «Biler bolsaň, jenap, äwmek — şeýtandan, sabyr — Rahmandan! — diýip, şu namany aýtdy:

Alňasama, äwme — äwmek şeýtandan,

Ile rehm kyl — rahmet ýagar her ýandan.

Zulm eýleme — berer towpygyň Jepbar,

Beter zulma uçar her bir sütemkär».

Ondan soň ol: — Eý meniň jenabym, görýän weli, sen meniň nähili uly orunda durýanlygymdan hem bihabar bolsaň gerek — diýdi. — Meniň elim patyşalaryň, emirleriň, wezirleriň, akyldar-bilimdarlaryň hem mynasyp ulamalaryň depesindenem inýändir, çünki şahyr maňa şeýle aýdypdy: «Dür monjugy sandym her hünärmendi, Bu dellek bir göwher, men oňa bendi.

Danalar «Lepbeý!» diýp alypdyr daşyn,

Gol astynda saklar şalaryň başyn».

Onsoň men oňa: «Sen özüňden soralmaýan zatlary aýtmagyňy goý-da, işiň bilen bolsana, sen meniň ýüregime düşdün, halys bizar-peteňimi çykardyň!» diýip gygyrdym.

Dellek bolsa: «Göwnüme bolmasa, sen howlugýan ýaly-la?» diýip sorady. Menem: «Hawa, hawa, ha-www!» diýip gygyrdym; şol wagt ol: «Sabyr et: äwmek şeýtandandyr, şeýtan päline gitmegiň soňy bolsa ökünç hem umytsyzlykdyr. In gowusy, her bir işde howlukmazlykdyr diýip, bir bende aýdypdyr, kimem bolsa, ýatan ýeri ýagty bolup, imany hemra bolsun! Alladan ant içýän, seniň bu howlugýan işinden meniň göwnüm suw içmeýär. Meniň diýenimi etseň, sen öz ýüregiňe düwen işiňi maňa aýan et: sen başga bir zadyň üstünden bararsyň öýdüp gorkýaryn. Namaz wagtyňa çenli ýene üç sagat galdy ahyry. Men bu barada şübheli bolup galmakçy däldirin — diýip, sözünüň üstüni ýetirdi. — Emma men wagtyňy takyk bilmek isleýärim, çünki aňyrsyna göz ýetirmezden, sözüňi biderek şagladyp ýörmegiň özi masgaraçylykdyr, ylaýta-da, meniň ýaly bilgiçler üçin gowy däl, sebäbi diýseň, meniň at-abraýym, gazanan şöhratym adamlaryň arasynda dilden-dile geçip äleme ýaýrapdyr, şoňa görä-de, beýleki ýyldyz sanaýjylaryň aýdyp ýörüşleri ýaly, men çen bilen aýdyp ýörmeli däldirin, meniň aýdanym — aýdanym bolmalydyr».

Ine, onsoň ol elindäki päkisini taşlady-da, ýyldyznamasyny alyp, günün aşagyna gitdi, ol ýerde ep-esli wagtlap eglendi, ondan soň gaýdyp geldi-de: «Namaz wagtyňa çenli üç sagat galypdyr, şondan azam däl, köpem» diýdi.

Men oňa: «Allanyň haky üçin, bes et indi — diýip jibrindim. — Sen meniň hut bagrymy paraladyň!» diýdim. Ondan soň dellek päkisini alyp, ony çalmaga durdy, onsoň ýene şol öňküsi ýaly, kellämiň birazajyk ýerini syrды-da: «Men seniň şu alňasaklygyňa gynanýaryn, eger sen näme üçin alňasaýandygyň sebäbini maňa aýtsaň, özüň üçin gowy bolar; özüň bilýän ahyry, seniň ataň hem babaň pahyr menden maslahatsyz çöp başyny gymyldatmazdylar» diýdi. Ine, onsoň men ondan dynyp bilmejegime gözüm ýetensoň, öz ýanymdan: «Namaz wagty ýetip geldi, men bolsam ilat metjitden çykmanka gyzyň ýanyna gitmekçi bolup otyryn. Eger bir minutlykça gijä galsam, onuň ýanyna nähili ýol bilen girip bilerin!» diýip içimi gepletдим.

Onsoň oňa: «Gürrüňiňi azrak et özüňem bu hili bolar-bolmaz ýañramaňy goý-da, işiň bilen bol, men öz dostlarymdan biriniň ýanyna meýlise gitjek» diýdim. Dellek bolsa meýlis diýenimi eşidip: «Bu gün — meniň üçin in bir haýyr-sahawatly gün bolmaly! Men düýn öz tanyş-bilişlerimden birnäçesini şu gün öýüme çagyrypдым, özüm bolsam olara

iýer-içer ýaly, aňry-bäri taýýarlamagy ýadymdan çykaran ekenim, ynha indi diňe şu wagt ýadyma düşdi. Wah, arman, olaryň öňünde masgara bolmaly boldum!» diýdi. Men oňa: «Rast meniň bu gün meýlise gidýänimi bilen bolsaň, sen onuň gaýgysyny etme. Eger sen basymrak bolup, meniň başymy syrmak işiňi çaltrak gutarsaň, meniň öýümdäki iýer-içer ýaly zatlaryň hemmesi seniňki bolsun» diýdim.

Onda dellek: «Alla seniň döwletiňi zyýat etsin! Men bilip goýar ýaly, meniň öz myhmanlaryma hödürlär ýaly näme zadyň bar bolsa, aýdyp ber» diýdi. Menem oňa: «Meniň baş dürli naharym bar, on sany çalarak gyzardylyp gowrulan towuk, tutuş bir guzy bar» diýip jogap berdim. Onda ol: «Wah, getiripjik görkezäýseňdiň, öz gözüm bilenem bir görsemdim!» diýip şapbyldady. Menem ol zatlaryň hemmesini getirip beriň şuna diýip, hyzmatkärlerime buýurdym. Onsoň ol getirilen zatlary görüp: «Sen Allanyň söýen adamysyň! Seniň ýüregiň, gör, nähili asylly eken! Ýöne weli, gül suwudyr müşkanbar gerek ekeni» diýdi. Menem oňa bahasy elli dinarlyk zady kagyza dolangylygyna onuň eline berdim, onuň içinde müşk-anbar ýaly her dürli hoş ysly zatlar bardy.

Wagt az galypdy, meniň ýüregim daralýardy, şonuň üçinem oňa: «Şuny al-da, meniň kellämi doly syrpy ber, özi-de Muhammediň ömründen saňa pent bolsun — Alla oňa keremini eçilsin!» diýdim. Emma dellek: «Alladan ant içýän, eger onuň içindäki zatlaryň hemmesini görüp çykman, ony almarn!» diýip seslendi. Onsoň menem hyzmatkäre buýrup, kagyzy açdyrdym weli, dellek ýyldyznamasyny elinden gaçyryp, aşak oturdy-da, kagyzyň içindäki müşk-anbar ýaly hoş ysly zatlary synlap başlady, şeýdibem meni aňry hetdime ýetirdi. Ondan soň ol ýerinden turup, päkisini eline alyp, meniň kellämiň ýene birazajyk ýerini syrды-da, şeýle diýdi:

«Bu oglanyň bolşy agyn atasy,

Daragt köke görä, ýokdur hatasy.

Alladan ant içýän, balam — diýip, maňa ýüzlendi: — Men saňa hoşallyk bildirjegimi-de bilemok, seniň ataňa bildirjegimi-de bilemok, çünki meniň şu günki gurajak meýlisimiň hemmesi seniň sadakaň hem ýagşylygyň bir bölegidir. Emma meniň myhmanlarymyň arasynda bu hezzete mynasyp adam ýok, meniňkä geljek hormatly

jenaplar tükel hammam eýesi Zengut, galla söwdagäri Saly, noýba satan Salit, düýekeş Suaýd, onsoň Suweýd hammal, Abu-Mukariş hammamçy, Kasym garawul, Kerim atbakar, Ikriş gökçi, Humeýd sübsegär tetelli adamlar. Özi-de olaryň arasynda ýürege düşegen, bezzat, ýaňra ýa-da agyr adam hem ýok, onsoňam olaryň her biriniň öz edýän tansy bar, her biriniň öz aýdýan gazaly bar. Ýöne olaryň in gowy taraplarynyň biri — olar seniň hyzmatkär guluň ýaly, köp geplemegi hem ýaňralygy bilenoklar. Hammam eýesini alyp görsek, ol deprek bilen goşup, birhili geň aýdym aýdýar, onsoň tans edip: «Men gideýin, ene jan, golçajygymy dolduraýyn!» diýip aýdym aýdýar. Galla satan bolsa beýlekilere görä has ökdedigini görkezýär: tansam edýär, onsoň: «Galmady armanym mende, başym saňa oldy bende!» diýip aýdymam aýdýar weli, hemmeleriň erän bagryny daş edýär diýip, oňa gülüşýärler. Sübsegär aýdym aýdanda bolsa, uçup barýan guşlaram sakga duruberýär. Onuň bar bilýäni: «Aýalymyň täzeligi, göýä uly sandykdadyr», onuň özi weli görmegeý hem şadyýan adam, şonuň üçinem, men onuň şanyňa gazal düzdüm:

Hapa daşýan dostum meniň göz guwanjym hanymanym,

Kaddy boýy serwi nahal, husny ýakar ystyhanym.

Bu gün ykbal ýarlyk edip, begendirdi men dymmany, Görüp
dostum gelendigin, joş urdy yşgym ummany.

Diýdim: «Gardaş, tutaşdyrdyň ýürekde sönmez ataşy,

Diýdi: «Geň däl, bolan bolsam birdenkä küreçi başy».

Olaryň her haýsysy-da şadyýan hem gülkünç zatlar aýdyp adamlary ökdelik bilen güýmeýär. Ýöne weli, gürrüň berenden eşideniň bilen göreniň deň bolmaýar — diýip, sözünüň yzyny ýetirdi. — Şonuň üçinem, eger sen hormat edip, biziňkä baraýsaň, munuň özi biziň üçinem, seniň üçinem gowy zat bolardy. Sen öz dost-ýarlaryňdan biriniň öýüne gitmek hyýalyňy goýbolsun et. Onsoň-da seniň keselden ýaňa gutulandygyň alamatlary ýüzündenem bildirip dur. Seniň baryp-da ýaňra adamlara gabat geläýmegiňem

mümkindir, özlerine degişli bolmadyk zatlaryň gürrüňini edip oturan ýaňra duşarsyň ýada olaryň arasynda ýalançy-ýaňranyň bolmagy mümkin, onsoň seniňem kelläň agyrar. Sen näsaglanyňdan soň, heniz oňly daýanybam bilmänsiň ahyry».

Men içi ýananyň gülküsini eden bolup: «Muny haçanam bolsa, başga bir güne goýaly — diýip jogap berdim. — Sen menlik işiňi gutar, gudraty güýçli Taňrynyň penasy astynda menem gideýin, sen bolsaň öz dost-ýarlaryň ýanyna bar, olar seniň geleriňe garaşyp oturandyrlar».

Onda dellek: «Wah, jenap, men seni diňe şol ajaýyp adamlar bilen, köne adamlaryň ogullary bilen duşuşdyrmak isleýäriň ahyry — diýip gürlämäge başlady. — Özi-de olaryň arasynda ýaňra hem köp geplegen adamlar ýok. Men özümiň ulalyp kemala gelen wagtymdan bäri, özüne degişli bolmadyk zatlary sorap oturan adam bilen asla ysnyşyp bilemok, şonuň üçinem, hemişe özüm ýaly, geplemezek adamlar bilen baryş-geliş edýäriň. Eger sen olary hiç bolmanda ýekeje gezek görüp, olar bilen dostluk açaysaň, sen öz dost-ýarlaryňy bütinleý taşlarsyň». Menem oňa: «Şolar arkaly Alla seniň şatlygyňy berkarar etsin! Haýsy-da bolsa, garaz bir gün men olaryň ýanyna hökman bararyn» diýdim. Onda dellek: «Men seniň hut şu gün barmagyňy isleýäriň! — diýip seslendi. — Eger sen meniň dostlarymyň ýanyna meniň bilen bile gitmegi ýüregiňe düwen bolsaň, onda sen maňa bagyşlan zatlaryňy olara eltip bermäge rugsat et. Eger sen bu gün hökman öz dost-ýarlaryň ýanyna gitmekçi bolsaň, onda men seniň özüme eçilen hem hormatlap beren şol zatlaryňy öýüme äkideýin-de, öz dostlarymyň önünde goýup gaýdaýyn, goý, olar maňa garaşmasynlar-da, iýsinler, içsinler, keyplerini köklesinler, men bolsam seniň ýanyňa gaýdyp geleýin, onsoň seniň dostlaryňyň ýanyna ikimiz bile ötägideris. Men öz dostlarymy öýümde goýup gaýdanyň bilenem olaryň menden öýkekine etjek gümanlary bolmaz, çünki biziň aramyzda hiç hili dar gursaklyk ýokdur. Men derrew gaýdyp gelerin, onsoň sen her ýere gitseňem, men senden galmaryn». Men: «Ýeri-gögi ýaradan gudratly Allatagalanyň haky üçin! — diýip gygyrdym. — Sen öz dostlaryňyň ýanyna bar-da, olar bilen meýlis et, menem öz dostlarymyň ýanyna gideýinde, bu gün olaryňkyda bolaýyn: olar maňa garaşyp oturandyrlar». Onda dellek: «Men seniň ýeke özüňi goýberip bilmerin» diýip jogap berdi. Onsoň men oňa: «Meniň barjak ýerime özümden başga hiç kim baryp bilmez» diýdim. Emma dellek: «Görýän weli, sen haýsy-da bolsa bir aýal bilen belleşipsiň

öýdýän, ýogsam bolmasa sen meni öz ýanyň bilen äkiderdiň ahyry — diýdi. — Özgelere garanda, bu babatda meniň hak-hukugym has uludyr, şoňa görä-de seniň isleýän zadyň ýerine düşmegine men saňa kömek bereýin. Men seniň janyňy gaýgy edýän: haýsydyr bir aýalyň ýanyna bararsyň-da, bir bela-betere ýolugarsyň öýdüp gorkýaryn. Bu şäherde, Bagdatda, onuň ýaly işe baş goşup bilýän adam ýokdur, ylaýta-da bu günki ýaly günde, onsoňam biziň Bagdadymyzyň welisi biçak berk tutýan, sarpasyna hormat goýulýan adamdyr.

Men oňa: «Häý, işi gaýdan, betnam goja, jähennem bol şu taýdan! Sen maňa nämeler aýdyp samraýarsyň!» diýip gygyrdym. Onda dellek: «Päheý, akmak diýsenim, sen maňa öz içinden: — Bu nä bihaýa garry! — diýýänsiň. Özüňem şeýden bolup menden syr gizlejek bolýarsyň, emma men bu zatlara düşüňäriň, aňyrsyna-da gözüm ýetip durany üçin, saňa bu meselede şu gün özüm kömek bermekçi» diýdi.

Men bu dellegiň aýdýanlaryny öz hossarlarym hem goňşularym eşider öýdüp gorkdum-da, birentekläp sesimi çykarman oturdym. Şeýdişibem biz namaz wagtynyň gelenini duýman galdyk, onsoň, wesýetnama möhleti gelip ýetdi. Ahyry dellek meniň başymy syryp boldy weli, men oňa: «Bu iýer-içer ýaly zatlary al-da, öz dostlaryň ýanyna bar. Sen dolanyp gelyänçäň, men bu taýda garaşyp oturaýyn, onsoň ikimiz bile gideris» diýdim.

Men bu äteňenäledi öz ýanymdan sypaýyçylyk bilen kowmak üçin, onuň dilini taparyn öýdüp, para-peşgeş bilen, aldaw bilen dynmakçy bolup elimden gelenini etdim, şol ugruna kowan boldum oturdym, emma ol: «Sen meni aldaýarsyň, ýeke özüň gidersiňem, hökman bir belanyň üstündenem bararsyň, onsoň çykara deşigem tapmarsyň. Allanyň haky üçin, ýeke gitme, men gelinçäm garaş, ikimiz bile gideli, menem seniň işiň jüpüne düşüşini göreýin» diýdi. Menem oňa: «Bolýa, ýöne meni garaşdyryp goýaýma» diýdim. Ine, onsoň bu äteňenäledem meniň özüne beren iýer-içer ýaly hem beýleki zatlarymy alyp, meniň ýanymdan gümünü dartyp gitdi, emma ol, zatlary öýüne göterip äkitdirmek üçin hammala beripdir-de, özi bolsa haýsydyr bir köçejigiň gapdalynda bukulyp galypdyr. Menem haýdan-haý turaga-da (azançylar bolsa eýýäm pygamberiň şanyna salawat aýdyp bolupdylar), özümiň eşiklerimi geýdim-de, köçä çykdim, onsoň gidip, şol köçejige ýetenimden soň, şol gyzy gören ýerimdäki öýüň ýanynda aýak çekdim,

görsem, şol garryja kempirem maňa garaşyp duran ekeni. Onsoň menem onuňbilen şol gyzyň bolýan öýüne girip, ýokary çykdy-da, ol tama girdim. Ine, onsoň birdenkä görsem, öýüň eýesi metjitden gaýdyp gelip, jaýa girdi-de, derwezesini şark-murk gulplady. Menem ýokarky tamyň äpişgesinden aşak seredip görsem, ynha bu dellek! — Alla towpygyny bersin — derwezäniň agzynda pisini aşyryp otýr. Men: «Be, bu melgun meniň bu ýere gelenimi nireden bildikä?» diýip, içimi geplettdim. Edil şol minutyň özünde-de, Allanyň özi maňa geýdiren gorag perdesini sypyryp aýyrmak isläni sebäpli-de, öý eýesiniň hyzmatkär gynaklaryndan biri nämedir bir zady ýadyndan çykarypmy nämemi hojaýyn ony urmaga başlady, olam uly ili bilen aglap gygyrdy weli, onuň gullaryndan biri ylgap gelip, ol gynagy halas etmekçi boldy, emma hojaýyn onyda urdy, onsoň olam barbar bagyryp gygyrdy. Şonda bu äteňenälet dellek bolsa öý eýesi meni urýandyr öýdüşdir-de, galmagal turzup, özüniň üst-başyny ýyrtyşdyryp, depesinden gum sowrup, dat-bidat edip, töwerekden haraý isläp, ala-gykylyk etdi. Onuň töwereginde-de adamlar bardy, bu bolsa: «Häkimiň öýünde meniň jenabymy öldürdiler!» diýip nadaralyk edip başlady.

Ondan soň ol meniň öýüme bakan gykylyk edip ugrapdyr, adamlar bolsa onuň yzyna düşüp baryşlaryna, meniň hossarlaryma hem hyzmatkärlerime habar ýetiripdirler. Ine, onsoň men eýlämi-beýlämi bakmankam, meniň adamlarym uly yzlaşyk bolup, ýaka ýyrtyp, ýas tutup, özleri-de: «Waý, biziň jenabymyz-eý!» diýip aglaşyp, meniň giren öýüme ýetip geldiler. Bu dellegem ýakasyny sal-sal edip, olaryň önüne düşüp gygyryp gelýärdi, uly ilem onuň yzynda som-saýak. Meniň hossarlarym ses edýärdiler, dellek bolsa olaryň hemmesinden beter gygyrýardy, olar: «Waý, öldürilipdir-eý! Waý, öldürilipdir-eý!» diýip aglaşyp, eňreşip, meniň giren öýüme bakan gelýärdiler.

Öý eýesi bolsa derwezäniň daşyndaky bu gykylygy eşidip, öz hyzmatkärlerinden birine: «Näme bolduka, görüp gel» diýipdir. Hyzmatkärem daşaryk çykyp görüp, öz hojaýynynyň ýanyna dolanyp gelip: «Jenap, derwezäniň agzyndaky adam on müňdenem köp, aýalmy, erkekmi, hümer berip duruşlaryna: «Waý öldürilipdir!» diýişip gygyryşýarlar, özlerem biziň öýümize bakan ellerini uzadyşýarlar» diýip habar berdi. Häkim bu habary eşidende, munuň özi näme-de bolsa, düýpli zat öýdýän diýip, özi-de gahar-gazaba münüp, turaga-da çykyp derwezäni açdy. Derwezäň agzynda hümerlenişip duran märekäni görüp, aňk-taňk bolup: «A-how, jemagat, bu näme boldugy?» diýip

sorady. Meniň adamlarym bolsa onuň üstüne gygyryşyp: «Haý, äteňenälet, häý, itiň biri, häý, doňuz ogly, sen biziň jenabymyzy öldüripsiň!» diýip gygyryşdylar. Häkim bolsa olara: «A-how, adamlar, men siziň jenabyňyzy öldürer ýaly, ol näme edipdir? Ynha, meniň öýüm siziň gözünüziň alnynda dur» diýdi. Dellek oňa: «Ýaňy sen ony gamçy bilen urup durduň, men onuň gykylygyny eşitdim» diýdi. Häkim bolsa ýene: «Men ony öldürer ýaly, onuň eden etmişi näme, asla ony meniň öýüme kim saldy, nireden getirip, nirä saldy?» diýip sorady. Onda dellek: «Äm-sämsirän bolma, ýaşuly! Men bu zatlaryň hemmesine belet. Seniň gyzyň ony, olam seniň gyzyňy söýýär. Ol seniň öýüne giren wagtynda, senem ony duýduň-da, sen öz hyzmatkärleriňe ony urmaly diýip buýruk berdiň, olaram ony urdular. Alladan ant içýän, ýa-ha ikimiziň dawamyzy halyfyň diwany açyp berer ýa-da sen biziň jenabymyzy çykar daşaryk, hossarlary ony alyp äkitsinler, bolmasa-da, ynha özüm öýüne girip, ony alyp çykaryn, onsoň özüň masgara bolarsyň» diýdi.

Onda häkim (onuň agzy agyzdyrykly ýaly gepleýärdi, özi-de märekäniň önünde utançly görünýärdi): «Eger sen dogryňy aýdýan bolsaň, özüň öýe gir-de, ony çykar onda» diýip jogap berdi.

Dellek ýeke bökende öýe girdi; menem onuň öýe girenini görüp, çykyp gaçmagyň ýoluny agtaryp başladym. Emma men öz giren tamymyň içinde duran ullakan sandykdan başga, amatly çykalga tapmadym. Ine, onsoň men şol sandygyň içine girdimde, agzyny ýapyp, demimi almaga-da gorkup ýatdym. Dellek bolsa içerik girdi-de, gelegelmäşe, alahasyrdy bolup, meni gözlemäge durdy, özi-de meniň niredede bolmagymyň mümkindigini biljek bolup oýlanýardy. Onsoň ol eýlesine-beýlesine garanjaklady-da, meniň ýatan sandygymyň ýanyna geldi, birdenem ol sandygy depesine göterip alyp ugrady weli, meniň gorkymdan ýaňa tas janym çykypdy. Dellek bolsa haýdap barýardy. Onsoň men mundan gaçyp gutulyp bilmejegimi aňyp, sandygyň agzyny açmagy ýüregime düwdüm. Açaga-da ýere bökübem aýagymy döwdürdim. Onsoň derweze açyldy weli, görsem, ol ýere uly märeke toplanan ekeni.

Şunuň ýaly günde, başa iş düşen wagtynda haýry ýeter diýip, men öz ýanym bilen pul göterýärdim. Ine, onsoň goltugyma elimi sokaga-da bir penje gyzył puly aldym-da, adamlaryň üstüne penjeläp gyzył pullary seçdim, şeýdibem olaryň ünsüni özümden

sowmak isledim. Ine, aýdanyň ýaly, adamlar pul çöplemäge eňdiler-de, şonuň bilen garabaşagaý boldular, menem köçäniň burçundan öwrüldim-de ökjäni göterdim, Bagdadyň köçeleri bilen saga-sola ýegdekläp geçdim. Emma bu äteňenälet dellek weli, şonda-da meniň yzymdan galman, men haýsy deşige sümsen, bu hem yzym bilen sümyärdi-de: «Olar meniň jenabyma ýamanlyk edip, meniň içimi ýakjak boldular! Allaha şükür, maňa Hudaý kömek etdi, meniň jenabymy-da Allanyň özi olaryň elinden halas etdi! — diýýärdi. — Seniň ahmal galmaklygyň hemişe meniň gaharymy getirýärdi, gör, sen özüňe nähili zeper ýetirdiň, eger Allanyň özi meni seniň ýanyňa ibermedik bolsa, onda sen özüňiň şu düşen duzagyňdan sypyp bilmezdiň, seniň başyňa şeýle bir towkyny salardylar weli, onsoň sen ol beladan hiç haçanam gutulyp bilmezdiň. Meniň hut seniň üçin ýaşap hem-de seni beladan gutaryp ýörmegim üçin näçe berersiň? Alladan ant içýän, seniň şu ahmal bolmagyň özi meniň janymy aldy, sen bolsaň ýene ýeke özüň gitmekçi bolupdyň! Emma biz ýene seniň bilen deň bolup durmarys, çünki sen kemakyl hem alňasak bolýarsyň».

Men oňa: «Sen maňa ýetiren bu zyýanlaryňy-da az görüp, ýene meniň yzymdan ylgap ýörsüň, üstesine-de bazaryň içinde maňa bu hili sözlerem aýdýarsyň-la!» diýip gygyrdym weli, şu dellege gaharym gelşinden ýaňa tas ýüregim agzymdan çykypdy. Onsoň men bazaryň içindäki myhmanhana baryp girdim-de, olaryň eýesinden haraý isledim, onsoň ol bu dellegi meniň ýanyma goýbermedi. Men myhman otaglarynyň birinde oturan ýerimden özüme: «Men indi bu äteňenälet dellekden sypyp biljek däl öýdýän, onuň gije-gündiz meniň ýanymdan aýryljak gümany ýok, meniň bolsa onuň ýüzüni görmäge halys ruhum çatanok!» diýip içimi gepletim.

Onsoň men şol sagadyň özünde şaýatlary çagyrdyp getirtirdim-de, öz garyndaşlarymyň adyna wesýetnama ýazdyrdym, özümiň pullarymy olara paýladym, onsoň ýörite beýemçi belläp, oňa öýümi hem ýerimi satmagy tabşyrdym, alnan pullaryda uly-kiçi dogan-garyndaşlarymyň hemmesine paýlap bermeli etdim. Özüm bolsam şu aragezer äteňetden halas bolmak üçin başymy alyp çykyp gitdim, ynha indem şol wagtdan bäri ýurt syryp ýörün. Men, ynha, siziň şäheriňize göçüp gelip, bu ýerde birnäçe wagt ýaşapdym weli, siz meni myhmançylyga çagyrdyňyz, ine, menem siziňkä gelip görsem, bu aragezer äteňenälet önümde, özi-de siziň hormatly myhmanyňyz bolup oturan eken.

Ýeri onsoň, özümiň başyma şunça külpetler salan, meniň aýagymyň döwlüp, maýyp bolmagyma sebäp bolan şu tetelli adamyň bar ýerinde, siziň araňyzda oturyp keýp çekmäge nädip meniň ýüregim çydam edip bilsin?»

Şondan soň ol ýigit iýmek-içmekden bizar boldy, biz bolsak onuň hekaýatyny eşidip, dellege ýüzlenip: «Bu ýigidiň sen hakda aýdýan zatlary dogrumy?» diýip ondan soradyk. Ol hem bize şeýle jogap berdi: «Alladan ant içýäriň, men özümiň bilimdüşünjäm, akylým hem mertligim zerarly oňa şol zatlary etdim, eger men bolmadyk bolsam, ol hökman ölerdi. Onuň halas bolmagyna diňe men sebäp boldum, entegem onuň bagty getirip, aýagynyň maýyp bolany gowy boldy, ýogsam onuň ganyny almaklary mümkindi. Eger men köp geplegen bolsam, onda men oňa ýagşylyk edibem bilmezdim. Ynha, men size öz başymdan geçiren wakamy aýdyp bereýin, onsoň siz meniň az gepleýändigime, özümiň alty doganymdan tapawutlanyp, mende ýaňralykdan asla nyşanam ýokdugyna ynanarsyňyz».

DELLEGIŇ ÖZI HAKYNDAKY HEKAÝATY

«Al-Mustadi billahyň ogly al-Mustansir billah zamanynda men Bagdatda bolupdym, ol wagtlar halyfyň özem Bagdatdady. Bir gezek halyfyň on sany jenaýatça biçak gahary gelen eken, şonuň üçinem, olary baýramçylyk gününde meniň ýanyma getir diýip, şäher häkimine buýruk beripdir (olar ýol ugurlarynda talaňçylyk edýän ogrular ekeni). Ine, onsoň şäher häkimi baryp olary tutaga-da, gaýyga mündürripdir-de, özi hem olaryň ýanyna münüpdir. Men olaryň barýanlaryny görüp: «Bu adamlar hökman meýlise çykandyrlar, özleri-de meniň pikirimçe, şol gaýygyň üstünde uzynly gün iýip-içip keýp çekip oturjakdyrlar. Eger men bolaýmasam, olaryň iýip-içýän zatlaryna şärik bolup biljek adam ýokdur» diýip oýlandym-da, ýerimden turaga-da, olara bakan ugradym, bu jemagat diňe meniň ýaly gaýratly hem salyhatly adamlar öýdýän diýip, şol gaýyga mündüm-de, olara goşuldym gidiberdim. Olar bolsa derýanyň beýleki tarapyna geçdiler-de, gaýykdan düşdüler. Ine, şol sagatda-da häkimdaryň nökerleri hem esgerleri gelip, ellerindäki zynjyrlary ogrularyň boýunlaryna saldylar, olaryň şabadyna meniňem boýnuma zynjyr saldylar — näme munuň özi meniň mertligim zerarly bolan ahwalat dälmi, meniň şonda-

da sesimi çykarman durmagym bolsa, näme, meniň geplemezek adamdygymy görkezmeýärmä, jemagat? Ine, onsoň bizi zynjyrlap idip äkitdiler-de, ähli dindarlaryň hökümdary al-Mustansir billahyň önünde duruzdylar, ol bolsa on adamyň onusynyň-da kellesini kesip taşlamaly diýip höküm etdi. Onsoň jellat biziň ýanymyza gelip, ilki bilen gan düşeginiň üstünde oturdy, soňundan bolsa gylyjyny ýalaňaçlady-da, birýan ujumyzdan kellämizi ýolup başlady, şeýdibem on kelläni ýolup taşlady, diňe men galdym. Halyf bolsa seredip gördi-de: «Näme üçin sen dokuz adamyň kellesini aldyň?» diýip jellatdan sorady. Jellat bolsa: «Alla saklasyn! Heý, sen on kelläni kesmeli diýersiň-de, menem dokuzyny keserinmi?!» diýip geňirgendi. Emma halyf oňa: «Meniň pikirimçe, sen diňe dokuz adamyň kellesini kesdiň, ynha bu, seniň önünde oturan bolsa onunjysy bolmaly» diýdi. Onda jellat: «Seniň rehimdarlygyňdan kasam edýäriň, on kelle kesdim!» diýdi.

— Onsoň olary sanap gördüler — diýip, dellek gürrüň berýärdi. — Görseler, dogrudan-da, on ekeni. Ondan soň halyf meniň ýüzüme seretdi-de: «Munuň ýaly pursatda sesiňi çykarman oturmaga seni näme mejbur etdi? — diýip sorady. — Ölüme höküm edilenleriň arasynda sen nähili peýda bolduň, onuň sebäbi näme? Seniň özüň hormatly garry, emma seniň akylyň az ekeni!» Men dindarlar hökümdarynyň bu aýdanlaryny eşidip, oňa şeýle diýdim: «Biler bolsaň, beýik hökümdar, men bir garrydymma, meniň akylymam köp, meniň akylymyň köplüginä, meniň parasatlylygymyň, geplemezekligimiň bolsa hiç çägi ýokdur, meniň kärim bolsa dellekçilik. Düýnki günde, ertir ir bilen, bu on adamyň gaýyga bakan gidip barýandyklaryny gördüm-de, olar gaýykda meýlis etjekdirler öýdüp, olaryň arasyna goşuldym-da, menem gaýygyň içine girdim. Aradan salym geçmänkä, nökerler geldiler-de, olaryň boýunlaryna zynjyr saldylar, olaryň arasy bilen meniňem boýnuma zynjyr saldylar; emma men özümiň biçak mertligim sebäpli sesimi çykarmadym, ýañrap oturmaýyn diýdim, munuň özi mertlikden başga zat däldir. Ine, onsoň bizi getirip, seniň önünde dik duruzdylar, senem on adamyň kellesini kesmeli diýip höküm etdiň. Men jelladyň önünde galdym, emma özümi size tanatjak bolmadym — munuň özi-de baryp ýatan mertlikden başga zat däldir, men şol hili mertligim zerarly, olar bilen bile ölmäge kaýyl boldum. Emma weli meniňki ömürbaky şeýle bolup çykýar: men ile ýagşylyk edýän, emma il maňa bir ýerde ýamanlygyň erbedi bar bolsa, şonuň bilenem jogap berýär».

Ine, onsoň halyf meniň sözlerimi eşidensoň, meniň biçak mertdigimi hem diňe meniň arkamdan uly howplardan halas bolan bu ýigidiň aýdyşy ýaly ýaňra däl-de, geplemezekdigimi bilen wagtynda, ol şeýle bir güldi weli, asla güle-güle kese ýykyldy, soňundan bolsa maňa: «Eý, Dymma ýaşuly, seniň beýleki alty doganyňam hut seniň özüň ýaly akyly-parasatly, ylymly hem ýaňramazak adamlarmy?» diýdi. Men oňa: «Olaryň maňa meňzeýän ýeri bar bolsa, goý, olar ýeriň ýüzünde ýaşamasynlaram, diri gezmesinlerem! — diýip jogap berdim. — Dindarlaryň hökümdary, sen meniň göwnüme degdiň, meniň doganlarymy asla maňa deňemek bolmaz, çünki olaryň her biri özüniň ýaňrallygy hem bigaýratlygy sebäpli özüne laýyklykly maýyp bolup galdy: biri gyşyk, ikinji biri kör, üçünjisi tentek, dördünjisiniň gulagy hem burny kesilen, başınjisiniň dodagy kesilen, altynjysy bolsa küýki. Emma meni weli ýaňradyr öýtmegin, hökümdarym. Men saňa barysyny beýan etmelidirin, özi-de meniň mertligim olaryň hemmesiniň mertligindenem artykdyr. Özi-de olaryň her biri bir belanyň üstünden barany üçin maýyp boldy. Olaryňam barysyny saňa aýdyp bereýin».

DELLEGIŇ BIRINJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT

«Biler bolsaň, dindarlaryň hökümdary, doganlarymyň birinjisi (özi bolsa küýki) özüniň senedi boýunça Bagdatda tikiňdi, özi-de bir baý adamdan kireýne alan dükanjygynda geým tikýärdi. Ol baý bolsa dükanjygyň ýokarsyndaky jaýda ýaşaýardy, jaýynyň aşagy bolsa degirmendi. Bir gezek, meniň doganym öz dükanjygynda geým tikip otyrka, başyny galdyranda, öýüň äpişgesinden adamlara seredip duran bir aýaly görüpdür weli, edil täze dogan aý ýaly owadan ekeni. Meniň doganym ony gören badyna, ýüreginde söýgi yşgynyň ody tutaşypdyr, asla ol uzyn gün şol aýala aňkarylyp oturyşyna, agşama çenli tikimini-de goýup seredip oturypdyr. Ertesi günü bolsa, ol säher çaglarynda dükanyny açyp, tiki tikmäge oturypdyr-da, her gezek inňesini sanjanda şol äpişgä bakan seredýän ekeni. Onsoň ol ýene şol aýaly görüp, oňa bolan söýgüsi hem ýüregindäki meýli has hem artyp başlapdyr. Üçünji gün gelip ýeten wagtda bolsa, ol ýene öz ýerine geçip oturyp, şol aýala bakan seredip başlapdyr, onsoň ol aýal hem onuň bolup oturyşyny görüp, onuň özüne aşyk bolup örtenýänligini aňypdyr. Onsoň ol aýal onuň ýüzüne seredip

ýylgyrypdyr, doganym hem ol aýalyň ýüzüne seredip ýylgyrypdyr. Ondan soň ol aýal aňyrlýgyna gidip, onuň gözünden ýitipdir-de, onuň ýanyna öz hyzmatkär gymnagyny iberip, gyzył ýüpek matany ýaglyga düwüp berip goýberipdir. Ine, onsoň hyzmatkär gymnak onuň ýanyna gelip, şeýle diýipdir: «Meniň bikäm saňa salam gowşurmagy tabşyryp: «Ynha, şu matadan öz merhemetli eli bilen bize köýnek bişsin, özüni-de gaty gowy tiksini» diýip iberdi». Ol bolsa: «Lepbeý, hyzmatyna taýýardyryn!» diýip jogap beripdir. Onsoň ol oňa köýnek biçipdir-de, şol günün özünde-de tikip taýýar edipdir. Ertesi günü bolsa hyzmatkär gymnak ir bilenjik onuň ýanyna gelipdir-de: «Meniň bikäm saňa salam gönderýär hem-de seniň öten gijäni nähili geçirendigiňi sorayär. Ol uzynly gije uklap bilmedi, sebäbi diýseň onuň bütün ýüregini sen eýeläpsiň» diýipdir. Ondan soň bolsa gymnak onuň önünde sary atlaz matany goýupdyr-da: «Meniň bikäm saňa şu matadan iki jüp balak bişsin-de, şu günün özünde-de tikip taýýar etsin diýip tabşyrdy» diýipdir. Meniň doganym bolsa oňa: «Lepbeý, hyzmatyna taýýardyryn! Oňa köp salam gowşur, onsoňam: «Seniň sadyk guluň buýrugyňa taýýar, göwnüniň islänini buýrubersin» diýip, oňa aýdaýyň» diýip jogap beripdir.

Ondan soň ol matany biçmäge başlapdyr-da, yhlas bilen tikip, balaklary taýýar edip goýupdyr, birnäçe wagtdan bolsa ol aýal äpişgäniň agzyndan görnüpdir-de, ilki gözlerini süzüp, soňundanam onuň ýüzüne ýylgyryp bakyp, üm bilen oňa salam beripdir, doganym bolsa ony ele salandyryn öýdüpdir. Ondan soň ol aýal ýene aňyrlýgyna gidipdir, onsoň hyzmatkär gymnak gelipdir, ol hem özüniň tikip taýýarlan balaklaryny jüpi bilen oňa beripdir, ol hem alyp gidipdir. Agşam düşensoň, ol öz ýerine geçip, tä ertire çenli uklap bilmän, uzynly gijäni eýlesine-beýlesine agdarylyp geçiripdir. Ertesi bolsa ol ir bilen öz ýerine gelip oturan badyna, hyzmatkär gymnak onuň ýanyna gelip:

«Seni meniň jenabym agam çagyryýar» diýipdir. Doganym bu habary eşidip, gorkusyndaň ýüregi ýarylara gelipdir, hyzmatkär gymnak bolsa onuň biçak gorkanyny görüp: «Sen ýagşylykdan başga hiç hili ýamanlyk görmersiň! Meniň bikäm bilgeşlinden seni meniň jenabym bilen tanyşdyrjak bolýar» diýipdir. Ondan soň ol biçak begenip, gymnagyny yzyna düşüp ugrapdyr, onsoň aýalyň äriň — jenabyň ýanyna baryp, eglip salam berip, onuň aýai gozuny ogşapdyr, ol hem onuň salamyny alyp, oňa köp-köp mata berip: «Şulardan maňa köýnek biçip tikip ber» diýipdir. Meniň doganym bolsa: «Ajap bolgaý, gözüm

üstüne!» diýipdir-de, agşama çenli turman işläp, ýigrimi köýnek dagy biçipdir, özi-de uzynly gün iýmän-içmän işläpdir. Onsoň hojaýyn ondan: «Bu işiň muzdy näçe bolmaly?» diýip sorapdyr. Doganym bolsa: «Ýigrimi dirhem» diýip jogap beripdir. Şondan soň ol aýalyň äri — jenap hem öz hyzmatkär gyrnagyny çagyryp: «Ýigrimi dirhem getirip ber!» diýipdir. Meniň doganym bolsa sesini çykarmandyr. Emma jenabyň aýaly oňa göz ümläp: «Ondan pul alma» diýip yşarat edipdir. Şondan soň meniň doganym jenaba ýüzlenip: «Alladan ant içýän, men senden hiç zat alyp bilmerin!» diýen bolupdyr-da, tikiplerini alyp çykyp gidiberipdir. Emma, hakykagyna garanyňda weli, meniň doganym kör köpüge-de mätäçdi, şoňa garamazdan, ol azrak iýip-içip, kör oňnut edip, üç günläp işläp, onuň köýneklerini yhlas bilen tikipdir. Onsoň hyzmatkär gyrnak gelip: «Hany, näme iş bitirdiň?» diýip sorapdyr. Doganym bolsa oňa: «Taýýar!» diýip jogap beripdir-de, özüniň tiken geýimlerini alyp, olaryň öýüne bakan ugrapdyr, eltibem ol köýnekleri şol aýalyň adamsyna gowşuryp, şol sagadyň özünde yzyna gaýdypdyr. Onsoň ol aýal meniň doganymyň pikir-hyýalynyň nämedigini öz ärine şugullapdyr (meniň doganymyň bolsa ol zatlardan habary ýok ekeni), şondan soň är-aýal ikisi dilleşip, oňa mugtuna geým tiktirmegi, şeýdibem onuň üstünden gülmegi ýüreklerine düwürpdir. Ertir ir bilen doganym öz dükanyňa gelen wagtynda, olaryň hyzmatkär gyrnagyny onuň ýanyna gelip: «Seň meniň baýarym bilen gepleşip gaýt!» diýipdir. Olam gyrnagyny yzyna düşüp ugrapdyr; olaryň öýüne baryp, baýaryň ýanyna giren wagtynda, ol: «Sen maňa baş sany jiltge tikip ber!» diýipdir. Meniň doganym hem onuň buýran eşiklerini ölçäp biçipdir-de, işi öz dükanyňa alyp gaýdypdyr. Ine, onsoň ol onuň eşiklerini tikip bolup, şol aýalyň ärine eltip beripdir weli, ol hem onuň geým tikişinden hoşal bolup, pully gapjygy getirmegi hyzmatkärine buýrupdyr. Onsoň ol pul berjek bolanda, meniň doganym aljak bolup elini-de uzadan eken weli, şol pursatda ol aýal äriniň ýeňsesinde duran ýerinden oňa: «Hiç zat alma!» diýip yşarat edipdir. Meniň doganymam ol adama: «Pul berjek bolup howlugyp durmasana, jenap, haçan alsagam wagt tapylar!» diýen bolup, içini tutup çykyp gaýdypdyr, şeýdibem özüni eşekden beter kemsindiripdir, sebebi diýseň, ol baş tarapdan zyýan çekipdir: söňgi derdi, gazançdan galyp tozmagy, açlygy, ýalaňaçlygy hem argynlygy — bularyň hemmesi birigip, onuň üstüne agyr bela bolupdyr, ol bolsa çydan bolup gezip ýörüpdir. Meniň doganym olaryň ähli buýran işlerini edip gutaransoň, olar ony öz hyzmatkär gyrnaklaryna beren bolup, ony aldap, masgaralapdyrlar. Öýeren

gijesinde meniň doganym onuň ýanyna girmekçi bolanynda, olar oňa: «Eger sen şu gijäni ertire çenli degirmende ýatyp geçirseň, gaty gowy bolar!» diýipdirler.

Meniň doganym olaryň gepine ynanyp, şol gijäni degirmende ýeke ýatyp geçiripdir, aýalyň äri bolsa degirmençi bilen dilleşip, ony uzynly gije degirmen aýlap oturar ýaly edipdir.

Meniň doganym degirmeniň içinde ýatyrka, gijäniň ýarynda onuň üstüne degirmençi gelipdir-de: «Be, bu öküz näme üçin degirmen aýlaman bikär ýatyr, biziň bolsa üwedilmedik bugdaýymyz köp» diýip ylgap çykyp, degirmeniň dolusyna bugdaý guýupdyr. Onsoň eline bir ýüp alyp gelip, meniň doganymyň boýnundan salaga-da, degirmeniň çarhyna baglapdyr-da: «Çüw, haýda, çaltrak aýla degirmeni! Seniň bileniňbitireniň iýip-içip ýatmak-la!» diýip, gamçyny alaga-da, gomuna-da birkini şarpyldadypdyr weli, doganym aglap gygyrypdyr, emma onuň dadyna ýeten bolmandyr. Ine, onsoň olam tä ertire çenli degirmen aýlap, un üwäpdir.

Şol wagt hem öýüň eýesi gelip, meniň doganymyň degirmen aýlaýan agaja baglydygyny görüp, sesini çykarman gidiberipdir, ondan soň ir bilen hyzmatkär gyrnagýň özy onuň ýanyna gelip: «Seniň başyňa düşen bu ýagdaýa men biçak gynanýaryn; biz, meniň bikäm ikimiz, seniň aladaňy edip ýörüs» diýipdir. Emma meniň doganymyň urlup horlanany zerarly hem ýadawlygyndan ýaña, onuň jogabyny bermägede dili ysmandyr.

Şondan soň doganym öz öýüne gaýdyp barypdyr; onsoň birden onuň ýanyna şol agşam onuň nika hatyny ýazan ýazuwçy gelyär-de, oňa salam berip: «Alla seniň ömrüňi uzak etsin! Ilkagşamdan ertire çenli gujaklaşyp-guçuşyp, näz-kereşme bilen keýp çeken adamyň ýüzi şeýle bolýarmyka!» diýýär. Onda meniň doganym: «Ýalan sözläni Alla hem ýalkamasyn! — diýip jibrinipdir. — Müh gezek nälet bolsun, men diňe ertire çenli öküzde derek degirmen aýlap, un üwemek üçin baran ekenim!»

Onda ýazuwçy oňa: «Sen öz başyňa düşen zatlary maňa aýdyp ber» diýipdir. Onsoň meniň doganym hem bolan zatlary gürrüň edip beripdir weli, ýazuwçy: «Seniň ýyldyzyň ol gyzyň ýyldyzy bilen bap gelmeýär, ýöne weli eger sen isleseň, men seniň ol hatyňy üýtgedip bereýin» diýipdir. Onda meniň doganym: «Seredip gör, seniň başga mekirligiň galmadymyka!» diýip jogap beripdir-de, ýazuwçynyň ýanyndan turup, özüniň iş ýerine

baryp, güzeran görmek üçin gazanç eder ýaly iş getiren bolmazmyka diýip garaşmaga durupdyr. Emma şol wagt birdenkä ýene şol hyzmatkär gyz gelipdir-de: «Meniň bikäm bilen gepleşip gaýt!» diýipdir. Onda meniň doganym oňa: «Jähennem bol, bedasylyň gyzy, seniň bikäň bilen meniň işim ýok!» diýipdir. Hyzmatkär gyzam onuň bu aýdanyny baryp, öz bikesine habar beripdir. Onsoň meniň doganym eýlesinibeýlesini bakmanka, ol aýal äpişgeden seredip hem aglamjyrap: «Meniň söýgülim, näme üçin indi seniň bilen biziň işimiz ýokmuş?» diýip gygyrypdyr.

Emma doganym oňa jogap bermändir. Onsoň ol aýal ant içip, awy ýalap, düýn degirmende onuň başyna düşen işde özüniň günäsiniň ýokdugyny, bu işde özüniň günäsizdigini aýdypdyr. Onsoň meniň doganym onuň owadanlygyna hem gözel görküne maýyl bolup, özüniň düýnki çeken horlugyny unudyp, onuň şirin-şirin sözlerine ynanyrdy-da, onuň ähli etmişlerini bagyşlapdyr, oňa gözi düşüp duranyna şatlanyrdy. Onsoň ol onuň bilen ýañadandan salamlaşyp, saglyk-amanlyk soraşyp, iş başynda birmeýdan gürlleşip oturyrdy. Ondan soň hyzmatkär gyz onuň ýanyna gelip: «Meniň bikem salam iberdi hem şeýle diýdi: onuň äri bu gün öz dostlarynyň öýünde ýatjak, ol öz dostlarynyň ýanyna giden wagtynda, sen biziňkä gelersiň-de, meniň bikem bilen tä ertire çenli bile ýatyp. gijäni hoş geçIrsiň» diýipdir.

Äri bolsa öz aýalyňa: «Ony senden daşlaşdyrmak üçin näme etsekkäk?» diýipdir. Onda aýaly: «Gel, men oňa şeýle bir mekirlilik edeýin weli, goý, ol bütin şähre masgara bolsun» diýip jogap beripdir. (Ol aýalyň etjek mekirliliklerinden bolsa meniň doganym düýbünden bihabar ekeni).

Ine onsoň agşam düşýärem weli, hyzmatkär gyz meniň doganymyň ýanyna gelipdir-de, ony öz öýlerine alyp barypdyr. Ol aýal bolsa meniň doganymy gören badyna: «Alladan ant içýän, meniň jenabym, seni biçak göresim geldi!» diýen bolupdyr. Onda meniň doganym: «Allanyň haky üçin, hemme zatdan önürti basymrak bir öpüş!» diýipdir. Ol gepini soňlap-soňlamanka, ol aýalyň äri beýleki otagdan çykyp gelipdir-de: «Alladan ant içýän, men senden diňe saklawbaşynyň ýanynda dynaryn!» diýip gyňralypdyr. Meniň doganym hem oňa ýalbarmaga başlapdyr, ol bolsa onuň ýalbarmasyna garamandyr-da, ony weliniň ýanyna äkidipdir, weli bolsa ony gamçy bilen urmaly hem düýä mündürip,

şähere aýlamaly diýip hökümi edipdir. Ilat bolsa oňa: «Ynha, kesekiniň haremhanasyna girýäniň çekýän jezasy!» diýip gygyryşypdyrlar.

Ondan soň hem ony şäherden çykaryp kowup goýberipdirler, ol hem çykyp, nirä gitjegini bilmän duran ekeni. Menem gorkup, onuň yzyndan ýetdim-de, ony özüm ekläpsaklamaga boýun bolup, yzyna alyp gaýtdym, özümem ony şu wagta çenli öz öýümde saklap gelýärim.

Halyf bolsa meniň bu sözlerime gülüp hezil etdi. Ol: «Berekella, Dymma, berekella, geplemezek!» diýdi-de, mana sylag bermeli hem çykaryp goýbermeli diýip buýruk berdi. Emma men: «Özümiň beýleki doganlarymyň-da başyndan geçenleri aýdyp gutarýançam, senden hiç zat alyp gitmerin, ýöne weli meni köp gepleýändir öýtmegin» diýdim.

DELLEGIŇ IKINJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT

«Biler bolsaň, musulmanlaryň hökümdary, meniň ikinji doganyma Bakbaka diýýärler, özi-de tentegräkti. Günlerde bir gün, ol öz işi bilen gidip barýarka, birdenkä onuň önünden bir garry kempir çykypdyr-da: «A-ýuw, adam, hany biraz aýak çek! Men saňa bir ýumuş buýurjak, eger göwnüňden tursa, sen ony maňa bitirip berersiň, maslahaty-da Alladan sora» diýipdir. Meniň doganym hem aýak çekipdir weli, ol garry kempir: «Men saňa bir zat aýtjak, onuň ýoluny-da saňa salgy berjek, ýöne weli seniň gepiň-sözüň uzak bolmasyn» diýipdir. Meniň doganym: «Aýt bakaly, eşideli» diýip jogap beripdir. Onsoň kempir: «Gözel ymarat hem içinden suw akyp ýatan, hoş ysy burk urýan bag hakynda, dürli miweler hem al şeraplar bilen agşamdan tä daňdana çenli seni gujagyna gysyp ýatjak gözel näzenin hakynda sen näme aýdarsyň? Eger sen meniň aýdyşym ýaly etseň, eşret görersiň» diýipdir.

Meniň doganym bolsa ol kempiriň bu aýdanlaryny eşidip: «Hany sen näme üçin bu iş bilen ala-böle maňa ýüzlendiň? Sen meniň nämäme höwes etdiň?» diýip sorapdyr. Onda ol kempir meniň doganyma: «Kän geplegiç bolma diýip, men saňa aýtdym ahyry! Sesiňi çykarma-da, düş yzyna» diýip jogap beripdir. Ol kempir şeýle diýipdir-de, yzyna öwrülip ugraberipdir, meniň doganym hem onuň aýdan zatlaryna gyzygyp yzyna

düşüberipdir. Ine, onsoň olar bir topar hyzmatkärli zatly ullakan bir jaýa barypdylar, kempir ony yzyna tirkäp, ýüzüniň ugruna ýokaryk çykyberipdir, meniň doganym ajaýyp köşkde peýda bolupdyr.

Onsoň ol öýüň adamlary ony görüp: «Seni bu ýere kim alyp geldi?» diýip, doganymdan sorapdylar. Kempir bolsa: «Oňa azar bermän, kesniň sesiňizi, onuň ýüregini darykdyryjy bolmaň, ol bir işçi, özi-de bize gerek adam» diýipdir. Ondan soň kempir ony bezegli bir otaga alyp barypdyr weli, onuň ýaly oňat otagy doganym hiç haçan görmän ekeni. Olar şol otaga giripdirlerem weli, birnäçe aýal turup, meniň doganyma salam berip, ony öz ýanlaryna geçirip oturdypdylar, aradan birazajyk salym geçensoň bolsa, onuň gulagyna uly gykylyk eşidilipdir, birdenkä hyzmatkär gyrnaklar peýda bolupdyr, olaryň arasynda bolsa ýüzi dolan aý ýaly ýalpyldap duran bir owadan gyz bar ekeni. Meniň doganym hem onuň ýüzüne nazar salyp, ýerinden turaga-da, ol gyza eglip tagzym edipdir, gyz bolsa onuň salamyny alyp mübärekläpdir-de, oturmagy teklipe edipdir. Ol hem oturypdyr weli, gyz oňa ýüzlenip: «Alla seniň mertebäni belent etsin, sende ýagşylyk diýen zat barmydyr?» diýip sorapdyr. Meniň doganym bolsa: «Hany, meniň bütin kalbym ýagşylykdan doludyr!» diýip jogap beripdir. Ondan soň ol gyz iýer-içer ýaly zat getirmegi buýrupdyr, oňa her dürli tagamlar getirip beripdirler, onsoň olam iýmäge başlapdyr. Şonlukda ol gyz gülmekden ýaña özüni rahatlandyryp bilmändir, meniň doganym onuň ýüzüne serden wagtynda bolsa, ol gyz oňa gülýän ýaly terzde öz hyzmatkärlerine bakan öwrülipdir. Onsoň ol gyz meniň doganyma öz söýgüsini görkezmek bilen, oňa lak atyp, degşip başlapdyr, meniň doganym bolsa, eşekligini edip, hiç zada düşünmän, ýüregindäki hyjuwyny saklap bilmän gyjynyp oturyşyna, ol gyz, hakykatdan-da, özüni söýýändir öýdüp, ondan tamakin bolup oturan ekeni.

Nahar iýlip bolandan soň, şerap getiripdirler, ondan soň bolsa her biri täze dogan aý ýaly, elleri tarly on sany hyzmatkär gyz gelip, dürli owaz bilen ýakymly ýaňlanýan aýdymlar aýtmaga başlapdylar. Meniň doganymyň şatlyk joşguny serinden aşyp, ol gyzyň elinden bulgury alyp başyna çekipdir-de, onuň önünde aýak üstüne galypdyr. Ondan soň bolsa bulgury gyz içipdir weli, meniň doganym oňa: «Noş bolsun!» diýipdirde, oňa baş egip, tagzym edipdir. Ondan soň gyz oňa ýene bir bulgur şerap beripdir, ol şony içipdirem weli, gyz onuň ýeňse çukuryna düwündirip goýberipdir. Doganym onuň bu

bolşuny görüp, edil ýeňsesinden itilen ýaly bolup daşaryk dazyrdap çykypdyr. Şol wagt häлки kempir oňa göz ümläp: «Dolan yzyňa!» diýen şekilde yşarat edipdir. Ol hem dolanypdyr. Onsoň gyz oňa oturmagy tekliپ edipdir, ol hem oturypdyr, özi-de dolanyp sesini çykarman oturypdyr, emma gyz ony ýene urmaga başlapdyr. Şonlukda, ol gyz öz urany bilenem oňman, hyzmatkärlerine-de ony urdurypdyr, özi bolsa garry kempire: «Men mundan oňat zat gören däldirin!» diýipdir. Kempir bolsa: «Hawa, rast aýdýaň, hanym!» diýip seslenipdir.

Onsoň hyzmatkär gyzzlar ony tä özünden gidip ýykylýança urupdyrlar. Soň meniň doganym özüne gelip, ýaban etmäge ugran wagtynda, kempir onuň yzyndan ýetip: «Birazajyk gaýrat et-de, çyda, ondan soň sen öz göwnüň isleýänini gazanyp bilersiň» diýipdir. Onda doganym: «Men haçana çenli sabyr edip çydaýyn? Ýeňsäme urulmakdan ýaña men huşumy ýitirdim ahyry» diýipdir. Onda kempir: «Gyz serhoş bolan wagtynda, sen göwün maksadyňa ýetip bilersiň» diýip jogap beripdir. Meniň doganym ýene öz ýerine gelip oturypdyr. Onsoň hyzmatkär gyzlaryň birisi-de galman, hemmesi ör aýak üstüne galypdyrlar, şol wagt gyz meniň doganymyň üstüne hoş ysly atyrlar sepip, müşkanbarlar bilen gallamaly, üstüne gül suwuny pürkmeli diýip buýruk edipdir. Olar hem gyzyň aýdyşy ýaly edipdirler. Ondan soň ol gyz: «Alla seniň mertebäni belent etsin! Sen meniň öýüme gelip, meniň hemme şertlerimi berjaý etdiň, özümiň garşyma çykan adamlary bolsa kowup çykarýardym. Emma sabyrlylyk görkezenler bolsa öz göwünisleglerine ýetýärdiler» diýipdir. Meniň doganym hem oňa: «Hanym, men seniň garyp guluňdyryn hem seniň öz eliňdäki adamdyryn» diýip jogap beripdir. Onda gyz: «Bilip goý, Alla meni şadyýanlygy söýýän edip ýaradypdyr, onsoňam kimde-kim maňa tabyn bolýan bolsa, şol hem öz göwün-islegine ýetip bilýär» diýipdir. Ondan soň ol şol jaýda bar bolan adamlaryň hemmesiniň şatlyk bilen dolup-daşmagy üçin, özüniň hyzmatkär gyzlaryna iň ýokary çekimlere gygyryp aýdym aýtmagy buýrupdyr. Ondan soň bolsa ol gyzlaryň birine: «Sen öz jenabyňy alyp git-de, etmeli zatlary edişdirip, onsoň ony derrewiň özünde meniň ýanyma alyp gel» diýipdir.

Hyzmatkär gyz meniň doganymy alyp ugrapdyr (doganym bolsa özüne ol gyzyň näme etjekdigini-de bilmeýär ekeni); şol pursatda häлки kempir onuň yzyndan ýetip: «Gaýrat et, gaýrat et, indi kän zat galmady!» diýipdir. Şondan soň meniň doganymyň ýüzi

ýagtylyp gidipdir, onsoň ýene ol hyzmatkär gyzyň ýanyna barypdyr (kempir bolsa zol ýolboýy oňa: «Gaýrat et, sen eýýäm maksadyňa ýetdiň!» diýýär ekeni); meniň doganym bolsa kemňire ýüzlenip: «Bu hyzmatkär gyz maňa näme etmekçi?» diýip sorapdyr. Kempirem oňa: «Bu ýerde ýagşylykdan başga zat ýokdur! Men saňa kepil bolaryn! Ol seniň gaşlaryňy garalap, murtuňy timarlamakçy!» diýip jogap beripdir. Onda meniň doganym: «Gaşymyň garasy-ha sabyn bilen ýuwsaň aýrylar gider weli, ýöne murtumy ýolanda agyrdar-da!» diýipdir. Onda kempir: «Sen onuň kejiňe gaýdyjy bolaýmagyn, häzir onuň ýüregi saňa maýyl bolupdyr» diýipdir. Ine, onsoň meniň doganym gaşynyň garalanmagyna hem murtunyň ýolunmagyna çydam edip durupdyr. Hyzmatkär gyz ony timarlap bolandan soň, öz bakesiniň ýanyna baryp, bu barada oňa habar beripdir weli, ol gyz: «Ýene bir kemi galdy: sen onuň sakgalyny-da syr, goý, ol tüý çykmadyk oglan ýaly bolsun» diýipdir. Hyzmatkär gyz hem meniň doganymyň ýanyna gelip, öz bakesiniň beren buýrugyny oňa aýdypdyr. Meniň akmak doganym bolsa: «Onsoň men neneň edip, utanman ile görnüp bilerin?» diýipdir. Onda kempir: «Ol muny diňe seniň tüýjerip durmazlygyň üçin, seniň sakgal-murtuň ýüzüne batyp durmazlygy üçin, seniň timarlyja görünmegiň üçin edýär ahyry. Ol saňa tüýs ýürekden aşyk bolup, ýüreginde yşk ody döräpdir, gaýrat et ahyry: seniň islegiň berjaý boljak bolup dur» diýip düşündiripdir.

Onsoň meniň doganym oňa-da kaýyl bolup, hyzmatkär gyza tabyn bolup durup, oňa sakgalyny-da syrдыrypdyr. Ine, onsoň hyzmatkär gyz ony gaşlary garaldylan, sakgal-murty syrylan, ýüzi gyzardylan görnüşde alyp gelipdir! Gyz muny görüp allaniçigsi bolup gorkupdyr, soňundan bolsa oňa gülküsi tutup, güle-güle kese ýykylypdyr-da: «Jenabym, bolsa-da, sen özüňiň şu sypatlaryň bilen meni haýran galdyrdyň!» diýipdir. Ondan soň ol gyz meniň doganymy ýerinden turzup, oňa bökejekläp tans etdiripdir. Ol hem onuň buýrugyna görä, patyrdyklap tans etmäge durupdyr weli, ýaňky owadan gyz eline ýassyk ilse-de, köwüş ilse-de gaýgyрман, oňa zyňmaga durupdyr, beýleki hyzmatkär gyzlaram eline ilen zat bilen ony urmaga başlapdyrlar, alma-da gabat gelse, turşumy-süýjümi pyrtykal-da gabat gelse, oňa dazyrdadyp sala-sala, biçäräni tä özünden gidip ýykylýança urupdyrlar, endam-janyny gök-ala edipdirler.

Şondan soň garry kempir oňa: «Indi sen öz maksadyňa ýetdiň. Indi sen urlaryn öýdüp gorkma, ýöne indi diňe bir şerti galdy, ol hem bolsa: ol gyz serhoş bolan wagtynda,

özünüň hemişe edähetine görä, ilki özünüň hemme eşiklerini, köýnekbalaklaryny bütinleý çykaryp, çuw-ýalaňaç bolar. Onsoň ol seniňem öz eşiklerini çykaryp, çuw-ýalaňaç bolup ylgamagyňy talap eder. Onuň özi seniň öňüňden gaçar, senem ony nirä gitse sypdyrman kowalamalysyň. Onsoň şol barmaşa seniň ujdýň turar weli, ana, şol wagt hem ol saňa näme etsen ygtyýar berer» diýipdir.

Ondan soň ol gyz oňa: «Sypyr eşiklerini» diýipdir. Meniň doganym hem özünüň hemme eşiklerini çykaryp ýalaňaçlanypdyr (özi weli utanjyndan ýere giräýjek bolýar ekeni), onsoň ol gyz oňa: «Hany indi tur-da, ylga, menem ylgajakdyryn — diýip, özi-de eşiklerini çykaryp ýalaňaçlanypdyr-da: — Eger sen bir zat edesiň gelýän bolsa düş yzyma!» diýipdir. Ine, onsoň ol gyz onuň öňünden gaçyp ugrapdyr, doganym hem ony kowalamaga başlapdyr. Ol gyz bir tamdan ikinji tama gaçýarmyş, meniň doganym hem yzyndan galman kowýarmyş. Ahyry ol gyjynyp kowup ýörkä, onuň ujdý saňgaty bolup turupdyr. Gyz hem ony görüp, bir garaňky tamyň içine gaçyp giripdir weli, meniň doganym hem onuň yzy bilen şol tama urduryp giren badyna, bir ýukalan tagtanyň üstüne basanda, aşagy opurylyp, dik aşaklygyna güpürdäp, ýykylyp gaçanyny özi-de duýman galypdyr. Şol jaýdan aşak ýykylyp düşenden soň görse, ol köçäniň ortarasynda, deri-gön söwdasy edilýän deri bazarynyň içinde somalyp duran ekeni. Ine, onsoň meniň doganymyň bu elhenç görnüşde — çuw-ýalaňaç bolup, ujdyny turzup, sakgaly-gaşy syrylgy, ýüzüni çym gyzyl edip durşuny gören bazarçylar gyzyl-gyran bolşup, el çarpyşyp gygyryşýarlar-da, ony şol ýalaňaçlygyna deri bilen, gön bilen urmaga başlaýarlar, meniň doganym bolsa huşuny ýitirip ýykylyp galýar. Onsoň ony şol durşuna eşege ýükleýärlerde, weliniň ýanyna alyp barýarlar. Weli hem ony görüp: «Bu kim?» diýip, olardan sorapdyr. Olar bolsa: «Bu şu bolup durşuna weziriň öýünden aşak togalanyp gaçyp, biziň aramyza düşdi» diýipdirler. Ine, onsoň weli hem oňa temmi berip, onuň boýnunyň ýüzüne ýüz gamçy urmaly, ondan soň hem Bagdatdan ýok edip kowup goýbermeli diýip buýruk beripdir. Ony kowan wagtларында, men eşidip, yzyndan ýetdim-de, ony ogrynlyk bilen ýene şähre gaýtaryp getirdim, ondan soň özüm onuň güzeranyňa ýeterlik harjyny bermegi öz üstüme aldym. Eger men gaýratly adam bolmadyk bolsam, onda ol tetelli adama ýagşylyk etjek bolup azara galyp ýörmezdim ahyyr».

DELLEGIŇ ÜÇÜNJI DOGANY HAKYND A HEKAÝAT

«Meniň üçünji doganym hakynda aýdylanda bolsa, onuň adyna Fakyk diýýärler, özi-de kör. Ykbaly hem ýazgydy bir gün ony uly bir öýüň üstünden eltipdir weli, ol hem öý eýesinden tamakin bolup, ol özi bilen gepleşer öýdüp hem ondan näme-de bolsa garaz bir zatjyk diläp alaryn öýdüp, onuň derwezesini kakypdyr. Öýüň eýesi-de aňyrdan gelip: «Kim-ow derwezäni kakýan?» diýip sorapdyr. Emma oňa jogap beren adam bolmandyr. Ondan soň öý eýesiniň ýene batly ses bilen «Kim-ow?» diýip, gaýtalap sorandygyny doganym eşitse-de, oňa jogap bermändir. Onsoň öý eýesiniň gapa bakan ýöräp gelýänini doganym eşidip dursa-da sesini çykarmandyr, ol gelip derwezäni açypdyr-da: «Saňa näme gerek?» diýip, doganymdan sorapdyr. Meniň doganym bolsa oňa: «Allanyň haky üçin, göwnüňden çykaranyň!» diýipdir. Onda öý eýesi: «Sen körmi?» diýip sorapdyr. Meniň doganymam: «Hawa» diýip jogap beripdir. Onda öý eýesi oňa: «Hany, äber eliňi!» diýipdir. Meniň doganymam öý eýesi bir zat berjekdir öýdüp, oňa elini uzadypdyr weli, olam onuň elinden tutup, tä iň ýokarky tamyň üstüne barýança, basgançakdan ýokarlygyna idip äkidipdir. Meniň doganym bolsa öz ýanyndan ol adam özüni oduk-buduk zat bilen naharlap, eline-de garaz bir zatjyk berip goýberer diýip çak edipdir.

Öý eýesi ony ýokary çykaryp: «Hawa, kör, saňa näme gerek?» diýip, doganymdan sorapdyr. Meniň doganym bolsa şol öňki aýdyşy ýaly: «Merhemetli Allatagalanyň ýoluna aýdan-diýeniňden garaz bir zatjyk bersen bolýar» diýip jogap beripdir.

Onda öý eýesi: «Näme, Allanyň saňa goýup giden zady barмышmy bu taýda!» diýip herrelipdir. Onda meniň doganym oňa: «Pä-heý, sen-ä, beý diýjek bolsaň, şo taýda, derwezäň agzynda, ýerdeäk aýdaýsaň bolmadymy?» diýip iňirdäpdir. Öý eýesi bolsa oňa: «A sen näme, haramzada, meniň bilen şol ýerde bada-bat gepleşäýmediň?» diýip jogap beripdir. Onsoň meniň doganym: «Ýeri, sen indi meni nätmekçi bolýaň?» diýip, ondan sorapdyr. Ol bolsa: «Meniň saňa berer ýaly zadym ýok» diýip jogap beripdir. Onda meniň doganym: «Meni basgançakdan aşak özüň düşürüp goýber onda» diýipdir. Öý eýesi bolsa: «Honha ýoluň, gidiber özüň» diýip jogap beripdir. Ine, onsoň doganymyň özi aşak düşüp ugrap, derweze bilen aralykda ýigrimi basgançak galan wagtynda, birdenkä aýagy taýyp ýykylypdyr-da, derwezä bakan togalanyp gidipdir, özide şonda kellesini

ýardyrypdyr. Onsoň, şol ýerden nirä barýanynda bilmän, çykyp ugrapdyr weli, özüniň kör ýoldaşlaryndan birnäçesi yzyndan ýetip: «Bu gün eline näme düşürip bildiň?» diýip, ondan sorapdyrlar. Meniň doganym bolsa özüniň nähili zada duçar bolandygyny olara gürrüň edip beripdir-de, soňundan: «Doganlar, men özümiň ozalky galanja pulumdan birnemejik alyp, özüme harç edinmesem boljak däl» diýipdir.

Ýaňky öý eýesi bolsa garaba-gara olaryň yzlaryna düşüp barşyna doganymyň gürrüňini eşidip gelýär ekeni, emma doganym bilen onuň ýoldaşlary öz yzlaryna düşüp gelýän adamdan bihabar ekeni. Onsoň meniň doganym öz öýüniň deňesine ýetip, öýüne sowlup giripdir weli, ol adam hem onuň yzysüre baryp giripdir (doganymyň bolsa ondan habary ýok ekeni), ine doganym öz ýoldaşlarynyň gelerine garaşyp oturypdyr. Onsoň ýoldaşlary gelipdir weli, doganym olara: «Gapyny içinden ildiriň-de, öýi barlaň, biziň yzymyz bilen öýe başga bir ýat adam giren bolaymasyn» diýipdir. Ol adam meniň doganymyň bu aýdanyny eşidýär-de, öýüň ýokarsyndan sallanyp duran ýüpden ýapyşyp ýokaryk galýar. Körler bolsa öýüň içini sermeşdirip barlap, hiç hili üýtgeşik adam tapmandyrlar. Ondan soň olar üýşüp, meniň doganymyň ýanynda oturýarlar-da, özleriniň pullaryny sanamaga başlaýarlar. Sanap görseler, on iki müň dirhem bolayypdyr!

Ondan soň olar puly ýene tamyň bir burçunda goýup, onuň ujundan hersi özüne gerejigini alýar, galanyny bolsa şol ýere atypdyrlar. Olar puly goýup, tapan-tupanja zatlaryny önlerine alyp, nahar-şam edinmäge başlapdyrlar.

Meniň doganym birdenkä diňşirgenip, öz ýanlarynda kim-de bolsa bir ýat adamyň bardygyny onuň agzynyň gäwüşeşinden aňlap, öz ýoldaşlaryna: «Biziň aramyzda bir ýat adam-a bar!» diýipdir-de, elini uzadypdyr weli, onuň eli hälki öý eýesiniň ýakasyndan ilipdir. Ine, onsoň olar ony körüň eline büre düşen ýaly edip, şapladyp tutaga-da, gütdede-gütde, mazalyja onuň suwuna degipdirler. Urup keýpden çykanlaryndan soň bolsa: «Dat-bidat, aý, musulmanlar, ýeteweriň, biziň içimize ogry gelip giripdir, biziň ýygnanja pulumyzy-da ogurlajak bolýar!» diýişip gygyryşypdyrlar.

Olaryň gykylygyna adamlar ýerli-ýerden ylgaşyp gelip, bir topar jemende üýşüpdür. Ýaňky adam hem olaryň ýanyna baryp, özi-de olaryň biri ýaly, kör bolan bolup gözünü çalarak ýuman bolupdyr-da, gaýtam olaryň özlerine ogurlyk ýapyp gykylyklap başlapdyr

weli, oňa hiç kimem şubhelenmändir. Ol adam körleriň özlerindenem beter bolup: «Aý, musulman gardaşlar, men diňe Allanyň özüne sygynýaryn, men soltana arz edýärim, Allanyň hem weliniň edenine kaýyl!» diýip gygyryp başlapdyr. Ine, onsoň adamlar olaryň daşyna tegelenişip, hemmesini, şol sanda meniň doganymy-da, weliniň ýanyna bakan sürüp äkidipdirler.

Weli bolsa olary öz ýanyna getirdip: «Ýeri, näme boldy?» diýip sorapdyr. Häлки öý eýesi öňürti gepläp: «Özüň gör, emma sen bizi gynamasaň, hiç zady anyklap bilmersiň! Ilki bilen menden başlaý, meni gyna-da, soňundanam ynha şu adamy, meni idip geleni gynap gör» diýipdir-de, elini uzadyp, meniň doganymy görkezipdir. Ine, onsoň ol adamy ýüzinligine süýndürüp ýatyraga-da, ýagyrnysyna dört ýüz taýak uranlarynda, ol adam agyrysyna çydaman, bir gözünü açypdyr; ondan soň ýene urup başlapdyrlar welin, ol beýleki gözünü-de açypdyr.

Şol wagt weli oňa gaharlanyp: «Aý, äteňenälet, bu nähili iş boldugy?» diýip sorapdyr. Ol adam bolsa: «Meniň günämi geç! Biziň dördimizem ýalandan kör bolan bolup, uly ili aldap ýörüs, iliniň öýüne girýäris, aýallara göz gyzdyrýarys, olary haraplajak bolýarys. Biziň ýygnan pulumyz köpele-köpele on iki müň dirheme ýetdi. Onsoň men öz ýoldaşlaryma: «Meniň paýyma düşýän üç müň dirhemi özüme beriň» diýdim. Olar bolsa meniň pulumy bermediler, gaýtam özümi urup, tultuk etdiler-de, pulumy hem aldylar. Ynha, indi men Alladan hem senden haraý isleýärim. Meniň ol puldan öz paýymy almaga hakym olaryňkydan köp bolmasa az dälidir. Onsoň-da meniň şu aýdanlarymyň dogrulygyna seniň doly göz ýetirmegiňi isleýärim. Şonuň üçinem, sen bulary ýekeýekeden tutaga-da, meni urşuňdan-da zabunrak ursañ, olar gözlerini ýalpa açayarlar» diýipdir.

Ine, onsoň weli hem onuň aýdyşy ýaly, olary ýeke-ýekeden gynamaly edip, özi-de ilki bilen meniň doganymdan başlap, ony merdiwana söýäp daňypdyrlar. Şonda weli onuň ýüzüne seredip: «Häý, bisyratlar diýsänim, siz Allanyň özüňizi gözli edenine şükür etmän, ony ýalana çykaryp, biz kördüris diýen bolýaňyzmy!» diýipdir. Meniň doganym: «Ýa Alla, ýa Alla! — diýip ah çekip: — Allanyň öňünde kasam edýän, biziň aramyzda gäzlimiz ýok ahyry!» diýipdir. Ine, onsoň ony tä özünden gidinça urýarlar; onsoň weli: «Entek bes ediň, özüne geler weli, onsoň ikinji gezek ýene uruň» diýipdir. Ondan soň weli onuň ýoldaşlarynyň her birine üç ýüz taýak urmaly edipdir. Olary urup durkalar, häлки

gözli adam olara: «İň gowusy, gözüňizi açayyň, ýogsam sizi ýene urarlar!» diýýär ekeni. Ondan soň ol adam welä ýüzlenip: «Meniň ýanyma bir adam goşup goýber, goý, ol pullary alyp gaýtsyn; bu adamlar uly ilniň önünde masgara bolmakdan gorkularyna, her näçe ursanda, gözlerini açmazlar» diýipdir. Weli hem adam iberip puly getirdipdirde, ol adamyň öz aýdyşy ýaly edip, şol puluň ujundan onuň paýy diýip, üç müň dirhemi oňa sanap beripdir, galanyny-da özi alyp, körleriň üçüsine şäherden çykaryp kowup goýberipdir.

Ine, onsoň, dindarlaryň hökümdary, menem çykyp ylgadym-da, doganymyň yzyndan ýetip sakladym, nähili ahwalat bolandygyny ondan soradym, olam ynha meniň saňa aýdyp beren şu zatlarymy maňa gürrüň edip berdi. Onsoň men ony ýaşyrynlyk bilen şähere gaýtaryp getirdim-de, ogrynlyk bilen oňa iýer-içer ýaly zatlary berip başladym.

Halyf meniň bu gürrüňimi eşidip, güle-güle hezil edindi, soňundan bolsa: «Onuň baýragyny beriň-de ugradyň, goý, gitsin!» diýip buýruk berdi. Emma men: «Alladan ant içýän, öz doganlarymyň başyndan geçenlerini dindarlaryň hökümdaryna doly gurrüň berip gutaryança, men hiç zat almarn! Men köp geplämok ahyry» diýip, aýagymy depdim durdum.

DELLEGIŇ DÖRDÜNJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT

«Meniň dördünji doganym bolsa, dindarlaryň hökümdary — diýip, men gürrüňimiň yzyny dowam etdim. — Ol doganym (özi-de çaşy) Bagdatda gassaplyk edip, bazarda et satýardy, goýunlary бага bakyp semrederdi, özi-de onuňka et almaga gelýänleriň köpüsi emeldarlar, gurply adamlardy. Doganym şol işiň üsti bilen eslije maýa toplanýdy, ýüp çeker ýaly mal edinipdi hem birnäçe jaý edinipdi, şeýlelik bilen, ol uzak wagtlap döwran sürüpdi. Ine, onsoň bir gezek, günlerde bir gün, ol öz dükanynda otyrka, birdenkä onuň ýanyna bir sakgallak ýaşuly gelip durupdyr-da, onuň eline birnäçe dirhem pul berip: «Şuňa et çekip ber» diýipdir. Ol puluny berip çykyp gidiberipdir (doganym bolsa oňa et çekip beripdir). Ol ýaşulyynyň beren kümüş puluna seredip görse, onuň berip giden dirhemleri üýtgeşik ak hem ýaldyraşyp duran ekeni. Doganym ol pullary aýratynja bir ýere ýygnap goýupdyr.

Ol garry her gün et almaga gelip, baş aýlap gatnapdyr, meniň doganymam onuň berýän puluny aýratyn bir sandyga oklap duran ekeni. Onsoň ol bir gün ol pullary çykaryp, olara goýun almakçy bolupdyr, sandygy açypdyr welin, görse, sandygyň içi durşuna bölek-bölek edilip kesilen ak kagyz bolup ýatyr ekeni.

Doganym muňa gynanjyndan ýaňa öz maňlaýyna özi urup gygyrmaga başlapdyr. Onuň sesine adamlar ylgaşyp gelip, daşyna egrilişip, onuň näme üçin gykylyk edýänini sorapdyrlar, doganym hem bolan ahwalaty olara aýdyp berindir. Adamlar muňa haýran galypdyrlar. Ondan soň bolsa meniň doganym özüniň hemişeki edişi ýaly, bir goýny soýupdyr-da, ony dükanynyň agzyndan asyp goýup: «Alla jan! Şol murdar garry ýene bir geläýbilsedir!» diýip içini gepledipdir. Aýdanyna mähetdel ýaly, ynha, ol garry şol öňküsi ýaly kümüş puljagazyny somlap ýene peýda bolupdyr, meniň doganym hem turup, onuň ezeneginden ýapyşaga-da: «Aý, musulmanlar, gelin, haw! Bu aldawçynyň meniň başyma salan oýnuny görüp-eşidiň, haw!» diýip, gygyryp başlapdyr.

Ol ýaşuly meniň doganymyň bu aýdanyny eşidip, ondan: «Sen haýsyny halaýarsyň: menden el çekenimi ýa-da meniň seni adamlaryň önünde masgara edenimimi?» diýip sorapdyr. Onda meniň doganym hem ondan: «Sen meni nädip masgara edip bilersiň?» diýip sorapdyr. Onda ol garry: «Seniň goýun etine derek adam etini satýanyňy aýdyp masgara ederin» diýip jogap beripdir. Meniň doganym gaharlanyp: «Galat aýdýarsyň, äteňenälet!» diýip azgyrylypdyr. Onda ol ýaşuly: «Äteňenälet diýip, dükanyndan adam etini asyp goýýana diýerler» diýipdir. Meniň doganym has-da gyzarylyp: «Eger seniň aýdýanyň dogry bolsa, onda meniň ähli pulumda, meniň gany-da seniňki bolsun!» diýip jogap beripdir. Onda ýaşuly ýyganan adamlara ýüzlenip: «Ahow, jemagat, eger meniň aýdanlarymyň subut edilmegini hemde meniň mamladygymy bilmek isleseňiz, gelin-de, giriň şu dükana!» diýipdir. Ine, onsoň adam bary meniň doganymyň dükanyna bakan yňdarylaýypdyr, olar baryp seretseler, dükanyň agzyndan asylgy duran goýun birdenkä asylgy adama öwrülip duruberipdir. Olar muny görüp, meniň doganymyň ýakasyndan ýapyşyp: «Haý, dinden çykan, haý, betpäl!» diýişip gygyryşyp başlapdyrlar. Onuň in dost diýip ýören adamy-da onuň tumşugyna palçyldadyp urup: «Sen bize Adam atanyň ogullarynyň etini iýdirip ýören ekeniň-le!» diýýär ekeni, hälki garry bolsa urup, onuň gözünü çykarypdyr.

Ondan soň adamlar üýşüp, ol asylygy duran adamy sakçybaşynyň ýanyna göterip äkidipdirler. Häлки ýaşuly bolsa oňa: «Emir aga, bu adam elmydama adamlary öldürip, olaryň etini goýun etine derek aldap satýar, şonuň üçinem biz ony tutup, seniň ýanyňa alyp geldik. Ynha, indi sen tur-da, beýik Allatagalanyň öwredişi ýaly, oňa adalat suduny edip, onuň degişli jezasyny ber!» diýipdir. Meniň doganym her näçe jibrinip, özüne nähak töhmet edilýändigini düşündirjek bolsa-da peýdasy bolmandyr, sakçybaşy onuň gepine asla gulak hem asmandyr-da, oňa baş ýüz taýak urmaly diýip, bar pullaryny hem elinden alypdyr — eger şol pullary bolmadyk bolsa, onuň öldürilmegi-de mümkin ekeni.

Şondan soň meniň doganym başyny alyp çykyp gidip, bir uly şäheriň çetinden giripdir. Şol ýerde ol: «Paşmakçy bolup biläýsem kem bolmazdy» diýip oýlanypanyr-da, bir dükanjyk açynan bolup, özüne çalamydar tetärik bolar ýaly, gazanç etmek üçin şol ýerde işläp oturypanyr. Günlerde bir gün, ol işi bolup köçe çykanda, at aýagynyň güpürdisini eşidip, onuň nämedigini sorapdyr welin, oňa: «Patyşa awa-şikara çykýar, şonuň nökerleriniň güpür-tapyry» diýip jogap beripdirler. Ine, onsoň meniň doganym patyşanyň gозelligine syn etmäge durupdyr, şonda patyşanyň nazary meniň doganymyň nazary bilen kaklyşypdyr welin, patyşa ýüzüni aşak salypdyr-da: «Şu günün belasyndan Allanyň özi gorap saklasyn!» diýipdir, şol bada hem atynyň başyny yzyna dolap, göni yzyna öwrülip gaýdyberipdir; şunlukda, onuň bütün leşgeri-de yzyna öwrülmeli bolupdyr. Onsoň patyşanyň buýrugyna görä, onuň nökerleri meniň doganymyň yzyndan ýetip, ony biçak gaty ýenjipdirler, meniň doganym zordan ölmän gutulypdyr. Doganym munuň sebäbine düşüniپ bilmän, akylyny-huşuny ýitiren halda öz külbesine zordan özüni atypdyr. Şondan soň ol patyşanyň hyzmatkärlerinden bir adamyň ýanyna baryp, özüniň sezewar bolan ahwalatyny oňa gürrüň edip beripdir welin, ol adam muňa gülegüle kese ýykylypanyr hem-de oňa: «Aý, gardaş, biler bolsaň, patyşa çaşynyň gözüne, ylaýta-da sag gözi çaşynyň ýüzüne seredip bilmeýär; ol ony öldürmän goýberýän dälди» diýipdir.

Meniň doganym bu sözleri eşideninden soň, bu şäherden çykyp gaçmagy ýüregine düwüp, şol ýerden turup çykyp ugrapdyr-da, başga bir ýere geçipdir, ol baran ýerinde bolsa ony tanaýan adam ýok ekeni, özi-de şol ýerde uzak wagtlap ýaşapdyr. Şondan soň bolsa doganym özüniň etmeli işi barada oýlanyp başlapdyr. Bir gün ol gezelenje çykan wagtynda, yzyndan at aýagynyň güpürdisini eşidip: «Allanyň beren möhleti geldi gerek!»

diýip içini gepledipdir. Onsoň ol gizlenmek üçin ýer aňtapdyr, emma tapyp bilmän aljyrap durşuna, birdenkä görse, önünde bir ýapyk gapy dur ekeni. Ol gyssanjyna şol gapyny itip goýberipdir weli, olam ýykylypdyr. Doganym şol ýere girip görse, giden bir uzyn gowak ýaly girelge bar ekeni, ol hem şoňa giripdir weli, eýlesine-beýlesine bakyp ýetişmänkä, iki sany adam azatda-mazat oňa ýapyşyp; «Seni biziň elimizejik getirip beren Allahymyza şükür! Häý, Allanyň ýekireni, ynha, indi üç gijeden bäri sen zerarly bize ne ýatuw bar, ne bir arkaýyn otur-turuw bar, seň bizi ölümiň gyrasyndan eltdiň!» diýipdirler. Onda meniň doganym: «A-how, adamlar, siziň aýdýanyňyz näme?» diýip sorapdyr. Olar bolsa oňa: «Sen bizi aldap ýörsüň, özüňem bizi masgaralajak bolýarsyň! Sen her hili hileler gurup, öýüň eýesini öldürjek bolýarsyň! Seniň öz nökerleriň bilen birlikde ony tozduranyňyz azmydy! Hany, her gije bizi öldürjek bolup somlaýan şol pyçagyňy çykar derrew!» diýipdirler. Onsoň olar ony döküp-barlap, biline gyssyrylgy pyçagy tapyp alypdyrlar. Şonda meniň doganym olara: «Ahow, adamlar. Alladan gorkuň ahyry! Biler bolsaňyz, meniň biçak geň görmeli başdan geçiren ahwalatym bar» diýipdir. Olar: «Seniň ahwalatyň nähili eýse?» diýip sorapdyrlar. Onsoň doganym özüni boşadarlar öýdüp, öz başyndan geçen ahwalatlary aýdyp beripdir. Olar meniň doganymyň gürrüline gulagam salmandyrlar, onuň aýdýan sözlerine ünsem bermändirler; onsoň olar onuň eşiklerini ýyrtyşdyryp, onuň endamyndaky gamçy yzlaryny görüp: «Häý, äteňenälet, ynha urlan gamçylaryň yzlary!» diýipdirler. Ondan soň olar meniň doganymy weliniň ýanyna alyp gelipdirler, şonda meniň doganym özözüne: «Men öz eden etmişim üçin ele düşdüm, indi meni bir beýik Allanyň özünden başga, hiç kim azat etmez» diýipdir. Weli meniň doganymdan: «Häý eteňenälet, bu işe baş goşmaga seni näme mejbur etdi ahyry? Sen adam öldürjek bolup öýe girdiňmi?» diýipdir. Meniň doganym bolsa: «Emir aga, Allanyň haky üçin, meniň sözümi ahyryna çenli diňläp, maňa jeza bermäge alňasamazlygyňy haýyş edýäriň!» diýipdir. Emma weli oňa: «He, biz ýagyrnysynda gamçynyň galdyran tagmalary görnüp duran ogrynyň gepine gulak asyp oturmaly-da! Saňa uly günä edeniň üçin, şeýle agyr jeza berendirler» diýipdir-de, meniň doganyma ýüz gamçy urmaly edipdir. Ine, onsoň oňa ýüz gamçy urup, soňundan hem düýäniň üstüne mündürüp: «Ynha, kesekiniň öýüne girýän ogrynyň jezasy, onda-da iň bärkije jezasy!» diýip gygyryşyp masgaralapdyrlar.

Ondan soň weli ony şäherden çykaryp kowmaly diýip buýruk beripdir. Meniň doganym bolsa nirä gidýänini-de bilmän, ýüzüniň ugruna çykyp gidip barýan ekeni. Men bu wakany eşidip, onuň yzyndan bardym-da, näme-nämeleriň bolandygyny soraşdyrdym, ol bolsa özüniň başyndan geçen zatlaryň hemmesini maňa gürrüň berdi. Menem onuň ogurlygy barada gygyrmalaryny bes edýänçäler, onuň ýanyndan aýrylman, şäheriň бүтін töweregine aýlanyp çykdy, ony goýberen wagtlarynda bolsa, men onuň ýanyna bardym-da, ogrynlyk bilen ony aldym-da, şähäre getirdim hem-de onuň iýjekiçjek zatlaryny äbermäge başladym».

DELLEGIŇ BÄŞINJI DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT

«Biler bolsaň, musulmanlaryň hökümdary, meniň başinji doganymyň gulaklaryda kesilgidi, özi-de garyp adamdy, agşamlaryna gedaýçylyk edip gezerdi, gündizlerine bolsa agşamky ýygnaň zatlaryny sowardy. Biziň atamyz pahyr bolsa ýaşy barjak ýerine barai eňki agan garrydy, özi ölenide bolsa, bize ýedi ýüz dirhem pul galdyryp gidipdi. Biziň her birimiz özüne ýetýän ýüz dirhemini alypdyk. Meniň başinji doganym bolsa öz paýyny alyp, aljyrady, ony näme etjegini bilmän azara galdy. Ol şeýdip pikir edip ýörkä, birdenkä ol özüne ýeten şol pula her hili çüýşe gap-gaçlary satyn alyp, şondan peýda görmegiň kül-külüne düşüpdür. Ine, onsoň, ýüz dirhemlik çüýşe gaplar alyp, olary ullakan gapagyň üstünde goýup satmaga oturypdyr. Oturan ýeriniň bir gapdaly diwar bolansoň, ol arkasyny diwara berip, öz ýanyndan pikirlenip oturan ekeni.

Ol şeýle pikir edýär ekeni: «Men özümiň bar pulumy — ýüz dirhemi şu çüýşelere berdim, emma men bulary satyp, iki ýüz dirhem pul çykararyn, ondan soň iki ýüz dirhemlik çüýşe alyp, ony dört ýüz dirheme sataryn, şeýdip pulum weşen-weşen bolýança alar-satar ýererin. Ondan soň ol pullara men her dürli harytlar, gymmatbaha zatlar, hoş ysly müşk-anbarlar alaryn, olary satybam uly peýda görerin, ondan soň men gül pürkülen ýaly öý satyn alaryn, onsoň gul-gyrnaklar satyn alaryn, at alaryn, altyn eýer edinerin, iýerin-içerin, şäherde erkeklerden hem aýallardan gowy bagşy-sazanda bolsa, meniň öýüme çagyrylyp getirilmedigi galmaz. Onsoň eger gudraty güýçli Allanyň özi halasa, men ýüz mün dirhemlik maýa edinerin...» Ol şeýdip öz içinden hasap çykaryp oturan

ekeni, önünde hem üsti aýna-çüýşeli ullakan ýasy gapagy duranmyş. Ondan soň ol ýene pikirini dowam edýär: «Pulum ýuz mün dirheme ýeter welin, onsoň men patyşalaryň hem wezir-wekilleriň üstüne sawçy ibererin, onsoň wezir bilen guda bolaryn-da, şonuň gyzyny gelin edinerin — şol weziriň gyzy biçak owadanmyş, gözellikde oňa taý ýokmuş diýibem eşitdim, gowusy, şony alaýaýyn — özümem onuň bahasyndan olara mün dinar bererin. Eger onuň atasyrazylyk berse-hä berdigi bolar,razylyk bermese-de, men onuň seňrigine kakyp, gyzyny zor bilen alaryn. Şeýdip onuň gyzyny öz duluma geçirenimden soň, onuň üçin kiçijik agta hyzmatkärlerden on sany hyzmatkär satyn alyp bererin; özüme bolsa han-patyşalaryň geýýän lybaslary ýaly owadan-owadan lybaslar alaryn, onsoň özüme altyn eýer edinerin-de, ony her dürli gymmatbahaly daşlardan edilen gaşlar bilen bezärim, ana, onsoň şol eýeriň üstüne münüp çaşyp ugraryn, ýanymda hem bir topar hyzmatkär gull-nökerlerim bolar, olar meniň daşymda tegelenişip ugrarlar, önümndenem bir topar gidip barýandyr, şeýdip men şäheriň içinden eýläk-beýläk geçerin welin, jemagat maňa baş egip tagzym eder, adamlar meni mübäreklärler hem ýoluň ak bolsun diýip alkyşlarlar. Ondan soň men öz gelnimiň atasy weziriň ýanyna bararyn, gullarymyň bolsa bir topar yzyndan, bir topar önümnden ýöräp, sagym-da gul, solum-da gul bolar durar; onsoň wezir meni gören badyna, ýerinden turar-da, önümnden çykyp garşylar, onsoň eltip meni öz ýerinde oturdar, özi bolsa menden bir göz aşakda oturar, sebäbi diýseň, ol meniň gaýyn atam ahyry. Meniň ýanymda bolsa iki sany hyzmatkärim bolup, hersiniň boýnunda bolsa ullakan asma gapjyk bardyr, her gapjykda bolsa mün dinar gyzyl pul bardyr; ine, onsoň men onuň gyzy üçnn oňa mün dinar bererin, ondan başga-da, meniň asyllydygymy hem sahylygymy, meniň mertebämiň uludygyny, asla meniň bar ýerimde bütün garamaýak nesliniň hiç zatdygyny onuň gözüne görkezmek üçin ýene mün dinary oňa sylag diýip bererin. Ine, onsoň ol maňa ýüzlenip on gep aýtsa, men oňa diňe iki agyz söz bilen jogap bererin-de, öz öýüme bakan çykaryn ötägiderin. Onsoň meniň aýalymyň dogangaryndaşlaryndan biri meniň öýüme geläýse dagy, men oňa pul bererin, halat salyp sylaglaryn. Eger ol meniň öýüme sylagly-sowgatly geläýse, men onuň getiren zadyny kabul etmerin — men özümiň tekepbirligimi görkezmek üçin, meniň ownuk-uşak zada baş galdyryp ýörenlerden däldigimi bilmekleri üçin getiren zadyny özüne gaýtaryp bererin. Ondan soň meni bezäp-beslemeklerini talap ederin, onsoň etmeli zatlary edip bolarlar weli, gelni getirderin, özümem öýümiň içini gül pürkülen ýaly edişdirerin. Onsoň

ýigit bilen gelni duşuşdyranlarynda, men özümiň iň oňat hem gymmatbahaly lybaslarymy geýip, durşuma ýüpek parça bolaryn-da, özümiň akylymyň biçak köplügi hem akyl-huşumyň agdyklygy zerarly, elimi alkymyma dirän bolup, ne sagyma, ne soluma — hiç ýere seretmän, sülmürän bolar oturaryn. Onsoň meniň gelnim özüniň gymmatbahaly lybaslarynda hem şeý-seplerinde, misli täze dogan aý ýaly bolup, meniň garşymda ýalpyldap durar weli, men özümiň ulumsylygym hem uly göwünliligim sebäpli, onuň ýüzüne-de seretmediksirän bolaryn oturaryn. Onsoň töweregimizde üýşüp duranlaryň hemmesi maňa ýalbarmaga başlap: «Eý, meniň jenabym, seniň gelniň hem hyzmatkär gyrnagýň boljak perizat seniň önünde dur, onuň ýüzüne bir seret ahyry, ýogsa beýdip durmak oňa kyn düşýär» diýerler. Onsoň olar ençeme gezek meniň önümde bükülip baş egerler, meniň aýak tozumu öperler, men diňe şondan soň ulumsylyk bilen ýüzümi ýokary galdyryp, gözümiň gytagy bilen gyzyň ýüzüne ýeke gezek serederin-de, ýene ýüzümi aşak salaryn. Şondan soň ony ýatylýan otaga äkiderler, men bolsam eşiklerimi çalşyrarýn-da, ozalky geýip oturan lybaslarymdan-da has gowy eşikleri geýerin. Onsoň gyzy meniň ýanyma alyp gelerler weli, men özüme telim gezek ýalbarýança, onuň ýüzüne seretmedik bolaryn, diňe köp gezek ýalbaranlaryndan soň, men onuň ýüzüne ýeke gezek serederin-de, ýene başymy aşak salaryn. Gelni dürli lybaslarda maňa görkezmek dessury tamam bolýança, men şeýder sülmürär oturaryn. Ondan soň men öz hyzmatkärlerimden birine buýruk bererin-de, baş ýüz dinarly uly gapjygy öz ýanyma getirderin, gapjygy getirip bererlerem weli, men gelniň ýanynda, ol gapjygy toý hyzmatyny edýän aýallaryň eline bererin-de, meni gelniň otagyna äkitmegi talap ederin.

Meni onuň ýanyna elterler weli, men şonda-da onuň ýüzüne seretmernn, özüme ulumsy diýdirmek üçin ýigrenjimden ýaňa onuň bileň gepleşmediksirän bolaryn. Onsoň gyzyň enesi geler-de, meniň maňlaýymdan hem elimden öpüp: «Eý, jenap, öz hyzmatkär gyrnagýň ýüzüne bir seret ahyry, ol seni özüne ýakynlaşdyrmak isleýär, biçäräniň ýüregine melhem et ahyry» diýip ýalbarar. Emma men oňa jogap bermerin. Meniň sesimi çykarman oturanymy görenden soň, ol gelip, meniň aýagymdan telim gezek ogşar-da: «Eý, jenap, meniň gyzym heniz erkek kişi garasyny görmedik owadan gyzdyr, ol seniň bu hili sabyrlylygyňy görse, onuň ýüregi ýarylar. Oňa bakan gyşaryl-da, onuň bilen danyş, söhbet et ahyry» diýer. Onsoň turup ylgap gider-de, maňa bir bulgur şerap getirip berer,

onsoň bulgury onuň gyzy öz eline alyp, meniň ýanyma geler weli, men oňa seretmediksirän bolaryn, ol bolsa eli bulgurly garşymda garaşyp durandyr, men bolsam henizem onuň ýüzüne seretmän, nagyşly ýassygy tirseklän bolup gyşararyn; özümiň ulumsylygymy, mertebämiň belentligini görkezmek üçin tä ol maňa, hanym, soltany, jenabym, diýip ýalbarýança ýüzümi galdyrmayn; onsoň ol: «Eý, meniň jenabym, Allanyň haky üçin, sen öz hyzmatkär gyrnagýň goly bilen uzadylýan bulgury yzyna gaýtarma, men seniň bendi gyrnagýňdyryn» diýip ýalbarar. Emma men oňa hiç hili jogap bermerin. Onsoň ol maňa ýalbar-ýakar edip başlap: «Şuny içmeseň bolmaz!» diýer-de, bulgury meniň agzyna tutup berjek bolar; men elimiň tersi bilen onuň ýüzükessir palçyldadyp goýbererin-de, aýagym bilen ony şeýdip depip goýbererin!» diýip, aýagyny galdyryp goýberipdir weli, onuň öňündäki üsti çuýşeli gapagy pyzylyp gidipdir-de, (gapagy bolsa beýik ýerde duran ekeni), üstündäki çuýşe gaplaryň hemmesi kül-uşak bolupdyr.

Meniň doganym muňa allaniçigsi bolup gygyrypdyr-da: «Bu zatlaryň hemmesi-de meniň mertebämiň belentligi sebäpli boldy!» diýipdir. Ine, onsoň, külli musulmanyň hökümdary, meniň doganym gynanjyndan ýaňa öz ýüzüni özi penjeläp, бүтін eşiklerini daraw-daraw edip ýyrtyşdyryp, öz maňlaýyny ýumruklap, aglamaga başlapdyr. Anna günü metjide namaz okamaga barýan adamlar oňa seredişip geçip gidýärler, olaryň birnäçeleriniň oňa nebsi agyrsa, birnäçesi parhyna-da alman geçip gidýän ekeni. Ine, şeýlelik bilenem, meniň doganym iki elini burnuna sokup galyberipdir: onuň puly-da biderek gidipdir, gören peýdasy-da bolmandyr. Onsoň ol birentek wagtlap aglap oturypdyr; birdenkä görse, ynha bir owadan aýal maşgala altyn eýerli gatyr münüp gelýär ekeni, ýanynda-da bir topar hyzmatkäre barmyş, ondan müşk ysy kükäp duranmyş, özi weli Anna (Juma) namazyna metjide barýar ekeni. Ol meniň doganymyň öňündäki döwük çuýşeleri, onuň ejizläp aglap oturyşyny görüp, zenanyň haly perişan bolup, haýpy gelip, nebsi agyrypdyr, onsoň ol doganymyň halyndan habar alypdyr.

Adamlar oňa: «Onuň çuýşeden edilen gap-gaçlary bardy, şolary satan bolup, telli-pelli gün görýärdi, emma gapagy ýykylyp, ol zatlarynyň barysy döwlüpdür, ynha-da indi onuň bolup oturyşyny özüň görýärsiň» diýipdirler. Onda ol gyz öz hyzmatkärleriniň birini ýanyna çagyrypdyr-da: «Sen ýanyňda baryny şu garyba ber» diýipdir. Ol hyzmatkäre özü ýanyndaky gapjygy meniň doganymyň eline beripdir, onuň içinde bolsa baş ýüz dinar bar ekeni, doganym şonça puluň öz eline düşenligine begenjinden ýaňa tas ýarylyp ölen ekeni.

Ine, onsoň doganym ol gyza alkys baryny okap, öz öýüne gaýdyp gelip, baý bolandygyna haýran galyp oýlanjyrap oturan ekeni. Şol pursatda, birdenkä onuň gapysy kakylpdyr. Ol baryp gapyny açyp görse, bir nätanyş kempir dur. Ol aýal oňa: «Aý, balam, namaz wagty ýetip gelyär weli, men täret kylyp ýetişip bilmedim, sen meni öýüňe goýberseň, menem bir täret kysam diýip sowuldym» diýipdir. Meniň doganym hem oňa: «Baş üstüne, giriberiň!» diýip jogap beripdir-de, ony öýüne goýberipdir, ol aýal öýe gireninden soň, oňa täret kylar ýaly kündük äberipdir.

Meniň doganym henizem şol pula begenjinden özüni tutup bilmän sandyraklap ýören ekeni, onsoň ol öz puluny gapjygyna salypdyr. Ol şeýdip öz işlerini gutarýança, garry kempirem täret kylyp bolupdyr-da, meniň doganymyň oturan ýerine gelip, ikindi namazyna eglip galypdyr, soňundanam töwir galdyryp, meniň doganyma ýagşy dileg edipdir. Ol hem öz nobatynda kempire taňryýalkasyn aýdyp, özüniň puluna elini uzadagada, oňa iki dinar berip, öz içinden: «Hudaý ýolym bolsun» diýipdir. Kempir özüne uzadylan dinarlary görüp: «Allanyň at-owazasy artsyn! Näme üçin sen özüňi gowy görýän adamy gedaý hasaplaýarsyň? Maňa pul gerek däl, puluňy yzyna al-da, ýene ony öz ýüregiň üstünde goý. Eger sen şol puly beren adam bilen ýene duşuşmak isleseň, men seni onuň bilen tapyşdyraýyn, ol meniň joramdyr» diýipdir. Onda meniň doganym: «Wah, ene jan, nädip onuň bilen duşuşyp bolarka?» diýip sorapdyr. Onda ýaňky aýal: «Aý, balam, onuň göwni baý adamdy. Sen eliňdäki bar pullaryň hemmesini al-da, meniň yzyma düş, men seni öz isleýäniň ýanyna elteýin. Sen onuň ýanyna baran wagtyňda, eliňden geleniňi edip, onuň göwnüni tapjak bol, nähili hoş sözün bolsa aýdyber, ine, şol wagt sen onuň bütin lezzetinden peýdalanyp, onuň puluny-da, hemme zadyny-da alyp bilersiň».

Ine, onsoň meniň doganym ähli altyn pullaryny göterip, ol kempir bilen tirkeşip ugrapdyr (muňa bolsa onuň özüniňem ynamy ýok eken). Kempir şol gidip oturypdyr, gidip oturypdyr, meniň doganym bolsa tä uly bir derwezäniň üstünden barýança, onuň yzyna düşüp gidip barýar ekeni. Ol aýal derwezäni kakypdyr weli, bir hyzmatkär ýunan gyzy çykyp derwezäni açypdyr. Kempir howla girip, meniň doganymy içerik salypdyrda, yzyna tirkäp, bir uly jaýa hem uly otaga alyp barypdyr weli, onuň içine üýtgeşik halylar düşelip, äpişgeleri-de tutuly eken. Meniň doganym baryp oturypdyr-da, puluny öz önünde goýup, sellesini hem dyzynyň üstünde goýupdyr. Ol heniz eýlesine-beýlesine garamanka, görüp-

eşidilmedik owadan hem gözel lybaslar geýip bezenen bir gözel gyz peýda bolupdyr. Meniň doganym ony göreninden ör turup tagzym edipdir, ol gyz bolsa meniň doganymy görüp, onuň ýüzüne gülüp bakyp, oturmagy yşarat edipdir. Ondan soň ol gyz gapyny baglamaly diýip buýruk beripdir- de, meniň doganymyň ýanyna baryp, onuň elinden tutupdyr, onsoň ol ikisi başga bir jaýa bakan ugrap, çolaja bir otaga giripdirler weli, görse, içerik tutuşlygyna ýüpek parçalar ýazylyp goýlupdyr.

Meniň doganym baryp aşak oturypdyr weli, gyz hem onuň ýanynda oturypdyr, onuň bilen az salym oýnaşypdyr. Ondan soň ol gyz ýerinden turaga-da: «Men gelýänçäm, ýerinden gymyldaýmagyn!» diýip tabşyrypdyr-da, esli wagtlap bir ýaña ýitim bolupdyr. Ol şeýdip garaşyp otyrka, birdenkä onuň ýanyna eli ýalaňaç gylyçly daýaw bir gara (negr) gul giripdir. Ol aňyrdan gelen badyna: «Häý, işi gaýdan, seni bu ýere kim getirdi, asla sen bu ýerde näme işläp otyrsyň?» diýip dazarylypdyr. Meniň doganym ony görende, asla oňa jogap gaýtarmaga mejaly-da galmandyr, onuň dili tutulyp, kalam agyz gepläbem bilmändir. Onsoň ol gul ony gylyjyň ýeňsesi bilen ýenjip. tä özünden gidýänçä urupdyr-da, ol äteňet ony öldürendirin öýdüpdir. Şol wagt onuň: «Hany, duzçy nirede?» diýip gygyranyny eşidip ýatan ekeni. Onsoň onuň sesine bir gyz duzdan doly üwmek edilen bir tabagy alyp gelipdir weli, ýaňky gul meniň doganymyň ýaralaryna duz sepip çykypdyr, emma meniň doganym şonda-da diriligini bildirmejek bolup, guldan gorkusyna, sesini-üýnüni çykarman ýatypdyr, diriligini biläýse, gul ýañadan urup öldürer öýdüp gorkupdyr.

Ondan soň duz getiren hyzmatkär gyz gidipdir weli, ýaňky gul: «Hany, jaýlaýjy nirede?» diýip gygyrypdyr. Şol wagt hálki kempir gelip, meniň doganymyň satanyndan tutup, ýerzemine bakan süýräp ugrapdyr-da, bir topar meýidiň arasyna eltip taşlap gaýdypdyr. Ol şol ýerde bütün iki günü ýatyp geçiripdir. Ine, onsoň hálki endamyna sepilen duzlar Allanyň emri bilen, onuň diri galmagynyň dermany bolupdyr, çünki duz onuň ganyny saklapdyr. Onsoň doganym gymyldap ýöremäge ýarap, ýerzeminde ýatan ýerinden turaga-da, ýokarsyndaky gapagy itip açypdyr-da (özi weli öler ýaly gorkan ekeni), çykyp ötägidipdir.

Allanyň özi ony gorap saklan bolara çemeli, ol garaňky dalana çykypdyr-da, şol ýerde ertire çenli garaşyp durupdyr, ertesi jahan ýagtylansoň bolsa, şol äteňenälet kempir

çykyp, özüne başga bir aw gözlemäge ugrapdyr weli, meniň doganymam onuň yzyna düşüp gidiberipdir, kempiriň bolsa ondan habary ýok ekeni. Doganym sag-aman öz öýüne baryp, tä mazaly sagalýança, özüni bejerdipdir, özi-de şol garry kempiriň yzyndan aňtap, onuň adamlary aldap, yzly-yzyna şol öýe äkidişine syn edip ýörüpdir, ýöne ony hiç kime aýtman ýören ekeni.

Ine, onsoň doganym özüni seýisläp, güýjüne hem gaýratyna gelensoň, ol bir köne esgini alaga-da, ondan asma gapjyk tikdiripdir-de, içini aýna döwüğinden dolduryp, guşagyndan asypdyr. Onsoň ol özüni hiç kim tanap bilmez ýaly başga görnüşdäki eşiklere girip, geýimini üýtgeşdirip, gylyjyny-da alaga-da, çäkmeniniň içinden dakynypdyr; ine, onsoň şol kempire gabat gelen wagtynda, onuň ýanyna barypdyr-da, oňa pürsýan dilinde: «Aý, garry, men bir aýry ýurtly adam, özümem bu şähre, ynha, şu gün gelip düşdüm, hiç kimi-de tanamok. Sende baş ýüz dinary çeker ýaly uly terezi ýokmy? Men saňa-da şondan az-kem pul bererdim» diýipdir. Kempirem oňa: «Meniň oglum çekimçi, onda nähili terezi diýseňem bar. Ol heniz öz ýerinden ötägitmänkä ýetişer ýaly, ýör, onuň ýanyna baraly, ol seniň gyzylyňy çekip berer» diýip jogap beripdir. Meniň doganymam oňa: «Ýör onda öňüme düş!» diýipdir. Ine, onsoň kempir onuň öňüne düşüp, meniň doganym bolsa onuň yzyna düşüp ugrapdyr. Kempir şol öýüň derwezesine baryp, ony kakypdyr weli, şol öňki gyz gelip, derwezäni açypdyr. Kempir ol gyzyň ýüzüne seredip: «Men bu gün size ýaglyja omaça getirip berendirin» diýipdir. Onsoň ol gyz meniň doganymyň elinden tutup, ony şol öňki baran otagyna eltipdir, gyz onuň ýanynda birmeýdan oturan bolup, ýerinden turupdyr-da: «Men seniň ýanyňa dolanyp gelýänçäm, sen hiç ýana gymyldaýmagyn» diýip çykyp gidipdir. Onsoň meniň doganym eýlesine-beýlesine garamaga-da ýetişmenkä, şol äteňenälet gara (negr) gul peýda bolupdyr, onuň elinde hem şol öňki ýalaňaç gylyjy bar eken. Ine, onsoň ol meniň doganyma: «Tur ýeriňden, äteňenälet» diýipdir. Meniň doganym hem ýerinden turupdyr weli, ol gul öňe düşüp ugrapdyr, doganym bolsa onuň yzyna düşüpdir. Şol pursatda bolsa doganym öz çäkmeniniň içinden guşanan gylyjyny sogrupdyr-da, ýeke gezek aýlap salanda, guluň kellesini kädiniň sapagy ýaly edip, hol beýläk ýolup taşlapdyr-da, derrewem onuň satanyndan tutup süýräp, şol özüniň eltilen ýerzeminine eltip taşlap:

«Hany duzlaýjy nirede?» diýip gygyrypdyr. Şol wagt hem eli duzdan doly tabakly gyz peýda bolup, meniň doganymyň eli ýalaňaç gylyçly duranyny görüp, yzyna bakan ökjäni göteripdir, emma doganym onuň yzyndan ötäge-de, onuň hem kellesini kädiniň sapagy ýaly edip ýolup taşlapdyr. Ondan soň ol: «Hany jaýlaýjy kempir nirede?» diýip gygyrypdyr. Kempirem gelipdir weli, doganym ondan: «Hä, bedasyl kempir, sen meni tanaýamyň?» diýip sorapdyr. Onda kempir: «Ýok, jenap» diýip jogap beripdir. Onsoň doganym oňa: «Men şol puluň eýesi, ýadyňdamy, sen meniň öýüme gelip täret kylyp, namaz okap, soňundanam meni şu ýere alyp gelipdiň» diýipdir. Onda kempir: «Alladan gork, özüňem meniň ýagdaýymdan habar al» diýen bolupdyr, emma meniň doganym onuň ýüzüne-de seretmän, gylyjyny şeýle bir aýlap salypdyr weli, kempiri bir uranda dört para edip taşlapdyr. Onsoň ol gyzy gözläp başlapdyr. Gyz ony göreňde akylyny ýitirip: «Rehim et!» diýip gygyrypdyr. Meniň doganym hem oňa rehim edipdir-de: «Bu hili bet işe baş goşmaga seni näme mejbur etdi?» diýip sorapdyr. Ol gyz bolsa: «Men bir uly täjiriň hyzmatkär gyrnagydym, bu kempirem hemişe bize gelerdi, menem onuň bilen içgin tanyş boldum. Ine, onsoň günlerde bir gün, ol kempir maňa: «Şu gün bizde şeýle uly toý bolýar, onuň ýaly toý hiç haçan bolan däldir, şony seniňem görmegiňi isleýärim» diýdi. Menem oňa: «Bolýar, baraýaryn» diýdim-de, özümiň in gowy lybaslarymy geýdim, gymmatbaha şaýlarymy dakyndym, ýüz dinarly gapjygymy-da ýanyma alyp, onuň yzyna düşüp ugradym. Ol bolsa meni ynha şu öýe getirdi. İçerik girip, eýlämebeýläme bakmaga-da ýetişmänkäm, şol gara (negr) gul meni özüne aldy oturyberdi, ine, şol äteňenälet kempiriň sapalagyna düşübem, indi üç ýyldan bäri şu ýagdaýda gezip ýörün» diýipdir. Onsoň meniň doganym: «Bu öýde ol guluň näme zady bar?» diýip, ol gyzdán sorapdyr. Ol gyz bolsa: «Onuň zady gaty kändir, eger sen ol zatlary äkidip bilýän bolsaň, Alladan maslahat sora-da, äkidiber» diýip jogap beripdir.

Onsoň meniň doganym ol gyz bilen barypdyr weli, ol gyz sandyklaryň agzyny açypdyr, olaryň içinde içi pully haltalar küt-küt ekeni. Meniň doganym nätjegini bilmän oýlanmaga başlanda, ýaňky gyz oňa: «Bar, indi bu pullary göterip äkidişer ýaly adam tapyp gel, men onýança bu taýda garaşar duraryn» diýipdir. Onsoň meniň doganym çykyp gidip, on adam tutup alyp gelipdir weli, görse derweze açyk dur, öýe gelip seretse, ne gyz bar, ne ýaňky pully haltalar. Galan zat az-kem pul bilen mata-marlyk ekeni. Şol wagt ol gyzyň aldadanlygyny bilip galypdyr. Ine, onsoň ol galan-gaçan pullary çöpläp alyp,

beýleki tamlary hem açyşdyryp, olaryň içindäki bar zatlary alyşdyryp, ol öýde hiç zat goýman ýygnaşdyryp äkidipdir-de, ol gijesini şadyýanlyk bilen geçiripdir.

Ertirden soň ýerinden turup-turmanka görse, onuň öýüniň işiginde ýigrimi esger birden peýda bolup, hersi onuň bir ýerinden ýapyşyp: «Seni weli isleýär» diýipdirler. Ine, onsoň esgerler ony şol duran ýerinden gemesatan edip alyp ugrapdyrlar. Doganym bolsa olara ýalbarypdyr, «Öýüme baralyň, men size näçe diýseňiz pul bereýin» diýipdir, emma esgerler onuň aýdanyna gulak hem asmandyrlar, ony öýüne-de goýbermändirler. Gaýtam, onuň elini syrtynda mäkäm daňyp, önlerine salyp ugrapdyrlar. Ony şeýdip alyp barýarkalar, ýolda doganymyň bir ýakyn tanşy gabat gelipdir, onsoň doganym onuň syýyndan ýapyşyp, esgerleriň elinden sypmaga kömek etmegini sorap ýalbarypdyr. Onsoň ol adam hem aýak çekip, doganymyň näme günäsiniň bardygyny bilmek üçin esgerlerden sorapdyr. Olar bolsa oňa: «Biz bilemizok, weli ony alyp gelmeli diýip buýruk berdi, ynha, bizem ony şonuň ýanyna alyp barýarys» diýipdirler. Onsoň doganymyň dosty baş ýüz dinar bermek şerti bilen, ony boşadyp goýbermeklerini sorap, esgerlerden haýyş edip: «Weliniň ýanyna dolanyp baranyňyzda bolsa, ony tapmadyk diýiň-de aýdaýyň» diýipdir. Emma esgerler onuňam diýenini etmän, doganymy ýüzin ýatyryp süýräp alyp ugrapdyrlar-da, häkimiň alnyna eltip beripdirler. Häkim meniň doganymy görüp: «Sen bu matalary hem pullary nireden aldyň?» diýip sorapdyr. Meniň doganym ondan aman diläp: «Rehim et, jenap!» diýip ýalbarypdyr. Weli hem oňa rehimdarlyk ýaglygyny gowşurypdyr. Ondan soň meniň doganym özüniň başyndan geçenleri, bolan wakalary hem garry kempir bilen bolan ahwalatlary, ol gyzyň hem gaçanlygyny başdan-aýak oňa doly gürrüň edip berip: «Meniň alan zatlarymdan bolsa özüňe gereğini al, maňa-da bir gün görerlik galdyrsaň bolýar, galanynyň hemmesi seniňki bolsun» diýipdir. Weli bolsa pullaryň-da, matalaryň-da hemmesini onuň elinden alypdyr-da, bu işiň birden soltana habar edilmeginden ätiýaç edip, meniň doganyma:

«Şu şäherden çyk-da, gümünü çek, bolmasa-da men seni asyp öldürerin!» diýipdir. Meniň doganym bolsa oňa: «Ajap bolgaý, gözüm üstüne!» diýip jogap beripdir-de, başga bir şähre gidipdir weli, ol ýerde hem onuň üstüne ogrular dökülip, geým-eşigine çenli sypyryp alypdyrlar, üstesine-de urup-urup, gulagyny hem kesip goýberipdirler. Onsoň

men bu habary eşidip, onuň ýanyna bardym, oňa geýim-gejim etdim, özüni hem ogrynlyk bilen şähre getirdim, indem onuň iýjek-içjek zadyny berip ekläp-saklap ýörün».

DELLEGIŇ ALTYNJY DOGANY HAKYNDÄ HEKAÝAT

«Meniň altynjy doganymy diýseň bolsa, külli musulmanyň hökümdary, onuň dodagy kesik. Ol garyp düşüpdur-de, özüne näme-de bolsa bir ölmezödülik tapmagyň ugruna çykypdyr. Ine, onsoň bir gün ol ýol bilen gidip barýarka, bir owadan, bezegli öýüň üstünden barypdyr. Öýüň uzyn sütünli giň eýwany-da barmyş, owadan derwezeside barmyş. Derwezäniň agzynda bolsa hyzmatkärler hem serenjam berip aýlanyşyp ýören adamlar bar ekeni. Onsoň ol şol ýerde duran adamlaryň birinden bu öýüň kimiň öýüdigini sorapdyr. Ol adam bolsa: «Bu öý Barmakylar¹⁹ neberesinden biriniň öýil diýip jogap beripdir.

Ondan soň meniň doganym derwezebanlaryň ýanyna baryp, olardan artan-süýşen zadyňyz bolsa, oduk-buduk bir zatjyk beriň diýip dilegçilik edipdir. Olar bolsa oňa: «Sen derwezeden içerik gir-de, biziň jenabymyzyň ýanyna bar, ol saňa isläniňi berip goýberer» diýipdirler. Ine, onsoň meniň doganym sutünli eýwanyň aşagyna barypdyr-da, ol ýerden geçip, jenabyň öýüne ýetipdir. Öý weli diýseň owadan, haşamly öý ekeni. Howlusynyň ortarasynda-da bagy barmyş, ömründe onuň ýaly bag görmän ekeni.

Jaýlarynyň aşagy tutuşlygyna mermer daşy düşelip, äpişgelerine ýüpek tutular tutulypdyr.

Meniň doganym nirä barjagyny bilmän agzyny öweldip, ahyry ilki girilýän gagtynyň önündäki sekiniň ýanyna barypdyr-da, ol ýerde görmegeý hem peşeneli sakgally bir adamyň bardygyny görüpdur. Ol adam, meniň doganymy gören badyna, ýerinden turupdyr, onuň önünden çykyp salam beripdir, saglyk-amanlyk hem hal-ahwal soraşypdyr. Doganym bolsa özüniň oba gezip ýören garypdygyny aýdypdyr.

---

¹⁹ Barmakylar — VIII asyrdä ýaşan Halid ibn Barmak weýaýarin nesilleri. Bu nesliň birentegi arap halyfyňyň köşgünde uly wezipeleri eýeläpdir.

Ol adam meniň doganymyň aýdanlaryny eşidip, biçak gynanypdyr hem gaharyndan ýaňa öz egnindäki eşiklerini ýyrtyşdyryp: «Bu näme boldugy! Bu şäherde men barkam, seniň aç-ýalaňaç entep ýörmäň näme! Men muňa çydap bilmerin!» diýip gygyrypdyr. Ine, onsoň ol meniň doganyma eşret baryny wada edip: «Sen hökman meniň bilen duz-emek bolmalysyň» diýipdir. Meniň doganym bolsa: «Eý, jenap, meniň halys durarlygym galmady, men ajymdan ölüp barýaryn!» diýip jogap beripdir. Onsoň hojaýyn: «Heý, oglan, legen bilen kündügi alyp gel! — diýip gygyrypdyr-da: — Gel, eliňi ýuw» diýipdir. Meniň doganym elini ýuwmak üçin ýerinden turupdyr weli, ol legen-de görmändir, kündük-de. Öý eýesi bolsa göýä elini ýuwyň ýaly hereket edip: «Nahar stoljugyny getirin!» diýip gygyrypdyr. Emma meniň doganymyň gören zady bolmandyr. Onsoň ol adam oňa: «Ynha, utanma-da alyber, şu nahardan keýpiňi kökle!» diýipdir-de, hamala özi hem nahar iýýän ýaly hereket edip oturyşyna: «Be, geň görmeli, sen näme beýle az iýýärsiň-aýt! Sen soňuny gaýgyрма-da iýiber, men seniň açdygyňy bilýän ahry!» diýipdir. Onsoň meniň doganym hem göýä nahar iýýän adam bolan bolup oturypdyr, öý eýesi bolsa oňa: «Iý, özüňem bu nanyň nähili oňat ak nandygyny gör» diýýär ekeni. Emma meniň doganymyň görýän zady bolmansoň, ol öz ýanyndan:

«Bu adam ilin üstünden gülmegi halaýan bolmaga çemeli» diýip içini gepledipdir. Onsoň doganym oňa: «Eý, meniň jenabym, ömrümde munuň ýaly ak hem tagamly nan görmändim» diýipdir. Ol adam bolsa: «Muny meniň alty ýüz dinar berip satyn alan gymnagym bişirdi» diýip jogap beripdir. Ondan soň öý eýesi: «Häý, oglan, etli gutap getir, birinjisini getir, özem birneme ýaglyrak bolsun!» diýip gygyrypdyr. Onsoň ol meniň doganymdan: «Allanyň haky üçin, dogryňy aýt, myhman, heý, ömründe şundan süýji gutap görüpmediň?» diýip sorapdyr, soňundan bolsa: «Meniň janymyň saglygyna, utanma-da iýiber! — diýip, soňundan ýene: — Heý oglan, bize zirkeli et bilen ýaglyrak käkilik getirip ber!» diýip gygyrypdyr. Onsoň meniň doganyma: «Iý, myhman, sen ajygansyň, noş bolsun, iýiber!» diýipdir. Meniň doganym hem nahar iýýän ýaly şekilde agzyny gäwüşeden bolup oturan ekeni, ol adam bolsa yzly-yzyna nahar talap edýärmiş, emma getirilýän nahar-da ýokmuş, zat-da ýok; öý eýesi bolsa meniň doganyma zol hödür eden bolup oturan ekeni.

Onsoñ ol adam: «Heý, oglan, içine pisse mañzy dykylan jüýje etini getir!» diýip gygyrypdyr. Ondan soň bolsa ýene meniň doganyma ýüzlenip: «Alladan ant içýän, myhmanym, bu jüýjeler pisse bilen bakylan jüýjelerdir, iý ahyry, bu seniň hiç wagt iýip gören zadyň dälidir, utanma, çekinme, iý köprük» diýipdir. Meniň doganym bolsa oňa: «Hawa, meniň jenabym, örän gowy eken!» diýip jogap beripdir. Ondan soň öý eýesi elini doganymyň agzyna golaýladyp, onuň agzyna tutup beren kişi bolup, naharlaryň adyny sanap hem öwüp, onuň agzyny suwardýar ekeni. Meniň doganym bolsa onsuzam ajyndan ölere gelen adam, onuň sözlerine hasam agzy suwaryp, şol mahal arpa çöregi bolsa-da bokurdagyndan ilmän geçjek ekeni. Ondai soň ol adam: «Sen şu naharlaryň içine atylan işdä açygy zatlardan gowusyny, heý, ömründe görüpmidiň?» diýipdir. Meniň doganym bolsa: «Ýok, jenap, gören dälidirin» diýen bolup jogap beripdir. Onsoň ol ýene gaýtalap: «Sen utanyp oturma-da, mazalyja nahar edin!» diýipdir. Meniň doganym hem oňa: «Meniň-ä indi iýmek kemim galmady» diýip jogap beripdir. Ondan soň öý eýesi: «Bu zatlary ýygnaşdyryp äkidiň-de, şirin zatlardan getiriň!» diýip gygyrypdyr. Yzyndanam meniň doganyma ýüzlenip: «Ynha, şundan iý, bu örän süýji zatdyr, ynha, şu byzmyklardan iý. Ýa walla, näme çekinip otyrsoň, şiresi dökülmänkä, ynha, şu byzmygy iýsene» diýýär ekeni. Meniň doganym hem oňa: «Hudaý meni senden aýyrmasyň, meniň jenabym!» diýip, onuň saglygyny dileg edip, soňundan hem byzmyklara goşulan işdä açygy şirinleriň näçeräk bardygyny soran bolupdyr. Öý eýesi bolsa oňa jogap berip: «Meniňkide adatça her byzmygyň içine bir mysгал müşk, ýarym mysгалam anbar goşýarlar» diýipdir. Gürrüň arasynda bolsa doganym baş atyp, gäwüşän bolup oturan ekeni. Öý eýesi bolsa: «Utanmasana, ynha, şujagaz badamy bir iýsene» diýýär ekeni. Meniň doganym bolsa oňa: «Meniň jenabym, sag bol, men gaty köp iýdim, indi men kemsiz doýdum!» diýip jogap berýän ekeni. Onda öý eýesi: «A-how myhman, aňrujy işdäň bar bolsa, Alladan ant içýän, çekinme, aç galmaly dälsoň!» diýip gaýtalap aýdypdyr. Meniň doganym bolsa oňa: «Jenap, heý, şunça zatlary iýen adamam bir aç galarmy?» diýen bolupdyr. Onsoň ol öz içinden: «Sen näçe oýnuň bolsa et bakaly, menem seniň başyňa şeýle bir oýun salaryň weli, ikini islemez ýaly bolarsyň!» diýipdir. Ol adam bolsa: «Hany, bize şerap getiriň!» diýip gygyrypdyr. Ondan soň hyzmatkärler hamala şerap getirýän ýaly bolup, ellerini boş hereket etdirişip başlapdyrlar. Öý eýesi meniň doganyma bulgury uzadyp: «Ynha, şu bulgury al-da, iç, eger şerap seniň hoşuna gelse, onda maňa

aýdarsyň» diýipdir. Meniň dogaiym hem oňa: «Jenap, şerabyň ysy-ha gowy eken, ýöne weli men ýigrimi ýyl dagy saklanan köne şeraplary içmäge öwrenen adam» diýip jogap beripdir. Onda öý eýesi: «Sen şu gapydan gelseň, ony birneme içip bilersiň» diýipdir. Onsoň meniň doganym oňa hoşallyk bildirmek bilen: «Jenap, seniň merhemetliligiň hatyrasyna!» diýen bolup, göýä şerap içýän ýaly hereket eden bolup, elini galdyryp, öz agzyna golaýladypdyr. Öý eýesi bolsa: «Saglygyňa, noş bolsun!» diýipdir. Onsoň onuň özi-de içen bolupdyr-da, doganyma ikinji bulgury uzadypdyr, meniň doganym bolsa ony hem içen bolup, soňundan pýan bolan bolupdyr-da, birdenkä onuň üstüne topulypdyr, barybam gulagynyň düýbüne palçyldadyp suňşurypdyr weli, içeri ala-şakyrdy bolupdyr. Meniň doganym ýene bir gezek ikinji ýumrugy-da suňşurypdyr weli, ol adam: «Bu näme etdigiň boldy, haramzada?» diýip gygyrypdyr. Meniň doganym bolsa oňa: «Jenap, sen öz sadyk guluňa hezzet etdiň, ony öz öýüne saldyň, oňa nahar berdiň, köne çakyrda doýurdyň, onsoň olam birneme serhoş boldyda, bulagaýlyk edip başlady, ýöne weli sen onuň bilen deň bolup durmaly däl ahyry, sen beýik mertebeli adam, şonuň üçin onuň günäsini-de geçmelisiň» diýip jogap beripdir.

Öý eýesi onuň bu aýdanlaryna jak-jak gülüp: «Men köp wagtlardan bäri şeýdip adamlaryň üstünden gülüp, öz dostlarymy-da şeýdip bizar edip, şondan lezzet alyp gelýärdim, emma meniň şu hili oýunlaryma seniň ýaly çydam edip bilýänini, seniň ýaly sabyr-takatly adam görmändim. Indi bolsa men seniň günäni geçdim; indi sen meniň hakyky, çynlakaý tabakdaşym bol, özüňem hiç haçan meniň bilen aýrylyşma» diýipdir. Şondan soň ol özüniň hälki agzaşdyran naharlarynyň, iýer-içer ýaly zatlarynyň hemmesini getirdipdir, onsoň meniň doganym bilen ikisi oturyr; iýip-içip keýplerini kökläpdirler, soňundan bolsa ýörite şerap içilýän otaga geçipdirler. Ol ýerde otyrkalar, ynha, birden bir topar hyzmatkär gyz peýda bolupdyr, özleri-de hersi aýyň bir bölegi ýaly ýalpyldaşyp duran gözel gyzlar ekeni, olar dürli owazlar bilen, dürli sazlara goşup, aýdym aýtmaga başlapdyrlar. Ondan soň ikisi şerap içmäge başlapdyrlar, içibem mazalyja serhoş bolupdyrlar. Ol adam meniň doganym bilen dostlaşyp, ony hut öz dogany ýaly görüp başlapdyr, ony tüýs ýüreginden gowy görüp, sylag-serpaý beripdir.

Ol gijäni geçirenlerinden soň, ertesi günü ol ikisi ýene iýip-içmäge başlapdyrlar — olaryň şu hili dostlugy ýigrimi ýyllap dowam edipdir. Ondan soň ol adam ölüpdir weli, şol ýeriň

soltany onuň bütin emlägini ýygnap alypdyr, meniň doganyma beren zatlarynyda alypdyr; soltan doganymyň pullaryny-da elinden alyp, ony kör-köpüksiz lüt garyp galdyryp hyraç goýupdyr.

Ondan soň meniň doganym özüniň nirä barýandygyny-da bilmän, baş alyp çykyp ugrapdyr. Ol ýoluň ugry bilen gidip barýarka, göçüp-gonup ýören galtamanlara duçar bolup, olara ýesir düşüpdur. Galtamanlardan biri ony öz düşelgelerine alyp barypdyr-da, şol ýerde ony horlap gynamaga başlap, oňa: «Sen öz janyňy menden pul bilen satyn al, ýogsamam men seni öldürerin!» diýipdir. Meniň doganym bolsa aglap, oňa: «Alladan ant içýärin, meniň hiç zadym ýok! Men seniň ýesiriň, maňa näme edesiň gelse ediber» diýipdir.

Ine, onsoň ýaňky galtaman alaga-da meniň doganymyň dodagyny kesip aýrypdyr, özi-de ondan her zatlary talap edip, barha beter bahana arap, oňa ezýet ýamanyny beripdir. Ol galtamanyň biçak owadan heleýi bar ekeni, galtamanyň özi bir ýana çykyp giden wagtynda, ol aýal meniň doganyma gysmyljyrap, onuň göwnünden turmak üçin her hili ýaramsaklyklar edip, oňa oýkanjyrapdyr, emma meniň doganym oňa ýanaşmakdan boýun gaçyrypdyr. Emma günlerde bir gün, ol aýal ýene oňa gysmyljyrap başlapdyr weli, meniň doganym onuň bilen oýnaşmaga durup, ony dyzynyň üstünde oturdypdyr. Edil şol pursatda-da onuň äri üstlerinden gelip, meniň doganymyň öz aýaly bilen bolup oturyşyny görüp: «Häý, işi gaýdan äteňenälet, indi gel-gel, sen meniň aýalyma el urup başladyňmy!» diýip gygyrypdyr-da, pyçagyny çykaraga-da, meniň doganymyň ujdyny kesip aýrypdyr, özüni-de düýäniň üstüne keserdip basaga-da, äkidip, daglaryň-depeleriň üstünde bir ýerde taşlap gaýdypdyr.

Onsoň onuň duşundan geçip barýan ýolagçylardan tanyş-bilişleri gabat gelip, ony naharlap zat edip, ölümden halas edipdirler, soňundanam onuň başyna düşen işi maňa habar etdiler. Menem onuň ýanyna baryp, ol ýerden ony şähre, öz ýanyma alyp gaýtdym, eklenjini-de öz boýnuma aldym. Ynha, indem seniň ýanyňa gelip, merhemetli hökümdar, özümiň nähili adamdygymy saňa gürrüň bermen gaýdybermekden çekindim, beýtmegiň özi ýalňyş bolardy ahyry, çünki meniň yzymda alty doganym bar, altysynyňda aladasy meniň boýnumda durýar.

Onsoň hökümdar meniň başymdan geçen ahwalaty hem meniň öz doganlarym barada aýdan gürrüňlerimi eşidip loh-loh güldi-de: «Seniňki hak, Dymma, sen geplemsek hem däl ekeniň, ýaňra hem däl ekeniň, ýöne weli indi şu şäherden basymrak çyk-da, başga bir şäherde ýaşa!» diýdi. Ine, şeýlelik bilenem, ol meni yzyna adam salyp kowup goýberdi.

Ine, onsoň men tä onuň öldi habaryny eşidýänçäm, oňa derek başga biriniň halyf bolandygyny bilýänçäm, ençeme şähere baryp, ençeme ölkelere aýlanyp çykdim, ynha, indem şol habary eşidip, bu şähere gaýdyp geldim. Gelsem meniň doganlarym eýýäm ölüp-ýitip gidipdirler. Onsoň men, ynha, şu ýigidiň ýanyna bardym, özümem oňa uly ýagşylyklar etdim, eger men bolmadyk bolsam, ony hatasyz öldürerdiler, emma ol bolsa maňa ýok günäleri ýöňkäp, töhmet baryny atýar. Hawa, jemagat, onuň maňa ýaňra diýip at dakmagy düýbünden ýalan. Men bu ýigit zerarly, tä şu ýere gelip ýetýänçäm, şu ýerde oňa duşýançam, sansyz köp ýurtlary sökdüm, eýsem şunuň özi-de meniň gaýratlylygym üçin dälmi näme, a-how, jemagat?»

Biz ol dellegiň başyndan geçirenlerini hem onuň tükeniksiz tükezzybanlaryny eşidip hem-de bu ýigidiň göwnüne degenligini bilip, ol dellegiň ezeneginden tutup süýröp çykardyk-da, eltip ýerzemine dykdyk, diňe şondan soň arkaýyn oturyp, iýdikiçdik, keýpimizi kökledik, biziň meýlisimiz tä öýle namazyna çenli dowam etdi. Ondan soň men ol ýerden çykyp gaýdyp, öýümize bardym weli, görsem, aýalym ýüzüni turşardyp otyr. Onsoň ol maňa: «Sen-ä gezip hezil edinip ýörsüň, menem bu taýda ýeke özüm içimi hümledig otyryn! Eger sen meni öz ýanyň bilen gezelenje äkidip, şu günüň galanyny meniň bilen bile gezimeseň, onda ikimiz aramyzy çöp döwlen ýaly edip açmaly bolarys, ikimiziň aýrylyşmagymyzyň sebäpkäri-de seniň özüň bolarsyň» diýdi.

Ine, onsoň menem ony gezelenje äkitmeli boldum; aýalym ikimiz agşama deňiş gezelenç etdik, gaýdyp gelýärkägem, şol küýkiniň üstünden geldik, görsek, ol biçak pýan ekeni, ol şu hili gazallary aýdýardy:

Dury bulgur doly dup-dury meýden,

Başym çykmaz boldy bulaşyk küýden:

Göwnüme, meý bar-da, bulgur ýok ýaly, Bulgur

bar diýsemem, meý bir hyýaly.

Onsoň men ony öýüme çagyrdym-da, gowrulan balyk almak üçin bazara baryp geldim, gelibem bile iýmäge oturdyk. Onsoň meniň aýalym bir bölek çörek bilen bir tokga balyk etini onuň agzyna tutup beren boldy-da, onuň bokurdagyna dykdy weli, küýki birden öldi ýatyberdi. Men ony göterip äkitdim-de, hilegärlik edip, ony şu ýewreý hekimiň öýünde taşlap gaýtdym, hekim hem ahmal bolman, ony gözegçiniň öýüne taşlapdyr, gözegçi bolsa ony öz başyndan aýyrmak üçin hristian-dellalyň ýoluna taşlapdyr. Ine, meniň başymdan geçen ahwalat hem düýnki günde başymdan geçiren wakalarym — eýsem munuň özi şol küýkiniň ahwalatyndan has geň kem gyzykly dälmi näme?»

Çynmaçyn patyşasy bu hekaýaty eşidip, geňirgenmekden ýaňa başyny ýaýkap, haýran galypdyr-da: «Ol ýigit bilen ýaňra dellegiň arasynda bolan hekaýatyň özi, dogrudan-da, ýalançy-küýkiniň başyndan geçen wakadan has gyzykly hem hezil ekeni!» diýipdir.

Ondan soň patyşa özüniň köşk hyzmatkärlerinden birine: «Tikinçi bilen gidiň-de, ýerzemine taşlanan dellegi çykaryp alyp geliň, onuň gürrüni menem bir diňläp göreýin, ol siziň hemmänniziň boşadylmagyňyza sebäp bolar; ol küýkini bolsa biz jaýlarys — ol düýnden bäri öli ýatyr ahyry — onuň guburynyň üstüne hüjre salarys» diýipdir.

Şol minutyň özünde bolsa köşk hyzmatkäri bilen tikiñçi tirkeşip, dellegiň saklanýan ýerine baryp, ony şol ýerden alyp gaýdyp, patyşanyň alnynda häzir boldular. Patyşa dellegi görüp, ony başdan-aýak synlap görse, ol ýaşy togsandan aşan, garaýagyz, sakgaly hem gaşy agaran, eňkamy giden gulaklary kesik, burunlak, özi-de samsyk garry ekeni. Patyşa onuň biçüwini görüp gülüpdür-de: «Eý, Dymma, men seniň başyňdan geçiren wakalaryňdan haýsy-da bolsa birini gürrüň bermegiňi isleýärin» diýipdir. Onda dellek: «Eý, patyşahy älem, bu duran hristianyň, hem ýewreýiň, onsoňam bu musulmanyň hem siziň araňyzda öli ýatan küýkiniň başyndan geçen wakalar nähilikä, onsoň-da bu adamlaryň bu taýda ýygňanyşyp durmaklarynyň sebäbi näme?» diýip sorapdyr. Onda

patyşa oňa: «Sen bu zatlary nämeden sorayarsyň?» diýipdir. Dellek hem oňa şeýle jogap beripdir: «Meniň asla-ha ýaňra däldigimi patyşanyň bilmegi üçin soralaryn. Bular maňa ýaňra diýip nähak at dakýarlar, töhmet atýarlar. Men geplemezek adam bolanym üçin, meniň adyma-da Dymma diýýärler, bu barada şahyryň hem aýdany bar:

Tutuş zandam lakamy dek bolaýmasyn diýip ýörýäň, Siňe-siňe
syn etmekden gorkup oňa selçeň garýaň».

Onsoň patyşa: «Bu küýkiniň taryhyny hem-de agşamaralar onuň başyna düşen wakany, onsoň-da ýewreýiň, hristianyň, gözegçiniň hem tikiňçiniň beren gürrüňlerini dellege aýdyp beriň» diýip buýruk beripdir. Onsoň olaram aýdyp beripdirler (gaýtalap oturmakdan bolsa peýda ýok); şondan soň bolsa dellek başyny ýaýkap: «Alladan ant içýän, bu bir tüýs geň görmeli zat eken! Bu küýkiniň ýüzüni bir açyň, göreýin!» diýipdir.

Olar hem onuň ýüzüni açyp beripdirler weli, dellek onuň gapdalynda oturyrda, onuň kellesini dyzynyň üstünde goýup, ýüzüne dikanlap seredip, şeýle bir gülmek gülüpdür, hut güle-güle kese ýykylypdyr, soňundan bolsa: «Herki ölümiň özi geň zatdyr weli, emma bu küýkiniň ölşüni altyň syýa bilen depdere ýazmak gerek!» diýipdir. Dellegiň bu gepine hemmeler aňk-taňk bolupdyrlar, onuň bu aýdanyna patyşanyň özi-de geň galyp: «Ýeri, Dymma, saňa ne jyn urdy? Hany aýt göreli» diýipdir. Onda dellek: «Eý, patyşahy älem, seniň merhemetliliginden ant içýän, ynan, bu küýki ýalançynyň jany bar!» diýipdir. Şeý diýipdir-de, dellek goltugynyň aşagyndan bir gapyrjajyk çykaragadan, onuň agzyny açyp, içinden kindiwanja ýagly küýzejigi çykarypdyr-da, ýaňky ýagy küýkiniň boýunlaryna, boýnunyň damarlaryna çalyr. Ondan soň ol gapyrjagyndan iki sany ujy egrije simjagaz alyp, ony küýkiniň bokurdagyna sokaga-da, onuň bogazyndan süňki zady bilen bir bölek balyk etini çykarypdyr, görseler, onuň bokurdagyndan çykan balyk eti gana boýalyp giden ekeni. Küýki bolsa şol bada bir gezek asgyrypdyr-da, ziňkildäp aýak üstüne galypdyr, ýüzüne elini ýetirip: «Bir Allanyň özünden başga hiç hili Hudaýyň ýokdugyna, Muhammet bolsa Allanyň resulydygyna şaýat bolup bilerin!» diýip, içini çekip geňirgenipdir. Özleriniň gözleri bilen gören bu ahwalatyna patyşa-da, onuň töweregindäki adamlar-da biçak geň galypdyrlar.

Patyša muña güle-güle kese ýykylypdyr, beýleki adamlaram gülşüpdirlir. Ondan soň patyša: «Alladan ant içýän, bu örän gep zat, men ömrümde munuň ýaly geň zady görüp-eşitmändigim!» diýipdir.

Ondan soň bolsa Çynmaçyn patyşasy: «Eý, musulmanlar, külli esgerler, heý, siziň ömrüňizde ölenden soň direlen adamy görüp-eşideniňiz barmy? — diýip sorapdyr.— Eger Allatagalanyň özi, onuň bagtyna, şu dellegi ýetirmedik bolsa (bu onuň janyna ýetişip, diri galmagyna sebäp boldy), onda küýki, megerem, ölüp giderdi».

Ondan soň hemmeler: «Alladan ant içýäs, bu bir haýran galmaly geň zat boldy!» diýşipdirler. Ine, onsoň Çynmaçyn patyşasy bu wakany altyn syýa bilen depdere ýazmaly diýip buýruk beripdir, onsoň patyşanyň aýdyşy ýaly edibem ýazypdyrlar, ýazybam patyşanyň hazynasynda goýupdyrlar. Ondan soň patyša ýewreýe, hristiana hem gözegçä sylag berip, olaryň her birine gymmatbahaly halat ýapyp, baryň öz ýoluňyza gidiberiň diýip goýberipdir; olaram gidipdirler. Ondan soň patyša tikiňçä bakan öwrülip, oňa-da sylag edip, gymmatbahaly halat ýapypdyr hem-de ony özüne tikiňçi ussa edinip alypdyr; özüne-de belli aýlyk hakyny belläpdir, küýki bilenem ýaraşdyrypdyr, onsoň küýkä-de sylag edip, gymmatbahaly hem owadan halat salypdyr, oňa-da aýlyk belläpdir, özi bilen oturyp-turşup ýören tabakdaşy edinipdir. Dellege bolsa rehim edip, ony patyşalygyň baş dellegi edip belläpdir hem özüniň saçakdaşy edinipdir. Ine, onsoň olar tä keýp-sapany bozuýy hem üýşmeleňi pytradyp, birek-birekden aýra salyjy Perişde gelip üstlerinden düşýänçä, keýp-sapa bilen ömür sürüpdirler.

Muň bir gije,
line-daky @kitaphana akkaundy tarapyndan taýýarlanyldy
LINE:
<https://www.line.me/R/ti/p/%40kitaphana>